[illegible] Oct. 1790

[illegible] 1790

[illegible] Sole [illegible]

1790 [illegible] 118 [illegible]

[illegible] 1790 [illegible]

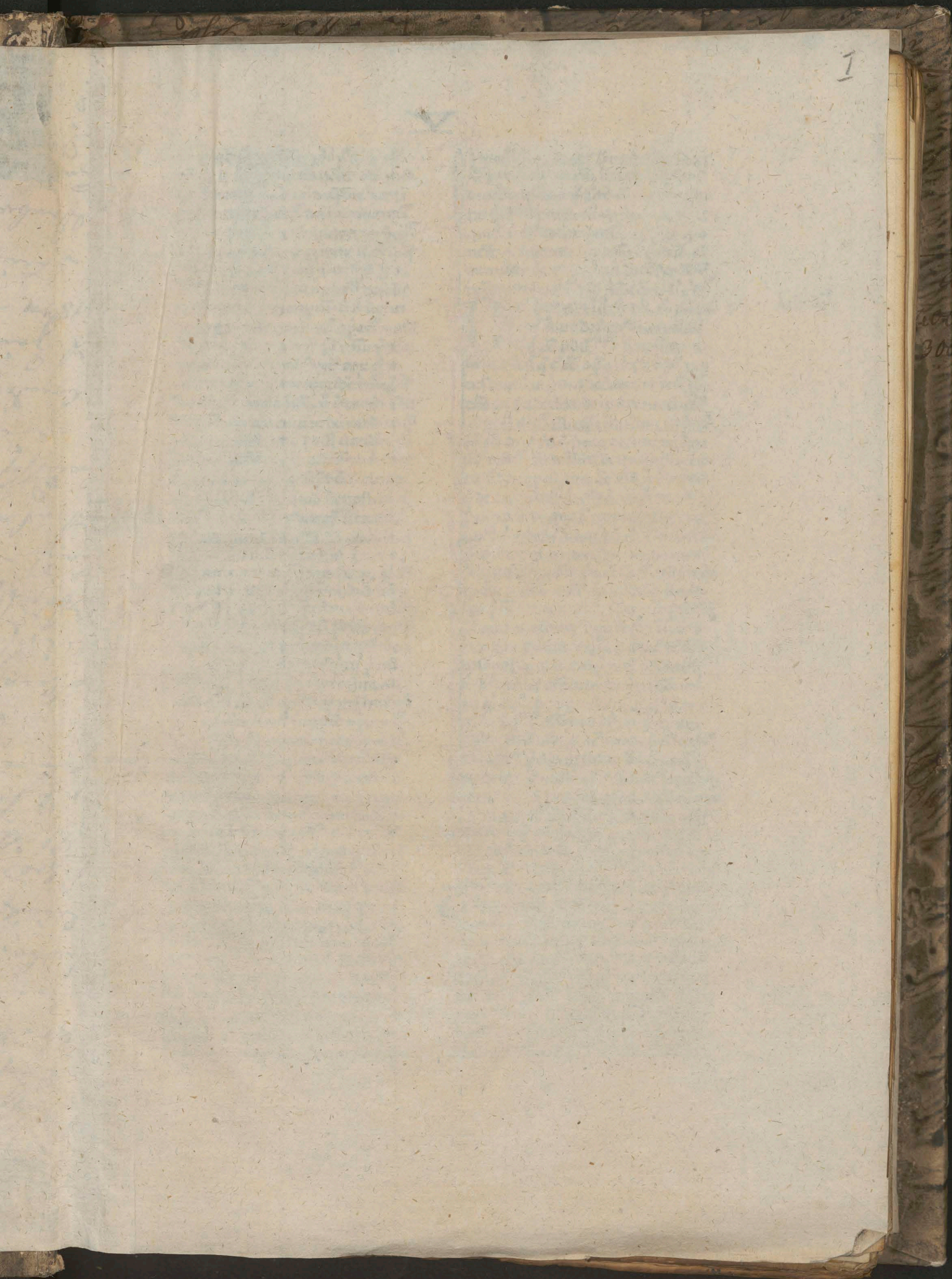
[illegible] 106

[illegible] Mad^{lle} Liza Boska [illegible] 1790

76630	1 [illegible]	[illegible]	15
303	12 [illegible]	[illegible]	8 6
1100	1 [illegible]	[illegible]	3
636	13 [illegible]	[illegible]	2
538	2 [illegible]	[illegible]	29
[illegible]	1 [illegible]	[illegible]	

672.

N. Inv. 672.

V

sic etiam ad epieikeiam hec etc. probat nunc au-
tem quod virtuosus non habeat aliquid
de quo verecundetur. et tamen ita dispositus ut si
aliqua talium operaretur de his verecundaretur.
Si quis autem propter hoc existimaret quod verecundia
competeret studioso, probat hoc esse falsum
duplici ratione. quarum prima est quia verecundia, ut supra
dictum est, non respicit nisi voluntarios defectus
quibus debetur vituperium. sed hoc virtuti
repugnat quod aliquis voluntarie operetur mala.
ergo non competit ei verecundia propter rationem predictam.
Secus autem esset si verecundia esset eorum que in-
voluntarie possunt accidere. sic enim et
involuntarie accidit homini virtuoso et sa-
no posset competere timere de medio propter
infirmitatem que posset accidere. Secundo
excludit predictam obviationem ibi: erit
autem utique etc. Et dicit quod supradicte obvia-
tioni verecundia esset quid virtuosum ex
suppositione, quia scilicet verecundaretur virtuosus
si turpia operaretur. hoc autem non est de his
que per se conveniunt virtuosis immo
absolute eis conveniunt, sicut patet circa omnes
virtutes. Ultimo relinquitur quod verecundia non pro-
pter hoc conveniat virtuoso. Tertiam obviationem
ponit ibi: si autem inverecundia etc. posset enim ali-
quis concludere quod quia inverecundia et non verecun-
dari de turpi operatione est quid pravum,
quod propter hoc verecundari sit virtuosum. sed
ipse dicit hoc non esse necessarium, quia utique scilicet tam
verecundia quam inverecundia supponit operationem tur-
pem, quod non competit virtuoso. quantum
ad suppositionem. contingit enim quod etiam aliquis abs-
tinetur per verecundiam quamquam de ea non
timet per inverecundiam. Ex his ergo concludit
quod verecundia non sit virtus. nam si esset vir-
tus inesset virtuoso. Est autem attendendum
quod sunt posite passiones laudabiles, scilicet
nemesis, de qua hic mentionem non facit,
quia non intendit de his passionibus
nisi determinare. hic autem magis pertinet
ad rhetoricam, ut patet in secundo rhetorice.
Vult autem hic breviter de verecundia determinare, non omnino
dicens eam non esse virtutem, et relinquid
ad intellectum de nemesi. Deinde cum
dicit: non est autem etc., inducit simile de continentia
quod sit laudabilis non est virtus, sed habet
aliquid virtutis admixtum. continens enim
scilicet rectam rationem quod pertinet ad virtutem

per-

fectae rationis, tum concupiscentias pravas vehementes,
quod pertinet ad defectum virtutis. et de his
dicetur infra in septimo. satis autem convenienter indu-
cit similitudinem de continentia, quia verecundia et continentia
quamvis non sint virtutes, habent passiones pravas que con-
veniunt continentibus, ut dictum est. et sic
continuat se ad sequentia dicens quod dicendum est
deinceps de iustitia. Et sic finitur quartus liber. Incipit quintus.

De iustitia autem et iniustitia etc. Postquam philosophus
determinavit de virtutibus moralibus
que sunt circa passiones, hic determinat de
iustitia que est circa operationes. Et dividitur in
partes duas. In prima determinat de iustitia. in secun-
da in fine determinat de iustitia metaphorica,
ibi: utrum autem contingat sibi ipsi iniustum facere etc.
circa primum duo facit. primo determinat de iusti-
tia. secundo determinat de quadam virtute,
scilicet de epieikeia, que est quedam directiva
iustitie, ibi: de epieikeia autem etc. circa primum duo facit.
primo dicit de quo est intentio. secundo exequitur
propositum, ibi: videmus utique etc. circa primum duo facit.
primo dicit de quo intendit, quia de iustitia
et iniustitia. secundo ponit tria esse circa ea consideranda,
in quibus differt iustitia a supradictis virtutibus.
quorum primum tangit cum dicit quod intendendum est
circa quales operationes sunt iustitia et iniustitia. vir-
tutes enim et vitia de quibus supra dictum est sunt circa pa-
ssiones, quia scilicet in eis principaliter consideratur qua-
liter homo interius afficiatur secundum passiones.
sed quid exterius operetur non consideratur nisi ex
consequenti, inquantum scilicet operationes exteriores ex interi-
oribus passionibus proveniunt. sed circa iustitiam
et iniustitiam principaliter attenditur quid exterius homo
operatur. qualiter autem afficiatur interius non
consideratur nisi ex consequenti, prout scilicet adiuvatur vel
impeditur circa operationem. secundum autem tangit
cum dicit: et qualis medietas est iustitia. et in-
fra quod scilicet est obiectum iustitie. in predictis enim
virtutibus accipitur medium rationis et non rei.
sed in iustitia accipitur medium rei, ut infra dicetur.
Tertium autem tangit cum dicit: et quorum est medium. quia
scilicet in supradictis virtutibus est medium du-
orum vitiorum. iustitia autem non est medium duarum
malitiarum, ut infra patebit. Secundo ibi:
videmus utique etc. ostendit quem modum trac-
tandi [illegible] predictam, et dicit quod intendendum est trac-
tare de iustitia secundum eandem artem secundum quam trac-
tatum est de predictis virtutibus, scilicet figuraliter
et aliis huiusmodi modis. Deinde cum dicit: vi-

[Marginal notes, left: "erit autem utique" / "quod ex predicta obviatione"; "opposita". Right: "Lib. V."]

videm(us) i(gitur) q(uod) (et)c. Incip(it) declarare de ius-
ticia, (et) p(ri)mo distinguit iusticiam p(ar)ticu-
larem a iusticia legali. s(ecund)o declarat de
iusticia p(ar)ticulari de q(ua) p(rin)cipal(ite)r inten-
dit. i(bi) circa eam que s(ecundu)m p(ar)tem (et)c. Circa p(rimu)m t(ri)a
fac(it). p(ri)mo diuidit iusticiam in le-
galem (et) p(ar)ticularem. s(ecund)o o(stendit) que (et)
qual(is) sit iusticia legal(is). i(bi) Q(uonia)m autem illegal(is)
(et)c. t(er)cio o(stendit) q(uod) p(re)t(er) iusticiam legale(m) e(st) q(ue)da(m)
p(ar)ticular(is) iusticia. i(bi) Q(ue)rim(us) autem (et)c. Circa
p(ri)mum duo fac(it). p(ri)mo o(stendit) quid significet(ur)
no(m)i(n)e iusticie (et) iniusticie. s(ecund)o distinguit
utra(m)q(ue). i(bi) Circa p(ri)mu(m) tria fac(it). p(ri)mo notificat
iusticiam (et) iniusticiam. s(ecund)o o(stendit) notificatione(m)
ex contrario. i(bi) Non enim eundem h(abe)t (et)c. t(er)cio in-
fert corr(ecti)o(ne)m ex dictis. i(bi) Consequitur autem ut multociens (et)c.
e(st) g(ratia) (et)c. Dicit ergo p(ri)mo q(uod) o(mne)s uidentur
uelle dic(er)e q(uod) iusticia sit tal(is) h(ab)itus p(ro)p(ter)
q(uem) aliq(ui)s di(citur) iust(us). s(ecund)o quid in(?)elia-
t(ur) ad opus iusticie p(ro)p(ter) q(uem) di(citur) operati-
uus iustor(um) s(ecundu)m (quod) op(er)atio iusta. Et ea-
dem autem e(st) q(uod) homo uelit iusta operari.
(et) sil(ite)r d(icendu)m est de iniusticia q(uod) e(st) h(ab)itus
a quo homines sunt operatiui iniustor(um)
(et) faciunt (et) uolunt iniusta. Et p(ro)pt(er)
nob(is) p(ri)mo supponit(ur) est de iusticia si-
cut id q(uod) figural(ite)r app(are)t. (et) est (con)sidera(n)-
dum q(uod) (con)uenient(er) notificatur ius-
ticia in p(er) uoluntate (et) i(n) qua n(on) s(un)t
passiones (et) t(amen) e(st) ex(terio)r(um) actionu(m) p(r)in(cipium)
n(on) e(st) in app(etitu) s(ensitiu)o sicut iusticia q(ue) e(st) circa passiones.

Deinde cum dicit: Neq(ue) enim eundem (et)c. o(stendit) p(re)dic-
tas notificationes esse (con)uenientes. S(ed) t(ame)n
ad h(oc) s(cilicet) q(uod) iusticia notificat(ur) p(er) h(oc) q(uod)
se h(ab)et ad uolendu(m) (et) op(er)andu(m) iusta.
(et) iniusticia ad uolendu(m) (et) op(er)andu(m) iniusta.
(et) n(on) eod(em) modo se h(ab)et in h(ab)itib(us) sic(ut)
in scie(nti)is (et) pot(enti)is. (con)t(ra)ria n(on) p(er)tinent
ad eandem pot(enti)am sic(ut) album (et) nigr(um)
ad uisum (et) ad eandem scie(nti)am sic(ut) sa-
num (et) eg(rum) ad medicinam. S(ed) h(ab)it(us) (con)t(ra)ri-
us se h(ab)et ad (con)t(ra)ria sic(ut) ponit ex(emplu)m de
h(ab)itib(us) corp(or)alib(us). nam a sanitate
n(on) p(ro)cedunt ea que s(un)t (con)t(ra)ria sanitati.
s(ed) solum ea q(ue) (con)g(ru)unt sanitati. sic(ut) di-
cim(us) q(uod) aliquis sane ambulat q(uan)-
(do) i(ta) ambulat sic(ut) ille q(ui) sanus existit.
u(n)de (et) ip(s)a s(cienti)a ... quod e(st) cognitio
quedam ad (con)t(ra)ria se h(ab)eat i(n) q(uantu)m unu(m)

(con)t(ra)rior(um) e(st) r(ati)o cognoscendi alt(er)iu(s). Ita(m) in q(u)o e(st)
h(ab)itus quida(m) se h(ab)et t(ame)n ad unu(m) actu(m)
q(uo)m(odo) e(st) cognoscere ueritate(m). Non a(utem) se h(ab)et ad
errorem (con)t(ra)riu(m). S(ed) g(ratia) (con)u(en)iens d(ic)tu(m) e(st) q(uod) p(er)
iusticiam op(er)am(ur) iusta. (et) p(er) iniusticiam i(n)iusta.

Deinde cum dicit: Multociens quid(em) g(ratia) (et)c.
infert (quan)d(am) corr(ecti)o(ne)m ex dictis. q(uia) n(on) (con)t(ra)ri(i)
h(ab)itus sunt (con)t(ra)rior(um) (et) unius actus est
declarare unu(m) obi(ectu)m. inde e(st) q(uod) multociens
unus h(ab)itus (con)t(ra)rius cognoscit(ur) p(er) aliu(m).
(et) multociens h(ab)it(us) (con)gnoscit(ur) a suo obi(ect)o q(uod) e(st)
q(uod) in s(ubiec)to op(er)atio h(ab)itus. (et) s(ecundu)m h(oc) man(i)-
fest(um) p(er) ex(emplu)m. q(uia) si euexia sit manif(est)a
i(d est) bona dispo(sitio). (et) cachexia i(d est) mala dispo(sitio) ...
i(d est) mala dispo(sitio). (et) sic h(ab)itus (con)g(no)scit(ur) a suo
(con)t(ra)rio. cognoscit(ur) (et)i(am) ex obi(ect)o. q(uia) ex hi(i)s
q(ue) faciunt homi(nem) b(e)n(e) se h(abe)re. fit mani-
festa euexia (et) s(ecundu)m h(oc) in(?)ciu(s) sp(eci)al(ite)r mani-
festat. q(uia) si ad euexia(m) p(er)tinet q(uod) ip(s)e ha-
beat carnes b(e)n(e) densatas. nec(essariu)m est
q(uod) ad cachexia(m) p(er)tineat q(uod) homo
h(ab)eat carnes raras. i(d est) i(n)p(er)fectas (pro)p(ter)
indigestos humores. (et) s(ecundu)m h(oc) nec(essariu)m e(st)
q(uod) id q(uod) fac(it) homi(n)em se h(abe)re sit id q(uod) fa-
ciat eum h(abe)re carnes b(e)n(e) densatas.

Deinde cum dicit: (Con)seq(ui)tur autem (et)c. distinguit
iusticiam (et) iniusticiam. (et) p(ri)mo ponit diui(si)o(nem).
s(ecund)o manifestat diuisionis. i(bi) Q(uonia)m
autem auar(us) (et)c. Circa p(ri)mu(m) tria fac(it). p(ri)mo o(stendit) q(uod)
multiplicitas iusticie manifestat multi-
plicitate(m) iniusticie. quia ut i(n) pl(ur)ib(us)
(con)t(ra)ri(i)s e(st) ut si unu(m) oppositor(um) dicit(ur)
multip(licite)r (et) reliqu(u)m. (et) i(ta) e(st) se h(ab)et de ius-
to (et) iniusto. s(ecund)o i(bi) in(?) dicit(ur) mul-
tip(licite)r (et) reliqu(u)m (et) i(ta) se h(ab)et de iusto
(et) n(on) iusto. s(ecund)o i(bi) ui(detur) a(utem) multip(licite)r
(et)c. o(stendit) qual(is) sit hor(um) multiplicitas
(et) dic(it) q(uod) t(ame)n iusticia q(uam) i(n)iusticia m(u)l-
tip(licite)r d(icitu)r. s(ed) multip(licitas) eor(um) e(st) latens
q(uod) ea q(ue) faciunt equiuocatione(m) s(un)t
(pro)pinqua ad inuicem s(ecundu)m (con)uenienciam
ip(s)or(um) in aliq(uo). s(ed) q(uan)do multu(m) distant
mag(is) e(st) manifesta equiuocatio. s(ic)ut de
n(on) eis imponitur eo q(uod) n(on) (?) ...
app(ar)et multa dista(n)cia ip(s)or(um) que e(st) s(ecundu)m yde-
am i(d est) s(ecundu)m ratio(ne)m sp(eci)ei. sic(ut) s(ed) nomi(n)e
clauis d(icitu)r equiuoce de (o)sseo quo
(con)cluduntur hostia (et) de (?) ...
cooperculo q(uod) cooperit (?) ...

V

que est in collo alius. Et eo .i. similiter et
iniustus et c. Ostendit quot modis predicti dicuntur
et dicit quod primo similiter est quia dicitur
iniustus. dicitur enim uno modo legalis: qui scilicet
facit contra legem. Alio modo: dicitur iniustus auarus
i. qui scilicet uult plus habere de bonis. Tercio
modo dicitur iniustus inequalis. qui scilicet uult
habere minus de malis. Vnde manifestum est quod iustus
dicetur. dicitur enim uno modo iustus le
galis. i. ille qui est obseruator legis. Alio
modo dicitur iustus equalis: qui scilicet uult equali
habere de bonis et malis. equale enim comparatur
utrisque. scilicet ei quod est in plus et ei quod est in
minus. Et ex hoc concludit quod iustum
dicitur legale et equale. et iniustum illegale
et inequale. In quantum obiecta notificantur
per habitus ut supra dictum est. Deinde cum
dicit. quia autem auarus et c. manifestat
membra premisse diuisionis et primo ostendit qualiter a
uarus dicatur iniustus. et dicit quod quia
auarus qui uult plus habere est iniustus. con
sequens est quod sit circa bona quorum habundan
tiam homines appetunt. non tamen circa omnia
bona sed solum circa illa circa que est fortuna
et infortunium. hec autem sunt simplici
ter absolute et inconsiderata semper bona. sed
non semper sunt bona alicui. quia non semper
sunt proportionata homini nec semper ei expe
diunt. homines autem petunt hec a deo in oratio
ne et suo desiderio hec inquirunt. cum semper
esse eis bona et ex hiis efficiuntur a
uari et iniusti. non autem sic oportet orando
a deo petere. ut ea que sunt per se bona ef
ficiantur homini bona. i. quod unusquisque eligat
id quod est sibi bonum. scilicet operari recte per uirtu
tem. i. iniustus autem et c. manifestat quomodo inequalis
dicatur iniustus et dicit quod iniustus non
semper dicitur talis ex eo quod plus eligit: sed ex eo quod
eligit minus. in hiis que simpliciter et absolute
considerata sunt mala. sicut sunt la
bores inopia et talia huiusmodi. Sed quia et mi
nus malum aliqualiter uidetur esse bonum in
quantum est eligibile et auari sit boni sicut
dictum est. ut supra propter hoc quod ille qui appetit mi
nus habere de malis sit quodammodo auarus. sed
ut dicitur quod sit inequalis. quia hoc continet
utrumque et est commune ad plus et ad minus. et c.
.i. et illegalis et c. manifestat quo iniustus
dicitur illegalis [illegible] quod est illegalis di-

iniustus. hec enim illegalitas secundum quam aliquis dicitur
illegalis que et est inequalitas in quantum homo non
adequatur regule legis. continet uel omnem
iniusticiam et est quiddam commune .i. omnis iniu
sticie ut infra patebit.

Quia autem illegalis et c. Postquam philosophus dis
tinxit iniusticiam: hic determinat de isto legali
iusto legali quod est obiectum legalis iusticie. Secundo de
terminat de ipsa legali iusticia. i. ipsa quidem igitur
et c. Circa primum duo facit. primo ostendit quod iustum le
gale determinatur secundum legem. secundo ostendit qualia sunt
illa que lege determinantur. i. leges autem dicunt
et c. dicit ergo primo quod quia supradictum est quod in
legalis est iniustus. manifestum est consequens quod omnia le
galia sunt aliqualiter iusta. dicit autem ali
qualiter: quia omnis lex datur in ordine ad
aliquam policiam. non autem in omni policia
est simpliciter iustum. sed in quibusdam est iustum
solum secundum quid. ut patet per philosophum tercio politice.
Nam in policia democratica in qua populus
totus uult dominari attenditur iustum secundum quid
sed non simpliciter. ut scilicet quia omnes ciues sunt equa
les secundum quid. scilicet secundum libertatem ideo habeantur ut equa
les simpliciter. Vnde non ea que secundum legem demo
craticam statuuntur sunt simpliciter iu
sta sed aliqualiter. dicit autem illa esse legalia
que sunt statuta et determinata per legem
positiuam. que competit legislatoribus. et
unumquodque horum sic determinatorum dicimus esse
aliqualiter iustum. Deinde cum dicit. leges autem
dicunt et c. ostendit qualia sunt que lege
statuuntur. et circa hoc duo facit. primo ostendit ad quid est fi
nis aliquid lege statuatur. secundo ostendit de qui
bus aliquid statuatur lege. i. precipit autem
lex et c. dicit ergo primo quod leges de quibus loquitur
secundum quod possunt omnia que pertinent ad aliquid
utile uel toti communitati. sicut est in rectis
politicis in quibus intenditur bonum commune. uel
ad aliquid quod sit utile optimis. i.
aliquibus maioribus de ciuitate per quos
ciuitas regitur qui et optimates dicuntur. uel
ad aliquid utile dominis. sicut contingit
in policiis que reguntur regibus uel tyran
nis. sicut patet in legibus feudis attenditur
id quod est utile ei qui est principalis in ciuita
te. quia autem aliqui habeantur ut optimi
uel ut dominantes. contingit quidem uel se
cundum uirtutem sicut in aristocratica policia
in qua aliqui secundum uirtutem principantur.

[Marginal notes: "ister o3" (left, beside "uari et iniusti"); "isti legali 2o primo determinat de ipso" (right, beside "tinxit iniusticiam"); "et legalis est iniustus" (right, beside "legalis est iniustus"); "ar' oib'" (right, beside "lex et c. dicit ergo primo")]

r. s. alius alium modum puta in policia et
oligarchia in qua aliqui pauci principan-
tur propter divitias vel potentiam. Et quia omnis vita
humana finaliter ordinatur ad felicitatem
manifestum est quod secundum unum modum iusta legalia dicun-
tur que sunt factiva et conservativa felicitatis
et particularum ipsius id est eorum que ad felicitatem
ordinantur vel principaliter sicut virtutes
vel instrumentaliter sicut divitie et alia huiusmodi exteri-
ora bona et hoc per comparationem ad communitatem
politicam ad quam respicit legis positio. De-
inde cum dicit Precipit autem lex etc. ostendit de qui-
bus aliquid lege statuatur et dicit quod lex pre-
cipit ea que pertinent ad singulas virtutes. Pre-
cipit enim facere opera fortitudinis puta
cum precipit quod miles non derelinquat aciem
et quod non fugiat nec proiciat arma. Simili-
ter precipit ea que pertinent ad temperantiam pu-
ta cum precipit quod nullus faciat mulieri ad quin-
am [illegible] persone etc. Et precipit ea que pertinent
ad mansuetudinem sicut cum precipit quod unus non percu-
tiat alium ex ira et quod non contendat contra
eum obprobria inferendo. Et similiter est de aliis virtu-
tibus quarum actus lex iubet et de aliis ma-
liciis quarum actus lex prohibet. Et siquidem est
lex recte ponatur ad hoc dicitur lex
recta. Alias vero dicitur lex aposcomasme-
nos. ab a quod est sine et postochios quod est stu-
dium et menos quod est perscrutatio quia lex posita sine
perscrutatione scientie. Vel schedos dicitur dictamen ex
improviso editum. Unde schediazo id est ex im-
proviso aliquid facio. Unde potest dici lex aposche-
diamenos id est que caret debita providentia.
Deinde cum dicit Ipsa quidem igitur etc. declarat
qualis sit iustitia legalis. Et circa hoc duo facit.
Primo ostendit conditionem legalis iustitie. Secundo ostendit qualiter
legalis iustitia se habeat ad alias virtu-
tes ibi In iustitia autem etc. Dicit ergo primo quod ipsa ius-
titia est quedam virtus perfecta non simpliciter sed
in comparatione ad alterum. Et quia esse per-
fectum non solum per se sed etiam in comparatione ad al-
terum potius est propter hoc est quod multotiens dicitur quod iusti-
tia sit preclarissima inter omnes virtutes et
quod neque esperus id est stel-
la preclarissima vespertina neque lucifer id est stel-
la preclarissima matutina ita fulgeat
sicut iustitia. Deinde cum dicit Iniustitia autem
etc. ostendit ex hoc quod deinde est qualiter iustitia
legalis se habeat ad virtutes. Et circa hoc tria facit.

Primo proponit quod intendit. Secundo manifestat
propositum ibi Perfecta autem est etc. Tertio deter-
minat quiddam quod poterat esse dubium ex pre-
dictis ibi Quid autem differt virtus etc. Dicit ergo
primo quod quia iustitia legalis consistit in
usu virtutis que est ad alterum et secundum omnem virtu-
tem de qua lex precipit inde est quod in
ipsa iustitia simul comprehenditur omnis virtus
et ipsa etiam est virtus maxime perfecta. Dein-
de cum dicit Perfecta autem est etc. ostendit quod proposuerat. Et
primo quod iustitia legalis sit virtus maxime
perfecta. Secundo quod comprehendat omnem virtutem
ibi Hoc quidem igitur iustitia etc. Dicit ergo primo quod
ideo iustitia legalis est perfecta virtus quia ille
qui habet hanc virtutem potest uti virtute ad
alterum et non solum ad seipsum quod quidem non
contingit omnibus virtuosis. Multi enim possunt
uti virtute in propriis qui non possunt ea uti
in his que sunt ad alterum et ad manifesta-
tionem premissorum inducit duo que communiter di-
cta sunt proverbialia. Bias enim qui fuit
unus de septem sapientibus dixit quod princi-
patus ostendit virum ut scilicet sit perfectus vel in-
sufficiens. Ille enim qui est princeps iam
se habet in communicatione ad alterum quia ad eum
pertinet dispositione ea que ordinantur ad
bonum commune. Et ita ex hoc habetur quod perfectio virtutis
ostenditur ex hoc quod unus bene se habet ad alterum.
Aliud autem proverbiale deinde inducit ad ostendendum
quod iustitia legalis sit ad alterum propter hoc est sola
iustitia inter virtutes videtur esse alienum bonum
quia est ad alterum in quantum intendit operari ea
que sunt utilia alteri scilicet vel ipsi communi-
tati vel principi communitatis. Alie vero due virtu-
tes intendunt operari bonum proprium pu-
ta temperantia intendit quietem [illegible]
[illegible] concupiscentiis et idem est in malis virtu-
tibus. Concludit ergo quod sicut pessimus est ille
qui utitur malitia non solum ad seipsum
sed etiam ad amicos ita optimus dicitur ille
qui utitur virtute non solum ad se-
ipsum sed etiam in operatione ad alterum. Hoc
enim est maxime difficile. Sic ergo patet
quod iustus legalis est optimus et iustitia
legalis est perfectissima virtus. Deinde cum
dicit Hec quidem igitur etc. concludit quod iusti-
tia legalis includit omnem virtutem. Ad eam
enim pertinet uti virtute ad alterum. Qualibet
enim virtute potest aliquis uti ad alterum.

·v^n· m^m· e· q iusti legal' n͞o e q̄da
ꝑticularis v̓tus s; ad eam ꝑtinz
tota v̓tus· uz· n· q̄ia mali· e ꝑs
mal^e· s; ad eā ꝑtinz tota mali·
q silr· q̄ls malicia pōt homo uti
ad alt^m. ¶ Deīn· e· d· quid ad dif
fi· t v̓tus ⁊c· mistat q̄dam qd
posset ee dub^m· ee ꝑmissa· ⁊ dic q
ex dc͞a· m· e inq̄ drant v̓e ⁊ iust
legal· q͞ȝ s͞b'am e ead· s; s͞b rōm n͞
e id· s; ꝑ comparacō; ad alt^m dr iust
inq^m· ea· e h̄itus opativꝰ tal' bōi· e
simp^r ut· h ea· nichil d' e q^m ad ip^m
actū ut̄^e ⁊ virtutis· aut· in id s͞b ꝑ
duat^r a iusti legali ⁊ a v̓tute sim
ꝑ dc͞a· puta n̄ mechari· tū ꝑ alia
⁊ alia rōm, s͞u e q v̓ e spalis rō o
obi· ⁊ in m̄ gnalis· oz ee spale h̄itu
ū e q ip^m iusti legal· e· dc͞a tā
v̓tutes h͞ns spem ex h q intendit ad bō^m ee
¶ Querim^s a eam q in ꝑte ee
v̓tutis ⁊c· Postq̄m ph^s d.
quale sit iusti legal' q e oīs
v̓tus h d· q ꝑt eam e queda ꝑticu-lar
iusti· ⁊ ce· h tā fac· ꝑmo ꝑponit q
intend^t. s͞o· d· ꝑpo^m. i· signū ⁊c·
¶ 3· epylogat q̄ dc͞a sū· ⁊ d· q̄ restant
dc͞a· i· q quid g̃ sūt iusti^e· sil' ⁊c·
d· g^o ꝑ· q e iusti legal' sit oīs v̓e·
n͞o eam ut ꝑuc^r q̄rim^s s; illā q e
ꝑs toci^s v̓tutis sic q̄ta ꝑticu-lar^{is} v̓
tus· e n· q̄uedam tal' iusti· sic q̄ie
dim· ⁊ s͞r ⁊ intendim^s de iusti ꝑti
culari. ¶ Deīn· e· d· sig^m· ea ⁊c· d·
ꝑpo^m· ⁊ ce h duo fac· ꝑmo d· q ꝑt
iusticiā legale q e oīs v̓e· e q̄ued
iusticia q est ꝑticular^s v̓e· s͞o· assi
gnat rōm q̄r q̄icat i noie cū iusti
legali· i· v̓uiuoca q̄m diffinicō ⁊c·
ce· ꝑ^m· considerand' e· q ad ondā' ee q̄da
iusti^a que e ꝑticularis v̓e· assūit
ꝑband' q e queda iniusti que e ꝑ
ticularis malicia· Ham s̄ demre qd
h̄ie ex q̄rus manifest^e· Judic· d·
ad h tres· rōnes· quaz ꝑma sūt^ur
ꝑ sepacōm iniusti^e ab aliis malia
is inq^m· s· iniusti inuenit^ur sīn aliis m
aliciis ⁊ eq· ex quo pz q in iusti est
quedam ꝑticularis mali ab aliis

distincta· dic g^o· q h sig^m· hēm q sit
quedam ꝑticularis iusticia· x· iniusti
q ille q oꝑat^ur ꝑ alias ꝑticulares ma
licias fac quid iniuste ꝑ iniusti^a leg^le
n͞o tū fac auare· ut s· aliqd accipi
at de alieno· sic cū q̄s miles clipeū
i bello abic ꝑꝑ timidi^{tate} x· qui dixit
alic obpbium ꝑꝑ ira· x· q n͞o ꝑstitit
auxi^m amico suo impotenti^s ꝑꝑ viciū
illibalitat^s. ⁊ sic a^e mali^e possunt ē sīn
auari^e que e spal' iniusti^e· q̄ȝ a· e eq^o,
q aliquis ꝑcat ꝑ auariciam tollen
do aliena· ⁊ tū n͞o ꝑcat ꝑ vnā aq̄ ā^{liaz}
mali^{tiaz} nz ꝑ oīus· ⁊ tū ꝑcat ꝑ q̄udā
mali^a· q pz· quia ꝑꝑ h vitupat^ur ⁊ q̄i
iniustus· v̓ pz q e q̄da alia iusti^e
q e sic ꝑs tocius v̓tutis· sic q̄dam
sp̄s v̓tus· ⁊ s͞r ⁊ pz q e q ta iniustu
q e ꝑs iusti legal· q e h͞c iustum·
¶ Secdam rōm pōit· i· ad h sic qd ⁊c·
q sūt^ur ex ordine ad fine· ꝑꝑ· e· n· q
si acc vnī inci· x· mali^e ordinet^ur ad
aliū fine indebit^e· ex h ipo sortit^ur q̄
dam nouā spēm mali^e· s͞r· g· a's q
ad ultimū q̄mittit causa lucri· vt· s·
spoliet uirum vl' quali^{cum}q; ab ea
accipiat· q̄tigit ⁊ q̄ȝ q a's adult
ium q̄mittit ꝑꝑ q̄cupiam· n͞o q de
ut lucret^ur· s; mag^s appo^{nit} aliquid
de suo ⁊ in reb; suis pati^{tur} iacturā
tal's a· ꝑꝑe ut ee luxuriosus· q̄z vi
ciū luxie ꝑ ꝑpue ordinatur ad sa
tisfacō q̄cupic· ille a· q mechat^{ur}
ut accipiat aliena· n͞o uidet^{ur} ee lux
iosus· ꝑ se lo^{quendo} q̄z n͞o intendit luxie
finem· s; mag^s in ee iniust· q̄z ꝑꝑ lu
cr q̄ iusti^{ciam} fecit· sic g^o· pz q iniusti
e q̄dam spal' malicia. Tercia rōm
pōit· i· ad h· ee alia q̄d ⁊c· que sūt
ꝑ comparacōm ad iusticiam legale·
Dic· n· n^r· e inq̄ue· q n͞o sit malic^a
spe· ita oe q fit ꝑ iniusti^{ciam} legales
reduci ad q̄ndam ꝑticu^{larem} mali^{ciam}
Dic· si a's fec q̄ legale iusti^a mecha^{n·do}
h refrtur ad viciū luxie· si a· a's i
miles in bello delinquid· dnce exti^o
reduic h ad maliciam timidi^{tatis}.
Si a· modo iuate ꝑcussit p^xi^m· h re
ducit^ur ad maliciam ire· Si v· a^s

inordinate lucrum est surripiens aliena. hoc non reducitur ad aliquam aliam malitiam sed ad solam iniustitiam. unde relinquitur quod sit quedam iniustitia particularis preter aliam iniustitiam que est tota malitia et ad rationem est alia iustitia particularis preter totam legalem que est tota virtus. Deinde cum dicit univoca etc. ostendit quare hec particularis virtus et iniustitia nominetur etc. et circa hoc duo facit. primo assignat rationem huius ex convenientia particularis iustitie cum legali. secundo ostendit differentiam eam. ibi. sed hec quidem etc. dicit ergo primo quod iustitia particularis est univoca id est convenit in nomine cum tota legali. et hoc ideo quia conveniunt in diffinitione secundum idem genus in quantum scilicet utraque est in eo quod est ad alterum. sed iustitia legalis attenditur in ordine ad id quod est bonum commune. iustitia autem particularis ordinatur ad alterum quod pertinet ad aliquam privatam personam. Deinde cum dicit sed hec quidem etc. ostendit differentiam utriusque iustitie ex parte materie et dicit quod iniustitia particularis est circa illa secundum que attenditur communicatio inter homines sicut honor et pecunia et ea que pertinent ad salutem vel dispendium corporis et cetera alia huiusmodi. est et particularis iustitia non solum circa res exteriores sed et propter delectationem que consequitur ex lucro propter quod scilicet aliquis accipit aliena magis quam debeat. sed iustitia legalis et iniustitia est universaliter circa totam materiam moralem circa quecumque scilicet aliquis est ad dici studiosus id est virtuosus. Deinde cum dicit quoniam quidem igitur etc. epilogat que dicta sunt et ostendit quid restat dicendum. et primo proponit hoc in generali. secundo resumit in speciali. ibi. determinatum est utique etc. dicit ergo primo quod iam est expressum quod sunt plures iustitie scilicet legalis et equalis et quod preter totam legalem que est tota virtus est quedam alia particularis iustitia. sed quid et qualis sit postea declarandum est. Deinde cum dicit declaratum est utique etc. ostendit in particulari quod sit dicendum et quid restet dicendum. et primo resumit id quod dictum est de divisione iustitie et iniustitie. et dicit quod declaratum est supra quod iniustum dicitur illegale et inequale. sicut in plus et sicut in minus. sed iustum dicitur tamquam legale et equale. secundo ibi. secundum quidem etc. resumit quod secundum duplex iniustum est duplex iustitia et dicit quod secundum iniustum illegale est quedam

iustitia legalis que est omnis virtus. sed quia iniustum inequale et iniustum illegale non sunt penitus idem sed alterum se habet ad alterum ut pars ad totum. ita scilicet quod omne iniustum inequale est illegale. sed non convertitur. et iterum omne iniustum quod se habet ut in plus est inequale. sed non convertitur. quia est et quedam iniustitia inequalis in hoc quod est habere minus de malis. quod magis videtur iniustum esse. propter alterius iniustitia et non sunt penitus idem. ideo similiter iniustitia que dicitur inequalitas non est penitus idem cum iniustitia illegali sed comparatur ad ipsam ut pars ad totum. et similiter comparatur iustitia equalitatis ad iustitiam legalem. secundo ibi. utique de ea etc. ostendit de qua horum sit agendum. et circa hoc tria facit. primo dicit quod non est agendum nunc de iustitia particulari. et secundo de iusto et iniusto particulari dicendum. secundo ibi. secundum quidem igitur etc. ostendit quod non est hic agendum de iustitia legali et dicit quod dimittenda est ad presens iustitia legalis que ordinatur secundum totam virtutem in quantum scilicet ad eam pertinet usus totius virtutis ad alium et similiter dimittenda est iniustitia ei opposita. ad quam pertinet usus totius malitie. manifestum est etiam quomodo debeat declarari iustum et iniustum que ea sunt que declarantur lege. maior enim pars legalium preceptorum precipitur secundum quod convenit toti virtuti. in quantum scilicet lex precipit vivere secundum unamquamque virtutem et prohibet vivere secundum quamque malitiam. sunt vero quedam lege declarata que non pertinent directe ad usum alicuius virtutis. sed ad aliquam dispositionem exteriorem bonorum. tertio ibi. factiva etc. totius etc. movet questionem dubiam. manifestum est enim quod illa que sunt lege posita sunt factiva totius virtutis secundum disciplinam qua instruitur homo in ordine ad bonum commune. Est autem quedam alia disciplina secundum quam instruitur homo ad actus virtutum secundum quod competit singularibus. id est scilicet ad proprium bonum in quantum per hoc homo efficitur bonus in seipso. potest ergo esse dubitatio utrum huiusmodi disciplina pertineat ad politicam vel ad aliquam aliam scientiam. et hoc dicit postea esse determinandum

scilicet in libro politicorum in tertio, vel libro politicorum ostendetur
quod non est idem esse simpliciter virum bonum et ci-
vem bonum secundum quamcumque politiam. Sunt
enim quaedam politiae non rectae secundum quas aliquis
esse potest civis bonus qui non est vir bonus, sed
secundum optimam polyciam non est aliquis civis
bonus qui non est vir bonus.

Quae autem secundum partem etc. Postquam philosophus di-
stinxit iustitiam particularem a
iustitia legali, hic determinat de iustitia
particulari, declarata praemissa legali. Et di-
viditur in partes duas. In prima determi-
nat de iustitia particulari in generali(?) per com-
parationem ad propria obiecta. In secunda applicando
ad subiectum, ibi: quia autem est iniustum facientem
etc. Circa primum duo facit. Primo dividit ius-
titiam particularem. Secundo ostendit qualiter medium
accipiatur in ea, ibi: quia autem et iniustus
inaequalis etc. Circa primum tria facit. Primo ponit
unam speciem particularis iustitiae. Et
dicit quod una species eius et similiter iusti quod
secundum ipsam dicitur illa quae consistit in distribu-
tionibus aliquorum communium quae sunt dividenda inter
eos qui communicant civili communicatione, sive
honor sive sit pecunia vel quicquid
aliud ad bona exteriora pertinens, vel
etiam ad mala sicut labor, expensae et cetera.
Quod haec pertinent ad particularem iustitiam
probat quia in talibus contingit accipere
unum ad alterum aequalitatem vel inaequalitatem u-
nius ad alterum, quod pertinet ad iustitiam. Sed
iustitiam particularem, ut supra dictum est. Secundo
ibi: una autem etc., ponit secundam speciem
particularis iustitiae. Et dicit quod una alia species
particularis iustitiae est quae constituit rectitudinem
iustitiae in commutationibus, secundum quas transfertur
aliquid ab uno in alterum, sicut prima species
iustitiae attendebatur secundum quod distribuitur
aliquid communi(?) ad singulos. Tertio ibi: huius
autem partes etc., subdividit iustitiam com-
mutativam secundum diversitatem commutationum.
Et hoc dupliciter. Primo enim dicit quod iustitiae com-
mutativae sunt duae partes eo quod
duo sunt genera commutationum. Quae-
dam enim sunt voluntariae, quaedam in-
voluntariae. Dicuntur autem voluntariae propter
hoc quod principium commutationis est volun-
tarium ex utraque parte, sicut patet in ven-
ditione et emptione, quibus unus
transfert dominium rei suae in alterum pro pretio(?);
inde accepturum(?); et in mutuationes(?), quando
aliquis rem suam tradit alteri ut aequale
recipiat; et in fideiussione, per quam aliquis voluntarie
se constituit debitorem pro aliquo; et in usu, quando aliquis
usum rei suae alteri gratis concedit, reserva-
to sibi dominio rei; et in depositione, per quam scilicet aliquis
deponit rem suam apud alium in custodia; et in loca-
tione, per quam aliquis usum rei alienae acci-
pit pro pretio. Secundo ibi: involuntariorum autem etc.,
subdividit alteram, scilicet involuntariam commutationem. Et dicit quod
involuntariarum commutationum quaedam sunt occultae, sicut
furtum, quod est quando aliquis accipit rem alterius eo invito; moe-
chia, id est adulterium, quod est quando aliquis occulte accedit ad
uxorem alterius; veneficium, quando scilicet aliquis occulte
alteri venenum procurat vel ad occidendum
vel ad laedendum qualitercumque, unde et magi ve-
nefici dicuntur, inquantum per aliqua maleficia occul-
te hominibus nocumenta procurant; paragogia, id est
derivatio vel deductio, puta cum aliquis
occulte derivat aquam alterius ad alium
locum; servi seductio, quando scilicet aliquis servum alterius se-
ducit ut a domino suo fugiat; dolosa occi-
sio, quae scilicet fit per aliquas fraudulentias illa-
ta; falsum testimonium, quando scilicet aliquis veritatem occultat
mendacio. Quaedam vero sunt manifestae commutationes
quae fiunt per violentiam manifestam, sicut cum aliquis infert
violentiam in personam verberando vel ligando
vel occidendo; sive etiam in res, puta rapiendo bona
vel orbando parentes potestate filiorum; sive etiam
inferendo violentam iniuriam, quod fit ac-
cusando et iniurias sive contumelias in-
rogando. Est autem considerandum quod voluntariae
et involuntariae in commutationibus diversi-
ficantur istae species, quia in commutationibus
voluntariis fit subtractio solum rei quam
oportet recompensari secundum aequalitatem iustitiae.
In commutationibus autem involuntariis
fit etiam quaedam iniuria. Unde raptor
non solum compellitur reddere rem quam rapu-
it, sed etiam insuper punitur propter iniuriam quam intu-
lit. Et quia involuntarium est duplex, scilicet per
violentiam et per ignorantiam, ut in tertio
dictum est, ideo involuntarias commutationes
dividit in occultas quae per ignorantiam fiunt,
et manifestas quae manifeste per violentiam
fiunt. Deinde cum dicit: Quia autem et iniustus
inaequalis, ostendit qualiter medium in praedictis accipiatur.
Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quo iustum sit

P

mem. [secund]o. quo iust. sit med. i. declarat
autem hic 7c. cc p. duo fac. p[ri]mo o. q
modo determinetur iust. in medio ex[trem]is
[secund]o utrumque iusti. [secund]o excludit errore
i. videtur. d. et quibus 7c. cc p. duo
fac. p[ri]mo o. quo accipiat. iust. in
medio. [secund]o iusticia quantitatiuam. i. re
liq. et una 7c. cc p. duo fac. p[ri]mo
probat. q medium iusti. distributiue acci
piat. [secund]o quidam proportionalit. [secund]o o.
qualis sit illa proportionalitas. i. est
g. iterum proportionale. cc p[ri]m. duo fa
cit. p[ri]mo. o. pro. ex ipsa rone iusti.
[secund]o. ex rone dignitatis. i. adhuc ex
eo 7c. cc p. duo fac. p. o. ex ipsa ro
ne iusti. q iust. sit quedam med. [secund]o.
ondit q sit med. [secund]m aliquam proportiona
litatem. i. e. et equale 7c. dic. g. p. q
sic sup. dem est iniust. e inequalis. 7 i
iustum e inequale. 7 [secund]m plus 7 [secund]m mi
nus. i. oz accipere equale. Equale a. med.
e int plus 7 minus. v. inquibuscumque e in
venire equalitatem. i. e invenire med.
pz g. q si iniust. e quiddam inequale
q iustum sit quiddam equale. 7 h 7
absque omni rone probante eonibz m. q
i. iustum e quedam equale. q g. equa
le est med. int plus 7 minus ut dem e
quis est q iustu sit quedam med. De
inde e. dic. et a. equale 7c. o. quod i
tum sit medium. [secund]m aliquam proportionale
7 adhuc probando. assumit q equale ad
minus consistit in duobus. int que considerat
equalitas. Cum g. iustu sit 7 med. 7
equale. oz qd q q est. iustu sit ad ad. i. p
m. ad aliam ut ex supradictis pz. 7 q. a.
e equale. sit inquibus dem rebus. [secund]m q m
i. attendi equalitas int duas psons.
7 sic pz. q si consideremus iustu inq. m e
mediu. sic e med. int duo q sunt pl.
7 minus. i q. et. e equale. oz q sit duarum
rerum. [secund]m inq. m e iustu. oz q sit a. ad
ad alios. quia iusticia ad alterum e pl.
a. 7 minus — respic iusti [secund]m q e med. re
hic quedam extrema [secund]m duas res 7 duas
psonas respic. q in [illegible] inquibus. i.
constituuntur iusti. [secund]. g. pz q necce e iustu
admin in. iust. consiste. duorum. [secund] hos
quibus obseruatur iusti. 7 due sunt re.

inquibus eis iusti. fit. 7 oz ad rom ius
ticie q sit eadem equalitas psonarum qbz
fit iusti. 7 rerum inquibus fit. ut. i. sic se
habent res ad inuicem. i. 7 ps. alioquin
habebunt equalia. s. [secund]m ex h fiunt pu
gne 7 accusationes. qn. fit iusti. p[re]ter mensura
. q. l. equales no recipiunt equalia in
distributione bonorum qunt. l. no equalibz
recipiunt dant equalia puta si in
equaliter laborantibus dant equalia stip
dia. vel equaliter laborantibus dent in
equalia. Sic g. pz q med. iusti. di
stributiue accipit [secund]m quandam proportionalit.
Dein. e. d. adhuc ex eo 7c. Ondit id
[secund]m rom dignitatis. 7 q 7 ex rone dignitatis
in medio. q iust. consistit in quadam proportiona
litate. sic n. ad om ee iustu in distributio
nibus. in q m unicuique dat. [secund]m dignitatem. i. pu
cuique dig. m e dari. in quo designatur
proportionalitas quedam. ut [secund]m ita h sit
dignum uni. sic ad e dig. m alteri. no
tamen dignitatem distributionis. o [secund]m id
attendit. [secund]m in democratica policia i
q. i. plebs dominatur attendit dignita
[secund]m libertatem. q n plebei. s. equales
alius in libertate. id reputant dig. m
ee. ut equaliter principent. [secund]m in oli
garchica policia in qua aliqui
pauci principent. insistunt dignita
[secund]m diuitias. l. [secund]m nobilitates generis. ut s. illi
qui sunt excellentiores genere. l. diui
tiis. plus habeant de bonis cis. [secund]m in
policia aristocratica in qua aliqui
principantur pp uirtutem insistunt di
gnitati [secund]m uirtutem. ut s. ille plus ha
beat qui plus habundat in uirtute. 7 sic pz
q med. iusti. distributiue accipit
[secund]m proportionalitatem.

Est. g. iust. proportionale 7c. p[ost]q
pb. o. q medium iusti distribu
tiue accipit [secund]m proportionalitatem. q
h o. [secund]m quam proportionalitatem accipi
at 7 quo. cc h duo fac. p[ri]mo o. q
modo iustu accipiatur [secund]m quandam
proportionalitatem. [secund]o. o. quo iniu
stum p[re]ter illam proportionalitatem
accipiatur. i. iniustum quid. g. 7c.
cc p. m. fac. p[ri]mo p[re]mittit quandam
de proportionalitate inquirit. [secund]o. o. quo.

iustum distributivum in quadam proportionalitate
consistit. id est autem et iustum id est medium etc.
Deinde ostendit qualis sit proportionalitas secundum quam
attenditur iustum in distributiva iusticia.
id est vocant autem talem etc. Et primo premittit
duo quorum primum est quod in quolibet iusto distributivo
debet esse secundum proportionalitatem. Nam propor-
tionalitas non solum invenitur in numero ab u-
nitate quae est numerus simpliciter et hoc vocatur
numerus monadicus sed ubique invenitur propor-
tionalitas in quibus contingit invenire numerum. Et hoc
ideo quia proportionalitas nichil est aliud quam equa-
litas proportionis. Est enim equalem proportionem
habere hoc ad hoc et istud ad istud. Proportio autem nichil est aliud
quam habitudo unius quantitatis ad aliam. Quantitas autem
habet rationem mensure quae primo invenitur in quod-
tum unitatis numerali et exinde derivatur ad
omne genus quantitatis ut patet in .x. methaphisice. Et ideo
numerus primo quod invenitur in numero unitatis
et ex inde derivatur ad omnia alia quantitatis genera
quod hoc nomine numerum insinuat. Secundo ponit id est et
id est etc. numerus etc. dicens quod omnis proportionalitas
ad minus consistit in .4. Est enim duplex
proportionalitas. una quidem disiuncta et alia
continua. disiuncta quidem proportionalitas
est equalitas duarum proportionum non convenien-
tium in aliquo termino. cum ergo omnis proportio sit
inter duo. manifestum est quod proportionalitas disiuncta
id est quatuor terminis consistit. ut si dicatur sicut se habent
sex ad tria: ita se habent .x. ad .v. utrobique
enim est dupla proportio. continua autem proportiona-
litas est equalitas duarum proportionum conven-
ientium in uno termino puta si dicatur sicut se habent
octo ad quatuor ita quatuor ad duo. utro-
bique enim est dupla proportio. In hac ergo con-
tinua proportionalitate secundum quantitatem non est
terminus quia scilicet utimur uno termino ut duobus
unum terminum bis dicentes scilicet in utraque proportione.
ut si dicatur quod est proportio .a. ad .b. puta
octo ad quatuor eadem proportio .b. ad
.c. id est quatuor ad duo. Sic ergo .b. dicitur bis. Unde
si ipsius .b. sit unum signum quod tamen accipitur
ut duo erunt quatuor proportionalia. Deinde
inde cum dicit est autem et iustum etc. ostendit qualis
sit proportionalitas in iusticia distributiva. Circa
quod tria facit. quia primo ostendit quod sic proportionalitas id est
et iustum ad minus in quatuor invenitur. in
quibus attenditur eadem proportio. quia scilicet secundum eadem
proportione dividuntur res quae distribuuntur et persone

quibus distribuuntur. Sit ergo .a. unum totum puta
due libre .b. autem sit una libra .g. autem sit
una persona puta sortes qui duobus diebus
laboravit .d. autem sit plato qui uno die
laboravit. sicut ergo .a. se habet ad .b. id est
se habet .g. ad .d. Quia ergo utrobique invenitur
dupla proportio ergo est proportionalitas. sicut .a.
se habet ad .g. id est se habet .b. ad .d. quia ergo alterna-
tim termini proportionalia et permutatim propor-
tionalia sunt. sicut in predicto exemplo sicut se habent .x.
ad .v. sic octo ad quatuor. ergo commutatim
sicut se habent .x. ad octo ita se habent .v. ad
quatuor utrobique enim est sequitur quarta proportio.
Sic ergo permutatim unum est dicere quod sicut se habet
.a. ad .g. id est due libre ad eum qui duobus di-
ebus laboravit ita .b. ad .d. id est una libra
ad eum qui una die laboravit. Est etiam
talibus considerandum quod in quibuscumque sunt pro-
portionalia quod est proportio unius ad alterum eadem
est proportio totius ad totum. puta si qua proportio est
.x. ad octo eadem proportio .v. ad quatuor
sequitur ultimo quod que est proportio .x. ad .viii. et .v.
ad quatuor eadem et fit proportio .x. et quinque scilicet ac-
ceptorum que sunt quindecim ad octo et quatuor simul
scilicet accepta que sunt .xii. Et ideo hic etiam sequitur
quarta proportio. v. et in proposito sequitur quod si
sicut se habet ista res ad istam personam ita
se habet illa ad aliam personam. quod et id est se habet
totum ad totum id est ut utraque res simul ac-
cepta ad utramque personam simul accep-
tam. Et hoc est quod distributio coniungit. et si
ita aliquis distribuendo res hominibus coniun-
gat iuste facit. Primo ergo quod coniunctio .a. ergo
id est re dupla est persone duplo digniori
et .b. est .d. id est dimidium cum dimidio
est iustum distributum. et tale iustum est medium
In iusto autem est quod est preter hanc proportionali-
tatem. proportionale enim est medium inter exces-
sum et defectum. Nam proportionalitas est
equalitas proportionum ut dictum est. et sicut iam
cum sit quoddam proportionale est medium. Ex-
inde cum dicit vocant autem talem etc.
ostendit qualis sit proportionalitas secundum quam hic iustum
accipitur. et circa hoc duo facit. primo ostendit quod predicta
proportionalitas que attenditur secundum equalitatem
proportionum a mathematicis vocatur geometrica
in qua scilicet attenditur quod id est se habet totum ad to-
tum sicut alterum per cum ad alterum ut in pre-
missis dictum est. Secundo autem hic attenditur in propor-

tionalitate

arismetica. de qua inferius dicetur. scilicet. i.
est autem non continua etc. dicit quod ista propor
tionalitas que attenditur in iusticia dis
tributiva. non potest esse continua. quia ex v
na parte sunt res et ex alia parte sunt perso
ne ita non potest accipi aliquid. tamen quis
quod sit persona cum dante et res que datur. Ex
inde ergo dicit. Iniustum quidem igitur etc. agit de iniu
sto in distributionibus. et dicit quod quia iustum
est proportionale sequitur quod iniustum sit
preter proportionale. quod quidem fit vel in plus vel
in minus. quam exigat equalitas proportionis
inter personas in ipsis operibus iuste vel iniuste di
stributionis. Ille enim qui iniuste facit de
bonis plus accipit. qui autem iniuste patitur
minus habet in malis autem econtrario. Quia minus
malum habet rationem boni per comparationem
ad maius malum. Minus enim malum est ma
gis eligibile quam maius malum. bonum quia non
eligitur secundum rationem boni. Et ideo dicit quod magis
eligitur habet rationem melioris boni. Hec igitur
est una species iusti que dicta est.

Reliqua autem directiva etc. Postquam philosophus
ostendit quomodo accipiatur medium in iu
sticia distributiva. Hic ostendit quomodo acci
piatur medium in iusticia commutativa. et circa
hoc tria facit. Primo ostendit esse quandam speciem iusti
preter distributivam. Secundo ostendit differentiam huius ad
illam. ibi. Habet autem iustum etc. Tertio ostendit qualiter
accipiatur medium in hac iusticie specie
ibi. Et quod ad invicem etc. Dicit ergo primo quod pre
ter predictam speciem iusticie que consistit in dis
tributionibus: relinquitur una que est directiva
in commutationibus. tam voluntariis quam
involuntariis. Deinde cum dicit. Habet autem
iustum etc. ostendit differentiam huius speciei ad priorem spe
ciem. et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit
dicens quod istud iustum quod consistit in
commutationibus est alterius speciei a supra
dicto iusto quod consistit in distributionibus.
Secundo. ibi. distributivum quidem enim etc. assignat
differentiam. et primo resumit quod pertineat
ad distributivam iusticiam. Secundo ostendit quid per
tineat ad iusticiam commutativam. ibi. In
commutationibus autem etc. Dicit ergo primo quod iustum secun
dum quod est distributivum communium bonorum semper
sumitur secundum proportionalitatem scilicet geometri
cam. que attenditur secundum equalitatem proportionis.
et hoc manifestat quia si communes pecunie civita
tis

vel aliquorum hominum debeant distribui in singu los
lis erit idest fiat ita ut singulis detur aliquid
secundum illam proportionem secundum quam ipsi intulerunt in re
puta in negociationibus. quanto enim aliquis plus po
suit in societate tanto maiorem partem ac
cipit. et in dignitatibus quanto aliquis plus servi
vit civitati. tanto plus accipit de
bonis communibus. Sic ergo iustum distributivum consistit
in hac proportionalitate. Iniustum autem oppositum con
sistit in hoc quod pervertitur hec proportiona
litas. Deinde cum dicit. In commutationibus
autem etc. ostendit quid pertineat ad iusticiam
commutativam. et circa hoc tria facit. Primo ostendit
quid pertineat ad iusticiam commutativam.
Secundo manifestat per exemplum. Tertium est hic quod ul[...]
etc. directivum iustum quod tamen correctiva
ex dictis. vel quia pluris quid et minoris
etc. Dicit ergo primo quod iustum quod consistit in
commutationibus in aliquo quidem convenit cum
iusto distributivo. quia scilicet iustum est equale et
iniustum inequale. Sed in hoc differt. quia equa
le in iusticia commutativa non attenditur secundum
proportionalitatem illam scilicet geometricam que atten
debatur in distributivo iusto. sed magis
secundum arismeticam. que scilicet attenditur secundum equalitatem
quantitatis et non secundum equalitatem proportionis sicut
geometrica. Sex enim secundum arismeticam propor
tionalitatem medium est inter viij et iiij. exce
dit enim alterum uno et exceditur ab altero du
obus. sed non est proportio eadem utrobique. Sed
sex se habent ad iiij in sexqualtera proportione. octo autem ad sex in sexquitercia.
Secundum vero geometricam proportionalitatem
medium excedit et exceditur secundum eandem propor
tionem sed non secundum eandem quantitatem. sicut sex medium
est inter ix et iiij. utrobique enim invenitur
sexqualtera proportio sed non eadem quantitas.
ix enim excedit vi in tribus. sex vero iiij
in duobus. Quia igitur in commutativa iusticia
attenditur equale secundum arismeticam propor
tionalitatem propter hoc quod non consideratur ibi diver
sa proportio personarum. Nichil enim differt quantum
ad iusticiam commutativam. si aliquis bo
nus defraudaverit per furtum vel rapinam aliquem
malum vel econverso. nec etiam differt
si bonus vel malus commiserit adulte
rium. Sed lex attendit solum ad differen
tiam nocumenti. ut scilicet qui plus nocu
it plus recompenset. et quod iniustus sit et iste
patitur. Quasi enim duorum iniustus faciat et

alter iniustum patiatur et unus ledat
et alter ledatur: lex utitur huius du
obus quasi equalibus quamvis sint inequales.
Unde iudex qui est minister legis hoc atte
mptat ut istud iniustum quod unus lesit
alium, quod habet quandam inequalitatem, reducat
ad equalitatem constituendo scilicet equalitatem in
ipsa quantitate rei, non secundum proportionem diversarum
personarum. Deinde cum dicit et enim cum etc. hoc ma
nifestat per exemplum quod dixerat et primo ponit
exemplum secundo removet quandam dubitationem ibi
dicitur enim ut simpliciter etc. Primo ergo ponit exemplum de
lesione personali in qua minus est manifestum. Et dicit
quod si duorum unus vulneretur et alius percu
tiat vel etiam unus occidat et alius moriatur
divisa est hec actio et passio in inequalia
quia scilicet percutiens vel occidens habet plus
de estimato bono inquantum scilicet implevit
voluntatem suam, et ita videtur esse quasi
in lucro. Ille autem qui vulneratur vel occiditur
habet plus de malo inquantum scilicet patitur
in voluntate vel vitam contra suam voluntatem
et ita videtur esse quasi in dampno. Sed iudex temp
tat hoc adequare scilicet auferens a lucro et ap
ponens dampno inquantum scilicet aufert aliquid a per
cutiente vel occidente contra suam voluntatem
et exhibet aliquo modo vel honorem vulne
rati vel occisi. Deinde cum dicit dicitur enim etc.
removet quandam dubitationem quia proprie non videntur esse
nomina lucri et dampni. Et dicit quod tunc simpliciter lo
quendo lucrum et dampnum dicuntur in talibus quando
scilicet aliquis habet plus vel minus in hiis que accipiuntur
hec nomina in bonis possessis. Sed in aliis
quibus ista nomina non videntur proprie competere
putantur in iniuriis personalibus ut cum unus per
cutit et alius percutitur, et hic quod dampnum
patitur eo quod non potest etiam mensura
accipi actionis et passionis in hiis iniu
riis personalibus ut scilicet id quod est plus pos
sit dici lucrum et quod est minus possit dici
dampnum. Sed quando passio est mensurata scilicet
secundum mensuram iustitie tunc id quod est plus vo
catur lucrum et id quod est minus vocatur da
mpnum. Deinde cum dicit quare plus etc. con
cludit duas conclusiones. Primam quidem ex
parte ipsius iusti, secundam ex parte iudi
cis ibi ideo quod etc. Dicit ergo primo quod cum in
commutationibus est quoddam equale quod
sit medium inter plus et minus idest quod lu
ca

et dampnum sed habentur sicut plus et minus
diversimode tamen in bonis et malis. Nam hic
plus de bono et minus de malo pertinet
ad rationem lucri. Contrarium autem pertinet ad rationem da
mpni. Medium quod duorum scilicet dampni et lucri medium
est idem equale quod dicimus iustum. Unde sequitur quod ius
quod est directivum in commutationibus sit medium
inter dampnum et lucrum. Hic accipitur (?) [illegible]
Deinde cum dicit propter quod et quando etc. infert conclusionem
ex parte iudicis de quo supra dixit quod con
tendit adequare. Et dicit quod quia iustum
est medium inter dampnum et lucrum, inde est
quod quando homines dubitant refugiunt
ad iudicem quod idem est ac si refug
erent ad id quod est iustum. Iustum iudex dicitur
esse quasi quoddam iustum animatum ut scilicet mens eius
totaliter a iustitia possideatur. Illi autem
qui refugiunt ad iudicem videntur querere
medium inter partes que litigant. Et inde est
quod iudices vocant mediatores quasi medios
ac si ipsi attingerent medium et ita quod
perducitur ad id quod iustum sit. Sic patet quod i
stum de quo nunc loquimur est quoddam medium quia iu
dex qui deviat hoc iustum medium est inquantum
scilicet constituit id quod est equale inter partes.
Equale autem medium est inter plus et minus ut supra.
Est quod ad unam lineam etc. Deinde cum
exequitur plus ostendit quale (?) medium iusti
quod est directivum commutationum sicut
distributivum. Hoc ostendit qualiter medium istius
iusti quod est directivum commutationum etc. Hic duo
facit. Primo ostendit propositum. Secundo manifestat originem
horum nominum dampni et lucri quorum usus fu
erat ibi venere autem et nomina hec etc. Circa
primum duo facit. Primo ostendit quomodo inveniatur medium
commutative iustitie circa eandem rem. Secundo quomodo
inveniatur circa res diversarum artium ibi
est autem et in aliis artibus etc. Circa primum duo facit.
Primo inducit exemplum ad ostendendum
qualiter accipiatur medium in commutativa iu
stitia. Secundo manifestat quod dixerat ibi si enim
duobus equalibus etc. Circa primum duo facit. Primo
proponit exemplum. Ad proponendum secundo ostendit con
venientiam exempli ex ipsius nominis ratione ibi propter quod et
nominatur etc. Dicit ergo primo quod iudex ad e
qualitatem reducit sicut si esset una linea
divisa in partes inequales ille qui vellet
ad equalitatem reducere auferret a maiori
parte id in quo excedit medietatem totius.

fit

[illegible]

lineae et apponet minori parti, quod medi-
etas totius lineae erit, quae quidem dicitur .i. regula
vel mensura per quam inaequalia reducuntur
ad aequalitatem. Et sic est totum quod est duorum hominum. Dicitur
talis dicta .i. mensura totum omnium quae unusquisque
habet quod sumatur magis. Sed accipiunt aequale quod
est medium inter maius et minus et hoc secundum arithme-
ticam proportionalitatem quia scilicet quantum medium iustitiae excedit
ab eo qui habebat plus tantum excedit illum
qui habet minus quod pertinet ad proportionali-
tatem arithmeticam ut prius dictum est. ¶ Et
inde est dicit. Hic quod et nominatur etc. manifestat
etymologiam iustitiae per modum locutionis apud
graecos etc. dicit quod quia medium habet iustitia est sicut quaedam
dicta. Inde est quod iustum apud graecos vocatur
dicheon, sicut si aliquis volens huius nominis va-
riationem diceret quod dicheon est etc. et dicastes
etc. et dichastes. Scilicet ¶ Deinde cum dicit
Si enim duobus etc. manifestat quod dixerat, scilicet quod
oporteat subtrahere ab eo qui habet plus id
in quo excedit medietatem et apponere
ei qui habet minus. Et primo manifestat quod dictum est. Secundo
exponit in terminis .i. aequales in quibus etc. dicit ergo
primo quod si sint duo aequalia quorum utrumque habe-
at duas mensuras puta duas palmas
vel aut duos pedes et medietas aufera-
tur ab uno et apponatur alteri, maius erit
cui appositum est, sic excedit alterum in duobus. quia ei est
subtractum non remanet nisi unum. Illud autem cui ad-
ditur habet tria. Sed si id quod subtrahitur ab uno
non apponatur alteri, manifestum est quod non excessit
nisi in uno, propter id autem non additur nisi subtrahi-
tur illi. Ipsum medium superat quod habet quod suum est tantum
plus non minus per id autem additur illi ille
qui plus habet per id quod est subtractum illi, id est qui
minus habet. Secundo dicit quod ille qui plus habet ex-
cedit medium in uno quod scilicet est sibi superad-
ditum, medium non excedit id a quo ablatum est in
uno quod scilicet est ei subtractum. Hoc ergo scilicet medium cognos-
cemus et quod oportet auferre ab eo qui plus habet et
quod oportet apponere ei qui minus habet. Quia id oportet
apponere minus habenti in quo medium excedit
ipsum. Id autem oportet auferre a maximo id est ab eo
qui plus habet in quo medium superexcedit ab
eo. ¶ Deinde cum dicit aequales in quibus etc. proponit
quod dictum est in terminis. Sint enim tres lineae aequa-
les in quarum una signatur terminis a a, in altera
b b, in tertia g g. Linea igitur b b maneat
indivisa. Linea a a dividatur per medium in puncto

Et linea vero g g dividatur per medium in puncto z.
et auferatur a linea a a, linea quae est a e una pars
quae est a e, et apponatur lineae quae est g g. Et vo-
cetur haec appositum g d. Sequitur ergo quod tota
linea quae est d g g superexcedit eam quae est a e
in duobus, scilicet in eo quod est g d et in eo quod est g z.
Et lineam quae est b b excedit in uno
solo quod est g d. Sit igitur quod id quod est maxime
excedit medium in uno, minimum vero in duo-
bus ad modum arithmeticae proportionalitatis. ¶ De-
inde cum dicit est autem et in aliis etc. ostendit quod id
quod dictum est observari oportet in commutationi-
bus ne diversarum artium destruerentur artes.
Si enim ille qui facit aliquod artificium non pate-
retur, id est non reciperet pro illo artificio
tantum et tale quantum et quale fecit. Et ideo oportet quod commensura-
rentur opera unius artificis operibus alterius ad
hoc quod sit iusta commutatio. ¶ Deinde cum
dicit venerunt autem etc. ostendit originem horum no-
minum damni et lucri. Et dicit quod ista no-
mina pervenerunt ex commutationibus
voluntariis in quibus primo fuit usus talium
nominum. Cum enim aliquis plus haberet quam prius
habuerat dicebatur lucrari, cum autem minus
dicebatur damnificari, sicut in emptionibus et
venditionibus et in omnibus aliis commu-
tationibus quae sunt licitae per legem. Sed quando
aliqui nec plus nec minus habebant eo
quod a principio habuerant, sed ipsa met reputabant
inaequalitatem per commutationes eorum
quae attulerant tunc dicebant habe-
re quae sua sunt et non lucrari neque damnificari.
Concludit autem ulterius conclusionem principaliter
intentam ex praemissis, scilicet quod iustum
de quo nunc agitur est medium damni et lucri
quod quidem iustum nihil est aliud quam habere aequale ante
et commutationem et post. Et principaliter patet verbo
ut patet in eo quod iudice cognoscente re-
stituitur alteri quod plus habebat.
Videtur autem aliquibus etc. Postquam philosophus
ostendit qualiter accipiatur medium
in utraque iustitia speciali, hic excludit
quandam falsam sententiam circa acceptionem medii
iustitiae. Et circa hoc duo facit. Primo proponit falsam
erroneam opinionem, secundo reprobat eam, ibi contrapassum
autem etc. Circa primum dicit in quibus et aequalibus
habeat virtutem, id est sed in commutationibus quod dicit etc.
dicit ergo primo quod quibusdam est visum quod
ultimo locus non est aliud iustum quam contra pas-
sum, ut scilicet aliquis patiatur secundum quod fecerit

et hi fuerunt similiter pythagorici, qui determinabant quod simpliciter iustum est idem quod contrapassum alii. Deinde cum dicit: contrapassum autem etc., improbat praedictam positionem. Et hoc dupliciter. Primo quidem quantum ad distributivam iustitiam, dicens quod contrapassum non congruit neque iusto distributivo. Et hoc manifestum est: iustum enim distributivum non attenditur secundum quod unus duorum quos oportet per iustitiam aequari agit in alterum vel patitur ab altero, quod requiritur ad rationem contrapassi, sed quantum ad communicationem bonorum distribuendorum utrique secundum aequalitatem proportionis. Secundo ibi: At vero neque in directivo etc., improbat praedictam positionem quantum ad iustitiam commutativam. Et primo proponit quod intendit, dicens quod contrapassum non congruit omnibus modis iusto quod est directivum in commutationibus, quamvis illi qui extulerunt praedictam sententiam hoc voluerint dicere quod in commutationibus sit iustum quod contrapassum. Quod probabant per hoc quod quidam legislator nomine Radamantus iniunxit tale iustum, quod si quis pateretur illa quae fecit, sic esset iusta vindicta. Secundo ibi: Multis namque locis etc., improbat quod dictum est duabus rationibus. Circa quarum primam dicit quod in multis locis talis vindicta invenitur dissonare a iustitia, ut si aliquis in principatu constitutus percusserit aliquem privatam personam, non requirit hoc iustitia quod percussor repercutiatur, sed quod gravius puniatur. Et hoc est contra id quod pythagorici simpliciter dixerunt, quod iustitia commutativa non attendit diversas conditiones personarum, sed lex utitur omnibus quasi aequalibus. Sed attendendum est quod id quod Philosophus dixit, quod in commutativa iustitia lex attendit solum ad differentiam nocumenti, intelligendum est quia quando nocumentum attenditur circa subtractionem rei exterioris, puta pecuniae, non variatur quantitas nocumenti secundum diversitatem conditionis personae. Secus autem quando nocumentum est personale: tunc enim necesse est quod quantitas nocumenti diversificetur secundum conditionem personae. Manifestum est enim quod maius est nocumentum cum aliquis percutit principem, per quod non solum personam ipsius sed totam rempublicam laedit, quam cum percutit aliquam privatam personam. Et ideo non competit iustitiae in talibus simpliciter contrapassum. Secundam rationem ponit ibi: Adhuc involuntarium etc. Dicit quod etiam in vindictis inferendis multum differt utrum aliquis iniuriam intulit

voluntarie an involuntarie, scilicet propter ignorantiam vel vim aut metum. Gravius enim debet vindicari si voluntarie peccavit quam si involuntarie. Et huius differentiae ratio est quia in vindictis non solum attenditur quod aequalitas iustitiae reparetur per hoc quod aliquis restituat alteri quod ei subtraxit, sed etiam quod pro peccato commisso poenam sustineat. Et propter hoc lex aliquos punit etiam pro peccatis quibus nulla iniuria vel damnum in alium irrogatur. Et fur non solum compellitur restituere quod accepit, per quod aequalitas iustitiae reintegratur, sed etiam ulterius punitur pro culpa commissa. Culpa autem aggravatur vel diminuitur ex hoc quod quis peccat voluntarie vel involuntarie. Unde gravius punitur voluntarium quam involuntarium, scilicet quia maior est voluntarie peccantis iniuria, addens in exteriori nocumento maiorem contemptum. Deinde cum dicit: Sed in communicationibus etc., ostendit quomodo contrapassum sit iustum. Et circa hoc facit tria. Primo ostendit quod contrapassum oportet in commutationibus secundum proportionalitatem salvari. Secundo manifestat formam huiusmodi proportionalitatis, ibi: Facit autem retributionem etc. Tertio ostendit quomodo talis forma observari possit, ibi: Propter quod oportet omnia comparabilia etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi: Contrapassum facere etc. Dicit ergo primo quod in communicationibus commutativis videtur esse quod tale iustum contineat in se contrapassum, non quidem secundum aequalitatem sed secundum proportionalitatem. Videtur autem hoc esse contra id quod supra dictum est, quod secundum commutativam iustitiam medium accipitur non quidem secundum geometricam proportionalitatem, quae consistit in aequalitate proportionis, sed secundum arithmeticam, quae consistit in aequalitate quantitatis. Dicendum est autem quod in iustitia commutativa semper quidem oportet esse aequalitatem rei ad rem, non tamen actionis et passionis, quae importat contrapassum. Sed in hoc oportet adhibere proportionalitatem, ut fiat aequalitas rerum, eo quod actio unius artificis maior est quam actio alterius, sicut aedificatio quam fabricatio cultelli. Unde si aedificator commutaret actionem suam pro actione fabri, non esset aequalitas rei datae et acceptae, puta domus et cultelli. Deinde cum dicit: Contrapassum facere etc., probat propositum dicens quod per hoc mansit civitas

Marginal notes: de (beside "commutativam"); a illi si aliquis percutiat principem quod non solum p[ersonam] ... laedat (beside "repercutiatur"); a propositis (below the right column)

post quod iustum commutativum contineat
contrapassum secundum proportionalitatem quia per hoc perma-
nent cives simul invicem in civitate quia
sibi invicem proportionaliter compaciuntur
per ut scilicet si unus pro alio facit ad aliud stu-
det proportionaliter facere pro eodem et mani-
festum est quod omnes cives hoc quaerunt ut eis
proportionaliter conficiat per hoc enim permanent
homines ad invicem scilicet quod quaerunt unusquisque
quod hoc male quaerit quia scilicet eis proportionaliter
confiat si autem non quaerit hoc male vi-
detur servire si unum faciat alius non conficiat
proportionaliter similiter enim est quod aliquis
non adquisitat ex suo opere id quod unum
aliquis quaerit vel dicendum quod non solum non male
quaerit homo si proportionaliter confiat hoc et
bonum et sic si non conficiat eis proportiona-
liter non fiet retributio debita per hoc
autem homines commanent ad invicem quod unus
retribuat alteri plus quam ab eo ac-
cepit et inde est quod boni homines propter
exhibent suis benefactoribus gratiam ac
tionem quia quiddam sacrum ut per hoc eis
retribuant. Retribuere enim pertinet
ad gratiarum actionem oportet enim quod homo retri-
buat secundum meritum ei qui sibi fecit gratiam id est gratu-
itum beneficium impendit et quod non sit conten-
tus tantum facere quantum accepit sed quod rur-
sus ipse incipiat amplius exhibendo
quam accepit ut sic ipse gratiam fa-
ciat. ¶ Demum est dicendum facit enim retribu-
tionem et continuat formam proportiona-
litatis secundum quam dicitur fieri contrapassum et hoc per
ponit ipsam in coriario et edifica-
tore hoc ostendit idem esse in aliis artibus i
et autem hoc et cetera dicit quod secundum hoc quod coniugatio quod est
secundum dyametrum facit in commutationibus
retributionem et contrapassum secundum proportiona-
litatem ad cuius intellectum describatur quadratum a b g d et ducantur duo dy-
ametri se intersecantes scilicet a d et b g sit
ergo edificator a coriarius b domus
quae est opus edificatoris g calcia-
mentum quod est opus coriarii d oportet ergo quod
quod edificator accipiat a coriario
opus eius scilicet calciamentum debet autem et ipse
pro retributione dare ei opus suum sic
ergo adinveniatur secundum proportionalitatem
equalitas ut scilicet constituantur ex una

parte tot calciamenta quod una domus quot
plures ex parte sua facit edificator in una
domo quam coriarius in uno calciamento
¶ Demum est dicendum fiat contrapassum ut scilicet e-
dificator accipiat multa calciamenta
ad extimationem unius domus et coriarius unam
domum erit quod debet scilicet retribui secundum pro-
portionalitatem facta per dyametrum coniunc-
tionem quia scilicet calciamenta proportionata
dantur edificatori cui secundum dyametrum
opponitur et domus coriario si autem non sic
fiat retributio non erit equalitas in
commutatione et sic homines non poterunt
ad invicem commanere eo quod nihil prohibet opus
unius artificis esse melius quam opus al-
terius sicut domus quam calciamentum et ideo
oportet hec ad invicem equari secundum dictam propor-
tionalitatem ad hoc quod fiat commutatio
iusta. ¶ Demum est dicendum est autem hoc et cetera ostendit
idem esse in aliis artibus et dicit quod hoc quod
dictum est de edificatore et coriario
hoc et est observandum in aliis ut scilicet fiat
contrapassum commutationis secundum proportionem
diametralem destruerentur enim ar-
tes si non tantum et tale reciperet quantum
et quale faceret et hoc oportet adinvenire secundum modum
predictum non enim sibi communicant sibi mutuo
sua opera duo homines unius artis puta
duo medici sed plerumque homines
diversarum artium puta medicus et agri-
cola et omnino diversi et inequales quos
tamen oportet equari secundum modum predictum.
P Ropter quod omnia comparabilia
et cetera. Postquam philosophus posuit formam
proportionalitatis secundum quam contrapas-
sum est iustum in commutationibus hic ostendit
qualiter predicta forma proportionalitatis possit
servari et primo ostendit propositum secundo manifestat
quandam quae dicta sunt ibi quoniam autem in-
digentia et cetera circa primum duo facit primo ostendit
quod ad predictam formam proportionalitatis ob-
servandam necesse est omnia commensurare
secundo ostendit quo pacto commensuratio
fiat ibi contrapassum in commutatio-
nibus illud erit utique contrapassum et cetera
circa primum etiam facit secundum proponit quod sit id
per quod omnia commensurantur secundo ostendit quo-
modo talis commensuratio in commutationibus
fiat ibi quanta quidem utique et cetera

assignat rationem praedictae commensurationis. i.
Oportet ergo uno aliquo etc. Dicit ergo primo quod ad
hoc quod opera diversorum artificum adaequentur
et sic commutari possint, oportet quod omnia illa
quorum potest esse commutatio sint aliqualiter ad
invicem comparabilia, ut scilicet sciatur quid
eorum plus valeat et quid minus. Et ad
hoc inventum est numisma, id est denarius,
per quod mensurantur pretia talium rerum. Et sic
denarius fit quodammodo medium, in quantum scilicet omnia
mensurat et superhabundantiam et defectum, id est in
quantum una res superexcedat aliam. Sicut supra
dictum est quod medium iustitiae est quod dicitur commutativ-
ae secundum superhabundantiam et defectum. ¶ Deinde
cum dicit: Quanta quidem etc., ostendit quo secundum
mensurationem praedictam fit magis a-
liquid ipso quod calciamentum, cum ali-
quot calciamenta adaequantur in pretio uni
domui vel et cibum unius hominis per ali-
quod tempus. Oportet igitur ad hoc quod sit commutatio
ut tanta calciamenta dentur pro una do-
mo vel pro cibo unius hominis quantum aedificator
vel agricola excedit coriarium in labore
et expensis. Quia si hoc non observetur, non
erit commutatio rerum, nec homines sibi in-
vicem sua bona communicabunt. Id etiam quod
dictum est, scilicet quod aliqua calciamenta dentur pro u-
na domo, non potest esse nisi aliqua-
liter sint aequalia calciamenta domui.
¶ Deinde cum dicit: Oportet igitur etc., assignat rationem
praedictae commensurationis quae fit per nu-
misma. Et dicit quod ideo possunt omnia ad-
aequari, quia omnia possunt commen-
surari per aliquid unum, ut dictum est. Hoc autem
unum quod omnia mensurat secundum rei veritatem
est indigentia, quae continet omnia commutabi-
lia, in quantum omnia referuntur ad humanam in-
digentiam. Non enim appretiantur res secundum di-
gnitatem naturae earum; alioquin unus mus,
quod est animal sensibile, maioris pretii esset quam
una margarita, quae est res inanimata.
Sed rebus pretia imponuntur secundum quod homines
indigent eis ad suum usum. Et huius
signum est quia si homines nullo indigerent,
nulla esset commutatio, vel si non simi-
liter indigerent, id est non hiis rebus, non esset
eadem commutatio, quia non darent
id quod habent pro eo quo non indigent. Et quod
secundum rei veritatem indigentia omnia mensurat,

-um est per hoc quod numisma factum est ex com-
positione, id est secundum quandam conventionem inter
homines propter commutationem necessariorum, id est re-
rum necessariarum. Est enim conditum inter homines quod af-
ferenti denarium detur id quo indiget.
Et inde est quod denarius vocatur numisma;
nomos enim lex est, quia scilicet denarius non est
mensura per naturam sed nomo, id est lege. Est enim
in potestate nostra transmutare denarios
et reddere eos inutiles. ¶ Deinde cum dicit:
Erit utique contrapassum etc., ostendit secundum praedictam com-
mensurationem quomodo contrapassum sit in commutatio-
nibus fiat. Et primo manifestat propositum. Secundo ponit
-nitis, ibi: Agricola etc. Dicit ergo primo quod ex
quo omnia mensurantur per indigentiam, sic
et per denarium secundum conditum hominum, tunc iuste
fiet contrapassum quando omnia secundum praedictum modum
adaequabuntur, id est quod quantum agricola cuius opus
est cibus hominis excedit coriarium cuius opus est
calciamentum, in tanta proportione excedat secundum numerum
opus coriarii opus agricolae, ut scilicet multa
calciamenta dentur pro uno modio tritici,
et ita fiet commutatio rerum. Oportet ducere res
commutandas in diametralem figuram pro-
portionalitatis, ut supra dictum est. Et si hoc non fi-
et, alterum extremum habebit utrasque superhabundantias.
Puta si agricola daret modium tritici
pro calciamento, haberet superhabundantiam laboris in
opere et haberet et superhabundantiam damni, quia
scilicet plus daret quam acciperet. Sed quando habent quae
sua sunt, sic sunt aequales et sibi invicem
communicant, quia praedicta aequalitas potest fieri in
ipsis. ¶ Deinde cum dicit: Agricola etc.,
ponit exemplum, quod dictum est de figura propor-
tionalitatis describatur. Sit enim primo quadratum
a.b.g.d. et duo diametri se intersec-
cantes a.d. et b.g. Sit ergo agricola
a, cibus quod est opus eius g, puta unus mo-
dius tritici; coriarius sit b, d vero sit
opus coriarii adaequatum, id est tot calciamenta
quae valeant modium tritici. Erit ergo iuste
contrapassum si a coniungatur cum d et b cum g.
Et si non sic fiat talis contrapassio, homines non communicabunt
res suas invicem. ¶ Deinde cum dicit:
Quoniam autem indigentia etc., manifestat planius
quod supradictum est, et primo manifestat quomodo res
mensurentur. Secundo quomodo commensuratae
commutentur, ibi: Numisma quidem igitur etc.
Circa primum duo facit. Primo dicit quod necessitas sit

^ permutari li-
cet e domi sit

^ quam

sit mensura secundum rei naturam sed quod denarius sit mensura secundum legem positam. Quod autem etc. dicit secundo probat quod hoc quod dictum est quod indigentia continet omnia sicut una quaedam mensura. Unde dicit probatur quod quando homines sic se non habent ad invicem quod vel uterque vel saltem alter non indigeat re quam alius habet non commutant ad invicem sicut commutant cum alius qui habet frumentum indiget vino quod alius habet et ita dat frumentum pro vino. Oportet igitur ad hoc quod sit talis commutatio quod esset frumentum vino, ut tantum de frumento detur quantum valet vinum.

Deinde cum dicit: Pro futura autem etc. ostendit quomodo denarius mensurat. Et dicit quod considerandum est quod si semper homines in praesenti indigerent rebus quas invicem habent non oporteret quod commutatio fieret nisi rei ad rem, puta frumenti ad vinum. Sed quandoque contingit quod ille qui habet superabundans vinum ad praesens non indiget frumento quod habet ille qui indiget vino, sed forte postea indigebit frumento vel aliqua alia re. Sic ergo pro necessitate futurae commutationis mensura, id est denarius, est nobis quasi fideiussor, quia si in praesenti homo nullo indiget, si indigeat in futuro aderit sibi afferenti denarium id quo indigebit. Oportet enim istam esse virtutem denarii ut quando aliquis ipsum affert statim accipiat id quo homo indiget. Verum est autem quod et denarius patitur hoc idem quod aliae res, quod scilicet non semper pro eo homo accipit quod vult, quia non semper potest aequale, id est non semper est eiusdem valoris, sed tamen talis debet esse institutus ut magis permaneat in eodem valore quam aliae res.

Deinde cum dicit: Propter quod oportet etc. manifestat quomodo secundum mensuram denariorum fit commutatio. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quomodo fit commutatio rerum quas denarius mensurat. Secundo ostendit quo ratione denarium mensurat, ibi: Secundum veritatem quidem etc. Tertio ponit quod dictum est in terminis, ibi: Domus in quo autem etc. Dicit ergo primo quod ~~sicut quaedam mensura mensurans~~ propter hoc denarii dicuntur omnia mensurat in suo valore. Oportet omnia appretiari denariis. Propter hoc enim modo poterit esse commutatio rerum et per consequens communicatio inter homines. Sic ergo denarius quasi quaedam mensura faciens res commensuratas adaequat. Et quia dictum est supra quod communicatio non poterit esse sine commutatione, commutatio quae non erit si non constituatur aequalitas inter eas, et sic non sit non erit commensuratio.

Deinde cum dicit: Secundum veritatem quidem etc. ostendit per quem modum denarium mensurant. Et dicit quod res differentes impossibile est commensurari secundum veritatem, id est secundum proprietates ipsarum rerum, sed per comparationem ad indigentiam hominum sufficienter possunt contineri sub una mensura. Unde oportet esse unum aliquid quo omnia mensurentur, quod quidem non mensurat ex sui natura sed quia impositum est inter homines, unde et vocatur numisma, quia quidem omnia facit commensurata, in quantum omnia commensurantur numismate.

Deinde cum dicit: Domus in quo autem etc. manifestat quod dictum est in terminis, dicens: sit a domus quae valeat quinque minas, b autem sit lectus qui valeat unam minam, et sic lectus erit in valore quinta pars domus. Unde manifestum est quot lecti sint aequales in valore uni domui, scilicet quinque, et manifestum est quod sic fiebat commutatio antequam essent denarii: dabantur quinque lecti pro una domo. Nihil autem differt utrum dentur pro una domo quinque lecti vel quantum valent quinque lecti. Ultimo autem epilogando concludit quod dictum est quid est iustum et quid iniustum.

Determinatis autem his etc. Postquam philosophus ostendit quo modo iustum sit medium, hic ostendit quomodo iustitia sit medium. Et circa hoc tria facit. Primo ponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi: Quid autem iustitia etc. Tertio epilogat quae dicta sunt de iustitia, ibi: De iustitia quidem igitur etc. Quia bonum habitus cognoscitur per actum, circa primum duo facit. Primo ponit quomodo operatio iusti sit medium. Secundo quomodo ipsa iustitia sit medium, ibi: Iustitia autem medietas etc. Dicit ergo primo quod ex praemissis quae determinata sunt manifestum est quod iusta operatio quae est actus iustitiae medium est inter iniustum facere et iniustum pati. Quorum alterum est plus habere quam sit sibi debitum, scilicet iniustum facere; alterum autem, scilicet iniustum [pati], est minus habere quam sibi debeatur. Et hoc quod praeter aliquis habeat eo quod sibi debetur. Actus autem iustitiae est facere aequale quod est medium inter plus et minus. Unde manifestum est ex praemissis quod iusta operatio medium est inter iniusta facere et iniusta pati.

Deinde cum dicit: Iustitia autem etc. ostendit quomodo iustitia sit medium. Et dicit quod iustitia est medietas non eodem modo quo aliae virtutes morales, quarum unaquaeque medietas est inter duas malitias, sicut liberalitas

V

que est media inter illa duo extrema, et prodigalitatem. Sed iustitia non est media inter duas malitias. Potest autem dici medietas effective in quantum scilicet est constitutiva medii (quia facit) inter iniustum facere et iniustum pati. Quorum alterum tamen scilicet iniustum facere pertinet ad malitiam scilicet iniustitie que est extremorum in quantum accipit sibi plus de bonis et minus de malis. Sed iniustum pati non pertinet ad aliquam malitiam sed magis est pena. Deinde cum dicit Et quid iustitia etc. probat quod demonstratum est scilicet quod iustitia non sit medietas duarum malitiarum sicut alie virtutes morales etc. Et circa hoc duo facit. Primo assumit quid sit iustitia. Secundo adiungit quandam ad evidentiam propositi ibi iniustificationis autem etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quid sit iustitia. Secundo quid sit iniustitia ibi iniustitia autem etc. Dicit ergo primo quod iustitia est habitus secundum quem ille qui est iustus dicitur esse operativus iusti et hoc secundum electionem quia sicut supra in secundo dictum est virtus moralis est habitus electivus. Dicitur autem operativus iusti quod potest referri ad iustitiam directivam commutationum in qua magis apparet ratio iustitie propter equalitatem rei. Unde addit et distributivus ut comprehendat et iustitiam distributivam que consistit in equalitate proportionis. Potest autem aliquis secundum electionem operari iustum tam in commutationibus quam distributionibus dupliciter. Uno modo inter se et alterum et quantum ad hoc dicit quod ipsi sibi ad alium. Alio modo inter duos alios quod pertinet ad iudicem vel arbitrum, et quantum ad hoc dicit et alteri ad alterum. Quomodo autem iustus operetur iustum manifestat per exclusionem contrarii dicens quod non sic facit de rebus eligibilibus puta divitiis et honoribus quod plus conferat sibi et minus proximo, et rebus nocivis idest laboriosis et penalibus e converso plus proximo quam sibi, sed equale secundum proportionem, et hoc observat non solum inter se et alium sed et inter duos alios. Deinde cum dicit iniustitia autem etc. proponit quid sit iniustitia. Et dicit quod iniustitia e contrario est habitus secundum electionem operativus iniusti, quod quidem contingit in superhabundantia vel defectu rerum utilium vel nocivarum quas accipit preter debitam proportionem. Et propter hoc sicut iustitia dicitur medietas quia est operativa medii, ita iniustitia dicitur superhabundantia et defectus, quia est factiva superhabundantie et defectus ita quidem quod iniustus attribuit quidem sibi superhabundantiam rerum que sunt simpliciter utiles, defectum autem rerum nocivarum. Sed aliis quidem superattribuunt totum idest superhabundantiam et defectum, sed non modo eodem, sed defectum quidem utilium, superhabundantiam vero nocivorum, nec est determinatum quantum iniustitia debitam proportionem relinquit, idest quantum plus vel quantum minus debito accipiat, sed hoc facit qualitercumque contingit idest prout sibi occurrerit. Deinde cum dicit iniustificationis autem etc. adiungit quandam notitiam ad concludendum propositum. Et dicit quod duplex est iniustificatio, una quidem que consistit in minori habere de bonis ad quod refertur plus habere de malis quod est eiusdem rationis et hoc est iniustum pati. Alia autem iniustificatio est habere maius in bonis et minus in malis et hoc est iniustum facere. Ex his ergo potest sic argumentari. Ad iniustitiam pertinet iniustum facere, sed habere minus in bonis vel plus in malis non est iniustum facere sed iniustum pati. Ergo hoc non pertinet ad malitiam iniustitie. Iustitia vero est medium inter plus habere et minus habere ut supra habitum est. Ergo iustitia non est medium inter duas malitias. Deinde cum dicit de iustitia quidem igitur etc. epylogat que dicta sunt. Et dicit dictum esse de iustitia et iniustitia que sit natura utriusque et similiter de iusto et iniusto universaliter. Nam quosdam particulares modos iusti et iniusti postea determinabit.

Quia autem est iniusta facientem etc. Postquam philosophus determinavit de iustitia et iusto et oppositis horum absolute, hic determinat de eis per comparationem ad subiectum. Quando scilicet quaerit aliquis faciendo iniustum fiat iniustus. Et circa hoc duo facit. Primo determinat veritatem. Secundo movet quasdam dubitationes circa predeterminata ibi dubitabit autem utique aliquis etc. Circa primum tria facit. Primo movet questionem. Secundo premittit quedam que sunt necessaria ad questionis solutionem ibi non oportet autem latere etc. Tertio solvit questionem ibi existentibus autem iniustis etc. Circa primum duo facit. Primo movet questionem intentam. Secundo quandam aliam questionem esse predeterminatam ibi qualiter quidem igitur habet etc. Dicit ergo primo

aut ei e media opo q e mediu

pena

q. a. f.

modus est iniusti

quod contingit aliquem qui facit aliquid iniustum, et ideo querendum quales iniustificationes et operationes iniustorum oportet esse ad hoc quod ille qui facit iniustitiam sit iniustus. utrum scilicet sit furtiva puta furti adulterium et latrocinium. potest dici quod removendo predicta quod sic quidem nichil differt. idest quod nichil differt ad hoc quod homo sit iniustus secundum qualescumque operationes iniusta faciat. ideo enim quesitum est secundum quales iniustificationes quia utique contingit aliquem facere iniustum. quia contingit quod aliquis commisceatur mulieri que est uxor alterius non ignorans personam quod faceret involuntarium non. sed sciens cui misceretur non tamen hoc facit ex electione sed ex passione. talis igitur facit quidem rem iniustam non tamen videtur esse iniustus quia non operatur ex electione. sicut et in speciali possumus dicere quod aliquis non est fur. licet sit furatus quia non ex electione et iterum non est mechus licet sit mechatus. et similiter est de malis. Deinde cum dicit qualiter quidem igitur et cetera. ostendit quandam dubitationem iam esse solutam. scilicet qualiter se habeat contrapassum ad iustum. de quo prius dictum est. Deinde cum dicit oportet autem non latere et cetera. interponit quedam que pertinent ad solam expositionem questionis. et primo quid sit simpliciter iustum. secundo quod sit iustificatio. ibi differt autem iustificatio et cetera. circa primum duo facit. primo dicit de quo est intentio. secundo exequitur propositum. ibi est autem et cetera. dicit igitur primo quod attendendum est quod cum queritur qualiter operatione aliquis faciens iustum vel iniustum sit iustus vel iniustus. oportet non latere quod iustum de quo nunc queritur est iustum simpliciter quod est iustum politicum. Deinde cum dicit hoc autem est et cetera. exequitur propositum. primo ostendit quid sit iustum politicum. secundo dividit ipsum. ibi politici autem iusti et cetera. circa primum duo facit. primo proponit quod intendit scilicet quid sit iustum politicum. secundo manifestat propositum. ibi in quibus iustum et cetera. circa primum duo facit. primo ostendit quod sit iustum politicum. secundo concludit quod sunt quedam alia iusta ab hoc differentia. ibi quare quoniam et cetera.

dicit igitur primo quod iustum politicum consistit in quadam communitate vite que ordinatur ad hoc quod sit per se sufficientia eorum que ad vitam humanam pertinent. et talis est communitas civitatis in qua debent omnia inveniri que sufficiunt humane vite. hoc autem iustum consistit in liberis non autem in servis. quia dominorum ad servos non est politicum iustum sed dominativum ut infra dicetur. consistit etiam iustum politicum in personis equalibus. idest quarum una non subditur alteri naturali ordine. sicut filius patri. unde eos ut infra dicetur non est politicum iustum sed paternum. hoc autem iustum politicum est secundum proportionalitatem idest secundum equalitatem proportionis quantum ad iustitiam distributivam vel secundum numerum idest secundum equalitatem quantitatis quantum ad commutativam. Deinde cum dicit quare quoniam et cetera. concludit quedam alia iusta a predicto differentia dicens quod ex quo iustum politicum consistit in liberis et equalibus quibus quicumque non est hoc idest qui sunt liberi et equales. his non est ad invicem politicum iustum quod est iustum simpliciter. sed quoddam iustum idest dominativum vel paternum quod est secundum quid in quantum habet aliquam similitudinem politici iusti. Deinde cum dicit est enim in quibus et cetera. manifestat quod dictum est. et primo quantum ad iustum politicum quod est iustum simpliciter. secundo quantum ad iustum dominativum vel paternum quod est iustum secundum quid. ibi dominativum autem et cetera. circa primum duo facit. primo manifestat quod dictum est. scilicet quod iustum politicum sit in liberis et equalibus. secundo infert quoddam correlarium ex dictis. ibi propter quod non sinimus et cetera. dicit igitur primo quod ideo dictum est quod iustum politicum est in liberis et equalibus. quia est iustum politicum determinatur lege. unde oportet quod in illis sit ad quos datur lex. lex autem non datur principaliter personis que cohibentur a dominis vel personis que cohibentur a patribus. sed liberis et equalibus. ideo in talibus est politicum iustum. quia enim in illis sit politicum ad quos datur lex. ad illos se extendit in quibus potest esse iniustitia quod patet ex eo quod videtur

manifestum est per hoc quod iustitia et iniustitia in eisdem sunt. lex autem

que sit secundum legem. non autem est quantum indi-
de iusto et iniusto. et ex quo lex est
in quibus est iniustitia. scilicet quod sit in quibus
est iniustum. et per consequens in quibus est iniustum
quia in quibuscumque est iniustitia. in hiis in-
veniuntur iniusta facere. sed non convertitur.
dendum enim non iniusto. quod contingit aliqua fa-
cere vitiosa absque virtute. et similiter in-
iusta absque habitu iniustitie. hic autem non.
est autem quando aliquis tribuat sibi ipsi
plus de hiis que sunt simpliciter et abso-
lute bona. sicut sunt divitie et honores.
et minus de hiis que sunt simpliciter et ab-
solute mala. sicut sunt omnia peccatorum.
Propter eum dicit propter quod non sinimus. su-
pradicta correlarie ex predictis. et primo dicit quod
quia iniustum est quod aliquis sibi plus at-
tribuat de bonis et minus de malis. in-
de est quod in recta gubernatione multitudinis
non permittimus quod homines principentur
secundum voluntates et passiones humanas. sed quod principetur
ratio vel lex. que est dictamen rationis
vel homo qui secundum rationem agat. quia si princeps
sequatur passiones humanas faciet contra hoc
scilicet quod plus accipiet de bonis et mi-
nus de malis. et ita fiet tyrannus. et hoc
est contra rationem principis. Adhuc autem princeps
iustitie est custos. et per consequens
equalitatis. quando preter dignitatem usurpat
plus de bonis et minus de malis. Sin
corrumpitur. Postea cum autem videtur ipsi etc. et dicit
quod quia princeps si sit iustus non plus
sibi attribuit de simpliciter bonis quam aliis
nisi forte secundum debitam proportionem
distributive iustitie. inde est quod princeps
non laborat ut videtur sibi ipsi sed
aliorum. et propter hoc dictum est quod iustitia
legalis per quam princeps gubernat
multitudinem est alienum bonum. et tamen cor-
relarie. postea idem merces igitur etc. dicit ergo
non quod aliqua danda est merces ei qui
propter se laborat. Et ideo quia princeps la-
borat propter multitudinem danda est ei merces
a multitudine. scilicet honor et gloria. que sunt
maxima bonorum que ab hominibus da-
ri possunt. si autem sunt aliqui
principes quibus ista non sufficiunt
ad mercedem. sed querunt lucra. isti sunt
iniusti et tyranni. sed hanc autem

mercedem ab hominibus exhibitam
boni principes expectant mercedem a
deo. Dominativum autem dicitur. dominativum autem
iustum etc. manifestat quod supradictum est
de eo quod non est iustum simpliciter. sed similitudinarie
et primo quantum ad iustum dominativum et paternum. secundo
quantum ad iustum quod est viri ad uxorem
ibi propter quod magis etc. circa primum facit primo
proponit quod intendit. et dicit quod dominativum
iustum. quod scilicet est domini ad servum. et paternum
quod est patris ad filium. non est idem hiis iustis
que sunt politica. sed habet aliquam similitudinem
cum eis. secundum quod aliquid est ad alterum. secundo ibi
non enim est iniustitia etc. ostendit quod dictum est
quantum ad hoc quod dominativum vel paternum iustum
non est simpliciter iustum. dicens. quod non potest
esse simpliciter iniustitia hominis ad ea que sunt
ipsius. sicut nec iustitia. quod utrumque est ad alterum. ser-
vus enim est domini sicut possessio. et filius quousque
est peliton id est magnus et separetur a patre per
emancipationem est quasi quedam pars patris. et
quod non sit iniustitia ad seipsum. patet per hoc quod
nullus eligit nocere sibi ipsi. unde patet quod
simpliciter loquendo non est iustitia vel iniustitia ad
filium et servum. Ideo non est iustum po-
liticum etc. ostendit quod dominativum et paternum iustum et
sic simpliciter iustum non est politicum. iustum autem
quod iustum politicum est secundum legem et in quibus
nata est lex esse. hii sunt illi quibus convenit
petere equalitatem quantum ad hoc quod est prin-
cipari et subici. ita scilicet quod unus eorum non
subiciatur alteri sicut servus domino et filius pa-
tri. in quibus non est politicum iustum. Propter
quod est dicit propter quod magis etc. declarat de iusto
uxorio. et dicit quod quia uxor minus est
subiecta viro quam servus domino vel filius pa-
tri plus habet de ratione iusti id est quod est vi-
ri ad uxorem. quam id quod est patris ad
natos. id est filios et domini ad possessiones et
servos. iustum enim quod est viri ad uxo-
rem est yconomicum. quia vir preest domo
sicut princeps in civitate. hoc non iustum
yconomicum est aliud a politico sicut domus est a
civitate

Politici autem iusti etc. postquam philosophus ostendit
quale sit politicum iustum quod est
simpliciter iustum. hic ponit divisionem iusti politici
et primo dividit iustum politicum in species. secundo
tangit divisionem hiis individua. ibi

a deo

nichil

hic

iusti

.i. iustorum et legalium etc. circa primum tria facit
primo proponit divisionem. secundo manifestat ibi videtur autem quod
dam etc. dicit ergo primo quod politicum iustum
dividitur in duo. quorum unum est iustum
naturale. aliud autem iustum legale. Est autem
hec divisio eadem divisioni quam iuriste
ponunt quod iuris est aliud civile aliud est positivum
id est non nominant illi ius quod aristoteles iustum
secundum quod et ysidorus dicit ius ethimologizat quasi
dictum quod iustum. videtur autem esse contra-
rietas quantum ad hoc quod politicum id est quod civile.
et sic videtur quod apud philosophum positivum ut dividimus contra
iuristas unum positivum ut videns. Nam in
civile ponunt partem iuris positivi sed attendendum
quod aliter sumitur politicum vel civile hic apud
philosophum et aliter apud iuristas. philosophus enim hic no
minat politicum iustum vel civile ex usu
sui quo scilicet cives utuntur. Iuriste
autem nominant ius politicum vel civile ex eo
quod scilicet civitas aliqua sibi constituit et ideo
convenienter hic a philosopho nominatur legale id est
lege positum quod et illi dicunt positivum. convenienter
autem philosophus duo dividit iustum politicum
utuntur enim cives et iusto et eo quod natura humana
indidit et eo quod est positum in le
ge. Deinde cum dicit naturale quidem etc. ma
nifestat membra divisionis premisse et primo
manifestat iustum naturale dupliciter uno
modo secundum effectum vel virtutem dicens quod iustum
naturale est quod habet ubique eandem potentiam
et virtutem ad inducendum ad bonum et ad ar
cendum a malo quod quidem contingit eo quod natura
que est causa huius iusti eadem est ubique apud
omnes. iustum vero quod est ex positione alicuius ci
vitatis vel principis apud illos tantum est vir
tuosum qui subduntur iurisdictioni illius civita
tis vel principis. Alio modo manifestat
hoc iustum secundum causam cum dicit quod iustum natu
rale non consistit in videri vel non videri
.i. non oritur ex aliqua opinione humana
sed ex natura. Sic enim in speculativis sunt
quedam naturaliter cognita ut principia indemonstra
bilia et que sunt propinqua huiusmodi. quedam vero
studio hominum adinventa. ita etiam in operati
vis sunt quedam principia naturaliter cognita quasi
indemonstrabilia principia et propinqua huiusmodi
ut malum esse vitandum. deinde nullo esse iniuste
nocendum. non esse furandum et similia. alia
vero sunt per industriam hominum excogitata

est quod dicuntur hic iusta legalia. Est autem considerandum
quod iustum naturale est ad quod hominem
natura inclinat. Attendendum autem in homine duplex
natura. una quidem secundum quod est animal que est
aliis animalibus communis. alia autem est natura hominis
que est propria in quantum est homo prout scilicet secundum rationem
discernit turpe et honestum. Iuriste tamen
autem illud tantum dicunt ius naturale quod consequitur
inclinationem nature communis homini et aliis animalibus
sicut coniunctio maris et femine, educatio
natorum et alia huiusmodi. illud autem ius quod consequitur
propriam inclinationem nature humane in quantum scilicet homo est
animal rationale. vocant ius gentium. quia eo
omnes gentes utuntur. sicut quod pacta sint
servanda. et legati apud hostes sint
tuti. et alia huiusmodi. utrumque autem horum comprehen
ditur sub iusto naturali prout hic a
philosopho accipitur. Secundo. legale autem etc.
manifestat iustum legale. et primo ponit
tres differentias huius iusti. quarum prima est quod est universaliter
vel communiter aliquid lege positum.
et quantum ad hoc dicit quod legale iustum dicitur quod ex
principio quidem scilicet antequam lege sta
tuatur nihil differt utrum sic vel aliter
fiat. sed quando iam ponitur id est lege statu
itur tunc differt. quia hoc servare est iu
stum. pretermittere iniustum. sicut in aliqua civitate
statutum est quod captivus redimatur. secundum certum
pretium. et quod sacrificetur capra non autem due
oves. Alia vero differentia iusti legalis
est secundum quod aliquid lege statuitur in
aliquo singulari. puta cum civitas vel prin
ceps alicui persone concedit aliquod privilegium
quod dicitur lex privata. et quantum ad hoc dicit quod ad
huc sunt iusta legalia non solum illa
que communiter statuuntur. sed quecumque homines po
nunt pro lege in aliquibus singulari
bus. sicut in quadam civitate statutum est quod
sacrificarent cuidam mulieri nomine Brasidi
que civitati magnam utilitatem attu
lerat. Tercia differentia iusti legalis sunt sententie iudi
cibus date. dicuntur quedam iusta legalia. et
quantum ad hoc subdit quod et sententialia sunt iu
sta legalia. Est autem hic considerandum quod iu
stum legale sive positivum supponitur a iure
ut tullius dicit in sua rethorica. dupliciter
tamen aliquid potest oriri a iure natura
li. uno modo sicut conclusio ex premissis. et
sic ius positivum vel legale non potest oriri

a iure naturali. principiis in conclusionibus. naturae est conditionem esse. sed tamen iustum naturale sit semper et ubique ut dictum est. hoc non competit iusto legali vel positivo. et id naturae est quod quidem ex iusto naturali sequitur quasi conclusio. sicut iustum naturale sic ex hoc quod nulli est iniuste nocendum. sequitur non esse furandum. quod ad ius naturale pertinet. alio modo oritur aliquid ex iusto naturali per modum determinationis. et sic omnia iusta positiva vel legalia ex iusto naturali per modum determinationis oriuntur. sicut furem esse puniendum est iustum naturale. sed quod sit puniendus tali vel tali poena. hoc est lege positum. attendendum est etiam quod iustum legale dupliciter oritur a naturali. secundum modum praedictum uno modo est permixtione. alio modo sine permixtione alicuius humani erroris. et haec exempla ... determinant. naturale enim iustum est quod ... non ob suam culpam oppressus subveniatur. et per hoc quod captivi redimantur. taxatio autem pretii quae pertinet ad iustum legale procedit ex praedicto iusto naturali absque omni errore. est enim naturale iustum quod benefactori honor exhibeatur. sed quod honor divinus exhibeatur homini sic est ex errore humano. et tale est quod sacrificetur Brasidi. similia non iusta sunt applicationes iustorum legalium ad particularia facta. Deinde cum dicit: videtur autem etc. excludit errorem quorundam circa praedictam divisionem. et circa hoc duo facit. primo ponit errorem cum sua ratione. secundo solvit. ibi: hoc autem non est etc. secundo moram quandam quae ex solutione ortam. dicit ergo primo quod quibusdam visum est quod omnia iusta sint talia scilicet lege posita. ita quod nullum sit iustum naturale. et haec fuit opinio cirenaicorum sectatorum Aristippi socratici. et movebantur tali ratione quod illud quod est secundum naturam est immobile. et ubique sit habet eandem virtutem. sicut patet de igne qui et hic ardet et in Graecia et in Perside. quod non videtur esse verum de iustis. quia omnia iusta videntur aliquando esse mota. nihil enim videtur esse magis iustum quam quod deponenti depositum reddatur. et tamen non est reddendum depositum furioso deposcenti gladium. vel proditori patriae reposcenti pecunias ad arma. sic ergo

-i. mali et in aliis.

non quod illa sint naturaliter iusta. Deinde cum dicit: hoc autem non est etc. ponit solutionem. et dicit quod id quod dictum est quod naturalia sint immobilia non est universaliter verum. sed hoc est verum in naturalibus quae sunt divina neque quandoque aliter se habent. puta substantiae separatae et caelestium corporum quae antiqui deos vocabant. sed apud nos homines qui inter res corruptibiles sumus est aliquid quidem secundum naturam. et tamen quicquid est in nobis est mutabile vel per se vel per accidens. nihilominus tamen est in nobis aliquid naturale. sicut habere pedes. et aliquid non naturale. sicut habere tunicam. et sic etiam licet omnia quae sunt apud nos iusta aliqualiter moveantur. nihilominus tamen quaedam eorum sunt naturaliter iusta. Deinde cum dicit: quale autem etc. movet quandam dubitationem ex praecedenti solutione ortam. et circa hoc duo facit. primo proponit quaestionem. secundo solvit. ibi: manifestum est in aliis etc. primo ergo proponit talem quaestionem. si ita omnia mobilia sunt. restat quaestio cum contingit aliter se habere quale sit iustum secundum naturam et quale non secundum naturam sed secundum legis positionem et ad placitum hominum. ex quo ambo sunt similiter mobilia. Deinde cum dicit: manifestum est in aliis etc. solvit praedictam quaestionem. et circa hoc duo facit. primo ostendit qualiter iusta naturalia sunt mobilia. secundo qualiter iusta legalia. ibi: quae autem secundum compositionem etc. Dicit ergo primo manifestum esse quod in aliis naturalibus quae sunt apud nos eadem determinatio congruit sicut et in naturalibus iustis. ea enim quae sunt naturalia apud nos sunt quidem eodem modo ut in pluribus. sed ut in paucioribus deficiunt. sicut naturale est quod pars dextera sit vigorosior quam sinistra. et hoc in pluribus habet veritatem. et tamen contingit ut in paucioribus aliquos fieri ambidextros qui sinistram manum habent ita valentem ut dextram. ita etiam ea quae sunt naturaliter iusta non puta depositum esse reddendum ut in pluribus est observandum. sed ut in paucioribus mutatur. est tamen attendendum quod quia rationes etiam immutabilium sunt immutabiles. si quid est nobis naturale quod pertineat ad ipsam hominis rationem nullo modo mutatur. puta hominem esse animal. quae autem consequuntur naturam puta dispositiones

actiones et mod' mutantur ut in pdu
ctoribz. et 9r. e illa q ptinent ad ipm
iusticie. ro in nullo mo possunt mu
tari. puta n ee furandu q e iniust.
facere. illa v. q consequuntur mutantur. u
in minori pte. Deinde c. dic. q. a. s
conpositum et consensus. i. s q e condictu inter
homines ppter aliquam utilitatem. sunt silia
mensuris rez venalium puta vini et f
rumenti q v emunt ppter maiorem copi
am. sunt minores. pcia. et. iusta que
no sunt natura. sz plures posita n sunt e
adem ubiqz. sic n ubiqz ead pena impo
nitur. et hu. ro est. q n e ead ubiqz uita
nitas sive polic. omnes. n. leges ponu
nt s q congruit sive polic. sz tn sola una
est optima policia. sz n ubiqz sit. De
inde. e. dic. iustorum a. tc. agit de diuisio
ne iusti in particularia. et dic. q unumq
qz iustorum particularium. et. legalium se
hz. ad res humanas v. vle ad singula
ria. quia ea q operant. s iusticiam s
multa. sz unumqdqz iustorum e unum. q.
quoddam vle. sic. h q est de positum
ee reddendum e unum q se hz ad multa
res. Deinde. e. d. differt aut. tc. o
quid sit iustificatio et p'mo. q sit iusti
ficatio. sc. que sit iustificatio. i.
Differt aut et iustificatio. tc. dic. g. p. q
iustificatio et iustum differt. q iu
stum e aliqua res q e q iusticiam
n. s. na. v. s ordinacionem humanam
sic furtum. sz qn aliquis hoc operat.
puta furando. vocatur hoc iniusti
ficatio. executio iniusti. sz aliquando
quis operatur. no vocat hoc iustificatio.
sz iniustum. Deinde. e. dic. sim
iliter tc. o. quid sit iustificatio. et
dic. q similiter iustificatio e qn q
hz operatur iustum q e natura. v. or
dine legis. sz apud grecos opo iusti
communiter mag' vocatur dikeopema.
i. opo recti. sz solum qn aliquis dirigit
iustificationes. s. reductiud id q
e iniustum ad iustum v. l'ctio a. dic.
q quales et quot. et q sunt species
ti. s unumqdqz iustorum s naturalis
et legalis. posterius e videndum s in
politica.

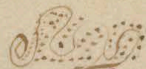
Ex'ntibus a. iustis tc. p'g' phs. o.
quid sit iustum simpl. et quid
sit iustificatio. et iniustificatio.
h. iam solvit qonm qua p'ns movit.
s. s qualis iustificationes. l. iniusti
ficationes. a's sit iust. l. iniust. et ec h
duo fac. s. o. ttpo. sc inducit q
dam dicom. ad manifestacom pdic
torum. i. involuntariorum. h quid. tc.
ec p. ta fac. primo o. qn sit iustu
l. iniustu. sm h q sit iustificatio
l. iniustificatio. sm h q ille operat
sit iustus l. iniustus. i. volunta
a. tc. ec p. duo fac. s. o. ttpo. sc
manifestat quidam q dixerat. i. dico a.
voluntarium. qd. tc. d. g. p. q e iusta
l. iniusta sit talia qualia supra dicta
sunt. tunc. a's fac. iniustu. ita q s
sit iustificatio et operat iustum. ita q
sit iustificatio l. dikeopoma. qn a's op
atur. ipa. s. iustu. l. iniustu volens.
sz qn aliquis operat ipa nolens. n
e i. facere iniustu. l. operari iniustum.
nisi forte p accidens inq'. s. accidit
p intentionem operantis q illa que
aliquis fac. sunt iusta. l. iniusta.
illa. n. dicunt p se facere. et n p accns.
que intendunt facere. nil. a. specificat
p id q e p accns. sz solum
q e p se. et id iustificatio et dikeopo
ema. i. opo iusti. et sili iniustificatio deter
minant p voluntarium et involuntarium.
ita. s. q e aliquid sit voluntarium
laudatur quis. l. increpatur.
n. tm e q erat expte ipi. opari
aliquid iniuste sz n e iniustificatio
qm. ad spem opionis. si n assit vo
luntarium ex pte operantis. et eadem
ro est de iustificatione. Deinde
. e. dic. dico. aut voluntarium. tc.
manifestat qdam que dicta sunt. s. quid
sit voluntarium. et ec h duo facit
p. manifestat ttpo. sc. o. q p dicta
manifestatio conpetit tam ee iust
ta. qm ee iniusta. i. e a. g. tc. d.
q. g. p. q voluntarium. sic dcm est i. z.
d. ee. qn aliquis operat aliquid eorum
que in sua potestate. sciens et no ig
norans. nec que opat. nec quo in

Margin notes (left):

d. quare iusta legalia
sunt mutabilia. differ
renter. i. dicit q illa
q sunt iusta sz oppoem
. . consensus

sunt maiores ubi aut
vendunt ppter minore
copia

iniustu. uz [et] e[st] gr[ati]a h[uius] faciat. puta q[uod]
sciat q[uem] p[er]cutit. [et] quo p[er]cuciat. sic
iniustu. [et] e[st] gr[ati]a [et] hor[um] utru[m]q[ue] sciat
p[er] se [et] no[n] p[er] accid[ens]. [et] add[it] q[uod] sit volu
tariu[m] q[uod] no[n] sit p[er] violenciam. pu
ta si aliquis accipiat manu[m] alic[uius]
p[er] violenciam. [et] e[u]m p[er]cuciat alte[rum] h[oc]
quid ille e[st] man[us] no[n] fac[it] volunta
rius q[uia] no[n] erat in ei pot[estate] h[oc] vita
re. s[ed] cog[itur]. ex po[st] a[ssig]nat quid cog[nos]
catur aliquid [per] accidens. [et] d[icit] ...
q[uod] ille q[ui] e[st] p[er]cussus ab a[li]q[uo] sic p[er]c[ussus]
ille aut[em] qui p[er]cutit cog[no]sc[it] q[ue]m q[uo]d
p[er]c[ussus] e[st] h[omo]. v[e]l a[li]q[ui]s de p[re]s[ent]ib[us]. s[ed] ignor
at q[uod] ip[s]e sit p[ate]r ei[us]. [et] sic cog[no]sc[it] p[at]rem
p[er] accid[en]s. i[deo] q[ui]a cognoscit eu[m] c[ui] in ac
cidit e[ss]e p[at]rem. [et] sic d[i]c[tu]m est. ex p[ar]te
eius q[ui] p[er]cutit. silr. e[st] d[i]c[en]dum ex
p[ar]te eius e[st] gr[ati]a est e[t] totam op[er]a[tione]m
.i. [et] o[mn]is c[ir]c[u]stancis op[er]o[n]is. [et] ex h[oc]
q[uod] d[i]c[tu]m e[st] quid sit volu[n]tar[iu]m. p[ot]est sa
[ci]ri q[ui]d sit involuntar[iu]m. q[ui]a si a[liqui]d
sit ignora[n]cia. v[e]l exsistente ig[n]o[rancia]. no[n]
sit in pot[estate] eius qui op[er]atur. v[e]l ma
gis fiat p[er] violenciam. h[oc] erit i[n]v[olun]t[ario]
.et. addit[ur] e[st] p[er] violen[ci]a[m] q[ui]a mul
ta q[ue] n[on] s[un]t in nob[is] s[un]t involu[n]t[aria]
.x[i]ta .n. s[un]t illa q[ue] op[er]am[ur] [et] p[ate]m[ur]
scientes. puta senesc[er]e. v[e]l mori. q[ue]
t[ame]n nulli[us] e[st] volu[n]tar[iu]m. v[e]l involunta[riu]m
q[ui]a n[ull]u[m] eo[rum] e[st] e[ss]e ea q[ue] s[un]t nata
in nobis e[ss]e. d[icit] et. accid[it] at p[er] vio
lenc[iam] q[uod] a[li]q[ui]d eo[rum] no[n] sit in nobis. e[ss]e
d[icitu]r i[n]volu[n]tar[iu]m. Deinde c[um] d[icit] e[st] a[utem]
[et]c. manifestat. id q[uo]d d[i]c[tu]m e[st] e[ss]e iusta
[et] e[ss]e iniusta. e[ss]e iusta quid[em]. puta
si aliquis reddat pignus eius e[st]
est. no[n] quid[em] volu[n]tarie. s[ed] p[ro]p[ter] timore[m]
no[n] e[st] d[icen]d[um] q[uod] i[s] sit op[er]o[n] iusti. v[e]l de[bi]t[um] eo
p[er] se. n[on] p[er] accid[en]s. [et] silr si aliquis co
actus [et] i[n]volens desistat reddere pi
gnus p[er] accid[en]s d[icitu]r face[re] iniusta. v[e]l o
p[er]ari iniusta. Deinde c[um] d[icit] volu
tarior[um] a[utem] [et]c. o[stendit] q[uando] e[st] iustificatio
.v[e]l iniustificatio. [et] tu[n]c ille qui op[er]at[ur]
no[n] e[st] iust[us] v[e]l iniustus. [et] e[st] h[ic] ta[m] fac[tum]
p[ri]mo p[re]mittit q[ua]nda[m] d[ivisi]onem ne
cessar[ia]m ad p[ro]po[s]i[tum] o[stend]end[um]. s[ecun]do o[stendit] p[ro]p[ositu]m
.i. [et]c. utriq[ue] exi[stenti]b[us] [et]c. [et]c. mani
festat

q[ua]ndam q[ue] d[i]c[t]a s[un]t. .i. p[ro]p[ter] q[uod] b[onum] [et]c. d[icit] g[ratia]
p[ri]mo q[uod] volu[n]tarior[um] q[ue]dam op[er]am[ur] p[re]eli
gentes [et] q[ue]dam n[on] p[re]elig[ent]es. e[t] in si[n]e
exele[cti]one op[er]am[ur] illa q[ue]q[ue]. i[n] elig[un]t[ur]
.i. abs[que] electione fa[ct]a q[ue]q[ue] fiunt in
p[er]consi[liata] [et]cetera .i. abs[que] p[re]c[edent]i deliba
tione. Deinde c[um] dic[it] t[ribus] [et] utriq[ue] ex
istentib[us] [et]c. o[stendit] p[ro]p[ositu]m. [et] p[rimo] r[espo]ndit q[uan]do
sit iniustu[m] abs[que] iniustifi[catio]ne. s[ecundo] q[uod]
ille op[er]at[ur]. sit iniustus v[e]l malus. .i. q[uan]do
aut[em] sciens quid [et]c. t[er]cio o[stendit] q[uan]do e[st] iu
stificacio cu[m] iusticia [et] malicia eius
qui op[er]atur. .i. q[uan]do a[utem] ex electione [et]c.
dic[it] g[ratia] p[rimo] q[uod] sic ex sup[r]a d[i]c[t]is app[are]t
t[em]p[u]s q[uo] nocume[n]tu[m] aliq[uis] infer[r]e. e[ss]e q[uia]
actiones ho[minu]m ad invicem. u[n]o m[odo]
p[er] violenciam [et] i[n]volu[n]tarie. a[lio] m[odo] i[n]
volu[n]tarie sive electione. t[er]c[i]o m[odo] vo[luntar]ie
[et] e[x] ele[ctio]ne. illa g[ratia] pecca[ta] fiu[n]t p[er] ignor[anciam]
q[uando] a[liqui]s i[gnor]at q[uod] sit quid faciat. u[e]l e[ss]e q[uod] u[e]l
q[uando] iniustu. u[e]l q[uia] e[st] g[ra]tia [et]c. estimant se quid
fecit n[on] op[er]at[ur] e[ss]e puta si no[n] estimat [se iacere telum sed solum iubere vel non extimaverit]
se p[er]cut[er]e h[oc] instru[men]to puta lancea fer[ra]
ta. s[ed] rotu[n]da. v[e]l n[on] estimant se p[er]cut[er]e
hu[n]c. puta p[at]rem. s[ed] hoste[m]. v[e]l n[on] estima
nt se h[oc] g[ratia] p[er]cut[er]e. s[ed] accidit i[n] e[st] gr[ati]a
no[n] estimant. puta e[st] estimant se
p[er]cut[er]e n[on] ad vulnerand[um]. s[ed] ad pugnand[um].
[et] ille e[ss]e e[st] e[st] ignorancia q[uando] ad q[uem] p[er]cuciat [.i. q[uo]m[odo] p[er]cu-]
tiat. puta leuit[er] v[e]l fortit[er]. q[uod] e[st] [con]si [v[e]l e[st] n[on] [con]g[ru]e[n]s. n[on] q[uo]d p[er]cuciat.]
derand[um] e[st] q[uod] q[uando] nocume[n]tu[m] infertur
p[re]ter logite [et] p[re]ter r[ati]o[nem] seu intencio[nem] ut sit e[ss]e
o[mn]io infortuniu[m]. puta e[st] quis putat
vibrare telum [et] i[n]ic[it] s[ed] q[uando] a[liqui]s infert no
cume[n]tu[m] n[on] p[re]ter logite .i. n[on] abs[que] intentio
ne nocendi. s[ed] s[in]e mali[cia]. q[ui]a v[e]l no[n]
putat iniustum nocere. v[e]l no[n] pu
tat tali p[er]s[one] nocere. e[st] e[ss]e aliq[uo] mod[o]
peccatu[m] s[ed] n[on] tu[m] peccat. i[n] aliquis
e[ss]e p[ri]n[cipiu]m inordinata[e] actus e[st] in se ip[s]o.
p[ro]p[ter] h[oc] q[uod] intendit aliq[ui]d op[er]ari. s[ed] q[uando]
p[ri]ncipiu[m] op[er]o[n]is e[st] totalit[er] ab ext[ra]
q[ui]a p[re]ter intencio[ne]m op[er]ant[is] e[ss]e e[st] infor
tunium. e[st] e[st] for[tuna] [et] e[st] ca[usa] intell[e]ctia ag[ent]es
p[re]ter r[ati]o[ne]m ut d[icitu]r in .ii. ph[ysic]or[um]. Deinde
c[um] d[icit] qu[ando] aute[m] sciens [et]c. o[stendit]
q[uando] sit iniustifi[catio] si[ne] malicia. v[e]l iniusti
op[er]antis. [et] d[icit] q[uod] q[uando] a[liqui]s sciens q[uod] nocu
mentu[m] inferat. s[ed] no[n] p[re]consilians .i.

i[n]volu[n]tariu[m]

2 d[icit] q[uod] sic p[er] ... op[er]ari ... q[uod] op[er]at[ur] volu[n]tarie ... iusta [et] i[n]iusta

[.i. electio]

[.i. ex p[re]cedenti [con]silio v[e]l deliberatione faciamus sed illa fiu[n]t]

iusticia distributiva commutativa

absque deliberatione. tunc est quidem iniustificatio. sicut quando
aliquis committit per iram et alias passiones
sicut quae non sunt naturales vel necessariae hominibus. sicut
concupiscentia cibi et potus. in extrema necessitate quae ex
cusat ab acceptione rei alienae. Illi enim
qui propter praedictas passiones nocent aliis
et peccant: faciunt quidem iniustum. et actus
eorum sunt iniustificationes. non tamen propter hoc ipsi
sunt iniusti et mali. quia non inferunt no
cumentum propter malitiam sed propter passiones. et taliter
dicitur quis propter infirmitatem peccare. Deinde cum dicit
cum autem ex electione etc. ostendit quomodo
fit iniustificatio a iniusti operantis. et dicit
quod cum aliquis ex electione inducit alteri
nocumentum: est iniustus et malus. et talis dicitur ex
certa malitia peccare. Deinde cum dicit
propter quod bene etc. manifestat quod dicta sunt et
quantum ad primum praedictorum. scilicet de his quae fiunt ex ignorantia
electione. id est sine electione. et dicit quod quia ergo
quando aliqui peccant ex ira non propter hoc sunt
mali vel iniusti: propter hoc bene possunt hoc significatum
accipe praedictorum. quod ea quae fiunt ex ira:
non iudicantur esse facta ex providentia.
et hoc quidem in etc. probat duplici ratione.
quarum prima talis est quia ille qui facit aliquid
per iram non incipit nocere. sed ille qui eum
ad iram provocavit. et ita non videtur ex providentia no
cumentum processisse. Secundam rationem ponit ibi
adhuc neque de facto etc. et dicit quod quando aliquis infert
nocumentum ex ira: non videtur esse in dubio utrum
faciat vel non faciat. sed utrum iuste faciat.
ira enim est quaedam iniusticia manifesta. id est ma
nifeste operans. vel sit non irascitur unde autem est
manifesta. sed videtur esse quod iuste moveatur. non enim
ira est apud iratos sicut in commutationi
bus iniustis puta in furto et similibus. in quibus
dubitatur an factum sit. oportet enim alterum eorum
esse malum puta detentorem vel non detentorem. scilicet
tur non quia propter oblivionem quam praesumptiones
nisi forte excusentur propter oblivionem.
sicut est aliquis obliviscitur reddere debi
tum conditione tempore statuto. sed operantes
ex ira confitentur de re id est de facto. sed du
bitant an sit iustum. et quod faciunt
quod non est illis qui ex electione insidiose
operantur qui non ignorant se iniuste agere.
qui hic id est insidiosus existimat iniuste
pati illum cui nocet. sed hic id est iratus non
existimat hoc. et ita patet quod ille qui ex

ira iniuste facit non agit ex providentia.
Deinde cum dicit sic autem ex electione etc.
manifestat tertium. scilicet de his quae fiunt ex
electione. et dicit quod si aliquis ex electio
ne noceat iam est quod facit iniustum per se
loquendo quia voluntarie operatur. et propter huius
iniustificationem iam dicitur ille qui facit in
iustus. et hoc fit praeter proportionale id est contra iusticiam
distributivam vel praeter equale id est contra iusticiam
commutativam. et similiter aliquis dicitur ius
tus cum ex electione operatur iustum. sed
volens operatur et non eligens dicitur iustum
operans vel iustificatus. Deinde cum dicit
involuntariorum autem etc. postquam determinavit
unum ad manifestationem praedictorum. et dicit
quod involuntariorum quaedam sunt venialia
id est venia digna quae homines peccant ex quo
dam non illa non sunt venia digna quae
homines peccant non solum ignorantes
id est habentes ignorantiam causantem quod etiam
dicitur illis qui nunquam cognoscat dolent. sed
illa non sunt digna venia quae aliqui non peccant
propter ignorantiam causantem. sed peccant i
gnorantes propter passionem quae non est naturalis neque hu
mana id est communis. ut patet in bestialibus. non
passio causat et ignorantiam et peccatum et
de his satis dictum est. et prius dictum est.

Dubitabit autem utique aliquis etc.
Postquam philosophus ostendit secundum quales iustifi
cationes dicatur aliquis iustus
vel iniustus. hic movet quasdam dubitationes
circa praedicta. et circa hoc duo facit. primo movet
dubitationes et solvit eas. secundo excludit
quorundam errores circa praedicta. ibi: homines autem
sunt in se ipsis etc. Prima pars dividitur
in duas secundum duas quaestiones quas determinat. secundam ponit in
capitulo secundo ibi: adhuc autem etc. Circa primum duo fa
cit. primo ponit quaestionem. secundo prosequitur
eam ibi: in primis non operari etc. Circa primum
duo facit. primo ponit unam quaestionem. secundo
format quaestionem ibi: utrum autem et utrum etc. ait
autem quaestionis primo quod dicitur ex his
quae supra determinata sunt. unde dicit quod aliquis potest
dubitare utrum praemissa sit sufficiens
determinatum de iniusto pati et de iniustum
facere. determinatum est enim quod iniustum facere est in
voluntate. unum potest dubitari utrum hoc
referendum sit ad iniustum pati. secundo in du
bitationis sumitur ex verbo euripedis

racia supra manifestat quod manifestat primo scilicet de hiis quae fiunt ex passione et secundo tertium scilicet de hiis quae fiunt ex

sue

commutare hic per ignorantiam qui hentes ignorantiam

regulam

sine

peccare quam

poete qui inducit quendam dicentem matrem occidi, vel breve verbum dictum, vel volens occidi volentem occidi, in quorum utroque intelligitur quod non occidi voluit. ¶ Deinde cum dicit utrum vero sic est etc. format questionem. Et circa hoc duo facit. primo proponit unam questionem dicens, si vero contingat dicere quod aliquis volens patiatur iniustum, vel hoc non sit verum, sed omne pati iniustum sit involuntarium. secundo ibi utrum omne etc. movet aliam questionem et quod utrum iniustum pati sit sic, vel in nullo modo, scilicet quod vel omne iniustum pati sit voluntarium vel omne sit involuntarium. secundo ubi hoc quod potest movere [...] hoc quod est iniustum facere, utrum omne sit voluntarium, aut quoddam sit voluntarium et quoddam involuntarium. secundo et potest moveri eadem questio et de iniustum pati. ¶ Deinde cum dicit iustum operari non etc. prosequitur propositam questionem. et circa hoc tria facit. primo arguitur ad hoc quod omne iniustum pati sit voluntarium. secundo arguitur ad hoc quod non omne iniustum pati sit voluntarium, ibi ingens autem utique inde etc. tertio arguitur ad hoc quod non omne iniustum pati sit involuntarium, ibi si autem simpliciter etc. ad primum igitur arguitur sic: omne hoc quod est operari iniustum est voluntarium, ut ex supradictis patet. sed pati iniustum est oppositum ei quod est pati iniustum. rationale igitur videtur quod iniustum et iniustum pati similiter opponantur secundum utrumque scilicet voluntarium et involuntarium, ut vel omne hic sit voluntarium vel omne sit involuntarium. ¶ Deinde cum dicit ingens autem utique etc. arguitur ad hoc quod non omne iniustum pati sit voluntarium. et circa hoc tria facit. primo arguitur ad propositum et dicit quod inconveniens videtur si ponatur quod omne iniustum pati sit voluntarium. manifestum est enim quod quidam patiuntur non volentes iniustum, sicut illi qui verberantur vel quibus aliquis sua furatur. ¶ Secundo vel [illegible] quia et hoc etc. movet contra hoc [illegible] questionem vel [illegible] id quod est iniustum nisi [illegible] per accidens possit dici quod sit iniustum patiens formaliter et per se, sicut non posset aliquis obviare predicte rationi. Deinde

quod ille qui non volens patitur rapinam vel verbera patitur quidem ea que sunt iniusta, non tamen secundum se, quia per se patiens iniustum [...] scilicet quod eadem etc. solvit motam questionem et dicit quod sicut se habet circa facere, ita se habet circa pati, quia utrumque contingit, scilicet accipere id quod inest per accidens et iusta, et hoc manifestat quod operari ea quibus accidit esse iniusta non est idem ei quod est per se facere iniustum. dicit enim quod quandoque aliquis ignorans facit per accidens id quod est iniustum, non tamen per se loquendo iniustificat. et similiter pati ea quibus accidit esse iniusta non est idem ei quod est iniustum pati per se. inconveniens est quod ista sint eadem in eo quod est iniustum pati et quod est eadem ratio est facere et pati tamen esse iusta quam esse iniusta. manifestum est enim per hoc quod non contingit aliquem pati iniustum vel iustum vel iniustum per se loquendo, nisi sit aliquis faciens iniustum per actionem et iniustificet per se. unus est quod non ille qui patitur per se iniustum patiatur, et eadem est ratio de iusto. ¶ Deinde cum dicit sicut est simpliciter etc. arguitur contra hoc quod omne iniustum pati sit involuntarium. et primo arguitur ad propositum. secundo solvit ibi non ita distinctio etc. circa primum ponit duas rationes, circa quarum primam tria facit. primo proponit quandam distinctionem eius quod est iniustum facere que supra posita est, scilicet quod simpliciter et per se iniustum facere non est aliud quam quod est volens nocere, et nihil quod sit volens intelligitur quod sciat et quem ledat et quo nocumento inferat, et intra qualiter, et alias huiusmodi circumstantias. Secundo ibi ingens autem etc. argumentatur ex premissa distinctione. manifestum enim quod ingens volens nocet ipse sibi ipsi, scilicet volens operatur id quod sibi est nocivum. Sic igitur ad iniustum facere sequitur iniustum pati, scilicet quod ipse volens iniustum patiatur a seipso, id est quod contingit aliquem sibi ipsi iniustum facere, et sic sequitur quod non omne iniustum pati sit voluntarium. Secundo ibi est autem etc. movet quandam questionem incidentem, scilicet utrum contingit quod aliquis sibi ipsi faciat iniustum. Sed hanc questionem postea prosequitur. Secundam rationem ponit ibi et adhuc nolens etc. et dicit quod si contingit de aliquo quod propter incontinentiam sciens et volens ledatur ab alio, puta si aliquis

vel ego non volens occidi volentem occidi

sicut

in quo

iniusti

similiter est iusta

iniustum operari quod est

vel iniustum per se loquendo quia potest esse quod aliquis faciat id quod est iniustum

cap[…]. amore inebriatus permittit ab ea
spoliari. Ostendit igitur quod aliquis volens pa-
tiatur iniustum. Et sic omne iniustum pa-
ti est involuntarium. Deinde cum dicit: Vel non
recta etc. ponit solutionem. Et circa hoc tria facit.
Primo corrigit diffinitionem suppositam eius
quod est iniustum facere. Et ex hoc concludit
veritatem […] Et dicit quod diffinitioni suppositae eius
quod est iniustum facere non est recta. Sed debet aliquid
apponi ut dicatur quod iniustum facere est
nocere alicui scienter, cognoscens aliquem prae-
ter illius voluntatem. Et per hoc sequitur quod licet
aliquis volens laedatur et patiatur pati-
ens ea quae sunt iniusta, tamen nullus vo-
lens patitur iniustum per se loquendo. Ex quo
per se iniustum facere est inferre nocumentum
alicui praeter eius voluntatem. Secundo ibi: Nullus
enim vult etc. solvit primam rationem. Et dicit
quod nullus vult completa voluntate iniustum, nec in-
continens. Sed incontinens contra operatur sibi non
conveniens praeter voluntatem. Habet enim per se volun-
tatem boni, sed per concupiscentiam trahitur ad malum. Et hoc qui-
dem est probabile, quod cum nullus voluntarie sit ap-
petens boni, nullus vult id quod non existimat
esse bonum. Incontinens autem ex passione eius
non reputat bonum id quod facit. Sed tamen opera-
tur id quod existimat non oportere operari propter concupi-
scentiam, quae est in appetitu sensitivo voluntati
contraria, in omne | Tertio ibi: Qui autem quis per-
etc. solvit secundam rationem de eo qui volens ab
alio laeditur. Et dicit quod non patitur per se loquendo
iniustum ille qui volens dat sua. Sicut Ho-
merus narrat de quodam Glauco, quod
dedit Diomedi arma aurea pro aere-
is et cetera, bovem pro novem bobus. Talis non
patitur iniustum, quia in potestate hominis est quod ipse
det. Sed iniustum pati non est in potestate eius
qui iniustum patitur. Sed exigitur aliquem
qui faciat iniustum. Pati est involunta-
rium, iniustum autem facere voluntarium. Quia
principium actionis est in agente, quod pertinet ad
rationem voluntarii. Principium autem passionis
non est in patiente. Sed magis et hoc pertinet
ad rationem involuntarii. Ultimo autem epilogando conclu-
dit manifestum esse quod iniustum pati sit involun-
tarium.

Adhuc autem quae praelegimus etc. Postquam
philosophus solvit unam dubitationem, hic ac-
cedit ad aliam. Et primo ponit ipsam.

Secundo ponit solutionem ibi: Si vero contingit etc.
Dicit igitur primo quod circa ea quae ad iustitiam
et iniustitiam pertinent, adhuc sunt duo
quae prius elegit determinare. Quorum primum est quis
duorum faciat iniustum circa distributionem,
utrum ille qui dat alicui praeter dignitatem vel
ille qui recipit. Secundum est utrum contingat quod
aliquis faciat sibi ipsi iniustum. Quod ex supra-
monitis et infra prosequitur. Deinde cum dicit:
Si vero contingit etc. prosequitur primum motam
quaestionem. Et primo obicit ad partem primam fal-
so. Secundo solvit ibi: Vel hoc etc. Tertio determinat veri-
tatem ibi: Manifestum etc. Dicit igitur primo quod si contin-
gat illud quod prius dictum est, scilicet quod male
distribuens faciat iniustum et non ille qui plus
accipit, videtur sequi inconveniens. Posset enim contingere
quod aliquis plus alteri quam sibi tribuat sciens
et volens. Et sic videtur quod iste faci-
at iniustum sibi ipsi, quod est inconveniens. Quia mo-
derati homines hoc intendunt facere ut sibi ipsis
minora retineant, pertinet enim ad virtutem
modestiae quod sit minoratus vel minora sibi
accipiens. Deinde cum dicit: Vel hoc etc.
solvit duabus solutionibus. Quarum prima est
quod hoc non est simpliciter verum esse quod distributor
minora sibi retineat. Quia nisi minora
sibi retineat de bonis exterioribus, tamen
superhabundat in alio bono, scilicet gloria vel simpliciter
bono vel honesto. Secundam solutionem ponit
ibi: Adhuc solvitur etc., quae procedit secundum
diffinitionem suppositam eius quod est iniustum
facere, in qua additum est quod hoc sit praeter
voluntatem patientis. Iste autem distri-
butor nihil patitur praeter suam voluntatem. Unde
sequitur quod non patiatur iniustum, sed solum
patitur quoddam nocumentum. Deinde cum
dicit: Manifestum etc. determinat veritatem, dicens
manifestum esse quod ille qui distribuit praeter
dignitatem facit iniustum, non tamen ille semper qui
plus accipit. Et quia quidam ad hoc operantur,
secundo ibi: Non enim etc. approbat propositum duobus rationi-
bus. Quarum prima est quod non dicitur ille facere iniustum cui inest
iniustum. Quia sic ille qui laeditur fa-
ceret iniustum. Sed ille facit iniustum […] cui ac-
cidit quod volens hoc faciat, id est in […] quo est
principium actionis, quod quidem est in
eo qui distribuit, non autem in ac-
cipiente. Ergo distribuens facit in-
iustum, non autem accipiens. Secundam rationem

post .i. ad hec si iniuste etc. dicit quod iniuste dicitur aliquis
facere. uno modo sic principaliter agens facit.
alio modo sic instrumenta faciunt. alio modo
sic dicitur quod quedam inanimata puta lapides
gladium vel sagitte occidunt. et quod manus
occidit. et quod famulus precepto domini occidit. quia
nullus per se loquendo facit iniustum. quamvis faciat
ea quibus accidit esse iniusta. quia iniustum
facere cum sit voluntarium competit ei qui est principium
actionis. unde dicendum est ... quod in distri-
butione distribuens se habet ut principale a-
gens. recipiens autem se ut instrumentum. iusta
lex modo obedientis vel relinquo quod distri-
buens faciat iniustum. [illegible]
post .i. ad hec si quidem ignorans etc. et dicit quod
si aliquis per ignorantiam legalis iusti
male iudicet per se loquendo non facit iniustum.
nec iudicium suum est quod est actio eius est iniustum per se
sed tamen est quod iniustum. quia id quod iudicatum
iniustum est. Sciendum est de ignorantia legalis
iusti. quia aliud est legale iustum quod igno-
rari potest et positivum. iustum .s. naturale. quod non potest
ignorari. quia naturale est menti humane impres-
sum. sed si aliquis cognoscens iustum
legale iudicet iniuste. tunc ipse facit a-
vare .i. iniuste. vel propter gratiam alicuius aut gratia de
vel propter penam euadendam. Si quis vero
velit per partes [illegible] dicere iustificatur
ille qui propter hoc iniuste iudicat ut ac-
quirat gratiam alicuius plus habet de bono quam sibi com-
petat. et in avaritia facit. licet non plus ha-
beat de illo bono in quo alterum dampni-
ficat. quia et ille qui iniuste propter avari-
tiam iudicat iniuste de iudicatum alicuius habet
agrum non accepit ab eo agrum set
argentum .i. aliquid. sed distribuens in distri-
butionibus. sicut iudex in commutationibus.
vel sicut iudex male iudicans facit
iniustum facere ita et ille qui iniuste dis-
tribuit. Deinde cum dicit homines autem
in se ipsis etc. excludit quosdam errores.
et circa hoc duo facit. primo excludit quosdam
falsas opiniones ex parte facientis ius-
tum vel iniustum. secundo ostendit in quibus consis-
tunt iusta et iniusta .i. ibi. iusta
etc. circa primum excludit tres falsas opi-
niones. quarum prima est circa falsitatem eius quod
est esse iniustum. et dicit quod homines
iusti estimant quod statim in potestate

habent facere iniustum vel reputant
quod facile sit aliquem esse huiusmodi .s. iniustum.
sed hoc non est .i. facile. nec est statim in
potestate hominis quod aliquis faciat ea
que sunt iniusta puta quod commisceatur
uxori vicini sui et quod percuciat proximum
et quod tollat argentum de manu alterius. vel
quod de manu sua det alicui argentum ad percucien-
dum hominem vel ad hoc. sed quod homines fa-
ciant sic scientes .s. ex promptu et delec-
tabiliter non est facile. nec in potestate hominis sed
ad hoc pervenitur per longam consuetudinem.
Secundo .i. similiter autem etc. excludit falsam
opinionem circa cognitionem iustorum et iniustorum. et
dicit quod quidam non estimant esse magne
sapientie quod aliquis cognoscat iusta et
iniusta. propter hoc quod non est difficile intelligere
ea que leges dicunt. quia sunt iusta legalia.
sed decipiuntur. quia hec simpliciter considerata
non sunt iusta nisi secundum accidens inquantum ac-
cidit ea esse iusta. sed vere iusta sunt se-
cundum quod aliqualiter operantur et distribuuntur .i.
attribuuntur aliqualiter negociis et personis.
hoc autem .s. accommodare convenienter ea que sunt de
lege posita negociis et personis est ma-
gis opus et difficile. quam scire sa-
nativa in quo consistit tota ars me-
dicine. Maius .i. est enim [illegible] rex volun-
taria in quo consistit iusticia. quam cogno-
scere complexionum in quibus consistit sa-
nitas. quia et in sanativis scire vinum
mel et vinum et elebori et effectum usti-
onis et incisionis facile est. sed distribuere
illa ad sanandum sicut oportet et cui oportet et
quando oportet tanti operis est quanti est medicum
esse. quia qui hoc scit medicus est. Tertio .i. propter
ipsum autem etc. excludit opinionem de falsa
facilitatem eius quod est iustum operari
vel iniusta. et dicit quod propter predicta homines enim
estimant quod nichil minus sit facere iniusto
facere iniustum quam cuiusque alium. quia
propter hoc quod aliquis est iustus non mi-
nus sed magis scit et potest operari vi-
num horum que dicuntur iniusta si-
cut [illegible] misceri alteri et percu-
tere alium et dimittere clipeum in bello
et quod aliquis faciat insultum
in quamcumque partem. sed decipiuntur. quia quod aliquis
faciat operatum iniusti est facere iniustum.

P

iniustum est facere predicta ut supra actus iniusticie. s. a
accidit ista quod sunt esse iniusta. sed facere
iniustum est facere predicta sic se habentem. s.
quod sit volens et per impetum elicitum. sic esse est me
diciam medicari. et sanare non consi
stit in hoc solum quod est incidere. vel non incidere
vel dare farmaciam. vel medicinam laxa
tivam. vel non dare. sed in hoc quod aliquis
sit dicitur sic operari. Deinde cum dicit. sunt autem iusta
etc. ostendit in quibus competat iustitia. et
dicit quod iusta competunt in illis personis quibus possunt ad
esse ea que sunt bona simpliciter. et ab sortes habere. sic dicitur
et talia. et cum hunc quidem esse habundantiam
et defectum. sicut sunt quidam homines quibus dicta non
esse talia. non est aliquid sed habundantium. sed si
opere utuntur talibus bonis. sic quod sig
habuit per factis ministrare et forte dicitur propter
errorem eorum qui ponebant eos talibus uti.
quibusdam bonis. valde malis et insa
nabilibus. a sua malicia nulla particula
talium ... est utilis. sed omnia eis nocent.
quibusdam autem bona non omnia nocent. sed usque
ad aliquid determinatum ... patet quod iusti
est humanum bonum quod respicit communem hominem.
De epieikia etc. Sequitur. Postquam philosophus determinavit de iusticia quae sunt. hic de
terminat de epieikeia. que est communis iusticie di
rectiva. et primo dicit de quo est intentio. Secundo
prosequitur. Primo dicit. tamen ut idem etc. dicit
quod sequitur ... consequens dicatur
de epieikeia quod est obiectum eius. Secundo autem
de eis quantum quid epieikia se habeat
ad iusticiam. et quale est obiectum quod dicitur epieikes
se habeat ad iustum quod est iusticie. dicitur autem in
greco epiikes. quasi id quod est conveniens. vel
decens. ab epi. quod est supra. et icos quod est ob
ediens. quia videlicet per epieikiam aliquis
excellentiori modo obediendo dicitur observare
intentionem legislatoris. vel dissonat
verba legis. Deinde cum dicit.
Intendentibus autem nobis ut idem etc. prosequitur. Primo
de ... ostendit hic
circa faciat. primo ostendit de obiecto epi
kie. secundo de sensu eius. ibi. et habitus
etc. Primo duo facit. primo movet
dubitationem secundo solvit. ibi. habent autem omnia etc. dicit ergo
primo quod si aliquis diligenter intendat non videtur
quod epieikes et iustum simpliciter sint
idem. quod aliquando recedit a iusto le
gali. ... quod omnino sit diversum genere aliquo.
et hoc assignat rationem. quod quandoque laudamus
id quod est epieikes. dicentes hunc esse virum epieikem. et
sic laudamus talem virum quod hic operatur. vel
dicimus eum virtuosum. vel virtutem et perfectum.
et sic patet quod transferimus laudem ad id quod est
epieikes. vel ad bonum. quod ad ad magis bonum.
ideo ostendit quod epieikes sit aliquid melius quam iustum.
unde non videtur esse idem simpliciter cum iusto. ex alia non
parte si velimus sequi rationem. videtur esse inconve
niens id quod est epieikes sit laudabile. et tamen ad
preter iustum. quia non videtur quod vel iustum non
sit studiosum. vel bonum. vel quod id quod quod
est epieikes. si sit aliud a iusto. non sit bonum
quod bonum. quod uno modo ut in se ... vel
quod si ambo sunt bona quod sit idem. et sic concl
dit quod esse idem quod est epieikes. accidit dubio
propter predicta. quia ex una parte videtur quod non
sit idem in quantum laudatur ut melius quam iustum
ex alia parte videtur quod sit idem est iusto in
quantum id quod est preter iustum non videtur esse bonum et lau
dabile. Deinde cum dicit habent autem omnia etc.
solvit motam questionem. et circa hoc duo facit.
primo ponit veritatem. secundo rationem assignat. ibi. facit
autem dubitationem etc. dicit ergo primo quod omnia que
dicta sunt pro utraque parte dubitationis quodam
modo recte se habent. et si quis recte intelligat
nulla contrarietas vel latet. dicit enim quod id quod est
epieikes est iustum. quod quoddam iustum est melius quodam
alio iusto. quod non est. Deinde cum iustum quod cum vers
natura divideretur in naturale et legale. Est autem id
quod est epieikes melius iusto legali. sed con
tinetur sub iusto naturali. et sic tamen dicitur
melius quam iustum. quod sit quoddam aliud genus separa
tum a genere iusti. Deinde ergo patet quod idem est iustum et
epieikes et sub genere iusti continetur. Cum ambo
sunt bona. sed iustum legale et epi
kes melius est id quod est epieikes. Deinde
cum dicit. facit autem dubitationem etc. assignat predi
ctorum rationem. et circa hoc tria facit. primo assignat
rationem dubitationis. secundo assignat rationem veri
tatis. ibi. causa autem etc. tertio concludit veri
tatem. ibi. propter quod iustum quidem etc.
dicit ergo primo quod hoc quod faciebat dubitationem quia
id quod est epieikes est quidem id quod iustum. sed non
est iustum legale. sed est quaedam directio iusti
legalis. Deinde est unum quod continetur sub iusto
naturali a quo oritur iustum lega
le. unumquodque autem natum est dirigi per
principium a quo oritur. Deinde cum dicit

---

a quod notat quedam habitum. et de epyike

a materiam aliquam ex hoc. i. de ipso habitu l

V

ca. a. et c. assignat rationem iustitie proposite
.s. quod iustum legale indigeat dir-
ectione. et dicit quod huius causa facit ꝓ ꝓponit inutile
gallis defectum. scilicet quod talis defectus
non excludit eius rectitudinem. et c. n. mi.
tertio concludit diffinitionem epyeikeie. i. e.
g. dicat lex et c. dicit ergo primo quod causa quare ius-
tum legale indiget directione est ista
quia omnis lex datur universaliter. quia in particul-
aria sunt infinita non possunt comprehendi
ab intellectu humano. ut de singulis particula-
ribus lex feratur. et ideo oportet quod lex universaliter fer-
atur. puta quod quicumque fecerit homicidium
occidatur. circa ea autem quod de quibus necesse intellectus hu-
manus aliquid universaliter dicere. sic in necessariis in quibus
non potest defectus accidere. sed de quibus necesse
non est possibile quod dicatur aliquid universaliter.
sicut de contingentibus. de quibus et si aliquid sic
verum ut in pluribus in paucioribus tamen defi-
cit. et talia sunt facta humana de quibus ca-
nunt leges. quia ergo in talibus necesse est quod
legis lator universaliter loquatur propter impossibilitatem
comprehendendi particularia. non tamen est possibile quod in omnibus
recte se habeat id quod dicitur propter hoc quod deficit in
paucioribus. legis lator accepit id quod
est ut in pluribus. et tamen non ignorat quod
in paucioribus contingit esse peccatum. sicut et
ut dicitur quod homo habet quinque digitos. et tamen novit
quod propter errorem nature ut in paucioribus
accidit aliquos habere plures. vel pauciores.
Deinde cum dicit et est nihil minus et c. ostendit quod predictus defectus non tollit rectitudi-
nem legis vel iusti legalis. dicens quod licet
peccatum accidat in aliquibus ex observ-
antia legis non tamen lex facta est peccatum
id est non est ex parte legis latoris qui
locutus est secundum quod oportuit. sed peccatum est
ex natura rei. talis enim est materia opera-
bilium humanorum quod non semper eodem modo
sed ut in pluribus diversificantur.
sicut reddere depositum secundum se iustum est
ut in pluribus bonum. in aliquo tamen casu potest
esse malum. puta si reddatur gladius
furioso et c. Deinde cum dicit est ergo cum
dicat et c. concludit rectitudinem iusti lega-
lis et dicit quod cum lex proponit aliquid in
universali et accidat in aliquo casu quod non sit utile id observari.
tunc recte se habet quod aliquis
dirigat illud quod deficit legi vel scilicet leg-

lator requirit casum particularem in quo lex defi-
ciat non determinatum et peccatum. id est rem de-
fectibilem proponit in hoc quod simpliciter id est universaliter
dixit. quod et ipse legis lator si presens
esset vel talem casum attenderet sic determinaret et
dignum et si a principio perspexisset posuisset hoc in
lege. sed non potuit comprehendere omnes ca-
sus particulares. sicut in quadam civitate
statutum fuit sub pena capitis quod peregrinus
non ascenderet muros civitatis ne scilicet pos-
sent dominium civitatis usurpare. hostibus
autem invadentibus peregrinus quidam ascendentes
muros civitatis defenderunt civitatem ab
hostibus. qui tamen non est dignus capite puniri.
esset enim hoc contra ius naturale ut benefactoribus
pena rependeretur. et ideo secundum iustum naturale oportet
hic dirigere iustum legale. Deinde cum
dicit propter quod iustum quidem et c. concludit diffi-
nitionem et dicit quod propter predicta manifestum
est quod id quod est epyeikes est quoddam iustum. et est me-
lius quodam iusto. naturali quod simpliciter id est
universaliter proponitur. verum hoc est natura eius quod
est epiikes. ut sit directivum legis ubi lex
deficit propter aliquem particularem casum. quia enim lex
deficit in particularibus. ista est causa quod non
omnia possunt determinari secundum legem.
quia de quibusdam contingit ut raro accidere. propter
quod lex ponetur. eo quod non possunt omnia
talia ab homine provideri. et propter hoc necesse
est post legem latam sententiam iudicum per quam uni-
versalis sententia legis applicatur ad particulare negotium.
quia enim materia humanorum operabilium est inde-
terminata: inde est quod eorum regula que est lex oportet
quod sit indeterminata. quod non semper eodem modo
se habens et potest exemplum de regula lesbie edifi-
cationis. In lesbia enim insula sunt la-
pides duri qui non possunt de facili ferro
precidi ut sic dirigantur ad quamdam
rectitudinem. et ideo edificatores utuntur
regula plumbea. et sic illa regula complicata
adaptatur ad figuras lapidis et non
manet in eadem dispositione. ita oportet quod sententia iu-
dicum adaptetur ad res secundum earum convenientiam.
Deinde cum dicit ergo epiikes concludit ex predictis quod
id quod est epyekes est quoddam iustum et quod
est melius quodam iusto legali. Deinde
cum dicit manifestum autem et c. determinat
de subiecto epyekie. et dicit quod manifestum est ex hiis que
dicta sunt qualis sit epiikes. ille scilicet qui

eligit et operatur ea que dicta sunt. Et ponit
quidem experientiam talis virtutis. et dicit quod
talis non est acriodikeos. i. diligens
excessum iustitie ad deteriorem. vel ad punien-
dum sicut illi qui sunt rigidi in puniendo
sed diminuunt penas quamvis habeat le-
gem adiuvantem ad puniendum. non enim pe-
nes sunt presumentes a legislatore. sed quod
medietatem quandam in pena. et ideo epyikes non
plus apponit de pena quam sufficiat ad cohiben-
dum peccata. ¶ Deinde cum dicit. quod autem habitus
iste et cetera. declarat de ipso habitu virtutis. et dicit
quod iste habitus quo dicitur epyikeia est quedam species iusti-
tie et non alius habitus a iustitia legali. sicut et de
eius obiecto dictum est. habitus enim per obiecta cognoscitur.

[V]Trum autem contingat sibi ipsi et cetera. postquam philosophus
declaravit de iustitia proprie dicta. hic
intendit declarare de iusto metaphorice
dicto. et quia hoc iustum consistit
in hiis que sunt ad seipsum. ideo ostendit quod
nullus proprie loquendo possit sibi ipsi facere iniustum. secundo ostendit
quomodo hoc contingit secundum metaphoram. circa primum
duo facit. primo ostendit quod nullus potest sibi ipsi facere
iniustum vel pati iniustum a seipso. secundo ostendit quid
sit peius. inter facere iniustum vel pati iniustum.
ibi. manifestum autem et quoniam ambo et cetera. circa primum tria
facit. primo proponit quod hic. quod ex supradictis de-
clarari potest. secundo ponit quasdam rationes per quas videtur quod aliquis
sibi ipsi possit facere iniustum. ibi. quedam
quidem enim et cetera. tertio declarat veritatem. ibi. si enim
et cetera. dicit ergo primo quod ex dictis potest esse manifestum utrum
contingat quod aliquis sibi ipsi faciat
iniustum vel non. hoc autem est questio supra mo-
ta. sed hic eam prosequitur. ipsa et proximitatem quam
habet ad cognitionem methaphorice iustitie. ¶ De-
inde cum dicit. quedam quidem enim et cetera. ponit
duas rationes ex quibus videtur quod aliquis
possit sibi ipsi iniustum facere. quarum prima
talis est. illa enim. sicut supradictum est quam magis sunt
iusta secundum quamcumque virtutem ordinantur
a lege. unde illud quod in nullo casu ordi-
natur. non videtur esse iustum secundum
aliquam virtutem. et ita videtur esse
iniustum. in nullo autem casu lex iubet quod
aliquis seipsum interficiat. illa autem quod lex non iubet
tamquam iusta. prohibet tamquam iniusta.
quod non est sic intelligendum quasi inter medium sit
preceptum et prohibitionem legis. cum multa sint
que a lege non precipiuntur. nec prohibentur

tur. sed permittuntur hominum voluntati.
sicut emere aliquid vel non emere. sed est sic in-
telligendum quod illa sola lex in nullo casu iubet
que sunt prohibita. quia per se iniusta. et ita
videtur quod occidere seipsum sit per se in-
iustum. et hoc lex numquam precipiat. secundam
rationem ponit. ibi. adhuc autem et cetera. et dicit quod ille
qui nocet alium preter legis preceptum. non
cum lex precipit aliquid puniri dummodo non
sit contra nocentes. i. resistentes nocumento. sicut ab al-
io illato puta cum repetit penam
talionis. iniuste facit volens iniustum. et nunc
quod dico volens intelligitur quod scit quod et quo-
modo faciat aliquis. constitutus. sed ille qui oc-
cidit seipsum in ipso iracundia operatur. et contra legem
volens hoc quod non permittit lex. ergo facit
iniustum. ergo videtur quod aliquis possit sibi ipsi
iniustum facere. ¶ Deinde cum dicit. sed
enim et cetera. solvit predictam dubitationem et primo
ponit solutionem et confirmat. secundo ponit
radicem primi solutionis. ibi. totaliter autem
solvit et cetera. circa primum duo facit. primo solvit
dubitationem inductam quantum ad iustitiam lega-
lem. secundo quantum ad iustitiam particularem. ibi. adhuc
sed quod iniustus et cetera. circa primum duo facit. primo appo-
nit solutionem et dicit quod ille qui interficit seipsum
facit quidem iniustum. sed considerandum est cui in-
iustum faciat. facit enim iniustum civitati
quam privat suo cive. sed non facit iniustum sibi ipsi.
secundo ibi. volens enim et cetera. confirmat solutionem
positam. et primo quantum adhuc quod non facit iniu-
stum sibi ipsi. nullus enim volens patitur occisionem
nullus autem patitur iniustum volens ut supra habi-
tum est. ergo iste non patitur iniustum. non ergo
facit sibi iniustum. secundo ibi. propter quod et cetera. confirmat
solutionem quantum adhuc quod facit iniustum civi-
tati per quoddam signum. videmus enim quod
civitates iuste tamquam iniustum puniunt eum qui se potest scilicet in
honoracionem sui in corpore eius qui occi-
dit seipsum puta quod facit trahi cada-
ver eius vel dimittit ipsum insepultum.
ut per hoc declaret iniustum quod ipse fecit iniuriam
civitati. ¶ Deinde cum dicit. adhuc sed quod
iniustus et cetera. ostendit quod nullus facit sibi ipsi iniu-
stum secundum iniustitiam particularem. et primo
proponit quod intendit. et dicit quod secundum quod aliquis dicitur
iniustus non quia totaliter pravus secundum omnem
malitiam. sed solum quia faciens
iniustum particulare. sic hoc numquam iniustum contingit. hoc

quod aliquis sibi ipsi faciat iniustum. Iniustitia enim
particularis est alia ab iniustitia legali de
qua supra loquebamur. Contingit enim quod aliquis
dicatur iniustus secundum aliquem modum non quia
habeat totam malitiam sed quia habet aliquam
particularem malitiam. Sic et aliquis dicitur
iniustus secundum particularem malitiam. Unde non est secundum
iniustitiam particularem quod aliquis sibi ipsi faciat
iniustum. Secundo ibi: similiter autem etc. probat propositum
quatuor rationibus. Quarum prima est quia ille qui facit
iniustum secundum iniustitiam particularem habet plus
quam sibi debebatur. Ille autem qui patitur
habet minus. Si ergo aliquis sibi ipsi faceret
iniustum sequeretur quod unum et idem auferret a-
liquid de suo et adiiceret, sed quod simul sit ap-
positum, quod impossibile est, quod idem sit iniustum fa-
ciens et iniustum patiens a seipso. Secundam rationem
tangit, quod iniustum necesse est in pluribus personis
inveniri. Tertiam rationem ponit ibi: adhuc volun-
tarium etc. Et dicit quod iniustum facere oportet
esse voluntarium et ex electione. Et oportet quod sit
prius quam iniustum pati. Ille enim qui prius
passus est iniustum et idem contrafacit, secundum quod lex
permittit, non videtur facere iniustum, puta si
recipiat rem sibi ablatam. Sed si aliquis
sibi ipsi noceret, eadem simul et pateretur
et faceret. Non ergo videtur sibi ipsi facere iniustum.

Tertiam rationem ponit ibi: adhuc erit utique
etc. Si enim voluntarie aliquis sibi ipsi
noceret, si ergo talis iniustum pateretur
a seipso, sequitur quod iniustum pati sit
voluntarium, quod supra improbatum est. Quartam ratio-
nem ponit ibi: adhuc nullus etc. Quicumque
considerat in particularibus iniustificatio-
nibus, id est in speciebus particularis iniustitiae, manifeste
apparet quod nullus sibi ipsi facit iniustum.
Est enim una species particularis iniustitiae mi-
chia, id est adulterium. Nullus autem moechatur, id est
adulterat uxorem suam. Vel aliquis
dicitur suffossor murorum, quod pertinet ad aliam
iniustitiae speciem. Nullus autem suffodit proprium mu-
rum. Vel dicitur aliquis fur si accipi-
at aliena bona furtive. Unde patet quod non contingit
sibi ipsi iniustum facere. Deinde cum dicit:
totaliter autem solvitur etc. ponit principalem
solutionem praedictae solutionis. Et dicit quod totaliter
solvitur praedicta quaestio de eo quod est iniustum fa-
cere sibi ipsi per hoc quod supra determinatum est,
quod impossibile est voluntarie aliquem
iniustum pati. Ex hoc enim manifestum est quod
nullus iniustum facit sibi, cum iniustum sit in-
voluntarium, ut supra determinatum est. Deinde cum dicit:
manifestum autem quoniam ambo etc. comparat ad in-
vicem ista duo, scilicet iniustum facere et pati. Primo ostendit quod
utrumque eorum est malum. Secundo ostendit quod in-
iustum facere per se est peius, ibi: sed tamen deteri-
us etc. Tertio ostendit quod pati per accidens, ibi: secundum ac-
cidens autem. Dicit ergo primo quod am-
bo, scilicet iniustum facere et iniustum pati,
sunt prava. Quod quidem probat per hoc quod hoc
quidem, scilicet iniustum pati, est minus habere quam
medium iustitiae requirat. Hoc autem, scilicet iniustum facere,
est plus habere quam sit mensura iustitiae. Medium autem
iustitiae, quod dicitur iustum, ita se habet in commu-
tationibus et distributionibus sicut sanum in
medicinali et bene habitum in arte exercitati-
va, sicut in medicinalibus et exercitativa. Illud quod est plus
vel minus est malum, id est contra iustitiam.

Deinde cum dicit: sed tamen deterius etc. ostendit quod peius
sit iniustum facere quam iniustum pati. Quod quidem
probat per hoc quod iniustum facere est vituperabile
et cum malitia. Quod quidem intelligendum est,
scilicet de malitia perfecta et simpliciter, puta cum aliquis
iniustum facit non solum voluntarie sed ex
electione, scilicet secundum habitum, quod pertinet ad perfectam
malitiam, ut patet de eo qui iniustum facit
non ex electione, sed ex ira vel alia passione.
Omnis enim, ut supra dictum est, quod non omne voluntarium est
cum iniustitia, quia enim aliquis voluntarie iniustum
facit, et tamen non est iniustus, non tamen vitupe-
ratur. Sed iniustum pati est omnino sine malitia
et iniustitia. Ille enim qui iniustum patitur
nullo modo propter hoc dicitur iniustus vel malus.
Manifestum est autem quod illud est magis malum a quo de-
nominatur aliquis malus quam a quo non
denominatur nullus, sicut albedo magis
qua denominatur aliquis albus magis dicitur
esse albedo quam illa quae est in pariete a qua
non denominatur aliquis albus. Sequitur
ergo quod iniustum pati per se sit minus malum
quam iniustum facere. Deinde cum dicit:
secundum accidens autem etc. ostendit quod secundum accidens potest
esse contrarium, quod ut in pluribus quod iniustum
pati patiens sit magis malum quam
iniustum facere, puta cum aliquis ex hoc
quod iniustum patitur provocatur ad
maiores iniustitias faciendas. Sed de hoc quod
est per accidens non curat ars, sed iudicat

n sibi

fit id quod est per se. sicut ars medicinae dicit pleuresim quae est apostema sub costis periculosum et mortale esse maiorem egritudinem quam sit offensio pedis. per accidens posset esse peior. puta si aliquis propter hoc quod habet pedem lesum cadit. et sic accidit quod capiatur ab adversario. et moriatur. Deinde cum dicit secundum metaphoram etc. ostendit qualiter sit metaphorice iustitia. et dicit quod secundum quandam metaphoram et similitudinem contingit non quidem quod sit iustum vel iniustum totius hominis ad seipsum. sed quod sit quaedam species iustitiae inter aliquas partes hominis ad invicem. non tamen inter eos est omne iustum. sed solum iustum dominativum vel dispensativum. scilicet yconomicum. quia secundum has rationes. scilicet dominii vel dispensationis. videtur distare rationalis pars animae ab irrationali. quae dividitur in irascibilem et concupiscibilem. Ratio enim dominatur irascibili et concupiscibili. et gubernat eas. et ad ista respiciunt illi quibus videtur quod sit iniustitia hominis ad seipsum propter hoc quod in talibus contingit aliquid pati praeter proprios appetitus. puta si ex ira vel concupiscentia aliquis faciat contra rationem. Sic ergo in his est quoddam iustum et iniustum. sicut inter principantem et eum cui imperatur. non autem est vere iustum quia non est inter duos. sed est similitudinarium iustum in quantum diversitas potentiarum animae assimilatur diversitati personarum. Ultimo autem epilogando concludit quod determinatum est de iustitia et aliis virtutibus moralibus secundum praedictum modum. Et in hoc terminatur sententia quinti libri.

Lib. vi.

Quia autem existimus prius dicentes etc. Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus: in hoc sexto libro determinat de intellectualibus. Et primo prohemializat dicens de quo est intentio. Secundo determinat propositum. ibi prius quidem igitur dictum est etc. Circa primum tria facit. primo dicit quid dictum est de ratione recta. secundo ostendit quid de ea dicendum sit. ibi In omnibus enim dictis habitibus etc. tertio continuat se ad praecedentia. ibi Sunt autem virtutes etc. Dicit ergo primo quod quia supra in secundo dictum est quod in virtutibus moralibus de quibus est actum eligere medium et fugere superhabundantiam et defectum. medium autem determinatur secundum rationem rectam ut in secundo dictum est. consequens est ut scilicet rationem rectam id est virtutem intellectualem quae est rectitudo rationis dividamus in suas species sicut supra divisimus virtutes morales etc. Deinde cum dicit In omnibus enim dictis etc. ostendit quod quid dictum sit de ratione recta (Et circa hoc tria facit. primo ostendit quid de ratione recta) haberi possit per ea quae supra dicta sunt. secundo ostendit quod hoc non sufficit. ibi Est autem dicere quidem etc. tertio concludit quod oporteat amplius dicere. ibi propter quod oportet etc. Dicit ergo primo quod in omnibus praedictis habitibus id est in virtutibus moralibus sicut et in aliis rebus puta in artificialibus est aliquid quasi signum ad quod respicit ille qui habet rationem rectam et sic intendit et remittit vel addit vel minuit et considerat per hoc signum quis est terminus medietatum dictarum. id est quomodo debeat determinari medietas in unaquaque virtute. quas quidem medietates dicimus esse quasdam medias inter superhabundantiam et defectum et hoc secundum rationem rectam. hoc autem signum quod est quasi virtuoso sicut et artifici est id quod decet et congruit a quo non oportet deficere neque ultra addere et hoc est medietas virtutis quae quidem visa manifesta sunt. Deinde cum dicit Est autem dicere etc. ostendit quod non sufficit cognoscere rationem rectam et dicere id quod dictum est quidem verum. sed non est sufficiens illi qui putat requiri ad usum rationis rectae. Est enim id quod dictum est quoddam commune quod universaliter in omnibus habetur studiis in quibus homines per scientiam peritiam operantur. puta in militari et medicinali et in quibuscumque negotiis. in quibus omnibus verum est dicere quod neque plura neque pauciora oportet agere facere et negligere. sed ea quae media sunt et se habent secundum quod recta ratio dictat. sed solum ille qui hoc habet non propter hoc sciret amplius procedere ad operandum. puta si quaerenti quae oportet dari ad sanandum corpus aliquis responderet quod illa debent dari quae praecipit ars medicinae. et ille qui habet hanc artem scilicet medicinae non propter hoc interrogans sciret quid debet dare infirmo. sic et se habet ratio recta prudentiae in moralibus sicut recta ratio artis in artificialibus. unde patet quod non sufficit id quod dictum est. Deinde cum dicit propter quod oportet etc. Concludit quod similiter de ratione circa habitus animae non solum oportet dicere aliquid verum sed quod distincte determinetur quae sit ratio recta et quis sit terminus id est diffinitio

rationis rectae, scilicet et secundum quid ratio recta determinari possit. Deinde cum dicit: animae autem virtutes etc., continuat se ad praecedentia. Et dicit quod cum supra in fine primi diviserimus virtutes animae hoc modo, quod quasdam diximus esse morales, quasdam intellectuales, ex quo de moralibus determinatum est, restat quod determinemus de reliquis, id est de intellectualibus, secundum quas ipsa ratio rectificatur. Praetermittit tamen quod prius aliqua dicenda sunt de ipsa anima, sine cuius cognitione non perfecte cognoscuntur animae virtutes, ut supra in fine primi dictum est. Deinde cum dicit: prius quidem igitur etc., incipit prosequi propositum. Et primo determinat quae dicenda sunt de anima; secundo prosequitur de virtutibus intellectualibus, ibi, sunt utique quibus verum dicit anima quinque, hoc etc. Circa primum duo facit. Primo resumit divisionem partium animae supportatam in fine primi; secundo subdividit alterum membrum, scilicet id quod est rationem habens, et dicit. Dicit ergo primo, quod prius dictum est quod duae sunt partes animae: una quae est habens rationem, alia quae est irrationalis. Dictum est autem supra quod id quod est rationem habens perficitur per virtutes intellectuales; id autem quod est irrationale, participans tamen ratione, perficitur per virtutes morales. Deinde cum dicit: nunc autem etc., subdividit alterum membrum praedictae divisionis. Et circa hoc tria facit. Primo ponit divisionem; secundo probat, ibi, ad ea quae genere altera etc.; tertio imponit nomina membris divisionis, ibi, dicatur autem etc. Dicit ergo primo, quod quia nunc intendimus de virtutibus intellectualibus, quae perficiunt partem animae rationalem, ideo ad distinguendum virtutes intellectuales oportet dividere rationem habens eodem modo quo supra distinximus partes animae: non quasi ex principali intentione, sed secundum quod sufficit ad propositum. Supponatur ergo quod pars rationalis dividatur in duas: una quidem est per quam speculamur illa entia, scilicet necessaria, quorum principia non possunt aliter se habere; alia autem pars est per quam speculamur contingentia. Deinde cum dicit: ad ea autem quae genere altera etc., probat praemissam divisionem tali ratione. Ad obiecta quae differunt genere, necesse est quod ad diversa genera partium animae pertineant. Manifestum est autem quod contingens et necessarium differunt genere, sicut etiam corruptibile et incorruptibile, in X Metaphysicae. Relinquitur ergo quod sit diversum genus partium animae rationalis quo cognoscitur necessarium et contingens. Maiorem autem propositionem probat, scilicet quod similitudine etc. Ex tali ratione partibus animae inest cognitio, secundum quod habent similitudinem quamdam ad res cognitas: non quidem ita quod res cognita sit actu in natura potentiae cognoscentis, sicut Empedocles posuit quod terra terram cognoscimus, igne ignem, et sic de aliis; sed inquantum quaelibet potentia animae secundum suam proprietatem proportionata est ad talia cognoscenda, sicut visus ad cognoscendos colores et auditus ad cognoscendos sonos. Sed eorum quae sunt ad invicem similia et proportionata, est eadem ratio distinctionis. Ergo sicut cognita per rationem generis differunt, ita et potentiae animae rationalis. Deinde cum dicit: dicatur autem etc., imponit nomina praedictis partibus. Et dicit quod praedictarum partium rationalis animae una quidem quae speculatur necessaria potest dici scientificum genus animae, quia in necessariis scientia determinata est. Alia autem pars potest dici ratiocinativa, secundum quod ratiocinari et consiliari idem sunt. Ponitur enim consilium quaedam inquisitio nondum determinata, sicut et ratiocinatio. Quod quidem in talibus maxime accidit contingentibus, de quibus solum est consilium; nullus enim consiliatur de his quae non contingit aliter se habere. Sic ergo sequitur quod ratiocinativum sit una pars animae rationem habentis. Videtur autem quod Philosophus hic determinat divisionem habere. Ipse enim in III De anima distinguit intellectum in duo, scilicet in agentem et possibilem. Et dicit quod agens est quo est omnia facere; possibilis autem est quo est omnia fieri. Sic ergo tam intellectus agens quam possibilis secundum rationem ad omnia se habent. Esset ergo utrumque intellectus, si alia pars animae esset quae intelligit necessaria et quae intelligit contingentia. Videtur autem quod necessaria et contingentia se habent sicut perfectum et imperfectum in eodem genere. Eadem autem potentia animae cognoscimus perfecta et imperfecta in eodem genere, sicut visus lucida et tenebrosa. Multo ergo magis eadem potentia intellectiva cognoscit necessaria et contingentia. Et universaliter se habet intellectus ad intelligibilia sicut sensus ad sensibilia. Quanto enim aliqua virtus est altior, tanto est magis unita

P

quam autem visus participat; incorruptibilia
scilicet celestia corpora et corruptibilia scilicet inferiora
quibus proportionalia. Et inde unum necessarium
et contingens nichilo magis eadem
intellectiva potest cognoscere necessaria et continge-
ntia. Hec et probatio quam inducit ef-
ficax non est. Non enim quelibet diversitas generum
que est in obiectis requirit diversas potentias. Alioquin
non eadem potentia visiva videmus plantas
et animalia, sed sola illa diversitas que respi-
cit formalem rationem obiecti, puta si esset
diversum genus colorum et luminis, oporteret
esse diversas potentias visivas. Obiectum autem
intellectus proprium est quod quid est, quod est commune omnibus
et substantiis et accidentibus; propter hoc non eodem modo
unum et eadem intellectiva potest cognosci
causas substantias et accidentia partium; ergo ratione diver-
sitatis generis necessariorum et contingentium non
requirit diversas potentias intellectivas.
Hoc autem dubio de facili solvitur si quis consi-
deret quod contingentia dupliciter cognosci
possunt. Uno modo secundum rationes universales. Alio
modo secundum quod sunt in particulari. Universales quidem
rationes contingentium immutabiles sunt
et secundum hoc de his demonstrationes dantur
et ad scientias demonstrativas pertinet
eorum cognitio. Non enim scientia naturalis est
solum de rebus necessariis et incorruptibilibus sed et
de rebus corruptibilibus et contingentibus.
Unde patet quod contingentia sic considerata
ad eandem partem anime intellective perti-
nent ad quam et necessaria quam philosophus vocat
hic scientificum. Et sic procedunt rationes
inducte. Alio modo possunt acci-
pi contingentia secundum quod sunt in particulari et sic
variabilia sunt nec cadit super
eam intellectus nisi mediantibus potentiis
sensitivis. Unde et inter partes anime sensi-
tivas ponitur una potentia que dicitur ratio parti-
cularis sive vis cogitativa que est col-
lativa intentionum particularium. Sic
autem accipit hic philosophus contingentia. Ita nam
cadunt sub consilio et operatione. Et propter hoc ad
diversas partes anime rationalis pertinent necessaria
et contingentia sicut universalia
speculabilia et particularia operabilia.
Sumendum ergo utriusque horum etc.
2 Postquam philosophus distinxit partes
anime rationalis secundum quas est

necessarium ad proprium. Hic incipit agere de ipsis vir-
tutibus intellectualibus quibus utraque pars
anime rationalis perficitur. Et primo determinat
de singulis intellectualibus virtutibus. Secundo
movet quandam dubitationem de utilitate
ipsarum, ibi: Dubitabit autem utique aliquis
etc. Circa primum duo facit. Primo investigat
rationes et principia virtutes intellectuales. Secundo
incipit de eis agere, ibi: Incipientes igitur
superius etc. Circa primum tria facit. Primo proponit
communem rationem virtutis prout iam dictum
est, quod virtus alicuius est que quidem opus eius
bonum reddit. Secundo inquirit quid sit bonum
opus eius bonum reddit. Secundo inquirit quod
sit bonum opus anime secundum hanc partem utramque ad
utramque partem, ibi: Tria autem sunt in
anima etc. Tertio concludit que et quales sint
virtutes utriusque partis, ibi: Secundum quos igitur etc.
Dicit ergo primo quod ex quo posite sunt
due partes rationem habentis cui attribu-
untur virtutes intellectuales, sumendum
est quis est optimus habitus utriusque predi-
ctarum partium, quia talis habitus necesse est quod
sit virtus utriusque partis. Dictum est autem
supra quod virtus unicuique rei determinat
ad opus proprium quod sibi perficitur secundum
virtutem. Hec autem dicitur optimus habitus quo
optime perficitur aliquod opus. Deinde
cum dicit: Tria autem sunt in anima etc.
inquirit quid sit opus proprium utri-
usque predictarum partium etc. Hic tria facit. Primo
ostendit que sunt principia propria actuum hominis.
Secundo inquirit quid sit proprium opus rationis,
ibi: Speculative autem mentis etc. Tertio infert
conclusionem intentam, ibi: Utriusque utique
etc. Circa primum tria facit. Primo proponit tria
que videntur esse principia humanorum
actuum. Secundo excludit unum eorum, ibi: Horum
autem sensus etc. Tertio ostendit quod duo re-
liqua adinvicem concordare possunt,
ibi: Est autem in mente etc. Circa primum considerandum
est quod duo opera videntur esse propria hominis,
scilicet cognitio veritatis et actus, in quantum scilicet
homo agit tamquam dominus sui actus
et non sic actus sive ductus ab alio.
Sed hic igitur duo dicuntur habere dominium et po-
testatem dicta que sunt in anima, scilicet
sensus et intellectus et appetitus. Huius au-
tem moventur alia, ut dicitur in tertio.

de anima. Deinde cum dicit: horum autem etc. excludit ab eo quod dictum est unum eorum scilicet sensum. Et dicit quod trium predictorum unum quod est sensus nullius actus est principium ad appetitum apponit ad ... tius quod inter predicta tria sensus nullius actus principium est. eo scilicet modo ut per sensum habens possit dominium actus. quod quidem manifestum est per hoc quod bestie habent quidem sensum non tamen communicant alicui actui. quia non habent dominium sui actus. non enim agunt sed moventur naturali instinctu. Deinde cum dicit: est autem quod in mente etc. ostendit quomodo operatio duorum reliquorum scilicet intellectus et appetitus possint ad invicem concordare. Et primo ostendit quomodo eorum actus sunt sibi proportionales. intellectus enim in iudicando habet duos actus scilicet affirmationem qua assentit vero et negationem qua dissentit a falso. quibus duobus respondent duo proportionaliter in virtute appetitiva scilicet persecutio qua appetitus tendit in bonum et inheret ei. et fuga qua recedit a malo et dissentit ei. Et secundum hoc intellectus et appetitus possunt conformari inquantum id quod intellectus affirmat bonum appetitus persequitur. et id quod intellectus negat esse bonum appetitus fugit. Secundo ibi: quare quoniam moralis etc. concludit quomodo in moralibus virtutibus predicti actus intellectus et appetitus sibi concordant. virtus enim moralis est habitus electivus ut dictum est in secundo. electio autem est appetitus consiliativus id est appetitus actus quo preconsiliatum est. ut dictum est in tertio. consiliari autem est actus rationis practice ut supra habitum est. quia igitur ad electionem concurrit ratio et appetitus si electio debet esse bona quod requiritur ad rationem virtutis moralis oportet quod ratio sit vera et appetitus sit rectus. ita scilicet quod eadem que ratio dicit vel affirmat appetitus persequatur. Ad hoc enim quod sit perfectio in actu oportet quod nullum principiorum eius sit imperfectum. sed huiusmodi intellectus sive ratio que sic concordat appetitui recto et veritas eius est practica. Deinde cum dicit: speculative quidem mentis etc. ostendit quid sit opus seu bonum utriusque partis. Et primo ostendit quod utraque pars habeat ad ueritatem. secundo quomodo utraque pars habeat

ad actum. id est actus quidem ergo principium etc. dicit ergo primo quod bonum et malum intellectus id est ratio que est speculativa et non practica consistit simpliciter in vero et falso. ita scilicet quod verum absolutum est bonum eius et falsum absolutum est malum ipsius. dicere enim verum vel falsum est opus pertinens ad quemlibet intellectum. sed bonum practici intellectus non est veritas absoluta. sed veritas confesse se habens id est concorditer ad appetitum rectum sicut ostensum est. et sic virtutes morales concordant. Videtur autem hic esse quedam dubitatio. Nam si veritas intellectus practici determinatur in comparatione ad appetitum rectum. appetitus autem rectitudo determinatur per hoc quod consonat rationi vere ut prius dictum est. sequitur quedam circulatio in dictis determinationibus. Et ideo dicendum est quod appetitus est finis et eorum que sunt ad finem. finis autem determinatus est homini a natura ut supra in tertio habitum est. ea autem que sunt ad finem non sunt nobis determinata a natura. sed per rationem investigantur. sic igitur manifestum est quod rectitudo appetitus per respectum ad finem est mensura veritatis in ratione practica. et secundum hoc determinatur veritas rationis practice secundum concordiam ad appetitum rectum. ipsa autem veritas rationis practice est regula rectitudinis appetitus circa ea que sunt ad finem. et ideo secundum hoc dicitur appetitus rectus qui prosequitur que vera ratio dicit. Videtur autem hic esse dubium de hoc quod prosequitur de speculativo et practico intellectu. quia de duabus partibus supra positis scilicet scientifico et ratiocinativo. est tamen sciendum quod diverse partes anime scientificum et ratiocinativum. quod de intellectu speculativo et practico. ipse negat in tertio de anima. Videtur ergo quod intellectus practicus pertinet ad hoc ipsum quod habet universalis consideratio. et secundum hoc idem sit speculativus. sed ratio eius considerat in particularibus operabilibus. Unde philosophus dicit in tertio de anima quod ratio universalis non movet sine particulari. et secundum hoc ratiocinativum ponitur diversa pars anime a scientifico. Deinde cum dicit: actus quidem igitur etc. ostendit quomodo utraque pars se habeat ad actum. et circa hoc facit tria. primo ostendit quod mens est principium actus. secundo quod mens id est intellectus practica etc. tertio ostendit quomodo intellectus sit principium actus id est non est autem eligibile etc. concludit igitur primo

sup
ex hiis que dicta sunt: q ex quo electio
e appetitus consiliativus. seq q sit actus
principalius vl motor. i. per modum cause efficientis.
sz non e causa. i. per modum cause finalis. dic
ctum e. n. in. 3°. de anima q appetitus e mo
vens intellectus. sz ipsi electionis sunt
principium appetitus. et ro q e gratia alicuius
i. q ordinatur ad aliquid operabile sic ad
finem vl ro per q fit ad finem. et ex eo pre
cedens ad ratiocinandum. et appetitus ten
dens in finem. comparant ad electionem
per modum cause. et inde e q electio depndz
ab intellectu sumite et ab habitu morali
qui perficit virtutem appetitivam. i. q non e sine
utroque eorum et h probat per signum effectus
n. electionis e actio ut dictum est. actio
a. bona et eius malitione. i. mala actio
actio n pr esse sine morali quo disponitur
ad appetitum pertinente. vl n. electio
bona. l. mala e sine mente et more.
Deinde cum dicit. mens autem ipsa etc. ostendit q
mens i. ratio sit principium actus. et pre
ostendit ppositum sic infert q dam corre
ex dictis. i. ipsa q vel appetitum etc. dicit
ergo primo. q quamvis mens sit principium ac
tus: tamen mens ipsa per se absolute consi
derata. i. ratio speculativa. n. movet.
q n. dicit de imitatione et fuga. vnde
dictum in tertio de anima. et sic n e principium alicuius
actus. sz solum illa q e gratia huius. i. q
ordinatur ad aliquod particulare
operabile. sic ad finem. et h e mens
i. ratio practica q quidem non solum principia
patur activitate operationis. q non tamen sit in
exteriorem materiam. sz manet in agente ut
ut concupiscere et irasci. sz et factive quantum
sit in exteriorem materiam: vt edificare.
et h probat per h q omnis faciens puta
faber aut edificator facit suum opus
gratia huius. i. propter finem in vniversali. sz ad aliquid
particulare q e factum. i. constructum in exteriori ma-
teria puta cultellus aut domus. et non
est finis: aliquid actum. i. aliquid a
gibile in agente eius. puta irrascere
te concupiscere aut irasci. facit et omnis
faciens propter aliquid factum q e alicuius. i. q
habet aliquid sic vsus domus e habitatio et
talis quidem e finis facientis. s. factum
et non actum. scilicet non actum: quia in agi

bilibus

ipsa bona actio est finis. puta bene
concupiscere. l. bene irasci. et sic mens practica
est gratia huius finis. l. facti. l. actionis. i. et
appetitus e alicuius particularis finis.
Deinde cum dicit. propter quod etc. infert quedam
correlaria ex premissis. infert q. cum. n.
electio e principium actus et electionis principia
sunt appetitus. et ro sive intellectus a quibus
que mediate electione sunt principia actionis
sequitur q electio. l. sit intellectus appeti
tivus. ita. s. q electio sit essentialiter actus
intellectus. s. q ordinat appetitum. l. sit
appetitus intellectivus. ita. s. q e electio
sit essentialiter actus appetitus. s. q dirigitur ab in
tellectu. et h. 3°. est. q patet ex obis. Obiectum
n. electionis est bonum et malum: sicut et
appetitus. non autem verum aut falsum q perti
nent ad intellectum. et tale principium e homo. s.
agens electione per intellectum et appetitum.
Deinde cum dicit. non e autem intellectus etc. ostendit
esse qualia mens sit principium actus per elec
tionem. et dicit q nichil factum. i. nullum preteri
tum eligibile. sic nullus eligit yli
on. i. troiam fuisse captam. et ro e
q electio e per consilium ut dictum e. nullus
n. consiliatur de facto. i. de preterito.
et futuro et h probat. quia consilium non e n
de aliquo contingenti ut supra habitum e.
factum autem preteritum est: non e contingens.
quia non contingit ipsum non fieri. i. q non sit factum
et ad h inducit verbum agatonis q
recte dixit q solo isto posse priva
tur deus. ut faciat ingenita. i. non
facta q sunt facta et h recte dixit.
necesse e n. q preteritum est tale subsistere
illud q per te continuum. s. propter obiectum virtutis
eius. sic ignis potest calefacere omne
calefactibile. virtus autem dei qui e vniversalis
causa entium extendit se ad totum ens.
vl solum. ergo subtrahit divine potestati
q repugnat rationi entis. s. q im
plicat contradictionem et tale e q factum e n
fuisse. eiusdem n. rationis e aliquid esse
dum e et fuisse dum fuit. et non esse q e. et
n fuisse q fuit. Deinde cum dicit. vtrarumque
et vtraque etc. concludit ex premissis q con
gnitio veritatis e opus vtriusque
particularis intellectus. s. practici. et specula
tivi. l. scientifici et ratiocinativi. de

Deinde cum dicit: quorum quidem igitur etc., conclu-
dit ultimo quod illi habitus sunt virtutes
utriusque partis intellectivae secundum quos maxime attingit
verum dicere, quod est bonum intellectivae partis.

3 Incipientes igitur superius etc. Postquam philosophus
investigavit rationem per quam accipiende
sunt species intellectualium virtutum,
hic iam incipit de ipsis intellectualibus virtu-
tibus determinare. Et primo determinat de virtutibus in-
tellectualibus principalibus. Secundo de virtutibus
quibusdam adiunctis, in VIII capitulo, ibi: Quae-
rere autem et consiliari etc. Circa primum duo fa-
cit. Primo enumerat intellectuales virtutes.
Secundo determinat de singulis earum, ibi: Scientia quidem
igitur quid est etc. Dicit ergo primo quod ex quo portet ac-
cipi intellectuales virtutes
debemus iterum incipere altius quam fe-
cimus determinando (?) et (?) determinemus
de ipsis intellectualibus virtutibus. Dicimus
ergo primo quod virtutes intellectuales sunt ha-
bitus quibus anima dicit verum, quia in nullo
quibus anima speculando vel affirmando vel
negando: scilicet ars, scientia, prudentia, sapientia
et intellectus. Unde patet quod ista quinque sunt virtu-
tes intellectuales. Ab hoc autem numero ex-
cluduntur suspicio et opinio quae (que) per aliquas coniectu-
ras habent de aliquibus particularibus factis,
et opinio quae per probabiles rationes habetur
de aliquibus universalibus. Quamvis enim per ista
duo quandoque verum dicatur, tamen contingit quod eis
quandoque falsum dicatur, quod est malum intellectus sicut
verum est bonum ipsius. Est autem de ratione virtutis
ut sit principium boni actus. Et sic patet quod
suspicio et opinio non possunt dici in-
tellectuales virtutes. Deinde cum dicit: Scien-
tia quidem igitur etc., determinat de virtutibus in-
tellectualibus enumeratis. Et primo deter-
minat de singulis earum. Secundo ostendit quae sit prin-
cipalior inter eas, in XI capitulo, ibi: Sapientiam autem in
artibus etc. Circa primum duo facit. Primo deter-
minat de virtutibus intellectualibus per-
ficientibus intellectum circa ea quae sunt ex
principiis. Secundo determinat de habitibus in-
tellectualibus perficientibus intellectum circa
principia, ibi: Quoniam scientia de universalibus etc. Circa primum duo
facit. Primo determinat de scientia, quae perfi-
cit intellectum circa necessaria. Secundo de habitibus
perficientibus intellectum circa contingentia,
id est contingentes aliter se habere etc.

est. Primo duo facit. Primo notificat scientiam
ex parte materiae. Secundo ex parte causae, ibi: Adhuc
docibilis omnis etc. Dicit ergo primo quod manifestum potest esse
quid sit scientia ex his quae dicentur, si oportet per-
certitudinem scientiam cognoscere et non oportet sequi
similitudines. Quidam enim sequentes similitudinem attri-
buunt scire et sensibilibus de quibus certi
sumus. Sed certitudo scientiae hinc accipitur quod omnes
suspicabimur de eo quod scimus quod non conti-
git id aliter se habere. Alioquin non esset cer-
titudo scientiae, sed dubitatio opinantis.
Hoc autem certitudinis quod non possit aliter esse non
potest habere esse contingentia aliter se habere.
Contingentia enim potest solum certitudinaliter sciri quando sunt
sub sensu. Sed cum fiunt extra speculari, id est quando
desinunt videri vel sentiri, tunc latet utrum
sint vel non sint. Sicut patet quod est hic quod est Sortes
sedere. Sic igitur patet quod omne scibile est ex ne-
cessitate. Ex quo concludit quod sit aeternum, quia
omnia quae sunt simpliciter ex necessitate sunt
aeterna. Haec autem neque generantur neque corrum-
puntur. Talia igitur sunt de quibus est scientia.
7 Potest autem et de generabilibus et corruptibilibus
esse aliqua scientia per rationes universales, non tamen secundum particularia
quae generationi et corruptioni subduntur, sed secundum
rationes universales quae sunt ex necessitate et semper.

Deinde cum dicit: Adhuc docibilis etc., noti-
ficat scientiam per causam, et dicit quod omnis scientia
videtur esse docibilis, id est potens doceri.
Unde in I Metaphysicae dicit quod signum scientis est
posse docere. Per id enim quod est actu reddu-
citur aliquid de potentia in actum. Et ideo tota (?)
omne scibile est discibile. Ab eo enim qui
est potentia sciens. Dicit autem quod omnis doctrina seu
disciplina fit ex aliquibus praecogni-
tis, sicut dictum est in principio Priorum Analyticorum,
non enim possumus devenire in cognitionem
alicuius ignoti nisi per aliquid notum. Est autem duplex
doctrina ex praecognitis. Una quidem per
inductionem, alia vero per syllogismum. Inductio
autem inducitur ad cognoscendum aliquod principium
et ad universale, in quod devenimus per experimenta
singularium, ut dicitur in principio Metaphysicae.
Sed ex universalibus principiis procedit modo praecognitis
procedit syllogismus. Sic igitur patet quod sunt quaedam
principia ex quibus syllogismus procedit, quae non notificantur
per syllogismum. Alioquin procederetur in infi-
nitum in principiis syllogismorum, quod est impossibile,
ut probatur in primo Priorum. Sic igitur re-

(marginal notes: "po q m pote le sca d' vlib'")

P

R elmg. q p[ri]n[cipi]o sill[ogismi]. sic inducto. no[n] e[st].
quil[ibet] silli[ogismus] e[st] disciplinal[is]. q. facie[n]s
scire. s[ed] solu[m] de[monstra]tiuus. q[ui] ex ueru[m].
ue[ri]s [con]cludit. sic g[ener]o m[odo] e[st] q. sci[enti]a e[st] h[abi]
tus demo[n]strat[iu]us. i. ex demo[n]stracione
causatus. ob[ser]ua[n]t[ur] ueteris omnibus illis
que ex sci[enti]am demonstratiuam de
t[er]minata sunt in posteriori[bu]s analeticis. o[portet]. n. ad h[oc] q[uod] aliquis sciat.
q. p[ri]ncipia ex quib[us] sciat p[er] aliq[uem] mo
dum cr[e]dita [et] cognita [et] mag[is] q[uam]
conclusiones q[ue] sequ[n]tur. alioq[ui]
no[n] p[er] se scit p[er] acc[ide]ns h[ab]ebit sci[enti]am n[ec]
s[ed] pot[est] co[n]tinge[re] q[uod] ista[m] [con]c[lusio]ne[m] sciat
p[er] quedam alia p[ri]ncipia [et] no[n] p[er] ista.
q[ue] no[n] mag[is] cognosc[it] q[uam] [con]clo[nem]. o[portet]
. n. q[uod] ca[usa] p[ri]or sit effectu u[e]l id q[uod] e[st]
[con]sequedi o[portet] e[ss]e mag[is] notu[m]. [et] ita p[er]
hunc modum determinatu[m] e[st] de sci
encia. ¶ Deinde cu[m] dic[it]. continge
tis aut[em] [et]c. determinat de h[ab]itib[us] q[ui]
p[er]ficiunt p[ar]te[m] intellectu[m] e[ss]e [con]tingen[tia].
[et] c[irca] h[oc] tria fac[it]. p[ri]mo o[stendit] duos e[ss]e h[abi]t[us]
e[ss]e [con]tingen[tium]. s[ecund]o determinat de uno eor[um]
s[cilicet] de arte. i[bi] q[uonia]m aut[em] edificatiua
[et]c. t[er]cio determinat de alio s[cilicet] de p[ru]d[enti]a. i[bi]
de p[ru]de[n]tia aut[em] sic utiq[ue] [et]c. dic[it] g[o] p[ri]mo q[uod]
contigens aut[em] scib[i]l[e] e[st] diuiditur
in duo. quia aliquid eius e[st] agib[i]le
[et] aliquid e[st] factibile. q[ui]d q[ui]d cognos
citur p[er] h[oc] q[uod] alter[um] est factio [et] al
teru[m] est actio. [et] h[ui]us possumus assen
tire p[er] rones exteriores. i. p[er] ea que de[termi]
minata s[un]t ex istam sci[enti]am. s[cilicet] in ix
meth[aphisi]ce i. n. o[mn]i[s] a[ni]ma est actionu[m] du[pl]a
m[ode] actio[n]u[m] [et] passionu[m]. nam actio
d[icitu]r op[er]acio manens in ip[s]o agente sic
intellige[re] uide[re] [et] uelle. factio aut[em]
d[icitu]r op[er]acio transiens in exteriorem mat[eri]am ad
aliquid formand[um] ex ea sic edifica
re urere [et] secare. q[uonia]m g[o] h[abi]tus di
stinguuntur p[er] obi[ect]a. [con]sequens e[st] q[uod] h[abi]tus
q[ui] e[st] activu[s] cu[m] rone. s[cilicet] p[ru]denti[a]
sit ali[us] ab h[abi]tu factiuo. qui e[st] r[ati]one
que e[st] ars. [et] q[uod] nullus eor[um] [con]tine
atur sub alio sic[ut] actio [et] factio
conueniunt s[e]c[un]d[u]m [con]tinuitate. q[ui]a et
actio e[st] f[ac]tio n[ec] factio e[st] actio. disti
guuntur. n. obiectis d[ic]tis ut ex

de[termina]t p[er] [et]c. Est a[utem] [con]siderand[um]. q[uod] q[ui]a [con]ti
genciu[m] cognicio no[n] pot[est] h[abe]re c[er]titu
dinem u[er]itatis repellentem falsu[m]. s[ecundu]m q[uod]
ad sola[m] cognicionem p[er]tinet [con]ting[enti]a
p[re]t[er]mittu[n]t[ur] a[b] intellectu qui p[er]fici
tur p[er] cognicionem u[er]itatis. est a[utem] uti
lis [con]tingenciu[m] cognicio s[ecundu]m q[uod] e[st] di
rectiua h[uma]ne op[er]ationis q[ue] e[st] circa [con]ti
gen[ci]a. [et] i[de]o [con]tingen[ci]a d[icit] c[er]tans
de intellectualib[us] u[ir]tutib[us] solu[m] s[ecundu]m q[uod]
s[u]bi[ci]u[n]tur humane op[er]acioni. un[de]
[et] sole sci[enti]e p[ra]ctice sunt e[ss]e [con]tinge[n]
tiu[m] [con]tingencia s[u]nt s[ed] in p[ar]ti
sci[enti]e a[utem] speculatiue no[n] s[un]t e[ss]e [con]tin
gencia. n[isi] s[ecundu]m rones uniuersales ut d[ic]tu[m] est
sup[ra]. ¶ Deinde c[um] dic[it]. q[uonia]m a[utem] edifica
tiua [et]c. determinat de arte. [et] p[ri]mo
de ipsa arte s[ecundu]m se. s[ecund]o de arte p[er] [com]p[ar]
acionem ad obiectum eius. i[bi] ars quid[em]
g[o] [et]c. c[ir]ca p[ri]m[um] duo fac[it]. p[ri]mo o[stendit] q[uid]
sit ars. s[ecund]o q[ui]d sit artis m[ateri]a. i[bi] e[st] aut[em] ars
o[mn]is [et]c. p[ri]mo manifestat p[er] inductione[m].
uidemus. n. q[uod] edificatiua e[st] ars q[ue]da[m]
[et] ite[m] q[uod] e[st] h[abi]tus quida[m] ad faciend[um]
aliq[ui]d cu[m] rone. [et] nulla ars inuenit[ur]
cui h[oc] n[on] [con]ue[n]iat. q[uod] s[ecundu]m sit h[abi]tus factiuus
cu[m] rone q[ui] n[on] sit ars. u[e]l n[on] inuenitur
e[st] q[uod] id e[st] ars q[uod] h[abi]tus factiuus e[st] c[um] u[er]a
rone. ¶ Deinde c[um] d[icit] est aut[em] ars [et]
c[etera]. determinat m[ateri]am artis. [et] c[irca] h[oc] tria
fac[it]. p[ri]mo ponit artis m[ateri]am. s[ecund]o
s[ecund]o o[stendit] a quib[us] differat s[ecundu]m sua[m] m[ateri]am. i[bi]
n[ec] u[ero] de h[ui]us [et]c. t[er]cio o[stendit] e[st] quo [con]ue[n]iat
in m[ateri]a. i[bi] [et] q[uo]modo q[uo]da[m] [et]c. e[ss]e
m[ateri]am a[utem] artis e[st] duo [con]siderare. s[cilicet] ip[s]a[m]
actionem artificis que p[er] arte[m] di
rigitur. op[u]s q[uo]d e[st] p[er] arte f[ac]tu[m]. e[st]
aut[em] [com]plex. op[er]ac[i]o artis. p[ri]mo q[ui]d[em]
e[st] considerare q[ua]l[ite]r aliquid sit
faciend[um]. s[ecund]o e[st] op[er]ari e[ss]e m[ateri]am exteriore[m]
t[ra]cta[n]d[o] a[d] [con]stituere ip[s]um op[u]s. [et] i[de]o
dic[it] q[uod] o[mn]is ars e[st] e[ss]e g[e]n[er]ac[i]o[n]em. i. e[ss]e
[con]stitucionem [et] [com]plementu[m] op[er]is q[uo]d
p[ri]mo ponit tanq[uam] finem artis.
[et] p[er] e[st] [et] e[ss]e artificiale. i. e[ss]e op[er]ac[i]o[n]em
artis q[ue] disponit m[ateri]am. [et] est
s[ecundu]m e[ss]e speculari q[ua]l[ite]r aliquid fiat
p[er] arte[m]. [et] ex p[ar]te p[ro]p[ri]i op[er]is duo
est considerare. quor[um] p[ri]mu[m] e[st] q[uo]d

que fiunt per artem humanam. Sunt enim contingentia et non esse, quia prius ex his que fiunt incipiunt esse de novo. Et principium generationis artificialium operum est in solo faciente, quod est extrinsecum ab eis, et non est in facto, quod est intrinsecum. Deinde cum dicit: neque enim de his etc., manifestat quod dictum est, ostendens differentiam artis ad tria. Primo quidem ad scientias divinas et mathematicas, que sunt de his que ex necessitate sunt vel fiunt, de quibus non est ars. Secundo, ibi: neque de his etc., ostendit differentiam ad scientiam naturalem, que est de his que sunt secundum naturam, que habent in se principium motus, ut dicitur in secundo Physicorum, quod non competit operibus artis ut dictum est. Tertio, ibi: quoniam autem etc., ostendit differentiam artis ad prudentiam. Et dicit quod quia actio et factio sunt altera ab invicem, necesse est quod ars sit factionis directiva et non actionis, cuius est directiva prudentia. Deinde cum dicit: et quodammodo circa eadem etc., ostendit convenientiam artis cum fortuna. Et dicit quod fortuna et ars sunt circa eadem secundum aliquem modum, utraque enim est circa ea que fiunt per intellectum. Sed ars est cum ratione, fortuna autem sine ratione. Et hanc convenientiam Agatho designavit dicens quod ars dilexit fortunam et fortuna artem, inquantum scilicet in materia conveniunt. Deinde cum dicit: ars quidem igitur etc., determinat de arte per comparationem ad eius oppositum. Et dicit quod sicut ars, ut predictum est, est quidam habitus factivus cum vera ratione, ita atechnia, id est inartificiositas, est habitus factivus cum ratione falsa circa contingens aliter se habere.

De prudentia autem sic utique etc. assumemus etc. Postquam philosophus determinavit de arte, hic determinat de prudentia. Et primo ostendit quid sit prudentia. Secundo ostendit quod sit obiectum eius, ibi: duabus autem entibus etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit prudentia. Secundo ostendit differentiam eius ad artem quantum ad rationem virtutis, ibi: sed tamen artis quidem etc. Primo ostendit quis sit prudens. Secundo quid sit prudentia, ibi: consiliatur autem nullus etc. Circa primum tria facit. Primo determinat modum agendi. Et dicit quod sic oportet assumere de prudentia quid sit, considerando qui dicantur prudentes. Videtur autem prudentis esse etc.

ostendit qui sunt prudentes. Et dicit quod ad prudentem videtur pertinere quod sit potens ex facultate habitus bene consiliari circa propria bona et utilia, non quidem in aliquo particulari negotio, puta qualia sint bona vel utilia ad sanitatem vel fortitudinem corporalem, sed circa ea que sunt bona et utilia ad hoc quod tota humana vita sit bona. Secundo, ibi: signum autem etc., manifestat quod dictum est per signum. Quia scilicet illi dicuntur prudentes non simpliciter sed in aliquo determinato, qui possunt bene ratiocinari de his que sunt bona et utilia ad aliquem finem determinatum, dummodo ille finis sit bonus, quia ratiocinari de his que pertinent ad malum finem est contrarium prudentie, et dummodo non sit circa ea quorum non est ars, quia bene ratiocinari de his non pertinet ad prudentiam sed ad artem. Sic igitur ille qui est bene consiliativus ad aliquid particulare est prudens particulariter et in aliquo negotio. Unde consequens est quod ille sit totaliter et simpliciter prudens qui est bene consiliativus de his que pertinent ad totam vitam. Deinde cum dicit: consiliatur autem etc., ostendit quid sit prudentia. Et primo ponit diffinitionem prudentie. Secundo manifestat eam per signum, ibi: propter quod et Periclea et tales etc. Circa primum tria facit. Primo ex predictis ostendit differentiam prudentie ad alios habitus, scilicet scientiam et artem. Secundo concludit diffinitionem prudentie, ibi: relinquitur igitur etc. Tertio assignat rationem eius quod dixerat, ibi: factionis quidem etc. Dicit ergo primo quod nullus consiliatur neque de his que sunt simpliciter impossibilia aliter se habere, neque de his que sunt impossibilia agere illi de quo habetur consilium. Accipiamus ergo ea que supradicta sunt, scilicet quod scientia est per demonstrationem, et quod demonstratio non potest esse de his quorum principia contingit aliter se habere. Non enim potest esse quod principia debilius esse habeant quam ea que sunt ex principiis. Coniungamus etiam cum his ea que nunc dicta sunt, scilicet quod consilium non sit de his que sunt ex necessitate, et quod prudentie sit esse consiliativam. Cum dictum est supra quod prudentis est bene consiliari, ex quibus omnibus sequitur quod prudentia non sit scientia neque ars. Et quod non sit scientia patet per hoc quod agibilia de quibus est consilium et circa que est prudentia contingit

circa primum 2 facit

scilicet ibi

impossibilia

P

ali. sc. habitus et cetera talia non est scientia. quod autem
prudencia non sit ars probat per hoc quod aliud
est genus actionis et factionis. unde prudencia
que est circa actiones differt ab arte que
est circa factiones. Deinde cum dicit. Relinquitur
igitur et cetera. Concludit ex premissis diffi-
nicionem prudencie. et dicit quod ex quo prudencia non est
scientia que est habitus demonstrativus circa necessaria. neque est
ars que est habitus cum racione factivus. relinquitur
quod prudencia sit habitus cum vera racione activus
non quidem circa factibilia que sunt extra hominem
sed circa bona et mala ipsius hominis. Deinde
cum dicit. Factionis quidem enim et cetera. Assignat racionem
eius quod dixerat. scilicet quod prudencia sit
habitus activus circa hominis bona et mala.
Manifestum est enim quod semper finis factionis est
aliquid alterum ab ipsa factione. sicut
in edificatione est edificium constructum.
ex quo patet quod bonum ipsius factionis non est in fa-
ciente. sed in facto. sic igitur ars que est circa factio-
nes non est circa hominis bona vel mala. sed circa
bona vel mala artificiatorum. sed finis
actionis non semper est aliud ab actione
quia quandoque eupraxia id est bona operacio est finis ipsi-
us. scilicet bene agere. quamvis non sit semper. actio-
nem in pluribus actione ordinari ad aliquid ali-
ud sicut ad finem. sicut consideratio effectivum or-
dinatur ad consideracionem cause. finis
autem est bonum uniuscuiusque. et sic bonum actionis est
in ipso agente. unde prudencia que est circa actio-
nes dicitur esse circa hominis bona. Deinde cum
dicit. Propter quod periclem et cetera. Manifestat dif-
finitionem predictam per duo signa. quorum primum est
quod quia prudencia est circa hominis bona et mala.
propter hoc quosdam qui dicebantur pericles et a-
lios similes existimamus esse prudentes
ex eo quod possunt considerare que sunt bona
non solum sibi ipsis. sed et aliis. tales
enim dicimus quod scilicet aliis possint bona specu-
lari. existimamus yconomicos id est dis-
pensatores domorum et politicos id est gu-
bernatores civitatum. Secundum signum ponit
ibi. hinc et temperanciam et cetera. Et dicit
quod quia prudencia est circa bona vel ma-
la agibilia. inde est quod temperancia
vocatur in greco soffrosini. quasi salvans
virtutem. aliquam vero prudencia dicitur fronesis.
temperancia enim in quantum moderatur
delectaciones et tristicias tactus salvat

talem existimacionem que est circa agibilia que
sunt hominis bona vel mala. et ideo postea subiungit
quod delectabile et triste quod moderatur temp-
erancia non corrumpit scilicet totaliter neque pervertit
nimium deducendo quamcumque existimacionem
puta speculativam. scilicet quod triangulus habeat vel
non habeat tres angulos equales duobus
rectis. sed delectabile et triste corrumpit et
pervertit existimaciones que sunt circa iudicia opera-
bilium. qualiter fiat talis corrupcio. ostendit quod
sequitur. manifestum est enim quod principia operabilium
sunt fines gratia quorum sunt operabilia. que
se habent in operabilibus sicut principia in
demonstrationibus. ut habitum est in physicorum.
quum autem est vehemens delectacio vel tristicia
apparet homini quod id sit optimum per quod sequitur
delectacionem et fugit tristiciam. et ita
corrupto iudicio racionis non apparet homini
verus finis qui est principium prudencie circa oper-
abilia existimacione vel appetitu. ipsum nec
videtur sibi quod oporteat omnia eligere
et operari propter istum finem. sed magis propter delec-
tabile. quelibet enim malicia id est habitus vicio-
sus corrumpit principium. id est rectam existimacionem
de fine. hanc autem corrupcionem impedit
in pluribus temperancia. et sic concludit ex
predictis signis quod necesse est prudenciam
esse habitum operativum circa humana bona cum
racione vera. Deinde cum dicit. Sed tamen ar-
tis et cetera. ostendit differenciam duplicem inter artem
et prudenciam secundum racionem virtutis humane. quarum
prima est quod circa artem requiritur virtus moralis que
scilicet rectificet usum eius. potest enim esse quod
aliquis habeat usum artis quo potest bonam
domum edificare. tamen non vult propter aliquam
aliam maliciam. sed virtus moralis puta
iusticia facit quod artifex recte arte
sua utatur. sed circa usum prudencie non re-
quiritur alia virtus moralis. deinde est quod
principia prudencie sunt fines circa quos con-
servatur rectum iudicium per virtutes
morales. unde prudencia que est circa hu-
mana bona ex necessitate habet secum
adiunctas virtutes morales tamquam
salvantes sua principia. non autem ars est circa
bona exteriora. sed preterea quia habet ars ad
hoc requiritur virtus moralis que rectificet u-
sum eius. secundam differenciam ponit ibi. Et
in arte quidem et cetera. manifestum est enim quod si aliquis

circa

hoc

quacumque

existimacionem

corrumpit

peccat in arte ex proposito non requiritur
melior artifex quam si hoc non faciat
sponte quia esset indicium expertae artis
procedere sic, patet de his qui loquuntur incongrue
proposita sponte. Sed in prudentia minus
laudatur qui volens peccat quam
qui nolens sicut etiam in virtutibus moralibus.
Et hoc ideo quia ad prudentiam requiritur rectitudo appetitus
cum fines eius sint ei sicut
sua principia. Ex quo patet quod prudentia non est
ars quae indiget intellectu rectitudine exceptis,
sed est virtus ad modum moralium virtutum
requirentes rectitudinem appetitus. Deinde
cum dicit duabus autem existentibus etc. ostendit
quod sit obiectum prudentiae. Et dicit quod cum duae
sint partes animae rationalis quarum una dicitur scientificum
et alia ratiocinativum sive opinativum,
manifestum est quod prudentia est virtus alterius
horum scilicet opinativi. Opinio enim est circa ea quae contingit
aliter se habere sicut et prudentia. Et tamen
quamvis prudentia sit in hac parte rationis
sicut in subiecto tamen non est dicta virtus intellectualis
cum sola ratione sicut ars
vel scientia, sed requirit rectitudinem appetitus.
Et huius signum est quod habitus qui est in sola ratione
potest oblivioni tradi sicut ars et scientia nisi
sit habitus naturalis sicut intellectus. Prudentia autem
non traditur oblivioni per dissuetudinem, sed a-
boletur cessante appetitu recto, qui quamdiu
manet continue exercetur circa ea quae sunt prudentiae,
et ideo oblivio subrepere non potest.

Quia autem scientia de universalibus est etc. Postquam
philosophus determinavit de virtutibus
intellectualibus quae perficiunt in-
tellectum circa ea quae sunt ex principiis, hic determinat
de virtutibus intellectualibus perficientibus intellectum circa
ipsa principia. Et primo quidem determinat
de intellectu qui est principia demonstrationis;
secundo determinat de sapientia quae est principiorum
primarum causarum, ibi: sapientiam autem in arti-
bus etc. Dicit ergo primo quod praeter alias virtutes
intellectuales necesse est esse intellectum esse
principia demonstrationis. Est enim scientia
quaedam existimatio de universalibus et de his
quae sunt ex necessitate; particularia enim et
contingentia non possunt attingere ad cer-
titudinem scientiae, quia non sunt nota nisi
per quod cadunt sub sensu. Est autem etiam con-
siderandum esse scientiam quae eorum quae demonstran-
tur,

ipsius scilicet quod est esse demonstrabile, necesse est esse quaedam
principia. Quod ex hoc patet quia scientia est cum ratione de-
monstrativa procedente ex principiis in conclusiones.
Quod igitur non contingit aliter se habere esse scientiam, necesse est quod principiorum scibilium
nec sit scientia nec sit ars nec prudentia, de quibus
iam dictum est. Quod enim horum non sit scientia patet,
quia de eo de quo est scientia est demonstrabile. Principia autem
demonstrationum principia non sunt demonstrabilia,
alioquin procederetur in infinitum. Quod etiam non sit
horum principiorum ars vel prudentia patet ex hoc quod hae
duae virtutes sunt circa ea quae contingit aliter se habere,
quod non potest dici de principiis demonstratio-
nis; oportet enim conclusiones quae sunt ex
necessitate. Et patet quod horum principiorum conclusiones non
potest esse sapientia quae est alia virtus intelle-
ctualis de qua post dicetur, quia ad sa-
pientem pertinet quod habeat demonstrationem
de aliquibus rebus, scilicet de primis causis en-
tium. Principia autem sunt indemonstrabilia ut
dictum est. Si igitur virtutes intellectuales quibus
verum dicimus quod eis numquam mentimur sive circa
necessaria quae non contingit aliter se habere sive etiam
contingentia sunt isti habitus, scilicet scientia, prudentia,
sive quae comprehenduntur sub arte, quae est circa contin-
gentia, et item sapientia et intellectus; cum nullum
trium quae sunt prudentia, sapientia et scientia possit
esse principiorum demonstrationis ut ex praedictis patet,
relinquitur quod horum principiorum sit in-
tellectus. Accipitur autem hic intellectus non pro
ipsa potentia intellectiva sed pro habitu quodam
quo homo ex virtute luminis intellectus agen-
tis naturaliter cognoscit principia indemonstra-
bilia. Et satis congruit nomen. Huiusmodi enim principia
statim cognoscuntur cognitis terminis;
cognito enim quid est totum et quid pars
statim scitur quod omne totum est maius
sua parte. Dicitur autem intellectus ex eo quod intus
legit intuendo essentiam rei. Unde et in tertio
de anima dicitur quod obiectum proprium intellectus
est quod quid est. Et sic convenit cognitio prin-
cipiorum quae statim innotescit cognito
quod quid est, ex eo quod intellectus nominatur.

Deinde cum dicit sapientiam autem etc. deter-
minat de sapientia. Et primo ostendit quid sit
sapientia; secundo infert quoddam corollarium ex di-
ctis, ibi: oz g. sapientem etc. Circa primum duo
facit: primo ostendit quid dicatur sapientia par-
ticulariter sumpta; secundo ex hoc quid sit sa-
pientia simpliciter, ibi: esse autem quosdam etc.

dicit igitur primo quod inter artes non attingimus
ii. sapientie. certissimis artibus. quia sunt
cognoscentes primas causas inquantum
alie artifices dirigunt alias artes
que sunt circa id genus. sicut architec
tonica ars dirigit manuales operantes.
Et secundum hunc modum dicimus fydiam fuisse
fuisse sapientem lathomum .i. lapidis
incisorem et policlitum sapientem statuifica
torem .i. factorem statuarum. unde in. ad
dicimus sapientes quos in virtute artis .i. ul
timum et perfectissimum in arte. quasi. ad
attingit ad id quod est ultimum et perfectissimum
in arte. h. u. est virtus uniuscuiusque rei
ut dicitur in primo de celo et mundo. Deinde
cum dicit esse autem quosdam etc. ostendit quod
sit sapientia simpliciter dicta. dicit quod sic existima
mus quosdam sapientes in aliquo ar
tificio. ita et existimamus quosdam esse
sapientes totaliter .i. secundum totum genus entium
et non secundum aliquam partem et sic non sunt sapientes
circa aliquod aliud artificium. sicut ho
merus dicit de quodam quod deus eum posuit
eum non fossorem. neque aratorem. neque
aliquid aliud particulare artificium sapientem sci
sapientem simpliciter. unde manifestum est quod sicut ille
qui est sapiens in aliquo artificio est
certissimus in illa arte .i. illa que est sapientia
simpliciter est certissima inter omnes scientias
inquantum attingit ad prima principia entium
que secundum se sunt notissima. et licet
quia cetera. s. in multa sint minus
nota quo ad nos. perfectissima autem principia secundum se
et quo ad nos magis nota. sicut ea
pertinent ad ens inquantum est ens. et ex co
gnitio pertinet ad sapientiam sicut dicitur in
primo et in iiii. meth. Deinde cum dicit oportet
igitur etc. infert quoddam correlarium ex
dictis et dicit quod quia sapientia est certissima
principia autem demonstrationum sunt certiora con
clusionibus: oportet quod sapiens non solum sci
at ea que ex principiis demonstrationum
concluduntur sed etiam ea de quibus con
siderat. sed et quod verum est dicat circa ipsa prin
cipia. non quidem quod demonstret
ea sed inquantum ad sapientem pertinet
notificare communia. puta totum et par
tem. equale et inequale. talia enim
quibus cognitis statim principia demonstra
tionum

innotescunt. unde et ad hunc sapientem pertinet
disputare contra negantes principia. ut
patet in quarto meth. Sic igitur ultimo con
cludit quod sapientia inquantum dicit verum circa prin
cipia est intellectus. inquantum autem scit ea que ex principiis
concluduntur est scientia. distinguitur
tamen a scientia communiter sumpta propter eminentiam
quam habet inter alias scientias. est enim virtus quedam
omnium scientiarum.

Et quia ad in capitulo huius etc. postquam philosophus
determinavit de singulis
virtutibus intellectualibus. hic ostendit que
sit precipua simpliciter inter eas. Et primo ostendit
que sit precipua simpliciter. secundo que sit pre
cipua que sit inquantum agibilium humanorum ibi
.i. erit autem quedam utique et hic etc. circa
primum duo facit. primo ostendit quod sa
pientia sit simpliciter precipua inter omnes. secundo
infert quoddam correlarium ex dictis. ibi ma
nifestum per signum quod dicitur ea que dicta sunt .i.
propter quod anaxagoram etc. circa primum tria fa
cit. primo proponit quod intendit. secundo exclu
dit errorem quorumdam .i. inconveniens
.n. etc. tertio concludit veritatem .i. ex
dictis utique manifestum etc. dicit igitur primo
quod sapientia non est qualiscumque scientia. sed scientia
rerum honorabilissimarum ac divinarum. ac
si ipsa habeat rationem capitis inter omnes
scientias. sicut enim per sensus qui sunt in capi
te diriguntur motus et operationes omnium
aliorum membrorum: ita sapientia dirigit
omnes alias scientias dum ab ea omnes alie
sua principia supponunt. Deinde cum
dicit inconveniens .n. etc. excludit quor
dam errorem qui attribuebant
principalitatem inter omnes scientias politice
per quam gubernatur multitudo vel prudentie
per quam aliquis gubernat se ipsum
attendentes ad utilitates magis quam
ad scientie dignitatem. scientie .n. speculati
ve ut dicitur in primo meth. non queri
tur quod ad aliquid utiles sed sicut per
se honorabiles. unde circa hoc duo facit. primo
excludit hunc errorem. secundo remo
vet quamdam dubitationem .i. si autem quia
optimum etc. circa primum ponit duas
rationes. circa quarum primam dicit quod in
conveniens est siquis politicam vel prudentiam
estimet esse scientiam studiosam .i. op
timam

no qd e ult artis

int(er) scias. q(uod) quid(em) e(ss)e no(n) poss(unt) n(is)i ho(mo)
e(ss)et optim(um) eor(um) q(ue) sunt mu(n)do.
p(ro)cedat(ur). n(on). vna e(st) melior (et) honorabi
lior alt(er)a ex eo q(uod) e(st) melior(um) (et) hono
rabilior(um). ut d(icitu)r i(n) p(ri)mo de a(n)i(m)a. h(oc)
a(utem) f(a)l(su)m e(st) q(uod) ho(mo) sit optim(um) hor(um) q(ue)
su(n)t in m(un)do. g(ratia) i(gitu)r politica seu p(ru)
dencia que e(st) c(irc)a h(u)manas res sint op
time int(er) scias. p(er) a(n)i(m)am to(tum) ponit(ur) et
si utiq(ue) sanu(m) (et)c(etera). Que quidem p(ro)
cedit ex h(oc) q(uod) queda(m) sunt q(ue) r(aci)o(n)e
co(n)sistit in p(ro)porc(i)o(n)e (et) h(ab)itudine
ad aliquid. (et) i(de)o hi(i) n(on) possunt e(ss)e ea
dem q(uo)(que) ad o(mn)ia. Sic p(ate)t q(uod) no(n) id(em)
e(st) sanu(m) (et) bo(nu)m ho(min)ib(us) (et) p(i)scib(us). q(uod) a(nte)
d(ic)ta absolute. sic albu(m) in colori
b(us) (et) rectu(m) in figuris. (et) q(uia) sap(ienti)a
e(st) de hiis q(ue) i(n) se absolut(a) sunt talia. e(st)
.n. de p(r)imis entiu(m) e(ss)e ab o(mn)ib(us) d(ic)ta. q(uod)
id sit id q(uo)d e(st) sapiens in o(mn)ib(us). (et)
q(uod) sit ead(em) sap(ienti)a simp(liciter). r(ati)o n(on). d(icitu)r h(oc) id q(uod)
e(st) prudens o(mn)i q(uod) sit ale(m) apud d(omi)n(u)m
sol(um). p(ate)t h(oc) q(uod) p(ru)den(ter) d(icitu)r s(ecundu)m p(ro)porc(i)o
ne(m) (et) h(ab)itudine(m) ad aliq(ui)d.
Ille .n. qui pot(est) b(e)n(e) specula
ri singula q(ue) p(er)tine(n)t ad se ip(su)m. d(icitu)r
e(ss)e p(ru)dens. (et) talib(us) co(n)cedit su(u)m attribu(n)t
p(ru)dencia. (et) inde e(st) q(uod) p(ro)p(ter) q(ua)nda(m) sili
tudinem. ho(min)es d(icu)nt quasdam bes
tias e(ss)e pruden(tes). quec(um)q(ue) s(cilicet) uidentur
h(abe)re q(ua)nda(m) po(tenti)am p(ro)uisiua(m) c(irc)a p(ro)p(ri)am
uita(m). no(n) quid(em) ex r(aci)o(n)e q(uod) p(ro)p(ri)e ad p(ru)
denciam p(er)tinent. sic g(o) manif(estu)m
e(st) q(uod) sap(ienti)a que e(st) p(re)cipua int(er) o(mn)es
n(on) e(st) id(em) q(uod) politica. si .n. po(n)eret q(uod)
illa scia q(ue) e(st) c(irc)a utilia q(ua)l(is) e(st) poli
tica e(ss)et sap(ienti)a q(ue) e(st) o(mn)i(u)m capud. se
queretur q(uod) e(ss)ent mult(e) sapien(cie).
.n. pot(est) e(ss)e vna aliqua r(aci)o e(ss)e ea q(ue)
sunt bo(na) o(mn)ib(us) alib(us). s(ed) o(mn)i q(uod) c(irc)a si(n)
gula alia sit alt(er)a co(n)sid(er)ac(i)o (con)si
d(er)ans quid sit bo(nu)m vnicuiq(ue). (et) ead(em) oium.
r(aci)o e(st) de medicina q(ue) no(n) pot(est) e(ss)e vna
o(mniu)m. dein(de) e(st) .n. sup(r)a q(uod) sic sanu(m) i(d) (et)
bo(nu)m e(st) al(ter)u(m) ho(min)ib(us) (et) p(i)scib(us). o(mn)i a(utem) e(st)
sola sap(ienti)a(m) vna. q(uia) ad eam p(er)tin(et) (con)sid(er)
are ea q(ue) sunt (com)m(un)ia o(mn)ib(us) entib(us). r(ati)o (enim) n(on)
relinquit(ur) q(uod) politica que e(st) gub(er)na
tiua h(u)m(an)e multitudinis n(on) potest esse

sap(ienti)a simp(liciter). (et) multo min(us) p(ru)de(n)cia q(ue)
d(ic)ta q(ue) e(st) gub(er)natiua vni(us). Dein(de) e(st)
d(icitu)r. si a(utem) q(uonia)m (et)c(etera). excludit q(ua)nda(m)
obi(ectione)m. poss(et) .n. aliquis d(icer)e poli(ticam) seu
p(ru)denciam cu(m) sit de reb(us) h(u)manis
e(ss)e p(re)cipuam. q(uia) ho(mo) est excellencior
int(er) alia alia. s(ed) h(oc) nich(il) refert ad p(ro)
p(osi)tu(m). q(uia) q(ue)da(m) alia s(unt) s(ecundu)m natura(m) n(on) s(olu)m
multum d(i)uiora s(ecundu)m su(a)m excellencia(m)
q(ua)m homo. (et) ut tacea(m)us de deo (et) s(ub)s(tanti)is
separatis q(ue) n(on) s(u)biacent sensib(us). (et) ip(s)a
q(ue) manifestissi(m)a sunt sensui ex q(ui)b(us)
m(un)dus (con)stat. s(cilicet) celestia cor(pora) sunt h(om)i(n)e
pociora. s(ecundu)m (com)p(ar)ac(i)o(n)em cor(poris). s(u)bas moue(n)
tes eciam h(u)mane. Dein(de) e(st) d(icitu)r ex dic
tis utiq(ue) manif(estu)m (et)c(etera). (con)cludit p(ri)ncipale(m)
intentu(m). s(cilicet) q(uod) sap(ienti)a sit scia (et) in
tell(ectu)s ut p(ri)us d(ic)tu(m) est. no(n) e(ss)e q(uorum)c(um)q(ue)
s(ed) e(ss)e honorabilissi(m)a. (et) h(oc) e(st) ex d(ic)tis ma
nifestu(m). quia si aliqua scia e(ss)et
honorabilior. h(ec) p(re)cip(u)e (con)ueniret
poli(tic)e (et) prudencie q(ue) s(upe)r h(om)i(n)e(m) e(st) n(on) p(ro)ba
tum. Dein(de) e(st) d(icitu)r p(ro)p(ter) q(uod) anaxago
ram (et)c(etera). infert q(ua)nda(m) correla(riu)m ex
p(re)missis p(er) q(uod) manifestantur q(ua)eda(m)
que d(ic)ta sunt. (et) c(irc)a h(oc) duo facit. p(ri)mo i(n)
ducit correla(riu)m. s(ecund)o manifestat q(ua)nda(m)
p(ar)tem ip(s)i(us). i(bi) n(on) .n. p(ru)den(tia)m (et)c(etera). dic(it) ergo
p(ri)mo q(uod) q(uia) p(ru)dencia e(st) c(irc)a bona h(u)ma
na. sap(ienti)a a(utem) e(ss)e c(irc)a q(ue) s(un)t homine me
liora. inde e(st) q(uod) ho(min)es d(ic)u(n)t anaxago
ram. (et) q(ua)nda(m) aliu(m) ph(ilosoph)um q(ui) uocabatur
thales (et) alios similes e(ss)e quid(em) sapi
entes. no(n) a(utem) prudentes. eo q(uod) ho(min)es
uident eos ignorare q(ue) sunt s(ecundu)m ip(s)os u
tilia. i(d) e(st) i(n)utilia (et) mirabilia. q(uod) exce
dencia (com)mu(n)em ho(m)i(nu)m noticia(m) (et) difficil
lia quia indigent diligenti inq(ui)sic(i)o(n)e
(et) diuina p(ro)p(ter) nobilitate(m). n(on) po(ss)it a(utem)
sp(eci)ali(ter) ex(emplu)m de thale (et) anaxagora
qui sp(eci)ali(ter) s(un)t h(ec) rep(re)hen(si) fuit. Cu(m)
.n. thales exiret domu(m) ut astra con
sid(er)aret. incidit in foueam. eoq(ue) lu
gente. dixit ad eu(m) q(ue)da(m) uetula tu q(ui)d(em)
o thales q(ue) an(te) pedes nequis uid(er)e (et) q(ue)
in celo sunt putas cognosc(er)e. Anax
agoras (et) cu(m) nobilis (et) diues e(ss)et. p(at)er
na bona sua d(er)eliquit (et) specul(aci)o(n)i
naturaliu(m) se dedidit no(n) curans

(et) d(ic)unt eos scire q(ue)da(m) sup(er)flua

corpora sunt (com)p(ar)a(ci)o

P

negliges

de politicis · vii ut nglius rephe
debatur · et dicitur s · non est cure puta
reddit · m · puta valde cure est ouso
celo · ideo ait · homines dicunt eos scire
inutilia quia non inquirunt de bonis hu
manis · propter quod et non dicunt esse pru
dentes · nam prudentis est bona hu
mana de quibus est consiliari · pruden
tis autem maxime videtur esse opus bene
consiliari · nullus autem consiliatur de
necessariis que impossibile est aliter se habere cuiusmodi
sunt res divine de quibus sapientes prout
tamen considerant · nec etiam potest esse consilium de
quibusdam rebus non ordinatis ad aliquem
finem qui est operabile bonum de quibus considerant
autem sciencie speculative et si sint circa
corruptibilia · ille autem est simpliciter bonus
consiliator et per consequens prudens qui ratio
cinando potest conicere quid sit optimum
hominum · ad operandum · Neque
enim dicit · nec etiam scientia etc. manifestat quedam
que dixerat assignans rationem quare prudencia
sit esse operabilium · prudencia
enim non considerat solum universalia in quibus non
est actio · sed oportet quod cognoscat singu
laria · eo quod est activa · id est principium a
gendi · actio autem est circa singularia et inde est
quod quidam non habentes scientiam universalium sunt
magis activi esse aliquibus particularibus quam illi
qui habent universalem scientiam · eo quod sunt in
aliis particularibus experti · puta si a
liquis medicus sciat quod carnes leves
sunt bene digestibiles et sane ignorat autem
quales carnes sunt leves · non poterit fa
cere sanitatem · sed ille qui scit quod carnes
volatilium sunt leves et sane · magis
poterit sanare · et quia ergo prudencia est ratio ac
tiva · oportet quod prudens habeat utrumque
noticiam · sed universalium et particularium quia ista
[...]ingiora e[...]oni ·

Erit autem utique quedam etc. Postquam
philosophus ostendit quid sit sapientia
simpliciter inter omnes virtutes in
tellectuales · hic ostendit quid sit sapientia circa res
humanas · et primo ostendit propositum secundo manifestat
quiddam quod supra dixerat · ibi · signum autem
est eius etc. circa primum tria facit · primo ostendit
quod intendit · secundo manifestat propositum · ibi est
autem politica etc. · tertio excludit quedam

erroneum · ibi · et non quod esse sciencia etc. dicit ergo
primo quod quamvis in cognitione rerum huma
narum non consistat sapientia que est simpliciter princi
palissima omnium · tamen est quedam architec
tonica · id est principalis et dominativa
sicut in noticia huius · id est in cognitione rerum humanarum.

Deinde cum dicit · est autem et politica
etc. manifestat propositum distinguens ea
que pertinent ad noticiam rerum humanarum et
primo distinguit politicam et prudenciam ·
secundo determinat de politica · ibi · civitatis autem que
esse circa civitatem etc. · tertio declarat de pruden
cia · ibi videtur autem et prudencia etc. dicit
ergo primo quod prudencia et politica sunt idem habitu secundum
substantiam · quia utraque est recta ratio rerum
agibilium circa humana bona vel mala ·
sed differunt secundum rationem · nam prudencia est ratio recta
agibilium circa unius hominis bona vel mala · id est
sui ipsius · politica autem circa bona vel mala totius
multitudinis civilis · ex quo patet quod · id est se
habet politica ad prudenciam sicut iusticia legalis
ad virtutem ut dictum est in quinto Deinde
positis autem duobus extremis intelli
gemus scilicet yconomicam que medium
unit unum hominem et civitatem

Deinde cum dicit civitatis autem que esse circa civitatem etc.
determinat de politica et distinguit eam
in diversas partes dicens quod eius huius que est circa
totam civitatem una pars est quasi prudencia ar
chitectonica · que dicitur legis positiva · dicitur enim
ars architectonica que determinat a
liis quid sit agendum · unde principes impone
tes leges suis subditis · id est se habent in
civilibus sicut architectores in artificiis
et propter hoc ipsa legis positiva · id est ratio recta secundum
quam principes leges rectas ponunt dicitur
architectonica prudencia · alia autem pars po
litice communi nomine vocatur politica
que scilicet consistit circa singularia operabilia
leges enim comparantur ad opera humana sicut
universalia ad particularia ut de iustis legali
bus dictum est in quinto · et sicut legis posi
tiva est preceptiva · ita et politica est
activa et consiliativa eorum que lege posita sunt

et hoc patet quia ad hanc politicam executiva
sima pertinent · que non est aliud quam applicatio
rationis universalis ad aliquod particulare operabile
non enim dicitur sima non de aliis operabilibus et
quia omne operabile est singulare · inde

aliter executiva

a sper quod · i fert qd · relatiu · dicit · 2

est quae similiter est circa extremum, id est singularis,
quod dicitur extremum, quia ab eo incipit nostra
cognitio a sensu procedens et ad ipsum termi-
natur in via descensus. Prudentia autem ipsa similiter
dicta extrema, quae est applicativa legis uni-
versalis ad singulare operabile. Et quia ista
executiva legis positae retinet sibi commune
nomen politicae, inde est quod isti soli qui exequuntur
leges positas dicuntur conversari civiliter, quia
isti soli operantur in civilibus, sicut chiro-
tegnae, id est manuales artifices in
artificialibus, et comparantur ad legis posi-
tores sicut ad architectores. ¶ Deinde
cum dicit Videtur autem et cetera, agit de prudentia. Et primo
ostendit quod dicitur prudentia; secundo infert quoddam
correlarium ex dictis, ibi: Species quidem igitur et cetera.
Dicit ergo primo quod quamvis politica tam legis
positiva quam executiva sit prudentia, tamen
maxime videtur esse prudentia quae
est circa unum tantum, scilicet circa seipsum. Et talis ratio
sui ipsius gubernativa retinet sibi commune nomen
prudentiae. Omnia autem partes prudentiae
habent appropriata nomina quibus nominantur. Alia
enim quaedam dicitur oeconomica, id est pru-
dentia dispensativa domus; quaedam vero dicitur legis
positiva, id est prudentia ponendi leges; et quaedam
alia dicitur consiliativa et iudicati-
va, quae est in magistratibus: prima quidem
sicut in consilio ad inveniendum, secunda determi-
nans iudicative. Est autem considerandum quod, sicut supra
dictum est, prudentia non est in ratione solum,
sed habet aliquid in appetitu. Omnia igitur de quibus
hic fit mentio, in tantum sunt species pru-
dentiae in quantum non in ratione sola consistunt,
sed habent aliquid in appetitu. In quantum enim sunt
in sola ratione, dicuntur quaedam scientiae practicae,
scilicet ethica, oeconomica et politica. Est etiam con-
siderandum quod, quia totum principalius est parte,
et per consequens civitas quam domus, et domus quam
unus homo, oportet quod prudentia politica sit prin-
cipalior quam oeconomica, et haec quam illa
quae est sui ipsius directiva. Unde et legis positi-
va est principalior inter partes politicae
et simpliciter praecipua circa omnia agibi-
lia humana. ¶ Deinde cum dicit quod ex quo pru-
dentia quae est circa seipsum est species communis pru-
dentiae, quae est scire ea quae sunt
sibi ipsi bona quae pertinent ad hanc prudentiam,
sit quaedam species cognitionis humanae,

quae habet multam differentiam ab aliis speciebus
cognitionis humanae, scilicet propter diversitatem eorum quae
ad unum hominem pertinent. ¶ Deinde cum dicit
Videtur autem qui circa seipsum et cetera, excludit quendam
errorem. Et primo ponit ipsum; secundo in-
ducit probationem eius, ibi: Propter quam Euripides
et cetera; tertio solvit improbans errorem, ibi: Quaerunt autem
forte et cetera. Dicit ergo primo quod quibusdam vi-
sum est quod ille [esse] prudens qui habet scientiam et ex-
ercitium esse circa ea quae ad seipsum pertinent. Illi
autem qui sunt politici non videntur
esse prudentes, sed magis polypragmones,
id est intromittentes se de multis, scilicet quae ad mul-
titudinem pertinent. ¶ Deinde cum dicit Propter quam
Euripides et cetera, inducit probationem praedicti
erroris. Et primo quidem per dictum cuiusdam poetae,
qui inducit quendam pro sua re-
muneratione talia dicentem: qualiter
ego essem prudens, scilicet in aderam in negotiis
negotiosus, id est ego mea negotia non tractarem,
sed cum sim numeratus inter multos parti-
cipans militia existens in talibus. Secundo ibi: Superflu-
os enim et cetera, inducit ad idem rationem. Et dicit quod
quidam dicunt politicos non esse prudentes tam-
quam superfluos, id est superabundantes rebus in-
tendentes et tamquam operantes ad aliquid
plus quam ad eos spectet. Homines enim
propter inordinatum amorem, id est privatum, quem
ad seipsos habent, quaerunt solum id quod est
sibi ipsis bonum, et existimant quod hoc so-
lum oporteat unumquemque operari, quia scilicet hoc
est bonum. Et ex hac opinione homini venit
quod illi soli sint prudentes qui propriis
negotiis intendunt. ¶ Deinde cum
dicit Quaerunt forte et cetera, excludit hunc
errorem. Et dicit quod proprium bonum unius cuiusque
singularis personae non potest esse sine
oeconomica, id est recta dispensatione do-
mus, neque sine urbanitate, id est recta dispen-
satione civitatis, sicut nec bonum par-
tis potest esse sine bono totius. Unde patet quod
politici et oeconomici non intendunt esse
aliquid superfluum, sed etiam id quod ad seipsos
pertinet. Nec tamen sufficit politica et oeco-
nomica sine prudentia propria, quia recta dis-
posita civitate et domo, adhuc est necessarium
qualiter oporteat disponere ea quae ad seipsum
pertinent. Et ideo oportet quod ad hoc intendat
per prudentiam quae est circa proprium bonum. ¶ Ad

a sper qd g[?] 1 r / i ferr qd de co- / rrelarium ex / dictis 2 dicit

ēē — prag — in negotiis

Deinde cum dicit signum autem etc. manifestat quoddam quod supradictum est scilicet quod prudentia non sit solum circa universalia sed et circa singularia. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum. Secundo ex hoc comparat prudentiam scientie et intellectui ibi quod autem prudentia etc. Circa primum ponit duas rationes. Circa quarum primam duo facit. Primo manifestat propositum per signum quoddam. Secundo circa hoc quandam questionem inducit ibi quia et hoc utique aliquis etc. Dicit ergo primo quod signum eius quod supra dictum est scilicet quod prudentia non sit solum circa universalia sed et circa particularia quia iuvenes fiunt geometre et disciplinati id est instructi in disciplinalibus scilicet mathematicis et fiunt sapientes in talibus id est ad perfectum harum scientiarum pertingentes non autem videtur quod iuvenis fiat prudens. Cuius causa est quia prudentia est circa singularia que fiunt nobis cognita per experientiam. Iuvenis autem non potest esse expertus quia experientia requirit temporis multitudinem.

ad

Deinde cum dicit quia et hoc utique etc. movet questionem scilicet quare possit fieri mathematicus non autem possit fieri sapiens id est metaphysicus vel physicus id est naturalis. Et ad hoc respondet primo ad naturalem quia hec quidem scilicet mathematica cognoscuntur per abstractionem a sensibilibus quorum est experientia et ideo non requiritur ad cognoscendum talia temporis multitudo sed principia naturalium que non sunt abstracta a sensibilibus per experientiam considerantur ad quam requiritur temporis multitudo. Quantum autem ad sapientiam subiungit quod iuvenes sapientialia que scilicet metaphysicalia non credunt id est non attingunt mente licet ea dicant ore sed circa mathematica non est immanifestum quid est. Et hoc ideo quia rationes mathematicorum sunt circa ymaginabilia sapientialia autem sunt pure intelligibilia. Iuvenes autem de facili possunt capere ea que sub ymaginatione cadunt sed ea que excedunt sensum et ymaginationem non attingunt mente quia nondum habent intellectum exercitatum ad tales considerationes tum propter brevitatem temporis tum propter plurimas mutationes nature. Est ergo congruus ordo addiscendi ut primo quidem pueri logicalibus instruantur quia logica docet modum totius philosophie. Secundo autem instruendi sunt

p° ordine discendi

in mathematicis que non experientia indigent nec ymaginationem transcendunt. Tertio autem in naturalibus que etsi non excedant sensum et ymaginationem requirunt tamen experientiam [Quarto autem in moralibus que requirunt experientiam] et animam a passionibus liberam ut in primo est habitum. Quinto autem in sapientialibus et divinis que transcendunt ymaginationem et requirunt validum intellectum. Secundam rationem ponit ibi adhuc peccatum etc. Dicit enim quod prudentis opus est bene consiliari. In consiliando autem dupliciter contingit peccare. Uno modo circa universale puta an hoc sit verum quod omnes aque ponderose sint prave. Alio modo circa singulare puta an hec aqua sit ponderosa. Ergo oportet quod prudentia sit circa utraque et circa universalia et circa singularia.

Deinde cum dicit quod autem prudentia etc. comparat prudentiam primo quidem scientie secundo intellectui ibi susceptibilis quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod ex predictis est manifestum quod prudentia non est scientia. Scientia enim est universalium ut supra habitum est. Prudentia autem est extremi id est singularis quia operabile quod est singulare. Et sic patet quod prudentia non est scientia. Deinde cum dicit susceptibiles quidem etc. comparat prudentiam intellectui et primo ostendit convenientiam secundo differentiam ibi contraria etc. Dicit ergo primo quod tam scientia quam prudentia sunt susceptibiles id est attingibiles per aliam virtutem intellectualem id est habent aliquam convenientiam cum intellectu qui est habitus principiorum. Dictum est enim supra quod intellectus est quorundam terminorum scilicet extremorum id est principiorum indemonstrabilium quorum non est ratio quia non possunt probari per rationem sed statim per se innotescunt. Hec autem scilicet prudentia est extremi id est singularis operabilis quod oportet accipere ut principium in agendis. Cuius extremi non est scientia quia non probatur ratione sed est eius sensus quia aliquo sensu percipitur. Non quidem illo quo sentimus species propriorum sensibilium puta coloris soni et huiusmodi qui est sensus proprius sed sensu interiori quo percipimus ymaginabilia sicut in mathematicis cognoscimus extremum trigonum id est singularem triangulum ymaginatione quia et illic id est in mathematicis statur ad aliquod singulare sensibile et ad istum sensum id est interiorem magis pertinet

prudentia quam perfectis ratio particularium
ad recte estimandum de singularibus et
circa omnia operabilium. unde et talia bestia
ta que habent bonam estimationem videntur
dicuntur participare prudentia. secundum illud. Ille quem
quasi ipsa sensibilia est quedam alia species
perfectiua. puta industria quedam
discernendi colores et sapores et talia
huiusmodi et ita prudentia non est cum nullum utique
est circa alie extremi. Deinde cum dicit quere
autem etc. ostendit differentiam inter prudentiam et in
tellectum. Intellectus enim non est inquisitiuus. prudentia
autem est inquisitiua. est enim consiliatiua. consi
liari autem et querere differt sicut com
mune. Consiliari est quoddam querere
ut in tertio dictum est.

8 Oportet autem assumere etc. Postquam philosophus
determinauit de prudentia et ali
is virtutibus intellectualibus principalibus.
hic determinat de quibusdam virtutibus ad
iunctis prudentie et primo determinat de singulis earum
secundo ibi. comparat eas adinuicem et ad
prudentiam ibi. Sunt autem omnes habitus etc. circa
primum tria facit. primo determinat de eubulia
secundo ibi. de synesi ibi. vocata autem gnome
etc. circa primum duo facit. primo inquirit
genus eubulie ostendens quod sit quedam
rectitudo ibi. Sed scientie autem etc. secundo ostendit
qualis sit rectitudo ibi. Quia autem rectitudo
etc. circa primum duo facit. primo ostendit de quo est inte
ntio. secundo exequitur ibi. scientia quidem etc. Dicit ergo
primo quod postquam tractatum est de principalibus virtu
tibus intellectualibus oportet assumere ad con
sequentiam cognitionis prudentie considerare virtutem
de eubulia. quod dicitur consiliatiuo quid sit.
utrum scilicet scientia quedam vel aliqualis opinio vel
eustochia id est bona coniecturatio vel in
quo alio genere sit. Deinde cum dicit scientia
quidem etc. ostendit quid sit genus eubulie.
et primo ostendit in quo genere non sit. secundo conclu
dit genus eius ibi. Sed quia quidem
etc. Circa primum tria facit. primo ostendit quod eu
bulia non sit scientia. secundo quod non sit eu
stochia ibi. Sed tamen utique eustochia etc. et tertio
dicit. Dicit ergo primo quod eubulia non est scientia.
quod quidem patet per hoc quod habentes scientiam iam
non querunt de illis de quibus sciunt
sed habent certam noticiam de eis. eu
bulia autem cum sit quedam consilium

est cum quadam inquisitione. ille enim
qui consiliatur querit et ratiocina
tur. Sed hoc habet intellectus inquisitionis. ergo
eubulia non est scientia. Deinde cum dicit. Sed
tamen utique eustochia etc. Ostendit quod eubu
lia non sit eustochia dupliciter ratione.
Quarum prima talis est. quod eustochia
id est bona coniecturatio sine ratione inquisitiue est
et est velox. puenit enim aliquibus ex hoc
quod habent prompte indicium intellectus. vel sensitiue
partis ad recte estimandum de aliquo
per naturalem dispositionem et bonitatem ymagi
nationis et propter bonitatem sensitiuorum organorum. coop
eratur autem ad hoc multa experientia. Sed
duo desunt eubulie. eubulia enim ut dictum est
cum inquisitione rationis. et ex alia parte
non est velox. Sed magis homines consiliatores
consiliantur multo tempore ut diligenter
perquirant omnia que pertingunt negotium.
unde et propter hoc dicunt quod operantur ea que sunt
determinata in consilio velociter exequi. Sed
consiliari tarde. unde patet quod eubulia
non est eustochia. Secundam rationem
ponit ibi. Adhuc solertia etc. que talis est.
si eubulia esset idem quod eustochia. opor
teret quod quicquid continetur sub eustochia
contineretur sub eubulia. Sed solertia est que
dam species eustochie. Est enim bona con
iecturatio circa inuentionem medii differt tamen so
lertia ab eubulia. Quia eubulia non
est circa finem qui se habet in operabilibus sicut
medium in silogismis. non enim est consilium de
fine. ut dictum est in tertio. ergo eubulia
non est idem quod eustochia etc. Deinde
cum dicit. Sed tamen utique opinio etc. ostendit quod eubulia
non sit opinio. id est quod non solum non omnis
opinio sit eubulia. Sed quod nulla opi
nio sit eubulia. et hoc patet eadem ratione qua
supra posuit de scientia. Sed enim opinans
non sit certus. tamen iam determinauit se ad
unum quod non querit consiliantem. Deinde cum dicit.
Sed quoniam qui quidem etc. ostendit quid sit verum genus
eubulie. probat enim quod ille qui male consili
atur dicitur peccare in consiliando. qui
autem bene consiliatur dicitur recte consiliari.
et talis est eubulus. unde manifestum est quod eubulia
est quedam rectitudo. Deinde cum dicit. Sed
scientie autem etc. ostendit quod sit rectitudo. et primo ostendit cuius
non sit rectitudo. secundo cuius sit ibi. Sed rectitudo

Marginalia (left): "Cat. 8 synesis tercio de gnome ibi"; "rectitudo ..."; "2 fo o. cui sit rectitudo"; "bona"; "eis quod sit ... primo ibi. Sed utique opinio". Marginalia (right): "eu."; "una ."

quid sit. Circa primum duo facit. Primo proponit
quod intendit et dicit quod eubulia non est rec-
titudo neque scientie neque opinionis. Secundo ibi scientie quidem
etc. ostendit propositum et primo quantum ad scientiam dicens quod non
indiget rectitudine qua rectificetur
in qua contingit esse peccatum, sed in scientia
non contingit esse peccatum cum sit semper verorum. Ergo
eubulia non est rectitudo scientie. Secundo ibi o-
pinionis autem etc. ostendit propositum quantum ad o-
pinionem et hoc duplici ratione quarum prima ta-
lis est. Opinionis quidquid enim contingit esse
peccatum potest esse aliquid veritas. Sed rectitudo eius non
dicitur bonitas. Ergo eubulia que a bonitate
denominatur non est rectitudo opinionis.
Secundam autem rationem ponit ibi simul autem etc. Et dicit quod
omne illud de quo habetur opinio iam est
determinatum quantum ad opinantem licet non
sit determinatum quantum ad rei veritatem. Et ideo eu-
bulia deficit ab opinione quia non est sine ratio-
ne inquirente. Eubulia enim non enuntiat
determinate aliquid rei sed inquisitiva est. Opinio autem
opinio non est inquisitio sed quedam enuntiatio opi-
nati. Opinans vero dicitur verum esse quod opina-
tur. Sed ille qui consiliatur bene vel male
adhuc querit aliquid et ratiocinatur non dum au-
tem enuntiat, id est asserit vel non asserit. Ergo eubulia non
est rectitudo opinionis. Deinde cum dicit sed
rectitudo quedam etc. ostendit quod sit rectitudo eubulia
et dicit quod ex quo non est rectitudo scientie neque opinionis
relinquitur quod sit quedam rectitudo consilii ut
ipsum nomen significat. Et inde est quod ad perfectam
notitiam eubulie oportet inquirere quid sit
consilium et circa quid sit. Et hoc supra determinatum est
in tertio. Unde non oportet quod hic resume-
tur. Deinde cum dicit quoniam autem rectitudo etc.
ostendit qualis rectitudo sit eubulia. Et circa hoc determinat
tres conditiones eubulie per ordinem. Dicit
ergo primo quod rectitudo multipliciter dicitur. Uno modo proprie,
alio modo metaphorice prout quod dicitur in bonis similiter
similiter etiam dicitur in malis, ut si dicamus quod a-
liquis sit rectus fur sicut dicimus quod est bonus
fur. Manifestum est autem quod non omnis rectitudo con-
silii est eubulia. Non enim est rectitudo consilii
in malis, sed incontinens tamen et pravus
et prudens quando adipiscitur per suam ratio-
cinationem id quod proponit cognoscere, pu-
ta cum invenerit viam per quam possit
peccatum perficere. Unde per similitudinem dicitur rec-
te consilians inquantum invenit viam

efficacem ducentem in finem, sed tamen assumit
pro fine quoddam magnum malum, puta
furtum vel adulterium. Sed bene consiliari quod
significatur nomine eubulie videtur esse quoddam bonum. Unde
manifestum est quod talis rectitudo consilii est eubulia per
quam aliquis adipiscitur bonum finem. Secundam
conditionem ponit ibi sed est et hoc etc. Ubi considerandum
est quod contingit in syllogisticis aliquem
concludere per falsum syllogismum veram conclusionem,
ita et in operabilibus contingit quandoque pervenire
ad bonum finem per aliquam malam viam.
Et hoc est quod dicit quod contingit aliquem sortiri
bonum finem quasi falso syllogismo, id est facere quod aliquis con-
siliando perveniat ad id quod oportet facere, sed non
per quod oportet, puta cum aliquis furatur ut
subveniat pauperi. Et hoc est ac si in syllogismo
aliquis ad veram conclusionem assumeret medium
aliquod falsum. Licet enim in intentione
finis sit sicut principium et medium esset, tamen in
ratione executionis quam inquirit consi-
liator finis se habet sicut conclusio et id quod est
ad finem sicut medium. Sic ergo manifestum est autem quod
non dicitur recte syllogizare qui veram conclusionem
per falsum medium concludit. Unde manifestum est quod non
sit vera eubulia, secundum quam aliquis adipis-
citur finem quem oportet, non tamen per viam per quam oportet.
Tertiam conditionem ponit ibi adhuc est multum tempore
etc. Et dicit quod quandoque contingit quod aliquis in
multo tempore perveniat in consilio, id est quod forte
aliud debebit opportunitatem excessisse; contin-
git et quod aliquis nimis velociter et precipitanter
consiliatur. Unde non ista est vera eubulia, sed ta-
lis rectitudo consilii que attendat id quod
est utile ad finem quem oportet et modum et tempus.
Quartam conditionem ponit ibi adhuc est simpliciter
etc. Et dicit quod contingit aliquem esse qui bene
consiliatur simpliciter ad finem totius vi-
te; contingit et aliquem esse qui recte con-
siliatur ad aliquem finem particularem. Unde
eubulia simpliciter est que dirigit consilium
ad finem communem totius humane vite.
Illa autem que dirigit ad quendam finem
particularem non est eubulia simpliciter, sed
eubulia quedam, quia cum prudentum
sit bene consiliari, oportet quod eubulia sit
rectitudo consilii in ordine ad illum fi-
nem circa quem vera estimatio habetur per pru-
dentiam simpliciter dictam. Et hic est finis communis to-
tius humane vite ut supra dictum est. Ex quo

[Margin: scientiam]
[Margin: peccatum]
[Margin: [illegible] sic et rectitudo eius dicitur [illegible]]
[Margin: al. ab nominatur]
[Margin: al. deficit]

ergo quedam

quid est eubulia

bene quod dicta sunt accipi potest quod eubulia est rectitudo consilii ad finem bonum simpliciter per vias convenientes et tempore convenienti.

Est autem et synesis et cetera. Postquam philosophus determinavit de eubulia: hic determinat de synesi. et circa hoc duo facit. Primo comparat synesim scientie et opinioni. secundo prudentie. ibi Propter quod et cetera. circa primum duo facit. Primo ostendit quod non omnis scientia vel opinio est synesis. Secundo ostendit quod nulla scientia est sinesis. ibi Neque aliqua una et cetera. Dicit ergo primo quod synesis secundum quam dicimus aliquos esse synethos id est sensatos. et contrarium eius quod est asynesia secundum quam dicimus aliquos esse asynethos id est insensatos non est totaliter idem quod scientia vel opinio. nullus enim est qui non habeat aliquam scientiam vel opinionem. Si igitur omnis scientia vel opinio esset synesis: sequeretur quod omnes homines essent sensati quod patet esse falsum.

2 ostendit quod synesis

Deinde cum dicit Neque aliqua una et cetera. ostendit quod nulla scientia sit synesis. non est aliqua scientiarum particularium quia si esset medicina: esset de sano et egro. si autem esset geometria: esset de magnitudinibus. Tertia autem scientie sunt de rebus sempiternis et immobilibus. sicut scientie divine esse quas non dicimus esse synesis. neque etiam dicitur esse de hiis que fiunt sive a natura sive ab homine. de quibus sunt scientie naturales et artificiales. sed est de illis de quibus aliquis potest dubitare et consiliari. et sic patet quod synesis non est aliqua scientia. Deinde cum dicit Propter quod et cetera. Comparat synesim prudentie et concludit ex premissis convenientiam utriusque. Quia enim synesis est circa consiliabilia circa que etiam est prudentia ut supra ostensum est sequitur quod synesis sit circa eadem prudentie. Secundo ibi Non est autem idem et cetera. Ostendit differentiam utriusque. et primo ostendit quod synesis non est prudentia. Secundo quod non sit prudentie gnome. ibi Est autem non habere prudentiam et cetera. Dicit ergo primo quod quamvis synesis et prudentia sint circa eadem. non tamen sunt omnino idem. Ad cuius evidentiam considerandum est quod in speculativis in quibus non est actio est solum duplex opus rationis. scilicet invenire inquirendo et de inventis iudicare. et hec quidem duo opera sunt rationis practice. Cuius inquisitio est consilium quod pertinet ad eubuliam; iudicium autem de consiliatis pertinet ad sinesim. Illi enim dicuntur sensati vel sinecti

ponit ordinem inter eubuliam synesim et prudentiam

qui possunt bene iudicare de agendis. non autem stat hic ratio practica. sed ulterius procedit ad agendum. et ideo est necessarium tertium opus quod sit finale et completivum. scilicet precipere quod procedatur ad actum. et hoc proprie pertinet ad prudentiam. Unde dicit quod prudentia est preceptiva inquantum scilicet est finis ipsius determinare quid oporteat agere. sed synesis est solum iudicativa. et pro eodem accipitur synesis et eusynesia id est bonus sensus. sicut et iudicantur synethi et eusynethi id est sensati et bene sensati. quorum est bene iudicare. et sic patet quod prudentia est eminentior quam synesis. sicut et synesis quam eubulia. inquisitio enim ordinatur ad iudicium sicut ad finem. et iudicium ad preceptum. Deinde cum dicit Est autem non habere et cetera. ostendit quod synesis non est gnome prudentie et cetera. quod synesis sicut non est idem quod prudentia: ita non est idem cum hoc quod est habere prudentiam. aut est hoc quod est sumere vel acquirere eam. sed sicut in greco dicitur quod est quidam usus scientie dicitur synecte. sic et synene dicitur in hoc quod aliquis utitur opinione practica in hiis quod iudicat de hiis in quibus est prudentia quam quidem multi ab alio possunt iudicare bene. cum enim in greco idem est quod bene. Unde synesis secundum quam dicuntur aliqui eusineci id est bene iudicantes vel bene sensati. venit ex ea voce scilicet sinene quod dicitur esse hoc quod est discere. multociens enim discere nominamus sinene. Est ergo sensus quod synene in greco significat aliquem usum anime intellectualis. hic autem quidam usus non solum est discere sed et iudicare. synesis autem dicitur a synene ratione illius usus qui est iudicare. non ratione illius usus qui est discere. unde synesis non est idem quod habere vel discere prudentiam. ut quidam putaverunt.

Al. unde optime prudentia. in hoc quod iudicat

vel discere

vel discere

Deinde cum dicit Vocata autem gnome et cetera. determinat de tertia virtute que vocatur gnome. Et ad huius virtutis evidentiam. resumendum est quod supra dictum est in quinto de differentia epyikie et iusti legalis. Iustum enim legale determinatur secundum id quod in pluribus convenit. sed id quod est epikes est directivum iusti legalis. ex eo quod necesse est legem deficere in paucioribus. Sic ergo synesis importat iudicium rectum esse circa ea que ut in pluribus contingunt. id est gnome autem importat rectum iudicium

P

esse directivum iusti legalis. Et ideo dicit quod illa virtus quae vocatur gnome secundum quam aliquos dicimus eugnomonas id est bene sententiantes et habere gnomen id est attingere ad iustam sententiam virtus est eadem quae iustum vel rectum iudicium eius quod est obiectum epiikie. Et huius signum est quia hominem qui est epiikes maxime dicimus esse sygnomonicum quasi per quandam clementiam compatientem sapientiam. Et idem quod est epiikes dignum habere sygnomen id est quandam contemperantiam venie. Et ipsa virtus quae dicitur sygnomi est recta iudicativa eius quod est epiikes et in hoc recta quia verum iudicat. ¶ Deinde cum dicit Sunt autem omnes etc. Comparat predictas virtutes ad invicem et ad prudentiam. Et circa hoc duo facit. Primo ponit convenientiam inter hos habitus. Secundo probat ibi Et in eo quod etc. tertio infert quandam convenientiam ex dictis id est primo quod etc. Dicit ergo primo quod omnes predicti habitus tendunt in idem. Et hoc rationabiliter. Et quod in idem tendant patet quia eisdem attribuimus. Nominamus enim gnomen et synesim et prudentiam et intellectum eisdem attribuentes habere genomen et intellectum quos dicimus prudentes et synetos. Et quod rationabiliter eisdem attribuantur patet per hoc quod omnia predicta quae vocant potentias. Omnia enim ista actionum principia sunt esse singularia quae in operabilibus sunt sicut extrema sicut predictum est de prudentia. ¶ Deinde cum dicit Et in eo quod etc. probat quod dixerat et primo per rationem. Secundo per signum ibi Propter quod et naturalia etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit synesim et gnomen esse circa extrema et singularia sicut et prudentiam. Secundo ostendit id de intellectu ibi Et intellectus etc. Dicit ergo primo quod manifestum est synesim et gnomen esse extremorum singularium in quantum synetos et eugnomon id est sententians et sygnomon id est contemperans sententians est iudicativus de illis de quibus prudens preceptivus est et quae sunt epiiches epiikia de quibus est gnome possunt communia esse ad omnia bona humana quorum est prudentia inquantum unumquodque eorum se habet ad alium quod est de ratione iusti. Dicitur enim supra quod epiikes est quoddam iustum. Sic igitur dictum est quod gnome sit de hiis de quibus est prudentia quia omnia ista sunt

esse singularia et extrema. Per hoc patet quod operabilia autem esse singularia et extrema predictum est. Synesis et gnome esse operabilia sunt. Unde patet quod sunt esse extrema. ¶ Deinde cum dicit Et intellectus etc. Ostendit quod intellectus sit esse extremorum. Et dicit quod intellectus in utraque cognitione scilicet tam speculativa quam practica est extremorum. Quia primorum terminorum et extremorum aliquibus scilicet ratio procedere incipit est intellectus et non ratio. Est autem duplex intellectus quorum hic quidem est esse immobilium terminorum primorum qui sunt secundum demonstrationes que procedunt ab immobilibus et primis terminis id est a principiis indemonstrabilibus quae sunt prima cognita et immobilia quia scilicet eorum cognitio ab homine removeri non potest. Sed intellectus qui est in practicis est alterius modi extremi scilicet singularis et contingentis et est alterius propositionis id est non universalis quae est quasi maior sed singularis quae est minor in sillogismo operativo. Quare autem huiusmodi extremi dicatur intellectus patet per hoc quod intellectus est principiorum. Haec autem singularia quorum dicimus esse intellectum huiusmodi principia eius sunt quod est cuius gratia id est sunt principia ad modum cause finalis. Et quod singularia habeant rationem principiorum patet quia ex singularibus accipitur universale. Ex hoc enim quod hec herba fecit huic sanitatem acceptum est quod hec species herbe valet ad sanandum. Et quia singularia proprie cognoscuntur per sensum: oportet quod homo horum singularium quae dicimus esse principia et extrema habeat sensum non solum exteriorem sed et interiorem de quo supra dixit esse prudentiam scilicet virtutem cognitivam sive estimativam quae dicitur ratio particularis. Unde hic sensus vocatur intellectus quae est circa singularia. Et hunc philosophus vocat in tertio de anima intellectum passivum qui est corruptibilis. ¶ Deinde cum dicit Propter quod et naturalia etc. manifestat quod dixerat per signum. Quia enim predicti habitus sunt esse singularia oportet quod aliquo modo attingant virtutes sensitivas quae operantur per organa corporea. Et ideo predicti habitus videntur esse naturales. Non quod naturaliter totaliter sint a natura. Sed quia ex naturali dispositione corporali aliqui sunt promptiores ad hos habitus id est quod per modicam experientiam complentur in eis quod non accidit esse habitus

sententia

bene

intellectuales qui sunt etiam ultra. puta geo
metriam. vel metaphisicam et hoc est
quod subdit. quod nullus dicitur sapiens. i. me
thaphisicus. sicut non geometer. sed non. non
quin aliquem sed non sunt magis apti
ad hoc quam alii. hoc hoc est secundum dispositionem reo
tam. non secundum dispositionem propinquam. sed quia
aliquid dicunt. ultra hec gnomyn. et si
nesim et intellectum quod diximus. esse esse si
ngularia. et signum huius. quod habent secundum naturam istis
aliquibus. est quia estimamus quod con
sequantur etates homines secundum quas causas
nuntiatur natura corporis. est. n. aliqua
etas. s. senilis quam propter complexionem causis
mutationum corporum talium habet hic in
tellectum et gnomyn. quod tamen sit corporis.
Deum. et dicit propter quod et principium etc. In
fert duo correlaria ex dictis. quorum
primum est quod intellectus qui est bonum distinctivus
singularium in petitis. non solum secundum
sicut principium. sicut in speculativis. hoc et sicut fi
nis. in speculativis. n. demonstrationes
procedunt ex principiis. quorum est intellectus. non
tamen demonstrationes dantur de eis. hoc in
operativis demonstrationes procedunt ex hiis
. s. singularibus. et dantur de hiis. s.
singularibus. Causa. n. in sillogismo operativo. secundum quam
res movet ad agendum est minor est sin
gularis et et conclusio que concludit. ipsum operabile
bile. quod est singulare. Secundum in conclusione
ponit. i. quod oportet etc. quia. n. dictum est
supra. quod intellectus qui est principium. operabilium
consequitur experientiam et etates et
perficitur per prudentiam. inde est quod
oportet attendere huiusmodi quod opinantur et enuncia
ant esse operabilia homines experti et se
nes et prudentes quamvis non indicant
demonstrationes non minus quam ipsis demonstra
tionibus hoc et magis. hi. n. homines propter hoc
quod habent ex experiencia visum. i. rectum
iudicium. de operabilibus. vident. principia
operabilium. principia. autem sunt certiora con
clusionibus demonstrationum. Sciendum autem quod sicut
esse ea que hic dicta sunt quod sicut pertinent
ad intellectum absolutum in multis. in
dicium de primis principiis. ad rationem
autem pertinet discursus de principiis in con
clusiones. ita et circa singularia
vis cogitativa vocatur intellectus secundum quod

habet absolute iudicium de singularibus.
unde ad intellectum dicitur pertinere prudentiam
et synesim et gnomyn. dicitur autem ratio par
ticularis secundum quod discurrit ab uno in aliud.
et ad hec autem pertinet eubulia quam philosophus
non connumerat inter dictas esse ex mox.
Ultimo autem epylogat dicens quod dictum
est quid sit prudentia. que est principalis in
agibilibus. et sapientia que est principalis in specu
lativis. et circa que sunt utraque earum. et quod non
sunt in eadem parte anime rationalis.

d 10 Dubitabit autem utique aliquis etc.
Postquam philosophus determinavit de virtutibus
intellectualibus. hic movet quasdam du
bitationes de utilitate earum. et circa hoc duo
facit. primo proponit dubitationes. secundo solvit
eas. ibi primum quidem igitur dicimus etc. circa primum
duo facit. primo movet dubitationem de uti
litate sapientie et prudentie. ad quam autem re
ducitur. sicut ad principaliores. secundo
de comparatione harum duarum ad invicem.
. ibi adhuc autem ingens etc. circa primum duo facit
primo proponit dubitationem. et dicit quod aliquis potest
dubitare ad quid. vel quo sapientia et
prudentia sint utiles. secundo ibi sapientia quidem.
. n. etc. prosequitur dubitationem et primo
quantum ad sapientiam quam non videtur ad utilitatem esse.
Cuiuscumque. n. est utile in rebus humanis.
valet ad felicitatem que est ultimus finis.
vite humane. ad quam non videtur valere sa
piencia. non. n. videtur speculari ali
quid eorum per que homo sit felix. quod quidem
est per operationem virtutis. ut supra in primo. hic
tamen est sapientia. autem nullius generationis. i. op
erationis est consideratiua. cum sit de pri
mis principiis entium. Sic igitur videtur quod sapientia
non est utilis homini. secundo ibi prudentia
autem etc. prosequitur dubitationem quantum ad prudentiam
et primo inducit rationem quod prudentia
non sit necessaria homini. secundo excludit quandam
responsionem. ibi si autem non homini etc. dicit igitur
primo. quod prudentia habet quod secundum sit considera
tiva operationum humanarum ex quibus homo
sit felix. hoc propter hoc non videtur quod habeat
opus ipsa est. n. prudentia esse eaque sunt
iusta in comparatione ad alium. et pulcra
. i. honesta. et bona. i. utilia homini
secundum seipsum. que quidem operari pertinet ad bonum virum.
non videtur autem aliquis esse operativus

10

scilicet quod in hoc incipit hic generatione.

i homo

corporis quae sunt secundum aliquem habitum, eo quod sciat ipsa, sed ex eo quod habet habitum ad ea. Sicut patet in corporalibus quod per hoc quod homo habet scientiam medicinalem vel exercitativam non est magis operativus eorum quae pertinent ad hominem sanum vel ad bene se habentem, dummodo ea non consistant solum in eo quod est facere, sed in eo quod est esse ab aliquo interiori habitu. Contingit enim quandoque quod aliquis per notitiam artis operatur quaedam opera sanitatis quae consequi solent ex sanitate, tamen secundum quod procedunt ab habitu sanitatis, puta ut sic operatur ea homo sanus, sic enim non magis procedunt ab homine ex eo quod sciat medicinam, sed ex eo solum quod sit sanus. Cum igitur virtutes sint habitus et opera virtutum secundum quod ab eis procedunt conducunt ad felicitatem, non magis operatur homo ex hoc quod habet eorum notitiam per prudentiam, et sic prudentia non est bonorum operativa.

ait. hor

Deinde cum dicit: Si autem non horum etc., excludit quandam responsionem. Posset enim aliquis dicere quod licet homo ex quo est virtuosus non magis sit operativus operum virtutis per hoc quod ea cognoscit secundum prudentiam, est tamen prudentia necessaria ad hoc quod homo fiat prudens. Sicut ars medicinae est necessaria, non ad hoc quod sanus opera sanitatis exequatur, sed ad hoc quod fiat sanus. Et sic ponendum est quod homo debet esse prudens non gratia horum, scilicet operum virtutis, sed gratia eius quod est fieri virtuosum. Hanc autem responsionem excludit duabus rationibus. Quarum prima est quod ex quo homines essent studiosi, id est virtuosi, ad nihil esset eis utilis prudentia, quod manifeste est inconveniens. Secundam rationem ponit ibi: Adhuc autem etc. Videtur enim quod secundum rationem praedictam non solum habentibus virtutem non esset necessaria prudentia. Videtur enim nihil differre ad hoc quod aliqui fiant virtuosi utrum ipsi habeant prudentiam vel persuadeantur ab aliis qui habent, cum per hoc sufficienter homo ad hoc quod fiat virtuosus, sicut patet esse de sanitate. Cum enim volumus sani esse, non propter hoc curamus addiscere medicinam, sed sufficit nobis uti consilio medicorum. Et pari ratione ad hoc quod efficiamur virtuosi non oportet quod nos ipsi habeamus prudentiam, sed sufficit quod a prudentibus instruamur.

necessaria

ait. si habentib'

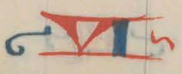
ait responsione

Deinde cum dicit: Adhuc autem etc., movet dubitationem circa comparationem sapientiae et prudentiae. Inconveniens enim esse videtur quod prudentia, quae est deterior et infirmior, id est indignior, quam sapientia, tamen videtur esse principalior, id est magis principativa, quia prudentia, quae operatur et praecipit de singulis, continetur enim sub prudentia et politica, ut dictum est in prohemio libri, quod haec praeordinat quasdam disciplinas debitum esse in civitatibus et quales unumquemque addiscere et usquequo. Et sic videtur praeesse et principari sapientiae, cum praecipere sit opus iudicantis. Et hoc videtur inconveniens, quod deterior principetur meliori. Subdit autem continuans se ad sequentia dicens quod de his quae provisa sunt dicendum est; nunc autem tacta sunt solum per modum dubitationis.

Deinde cum dicit: Primum quidem igitur etc., solvit praemissas dubitationes. Et primo solvit dubitationem de utilitate sapientiae et prudentiae; secundo de comparatione utriusque, scilicet situm in principali, ibi: Sed tamen etc. Circa primum duo facit. Primo solvit dubitationem quantum ad sapientiam et prudentiam; secundo specialiter quantum ad prudentiam, ibi: Adhuc opus etc. Circa primum ponit duas solutiones, quarum prima ostendit quod rationes quas induxit non efficaciter concludunt. Non enim sequitur, si per sapientiam et prudentiam non operatur homo ad felicitatem, quod propter hoc sint inutiles, quia etiam si neutra ipsarum haberet aliquam operationem, tamen secundum se essent eligibiles, cum sint virtutes perficientes utramque partem animae rationalis, ut ex dictis patet. Unumquodque autem est eligibile sua perfectio. Secundo solvit per interemptionem, ibi: Deinde etc. Et dicit quod sapientia et prudentia faciunt quidem aliquid ad felicitatem. Sed exemplum quod inducebatur non erat conveniens. Non enim hoc modo se habet sapientia vel prudentia ad felicitatem sicut ars medicinae ad sanitatem, sed magis sicut sanitas ad operationes sanas. Ars enim medicinae facit sanitatem sicut quoddam opus exterius operatum, sed sanitas facit opera sana quae sunt quidam usus habitus sanitatis. Felicitas autem non est opus exterius operatum, sed est operatio procedens ab habitu virtutis. Unde cum sapientia sit quaedam species virtutis communis, ex hoc ipso quod habet aliquis sapientiam et operatur secundum eam est felix. Et eadem ratio est de prudentia. Sed specialiter exprimit sapientiam, quia in operatione eius consistit potior felicitas, ut infra in decimo dicetur.

ait. corpus

Deinde cum dicit: Adhuc opus etc., solvit ea quae specialiter ad prudentiam pertinent. Et primo quantum ad hoc quod obiciebatur quod prudentia nihil facit ad opera virtutis.

so: quantum ad hoc quod obiciebatur quod prudencia
non est necessaria ad hoc quod homo sit virtuosus.
i. de eo autem quod est etc. dicit ergo primo quod ad hoc specia-
liter quantum ad prudenciam fallit quod obiceba-
tur quod per prudenciam non sumus magis operativi
operum virtutis. Sed iterum parum oportet exordiri quod op-
in virtutis perficiendum secundum utramque scilicet secundum prudenciam
et secundum moralem virtutem duo autem sint
necessaria in opere virtutis. quorum unum est ut
homo habeat rectam intencionem de fi-
ne quod quidem facit virtus moralis inquantum incli-
2 nat appetitum in debitum finem. Aliud autem est
quod homo bene se habeat circa ea que sunt
ad finem et hoc facit prudencia que est bene consi-
liativa et iudicativa et preceptiva eorum que
sunt ad finem et sic ad opus virtutis con-
currit et prudencia que est perfectiva rationalis
per essenciam et virtus moralis que est perfectiva ap-
petitivi que est rationalis per participacionem.
Sed quia altera particula anime que est penitus
irrationalis scilicet nutritiva non sit talis virtus que
concurrat ad opera humana ideo in
principio est quod in nutritiva potencia non est op-
erari scilicet non operari et hoc requiritur ad opera
virtutis humane ut ex supradictis patet.
Deinde cum dicit de eo autem quod est inmutabilis etc. sol-
vit id quod obiciebatur quod sine prudencia possit
aliquis esse et fieri virtuosus. Et circa hoc duo
facit. Primo ostendit quod prudencia non possit esse
sine virtute morali. Secundo ostendit quod virtus mora-
lis non possit esse sine prudencia ibi iterum de
virtute rursus etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit
quod ad hoc quod aliquis sit virtuosus requiritur
non solum virtus moralis sed etiam quedam
alia operativa principii. Secundo ostendit quid sit illud ibi
est autem etc. Tercio ostendit quod prudencia sit illud principium
addit adiunctorum virtutis moralis
ibi est autem prudencia etc. dicit ergo primo quod ad so-
lvendum hoc quod dictum est quod propter prudenciam
non magis homo operabitur bona et
iusta ad hoc quod fiat virtuosus oportet parum
superius resumentes quoddam eorum
que dicta sunt et incipientes hinc quod sicut
supra dictum est quidam operantur iusta
et tamen non dicimus eos esse iustos sicut est
aliquis operatur ea que sunt statuta legi-
bus vel invite vel propter ignoranciam aut ali-
quam aliam causam puta propter lucrum et non
propter amorem ipsorum operum iustorum tales

in quantum non dicuntur iusti quamvis operentur ea que
oportet eos facere et secundum ea que oportet facere bonum virum.
Et ita secundum in singulis virtutibus oportet hominem ali-
qualiter operari ad hoc quod sit bonus scilicet ut sit
bonus sive virtuosus ut scilicet operetur ex electione
et quia placeant ei ipsa opera virtutis. Iam
autem supra dictum est quod virtus moralis facit
electionem rectam quantum ad intencionem finis
sed ea que nata sunt fieri propter finem non per-
tinent ad virtutem moralem sed ad quam-
dam aliam potenciam id est ad quoddam aliud operativum principium
quod ingeniatur vias ducentes ad finem et
sic hoc principium est necessarium ad hoc quod homo sit vir-
tuosus. Deinde cum dicit est autem etc.
Ostendit quod sit istud principium. Et dicit quod de predictis ad-
est ulterius dicendum ut manifestius sciatur. Est
itaque quedam potencia vel operativum principium quod no-
minatur dinotica quasi ingeniositatem quedam
sive industriam que talis est ut per eam homo
possit operari ea que ordinantur ad intentionem
communiter quam homo presupponit sive bonum sive malum.
Et quod per ea que operatur possit sortiri id est con-
sequi finem et si quidem intencio sit bona
huiusmodi ingeniositas est laudabilis si autem sit pra-
va vocatur astucia que sonat in
malum sicut prudencia sonat in bonum. Et quia
dinotica est communis utrique inde est quod tam
prudentes quam astutos dicimus esse dinos id est
ingeniosos sive industrios. Deinde cum
dicit est autem prudencia etc. Ostendit quod addatur pru-
dencie super predictum principium. Et dicit quod prudencia non
est omnino idem quod predicta potencia scilicet dinotica sed id
tamen non potest esse sine ea sed in anima huiusmo-
di id est huic cognoscitivo principio scilicet dino-
tice habitus prudencie non fit sine virtute mora-
li que se habet semper ad bonum ut dictum est et hoc cuius
est in anima. Cum enim sic silogismi speculativi ha-
bent sua principia ita silogismi operabilium principium
est quod talis finis sit bonum et optimum quicum-
que finis sit ille propter quem aliquis operatur
et ponatur exempli gratia quodcumque puta temperato
optimum et quod principium est attingere medium
in concupiscenciis tactus. Sed quod hoc sit optimum
non apparet nisi bono id est virtuoso qui habet rec-
tam estimacionem de fine cum virtus mora-
lis non faciat rectam intencionem finis.
Et quod alius malum non appareat id quod est verum
optimum, et per hoc quod malicia opposita virtuti per- opposita.
vertit iudicium rationis et facit mentiri circa

fines qui sunt esse principia practicorum, sicut in speculativis videtur opinionem sequi contingere principia non directe per syllogizare si erret circa principia. Cum igitur ad prudentem pertineat recte syllogizare de operabilibus, manifestum est quod impossibile est esse prudentem illum qui non est virtuosus, sicut non possibile est esse sciens qui errat circa principia demonstrationis.

Intendendum utique rursus et cetera. Postquam ostendit quod prudentia non potest esse sine morali virtute, hic ostendit quod virtus moralis non potest esse sine prudentia. Et circa hoc duo facit. primo ostendit propositum. secundo solvit quandam dubitationem incidentem, ibi: Sed et ratio sic dissolvetur et cetera. Circa primum principaliter intentum, ibi: Intendendum et cetera. Circa primum duo facit. primo ostendit propositum. secundo probat per dicta aliorum, ibi: Propter quod aiunt omnes homines et cetera. Dicit ergo primo quod ex quo ostensum est quod prudentia non potest esse sine virtute morali, rursus intendendum de virtute morali utrum scilicet possit esse sine prudentia et dinotica. quod scilicet sicut ista duo non sunt idem penitus, sed tamen habent aliquam similitudinem adinvicem, inquantum utraque ad inveniendum convenientes vias ad finem propositum, ita etiam videtur se habere virtutem naturalem et principalem, id est moralem, quae est perfecta virtus. Et quod sit aliqua virtus naturalis quae praesupponatur morali, patet per hoc quod singuli mores virtutum vel vitiorum videntur aliqualiter existere aliquibus hominibus naturaliter. statim enim quidam homines a sua nativitate videntur esse iusti vel temperati vel fortes propter naturalem dispositionem qua inclinantur ad opera virtutum. Quae quidem naturalis dispositio quantum ad tria potest attendi. primo quidem ex parte rationis, cui naturaliter indita sunt prima principia operabilium humanorum, puta nulli esse nocendum et similia. secundo ex parte voluntatis quae de se naturaliter movetur a bono intellecto sicut a proprio obiecto. tertio ex parte appetitus sensitivi, secundum quod ex naturali complexione quidam sunt dispositi ad iram, quidam ad concupiscentias vel ad alias huiusmodi passiones aut magis aut minus aut mediocriter, in quo consistit virtus moralis. Sed primo duo quidem sunt omnibus hominibus. unde secundum hoc dicit hic philosophus quosdam esse naturaliter fortes vel iustos. Et tamen requirimus in his qui naturaliter sunt tales aliud aliquid quod sit principaliter bonum, ad hoc scilicet quod proprie virtutes per perfectiorem modum in nobis existant. quia et pueri naturales habitus sive inclinationes et pueri et bestiae insunt, sicut leo naturaliter est fortis et liberalis. Sed tamen huiusmodi habitus videntur esse nocivi nisi adsit discretio intellectus. Et videmus quod sicut in motu corporali, si corpus forte moveatur absque visu dirigente, accidit quod id quod movetur impingat et fortiter laedatur, ita etiam est et hic. Si enim aliquis habeat fortem inclinationem ad opus alicuius virtutis moralis et non adhibeat discretionem, accidet gravis laesio vel corporis proprii, sicut in eo qui inclinatur ad abstinentiam sine discretione, vel rerum exteriorum, sicut in eo qui inclinatur ad liberalitatem. Et similiter est in aliis virtutibus. Sed si huiusmodi inclinatio accipiat in operando intellectum, ut scilicet cum discretione operetur, tunc multum differt secundum excellentiam bonitatis. Et habitus qui erit similis tali operationi cum discretione factae erit proprie et perfecte virtus quae est moralis. Sicut igitur in parte animae opinativa sunt duae species principiorum operativorum, scilicet dinoches et prudentia, ita et in parte appetitiva quae pertinet ad mores sunt duae species, scilicet virtus naturalis et moralis quae est principalis. Et haec non potest fieri sine prudentia, sicut ostensum est.

Deinde cum dicit: Propter quod aiunt et cetera, manifestat propositum per dicta aliorum. Et primo per dictum Socratis. secundo per dictum eorum qui suo tempore erant, ibi: Signum autem et cetera. Circa primum duo facit. primo ponit dictum Socratis, et dicit quod propter praedictam affinitatem virtutis moralis ad prudentiam Socratici dixerunt omnes virtutes morales esse prudentias. secundo ibi: Et Socrates et cetera, ostendit in quo deficiebant. Et dicit quod in hoc dicto Socratis inquisitio quantum ad aliquid erat recta, quantum autem ad aliquid peccabat. In hoc enim quod existimabat omnes virtutes morales esse prudentias peccabat, cum virtus moralis et prudentia sint in diversis partibus animae. Sed quantum ad hoc benedicebat quod virtus moralis non potest esse sine prudentia.

Deinde cum dicit singulum autem etc. continuat id quod dictum est modo nostro. Et primo ponit dictam continuationem, secundo ostendit in quo deficiunt, ibi oportet autem etc. Dicit ergo primo quod signum huius quod virtus moralis non sit sine prudentia. Quia et nunc omnes diffinientes virtutem ponentes eam in genere habitus dicunt esse ad que se extendat virtus, et quod hic sit secundum rationem rectam. Dictum est autem ex premissis quod recta ratio in agibilibus est que est secundum prudentiam. Sic ergo omnes sic diffinientes et si non distincte determinent, videntur tamen aliqualiter divinare, sive coniecturare, quod virtus est talis habitus qui est secundum prudentiam. Deinde cum dicit oportet autem etc. ostendit in quo deficiunt sic dicentes. Et dicit quod oportet parum transcendere eorum dictum aliquid addendo. Non enim solum hoc habet virtus moralis quod sit secundum rationem rectam. Quia sic posset aliquis esse virtuosus moraliter sine hoc quod esset habere prudentiam, per hoc quod esset instructus per rationem alterius. Sed oportet ulterius dicere quod virtus moralis est habitus cum ratione recta que quidem est prudentia. Sic ergo patet quod Socrates plus dixit quam oportet, dum estimavit quod omnes virtutes morales essent rationes, et non cum ratione, quia dicebat eas esse scientias sive prudentias. Alii autem minus dixerunt quam oporteret ponentes virtutes esse solum secundum rationem. Aristoteles vero medium tenuit ponens virtutem moralem esse secundum rationem et cum ratione. Sic ergo manifestum est ex dictis quod non est possibile aliquem hominem esse bonum principaliter, id est secundum virtutem moralem, sine prudentia, neque esse prudentem sine morali virtute. Deinde cum dicit sed et ratio etc. solvit ex premissis quandam incidentem questionem, et primo movet dubium, secundo solvit, ibi hoc enim secundum quidem etc. Dicit ergo primo quod per premissa potest solvi ratio quam quidam inducunt disputantes ad hoc quod virtutes ab invicem separentur. Ita scilicet quod una virtus absque alia possit haberi. Videmus enim quod non idem homo est optime natus ad omnes virtutes, sed alius ad liberalitatem, alius ad temperantiam, et sic de aliis. Facile enim unusquisque perducitur in id ad quod naturaliter inclinatur, difficile autem est aliquid assequi contra naturalem impulsum. Sequitur ergo quod homo existens naturaliter dispositus ad unam et non ad aliam faciat, id est assequatur, unam virtutem ad quam naturaliter erat dispositus. Et hoc est contra Socraticos qui ponebant virtutes esse scientias. Hanc autem scilicet virtutem ad quam non est naturaliter dispositus nequaquam consequetur.

Deinde cum dicit hoc enim etc. solvit dubium predictum. Et dicit quod hoc quod dictum est contingit secundum virtutes naturales, sed non secundum quas aliquis dicitur bonus simpliciter. Et hoc ideo quia nulla earum potest haberi sine prudentia, nec prudentia sine eis, ut ostensum est. Et sic quando prudentia que est una inerit, omnes simul inerunt cum ea, quarum nulla erit prudentia non existente. Significanter autem dicit unum existentem, quia si essent diverse prudentie circa materias diversarum virtutum moralium sicut sunt diversa artificiorum genera, nihil prohiberet unam virtutem moralem esse sine alia, unaquaque earum habente prudentiam sibi correspondentem. Sed hoc non potest esse, quia eadem sunt principia prudentie ad totam materiam moralem, ut scilicet omnia redigantur ad regulam rationis. Et ideo propter prudentie unitatem omnes virtutes morales sunt connexe. Potest autem contingere quod alicui habenti alias morales virtutes dicatur aliqua que videtur deesse propter defectum materie, sicut pauperi virtuoso deesse magnificentiam quia non habet unde faciat magnos sumptus. Et tamen propter prudentiam quam habet est taliter constitutus ut in promptu haberet magnificentiam si sibi non deesset.

Deinde cum dicit manifestum autem etc. concludit principalem intentionem epilogando que dicta sunt. Et dicit manifestum esse ex predictis quod et si prudentia non esset operativa, quod homo indigeret ipsa propter hoc quod est virtus perfectiva eiusdem particule anime, scilicet intellectus. Manifestum est quod est operativa, quia electio recta que requiritur ad operationem virtutis non est sine prudentia et virtute morali, quia virtus moralis ordinat ad finem, prudentia autem dirigit circa ea que sunt ad finem.

Deinde cum dicit sed tamen etc. solvit dubium motum de comparatione prudentie et sapientie. Et dicit quod prudentia non principatur sapientie, neque id quod est deterius principatur [illegible]. Et inducit ad hoc duo exempla, quorum primum est quod ars medicine precipit quid quid debeat ad sanitatem, quandam non

tum principaliter sanitati. quia non utatur ipsa sanitate que est proprium acci- dens sive principium operationis. ut sic uteretur ea tamen principatur precipiendo illi. sed ars medicine precipit qualiter fiat sanitas. id est que precipit propter sanitatem sed non sanitati. et si- militer prudentia et politica non utentes sapientia precipiens illi qualiter debeat iudicare circa res divinas. sed precipit propter illam ordinans scilicet qualiter homines pos- sunt ad sapientiam pervenire. unde sicut sani- tas est potior quam ars medicine que est sicut eius finis. id est sapientia prudentia preeminens. Sermo in- convenienter est quod politica precipiat de omnibus que sunt in civitate quia sic esset quod precipi- at de hiis que pertinent ad cultum divinum sicut precipit de hiis que pertinent ad stu- dium sapientie. similiter igitur est propter hoc prudentiam aut politicam preferre sapientie ac si aliquis preferret civitatem quod minus est inconveniens. Et hic terminatur summa sexti libri.

Lib. vii.

Post hec autem dicendum aliud facientes principium. Et cetera. Postquam philosophus supra determinavit de virtutibus mo- ralibus et intellectualibus. hic in- cipit determinare de quibusdam que sequuntur ad virtutem et primo de continentia que est quiddam imperfectum in genere virtutis. secundo de amicitia que est quidam effectus virtutis in VIII libro. ibi: Post hec autem de amicitia et cetera. tertio de fine libri in X libro. ibi: Post hec autem de delectatione et cetera. Circa primum duo facit. primo determinat de continentia et incontinentia. secundo de delectatione et tristitia que sunt earum materia. ibi: de delectatione autem et cetera. Circa primum duo facit. primo distinguit con- tinentiam ab aliis que sunt eiusdem ge- neris. secundo de ea determinat. ibi: utrique conti- nentia et cetera. Circa primum duo facit. primo distinguit continentiam et eius oppositum ab hiis que sunt eiusdem generis. secundo ostendit de quibus eorum sit determinandum et de quibus res- tet dicendum. ibi: sed de hiis que disponere et cetera. Circa primum duo facit. primo enumerat hu- iusmodi dispositiones circa moralia inter principales. secundo ponit eorum opposita. ibi: divina autem dicuntur et cetera. Dicit igitur primo quod postea quedam dicta sunt de virtutibus moralibus et intellectualibus ad hoc quod dicendum moralium prosequatur or-

alio principio resumere. ut dicamus quod eorum que sunt circa mores fugiendorum tres species sunt. scilicet malitia. incontinentia. et bestialitas. horum quidem contrarium sic oportet accipere. Cum enim ut in VI dictum est bona actio non sit sine bone electione et appetitu recto. patet quod ad horum duorum perversitatem. Oportet quod aliquid sit in moribus fugiendum. si quidem sit perversitas ex parte appetitus. ut tamen practica remaneat recta. est incontinentia. que scilicet est quando aliquis iudicat recte existimationem de eo quod est fugiendum vel vitandum. sed propter passionem appetitus in contrarium trahitur. si vero in tantum invalescat appetitus perversitas ut ratio ducatur: ratio sequitur id in quo appetitus cor- ruptus inclinat. sicut principium quo- dam existimans id ut finem et opti- mum. unde ex electione operabitur per- versa ex quo aliquis dicitur malus. ut dictum est in VI. talis dispositio dicitur malitia. est autem considerandum ulterius quod perversitas in utraque ratione contingit ex eo quod corrumpitur con- temperantia debita illi rei sicut ergo corpus in homine perversum ex hoc quod cor- rumpitur humorum debita armonia huic homini. et similiter perversitas appetitus que movet bone potentie ratio consistit quod corrumpitur commensuratio affectionum humanarum. talis autem corruptio dupliciter contingit. in individuis. sed hominis latitu- dinem quandam sicut patet de temperantia humorum in corpore humano salvatur. non tamen hu- mana tamen maiori vel minori equali- ditate. et similiter contemperantia humane vite salvatur per diversas manieres affectionum. uno igitur modo potest contingere per- versitas in tali consonantia. id est que non excedatur extra limites humane vite. et tunc dicetur simpliciter incontinentia vel ma- litia humana. sicut et egritudo humana corporalis in qua salvari potest natura humana. alio modo potest corrumpi con- temperantia humanarum affectionum. id est quod progrediatur ultra limites humane vite in similitudinem affectionum alicu- ius bestie. puta leonis vel ursi aut por- ci. et hic est quod vocatur bestialitas. et est simile sicut si ex parte corporis complexio

n° de conti- nencia

n° quod malus est qui ex electione operatur mala

aliquis mutaretur in complexionem leoninam vel porcinam. Deinde cum dicit: quemadmodum autem etc., ponit contrarias dispositiones praedictis. Et primo ponit duo de quibus est manifestum. Et dicit quod contraria ad duo nobis praedictorum sunt manifesta: quia malitiae contrariatur virtus, incontinentiae continentia. Secundo ibi: ad bestialitatem autem etc., ostendit quid opponatur tertio, scilicet bestialitati. Et primo proponit quod intendit. Secundo manifestat propositum, ibi: quemadmodum Homerus etc. Dicit ergo primo quod bestialitati dicitur congruenter opponi quaedam virtus quae communem hominum modum excedit, quae potest nominari heroica vel divina. Heroas enim gentiles vocabant animas defunctorum antiquorum insignium, quas et deificatos dicebant. Ad cuius evidentiam considerandum est quod anima humana media est inter superiores substantias divinas, quibus communicat per intellectum, et animalia bruta, quibus communicat in sensitivis potentiis. Sicut igitur affectiones sensitivae partis aliquando in homine corrumpuntur usque ad similitudinem bestiarum, et hoc nominatur bestialitas super humanam malitiam transcendens, ita etiam rationalis pars quandoque in homine perficitur et formatur ultra communem modum humanae perfectionis, quasi in similitudinem substantiarum separatarum; et hoc nominatur virtus divina supra humanam virtutem. Et congruit, quia secundum rerum ordinem, ut Dionysius dicit, media ex diversis partibus attingunt utrumque extremum; et in humana natura est aliquid quod attingit ad id quod est supra, aliquid vero quod coniungitur inferiori, ad utrumque quod inter medium se habet. Deinde cum dicit: quemadmodum Homerus etc., manifestat quod dixerat. Et primo manifestat quod sit in quibusdam quaedam virtus heroica vel divina. Secundo ostendit quod talis virtus opponatur bestialitati, ibi: quare si, ut aiunt etc. Primo autem manifestat dupliciter. Uno modo per dictum Homeri, qui induxit Priamum de filio suo Hectore dicentem quod erat excellenter bonus, ita quod non videbatur mortalis filius hominis, sed divini, scilicet quasi quoddam divinum apparebat in eo ultra communem hominum modum. Secundo manifestat idem per consuetudinem gentilium, qui dicebant quosdam homines deificari, quod autem non dicitur esse eo quod adhuc homo vertatur in naturam divinam, sed propter excellentiam virtutis supra communem modum hominum. Ex quo patet esse in hominibus aliquibus quandam virtutem divinam, et concludit hanc virtutem esse bestialitati oppositam. Deinde cum dicit: et enim quemadmodum etc., probat propositum duplici ratione. Primo quia malitia vel virtus dicuntur per comparationem ad hominem, ita neque malitia est bestiae, quae est infra hominem, neque virtus deo, qui est supra hominem, sed virtus divina est honorabilior virtute humana, quae simpliciter virtus nominatur, et per oppositum bestiae est quoddam aliud genus malitiae a malitia humana, quae simpliciter malitia dicitur. Secundam rationem ponit ibi: quia autem etc. Et dicit quod homines in quibus invenitur talis divina bonitas raro inveniuntur, in hominibus; ut videntur esse divini viri, secundum Lacedaemones, quorum gratiae cives quando valde admirantur aliquem hominem bonitate dicunt: iste est vir divinus. Et similiter extremitas malitiae bestialis raro invenitur in hominibus. Et hoc propter tres causas, quorum primus est ex consuetudine gentis, sicut apud barbaros qui rationalibus legibus non reguntur; propter malam communem consuetudinem aliqui incidunt in malitiam bestialem. Secundo quia aliqui propter aegritudines et orbitates, id est amissiones carorum, ex quibus in amentiam incidunt et quasi bestiales fiunt. Tertio propter magnum augmentum malitiae, ex quo quidam sic excellenter infamantur dicentes eos bestiales. Quasi dicat: sicut virtus divina raro in hominibus invenitur, et bestialitas raro invenitur, ut utrumque proportionaliter respondeat. Deinde cum dicit: sed de hac quidem etc., ostendit quid de talibus dicendum sit et quid restet dicendum. Et primo continuat se ad praecedentia et sequentia. Secundo determinat modum agendi, ibi: oportet autem etc. Dicit ergo primo quod de dispositione bestiali posterius fiet quaedam rememoratio, scilicet in hoc eodem libro. De malitia autem virtuti opposita dictum est prius. Dicendum est autem de continentia et virtutibus, de incontinentia quae vituperatur, et de delectationibus et mollitie, quae vituperantur etiam, et similiter de continentia quae laudatur, et de delectationibus et perseverantia, quae laudantur etiam, ita tamen quod non existimemus hos habitus neque eosdem virtuti et malitiae, neque ut genere diversos. Deinde cum dicit: oportet autem etc., ostendit modum procedendi. Et dicit quod oportet hic procedere sicut in aliis rebus, ut scilicet ponentes ea quae videntur probabilia esse, primo quidem indicemus

Dubitationes

de eis. et sic ostendetur omnia que sunt
maxime probabilia esse predicta. sic si non omnia que-
cumque sunt homini a mente excidat. ostendemus
plura et principaliora. quia si enim
dicta nunc dissolvuntur difficultates
et relinquuntur. que non illa que sunt probabilia
sufficienter erunt determinata. Deinde cum
dicit videtur utique etc. determinat de continentia
et incontinentia perseverantia mollitie et primo id
quod determinatum est. primo ponit probabilia
secundo inducit dubitationes ibi dubitabit autem
utique aliquis etc. tertio solvit ibi primum
quidem igitur etc. circa primum duo facit. primo proponit
probabilia circa ipsam continentiam et
incontinentiam. secundo circa comparationem earum
ad alia ibi adhuc incontinentes etc. circa
primum ponit tria probabilia quorum primum perti-
net ad bonitatem et malitiam eorum predi-
ctorum et dicit quod probabile videtur quod continentia
et perseverantia sunt studiosa et lauda-
bilia. incontinentia autem et mollities sunt
prava et vituperabilia. secundum pertinet
ad rationes distinctivas ipsorum et dicit quod
idem videtur esse continens quod ille qui perma-
net in ratione vel in eo quod ratione iudi-
catur esse agendum. incontinens autem videtur
ille qui egreditur a iudicio rationis. tertium
pertinet ad rationes eorum et dicit quod inconti-
nens sciens aliquid esse pravum tamen agit
propter passionem. continens autem per contrarium
quando concupiscentias sciat esse pravas
non sequitur eas propter iudicium rationis. et hec
duo etiam sunt extendenda ad perseverantiam
et mollitiem. sed esse cetera. Deinde cum
dicit et temperatum quidem etc. ponit duo proba-
bilia circa comparationem eorum ad alia. quorum primum
accipitur secundum comparationem continentie
ad temperantiam. et dicit quod videtur
temperatus esse continens et perseverativus
sed quidam dicunt quod omnis continens et
perseverativus est temperatus. quidam
autem dicunt quod non esse omnino horum. quidam
autem dicunt quod omnis intemperatus est
incontinens et e converso. quidam autem sub aliqua
distinctione. quidam autem dicunt eos
esse alios. secundum accipitur per comparationem
ad prudentiam. et dicit quod quandoque dicitur homo
quod non contingit prudentem esse incontinentem
quandoque autem dicunt quod quidam prudentes

et dimini id est ingeniosi sunt inconti-
nentes. deinde cum dicit adhuc incontinentes ira
ponit unum probabile esse unum predictorum
et dicit quod quandoque dicuntur aliqui incontinentes
non solum concupiscentie sed etiam ire honoris
et lucri. ista igitur sunt sex que consueverunt
dici de continentia et incontinentia et perseve-
rantia et mollitie etc.

Dubitabit autem aliquis etc. postquam philosophus
proposuit ea que videntur esse proba-
bilia circa continentiam et incontinentiam
hic movet dubitationes contra omnia predicta non
tamen eodem ordine quo ea proposuit. proposuit
enim ea eo ordine quo cadunt in primam
hominis considerationem. est autem aliquid id quod est
consideratione prius an sit bonum vel malum. secundo
considerat propriam rationem rei. quarto
comparationem eius ad alia. et quia consequentia
huius investigatio ea que circa consistit in propria ratione
dubitationes prout inititur id quod est magis dubi-
tabile. sic igitur contra sex predicta ponit sex du-
bitationes. primam quidem esse tertium pro-
babile de actu continentis et inconti-
nentis. secundo ponit aliam esse quintum quod
erat de comparatione ad prudentiam ibi pru-
dentia autem contendente etc. tertia dubitatio
est contra quartum probabile quod erat de
comparatione ad temperantiam. et hoc
ibi adhuc si quidem etc. Quarta dubitatio est contra
secundum dubitabile quod erat de distinctione
continentis et hoc est ibi adhuc oportet si omnis opi-
nioni. Quinta dubitatio est contra primum proba-
bile quod erat de bonitate et malitia
continentie et incontinentie et hoc ibi adhuc
hec impersuadibilis etc. Sexta probatio est
contra sextum probabile de materia con-
tinentie et incontinentie ibi adhuc si circa
omnia etc. circa primum duo facit primo
proponit dubitationem dicens quod aliquis potest
de hoc dubitare quomodo aliquis qui habet rec-
tam existimationem est incontinens ope-
rando contraria. secundo ibi scientem quidem
igitur etc. prosequitur dubitationem et primo ob-
icit ad unam partem secundo obicit ad
aliam ibi ille qui igitur etc. circa primum excludit
quorundam solutionem ibi sunt autem quidam
etc. dicens igitur primo quod quidam dicunt non esse
possibile quod aliquis existimans
recte id est quod sit sciens sit incontinens

·no·n· fortia vincit a debiliori· Cum g.
scia sit q fortissimum in hoie· difficilem
q existente scia in ho. ad eam impet scie et
trahat ipm qsi sua cum mag to e pfico
e mag duet· et impet sensi.le pri sic
fue et h fuit to socrtis v totali in
sistebat huic rom· q· incontinen· n
sit putabat· n· q ullus qtre estimet
oparet aliquid pt id q e optim· s
q oe pec attidat p ignoranciam
Deinde cum d· iste quid g. et c. Obicit igitur
et dic q iste sermo socratis dubium indu
c q ea q sunt appen manife· incti· n· in
dent aliq opari illud q sciunt ee in
malum· et si ita sit q pceit p igno
ranciam q aduciat eis dum sunt in
passione puta concupie· l· ire· optim
e querere· qualis ignorancia sit ista
m· e· n· q incontinens antq passio su
ueiat no existiat faciendum illud q p
passionem postea facit. Deinde cum dic
sunt· et· quidam et c. excludit solom
quorundam· et primo ponit eam dicens
q quidam cocedunt quidam de eor
a socrte· s· q scia n trahit· qda· a· n c
cedunt· s· q ullus pcc n p ignoranciam qfi
tent· n· q nichil e melius et forcius
qm scia q· s· pfit ea trahe· n tm cofite
tur q ullus psit opari pt id q opinatur
ee melius· et inde e q dnt q incontines
qui sciatur a voluptatibus no hnt sa
encia3 s3 opionem· sco· 1· s3 tum et c. ex
cludit solom pdcam et dic q inconti
nens aut ht opionem forte aut debile
si fortem· eadem ro de ea et de scia·
quia no min inheretur vim qm alei
ut inf dicetur· si aut no sit fortis
opio tendens qtra concupias s3 e quieta
· r· remissa et debil· sic accidit in hiis q
dubitant· v· h no ee imputandum
s3 venia dignum· q· s· ho no maneat
at debili opinantis q concupias for
tes· Non a· dte venia· in malicia·
in3 aliem a· vituperabilium· mt q e
contineri· i· s· q totalr ei n imputet
Deinde cum dic pterea g. et c. mouens du
bitacom ee oparacom continentie ad
prudenciam q erat· q· in pbatce· et p obi
e ad unam ptem concludens ex prim

Cuius q

aliquis possit ee incontinens· s3 habeat
prudenciam q in quum tecteat· si· n· i
continens ht opionem qtra tendentem
concupiuc primus et n ht debilem quia s.
no ect ei imputandum· Relinquitur g.
q heat fortem opiom qtra tendentem
s3 inter opiones prudencia e fortissima
g. incontinens maxime prudencia qtra
dentem· sco· 1· s3 inconueniens et c. o. hec
inconueniens du· ratione· quarum prima e q· s
h sequitur q id simul sit prudens et
incontinens q n· e impossibile nullus· n·
diceret ad prudentem ptine q volens op
etur pvissima· dein· e· n· sup· in· v· s·
q ee prudenciam prior e qm voluita
rius peccat. Secundam rom ponit
· s· Cum hiis· a· et c. Est· n· supius ons
q prudens no solum e cognoscitiuus q3
e aliquid ex mox· s· hiis estimacom
rectam ee opabilia singularia q
g. in· v· s· dixit ee extima· et e hiis a
in uirtutes· s· morales· ut in· v· s· e con
sum· v no indet possibile q aliquis
prudens exit uirtutes opet. Deinde cum d. ad
huc siquid et c. mouet dubiom ee com
paracom continentie et tempancie q e
rat qtrum pbabile· Oz· n· alr dicendi
ee· quorum primum e q continens dicatur
aliqs ex eo q ht concupias pruas et for
tes a quibus no deducatur q rom et sic
e in tempatus no erit continens· in3
continens e tempatus· ille· n· qui e
pfecte tempatus no ht pruas concupias
et sic n hoc pruas concupias vehem
tes repugnat ei q e ee tempatum
Oportet· a· q tempatus haeat prauas
concupias si ecet continens scdm prius sup
pone· sed aut tum e q continens ha
beat concupias no pruas s3 bonas et
sic sequeretur q quicq3 hitus phib3
eas sequi sit prius· tal' a· hitus e
continencia· g. no omis continencia e
studiosa· tertium tum e q concupias
quas ht continens no vehementes s3
infime et debiles· et c. si no sunt p
ue· et indifferentes· ee continentem
no erit venial· r· laudabile et si sint
pue et tum debiles· no e magnum eis
resiste· et in incontinentiam ht tamquam do

magis ei resistere et tamen continentia habere
et venerabile videtur. ergo sequi magis
quicquid hoc tum dictat. Decimum est
dicens. Adhuc si omni opinioni etc. Mouet du
bitacionem circa ipsam diffinicionem conti
nentis que erat probabilis prima positionum. et pro
mouet dubitacionem contra racionem continentie prius
supra dictam est quod ille est continens et permanet
sive ratione. et dicit quod si continentia facit
persuasivum omni opinioni idest facit hominem
persuasivum quod sit opinioni immorentem et non
recedentem ab ea sequitur quod quedam conti
nentia sit prava. contingit enim aliquem
opinione esse falsa a qua discedere esset
bonum. Vnde ab ea detineri est pravum. Cum
tamen continentia laudatur quia aliquid bonum
facit idest. Hi omnium etc. obicit contra racionem in
continentie. prius supra dictam est quod incontinens est
egressivus a racione. et hoc contra rationibus quia
per maxime quod si incontinentia sit egressiva a
qualibet opinione sive racione. sequitur quod aliqua
incontinentia sit bona. Cum tamen semper in
cipiatur ut mala et hoc ideo quia aliqua op
tima racio persuadet aliquem malum sicut quod in
temperare est bonum et ponit exemplum de hoc quod quidam
poeta nomine sicut (?) Sophocles nar
rat quod Neoptolomus qui fuit in bello
Troiano persuasus fuit ab Odisseo quod menti
retur Philoctethi propter quandam causam que
videbatur honesta quam tamen postea non
permansit in opinione que sibi fuit persu
asa propter hoc quod erat ei tristitia et sic mentiri
et maxime est laudabile. Sed etiam sophisticam
ponit idest adhuc sophistice fimo (?) etc. et dicit
quod racio sophistica mentiens idest concludens
falsum est dubitacio idest dubitationis causa quia cum
sophiste adhuc quod appareant sapientes non
hunc concludere in opinionibus. cum adhuc pertin
gant scilicet laudando scilicet rationibus induce du
bitacionem. mens enim audientis ma
net ligata. cum ex una parte non velit
permanere in eo quod est racio concludit propter id
quod conclusio eius placet et ex alia parte non
potest procedere ad contrarium quia non habet in
sua potestate solucionem argumentacionis
ut tamen propter hoc quod ille si permanet in racione
quam solvere nescit est incontinens ab hoc non sequitur
videtur quod cogitdi a quacumque racione sit in
continencia. Tercium. ponit idest

tactum etc. Si enim cogitdi a quacumque racione
sit incontinentia sequitur quod quedam bona
quod imprudencia incontinentie iuncta sit
virtus. et sic virtus componitur ex duobus
malis quorum est imprudentia et que sequitur idest quod dicitur
quod aliquis operetur contraria his que opinatur
est propter incontinentiam. opinatur autem quod
bona sint mala et quod non oportet
ea operari quod est imprudentie. Vnde sequitur quod operetur
bona et non mala quod est virtutis. Quartum
ponit. Adhuc persuadi etc. mouet du
bitacionem circa bonitatem et maliciam continentie et in
continentie. Videtur enim quod ille qui operatur
mala ex eo quod est sibi persuasivum quod sint
bona et inde est quod prosequitur et eligit de
lectabilia tanquam per se bona quod facit
intemperatus. sit melior eo qui operatur
mala non propter racionem quia sit decep
tus sed propter incontinentiam. ille enim qui est
persuasus videtur esse magis sanabilis propter hoc quod de
facili potest sibi dissuaderi quod credit sed incon
tinens non potest mutari ex aliqua bona per
suasione. quia in illo videtur esse verum prover
bium quod dicimus quod quando aqua est suffocat resi
sientem suffocat bibentem quid adhuc
valet ei bibere et similiter si aliquis ageret
et aliqua mala quia persuasus sit remota
illa dissuasione sic sitis cessat ad hi
bito potu aque. non autem incontinens
suasus est et dicit ea que recta sunt et
nichilominus alia agit unde a qua bone suasio
nis eum non iuvat sed suffocat. Quintum
est dicens. Adhuc si circa omnia etc. mouet du
bitacionem circa naturam continentie et inconti
nentie que erat sextum positionum et
dicit quod si continentia et incontinentia non so
lum sunt circa concupiscentias sed circa omnia alia
et omnia hominis non potest dici quis sit
simpliciter incontinens. nullus enim invenitur
qui habeat omnes incontinentias. dicimus autem
quosdam simpliciter incontinentes. non ergo
videtur quod supradictum est quod continentia
et incontinentia sit circa omnia. Vltimo epilogando
concludit quod tales quedam dubitaciones ac
cidunt circa predicta et quasdam harum
dubitationum oportet interimere quas scilicet concludentes
et quasdam relinquere quas concludentes
pro vero. hoc est enim via a solucione dubitationis. Consequenter
intur (?) quid sit verum circa id quod dubitatur.

Primum quidem igitur intendentes etc. Postquam
philosophus posuit quasdam probabi-
les de continencia movit de
singulis dubitationes. Hic accedit ad solvendum.
Considerandum autem est quod non eodem ordine solutiones
inducit in quo probabilia prosecutus est in
quo dubitationes induxit, sed secundum quod exigit
ordo doctrine. Procedit autem secundum quod unius dubitationis solutio
ex alia dependet. Primo igitur dicit de quo est
intencio. Secundo exequitur propositum ibi Est autem principium
etc. Dicit igitur primo quod ad solvendum predictas
dubitationes primo est considerandum utrum aliqui eorum
qui sunt scientes possint esse inconti-
nentes vel non et si sic per quem modum sciant.
Et hec dubitatio primo solvitur quia eius so-
lutio pertinet ad considerandum an sit inconti-
nencia vel non. Deinde est circa superius quod contra
Socratis adherebat quod incontinencia
non posset. Quia de unoquoque oportet considerare an est
deinde. Secundo oportet considerare esse qualia debe-
ant poni aliquid scilicet continentem vel inconti-
nentem utrum scilicet circa omnem delectationem
et tristiciam vel circa quasdam determinatas et hec du-
bitatio secundo solvitur. Hec fuit sexto loco
mota quia primum inquirendum quid sit
aliquis hic est considerare utrum ipse sic
ex modo procedendi ut in precedentibus et
quia continens et perseverans sunt unum differentes
similiter est hic considerandum utrum sunt idem vel
differant et similiter considerandum est de omni-
bus aliis que habent connexionem et convenien-
tiam huic consideracioni. Deinde est dubitatio et autem
principium etc. Incipit solvere dubitationes supra
motas. Et primo declarat an sit continens
et incontinens declarando primam dubitationem que
movebatur et tertium probabile. Secundo de-
terminat utrum continencie et incontinencie
solvendo sextam dubitationem que movebatur
quia sextum probabile et quia temperancia et
continencia conveniunt in materia sunt in hoc par-
te ostendit differentiam temperancie et continencie
solvens secundum dubitationem que movebatur contra quar-
tum probabile. Quarto quis sit peior utrum
intemperatus vel incontinens solvens quintam
dubitationem que movebatur contra primum probabile
ibi Sapiens incipit. Dicit ergo autem aliquis in-
continens etc. Ostendit quod sit continens et incon-
tinentia solvendo quartam dubitationem
que movebatur contra quartum probabile

secundum

et cum hoc solvit septimam que movebatur
contra tertium probabile ostendendo quod prudens non potest
esse incontinens et hoc circa principium vel ut do-
ctrinam igitur continens est etc. Est autem primum circa hoc. Pro-
prium mittit quedam que sunt necessaria ad solvendum.
Secundo excludit falsam solutionem ibi De eo
quidem igitur etc. Tertio ponit veram ibi Sed quoniam
dupliciter etc. Circa primum duo facit. Primo dicit de quo
est intencio. Secundo exequitur ibi Utrum autem etc. Dicit igitur
primo quod ad determinandum predicta oportet primo in-
tendere ut sciamus hec duo quorum primum est utrum
continens et incontinens habeant differentiam
specificam per quam ab omnibus aliis diffe-
rant et cetera quia ex hoc habent unum determi-
natum esse quod sunt sic differencia in a-
liquo una est ex hoc quod est esse intemperantem vel inequalem
id est in modo se habendi esse circa unum sicut
prudencia est esse circa omnem materiam moralem
non tamen eodem modo sicut virtutes morales.
Ad expositionem quod dicitur sub dicit quod considerandum est
utrum aliquis dicatur incontinens solum ex
hoc quod est esse circa aliquam materiam vel solum et ut
id est solum ex hoc quod aliquis modo se habeat indif-
ferenter esse circa omnem materiam vel non solum propter hoc vel pro-
dicatur aliquis continens vel incontinens
sed in ambobus id est ex determinato modo et ex
determinata materia. Secundo quod oportet considerare est si continentia
et incontinentia sint circa omnia vel non
sed esse determinata materia. Deinde est dubitatio
utrum etc. Declarat quod dicitur et per se dicitur
quod continens et incontinens non dicitur aliquis sim-
pliciter circa omnia sed esse illam determinatam
materiam circa quam dicitur aliquis temperatus
vel intemperatus scilicet circa concupiscentias et delecta-
tiones tactus. Secundo ibi Utrum autem hic etc. de-
terminat primum et dicit quod non dicitur aliquis continens vel
incontinens solum in eadem materia ut vel alio de-
terminate sicut neque idem esse temperatum
cum sint circa eandem materiam sed dicitur aliquis in-
continens in sic habere id est ex hoc quod aliquis secus se habet
circa determinatam materiam. Quia hic scilicet intem-
peratus ex electione ducitur ad peccandum
quasi existimans quod semper aliquid debeat
prosequi id est accipere delectabile sibi presen-
tialiter oblatum, sed incontinens non hoc
existimat sed tamen prosequitur delectabi-
lia que sunt sibi presentia. Deinde est dubitatio de eo
quidem igitur etc. Excludit falsam solucionem
quam supra tetigit et dicit quod nichil dif-

fert

ad praesentem rationem, si dicatur quod illa cognitio per quam aliqui incontinentes agunt sit non opinio sed non sit scientia, ex eadem evidentia constat quod quidam incontinentes opinativi non habent debilem inhaesionem quasi dubitantes, sed aestimant se per certitudinem scire. Si ergo aliquis dicere velit quod propter hoc magis opinantes praeter opinionem agunt quam scientes, quia certe id est debiliter inhaerent opinantis consideratio, dicendum est quod nihil differt scientia ab opinione. Quidam enim non minus inhaerent opinionibus quam alii his quae sciunt, sicut patet per Heraclitum, qui adeo firmiter tenebat opinionem scilicet semper moveri et non esse veritatem aliquam diu permanendi in rebus, quod in fine vitae suae nolebat loqui ne veritatem enuntiaret, sed solum movebat digitum ad aliquid enuntiandum, ut dicitur in IV Metaphysicae.

Deinde cum dicit: Sed quoniam dupliciter etc., positis rationibus solvit dubitationem per quasdam distinctiones, supponendo materiam ipsius operativae scientiae. Et primo ad hoc etc. Et primo ponit tres distinctiones quarum prima est quod dupliciter dicimus aliquem scire: uno enim modo dicitur scire ille qui habet habitum sed non utitur eo, puta geometra cum non considerat geometricalia; alio modo dicitur scire ille qui utitur sua scientia scilicet considerando ea quae sunt illius scientiae. Multum autem differt utrum aliquis agat ea quae non oportet habens habitum scientiae sed non utens, vel quod aliquis habeat habitum et utatur speculando. Hoc enim videtur esse durum scilicet quod aliquis agat contra id quod actu speculatur; non autem videtur esse durum si aliquis agat contra id quod habitualiter scit sed non considerat.

Secundam distinctionem ponit ibi: Adhuc quia duo modi etc. Et dicit quod duo sunt modi propositionum quibus utitur ratio practica, scilicet universalis et singularis. Nihil autem prohibet quod aliquis operetur praeter scientiam qui habitu quidem cognoscit utramque propositionem, sed in actu considerat tantum universalem, non autem particularem. Et huius ratio quia operationes sunt circa singularia. Unde si aliquis non considerat singulare, non est mirum si aliter agat. Sciendum tamen quod duplex potest accipi universale: uno quidem modo prout est in seipso, puta si dicamus quod omni homini conferunt sicca; alio modo prout est in singulari, puta si dicamus quod iste est homo vel quod talis cibus est siccus. Potest ergo contingere quod aliquis sciat et in habitu et in actu universale prout est in se consideratum, sed universale consideratum in hoc singulari vel non habet, id est in habitu non cognoscit, vel non operatur, id est non cognoscit in actu. Secundum hos modos sciendi differentes in tantum differt in proposito quod secundum unum videbatur ut nullum inconveniens videatur cum quis incontinenter agit uno modo scire, scilicet in universali tantum, vel etiam in singulari in habitu sed non in actu; sed si aliquo alio modo sciret ille qui incontinenter agit, videretur esse inconveniens, scilicet si sciret singulare in actu.

Tertiam distinctionem ponit ibi: Adhuc autem habere etc. Et primo ponit distinctionem; secundo excludit obiectionem, ibi: Dicere autem sermones etc. Dicit ergo primo quod praeter praedictos modos adhuc invenitur in hominibus alius modus sciendi, quod scilicet habitu et non actu, differentiam quandam videmus habere. Alius enim est habitus solutus, ut statim possit exire in actum cum homo voluerit; alius autem est habitus ligatus, ita quod non possit exire in actum, unde quodammodo videtur habere habitum et quodammodo non habere, sicut patet in dormiente vel in maniaco aut ebrioso. Et hoc modo sunt dispositi homines dum sunt in passionibus. Videmus enim quod irae et concupiscentiae venereorum et quaedam huiusmodi passiones manifeste transmutant etiam corpus, et non solum animales motus, puta cum ex his in aliquibus corpus causatur insania. Et ideo manifestum est quod incontinentes similiter disponuntur dormientibus et maniacis aut ebriosis, quod scilicet habent habitum scientiae practicae in singularibus ligatum.

Deinde cum dicit: Dicere autem sermones etc., excludit obiectionem. Posset enim aliquis obicere contra praedicta quod incontinentes quandoque dicunt verba scientialia etiam in singulari, et ita videtur quod non habeant habitum ligatum. Sed ipse hanc removet rationem dicens quod hoc quod dicunt sermones scientiae non est signum quod habeant habitum solutum. Et hoc probat per duo exempla. Quorum primum est quia et illi qui sunt in passionibus praedictis, puta ebrii et maniaci, proferunt voce demonstrationes, puta geometricas, et dicunt verba Empedoclis quae erant difficilia.

ad intellectum, quia incipientes philosophiam scripserunt sive compilaverunt de primo quando audiunt quaecumque sermones quos ore proferunt, sed non dum interius sciunt, idest sic quod mente intelligant. Ad hoc enim requiritur quod illa quae homo audit fiant ei quasi connaturalia propter perfectam impressionem ipsorum intellectui, ad quod homo indiget tempore in quo intellectus per multiplices meditationes firmetur in eo quod accepit. Et ita etiam est de incontinente, quia si dicat non esse nunc bonum prosequi tale delectabile, tamen non ita sentit in corde. Unde sic existimandum est quod incontinentes dicunt huiusmodi verba sicut simulantes, quia scilicet aliud sentiunt corde et aliud proferunt ore. Deinde cum dicit: Adhuc autem et sic naturaliter etc., solvit propositam dubitationem per naturalem processum practicae scientiae, applicando praedictas distinctiones ad propositum. Et dicit quod quarto modo potest aliquis considerare causam praedictae dubitationis naturaliter. Et primo proponit universalem processum practicae scientiae in agendo. Secundo ostendit impedimentum quod accidit in continente, ibi: quandocumque quidem igitur etc. Circa primum dicit quod si aliquis velit considerare causam quare incontinentes praeter scientiam agant, secundum naturalem processum practicae scientiae, oportet scire quod in eius processu est duplex opinio. Una quidem universalis, puta quod omne inhonestum est fugiendum. Alia autem est singularis circa ea quorum sensus est proprie cognoscitivus, puta quod hic actus est inhonestus. Cum autem ex his duabus opinionibus fiat una ratio, necesse est quod sequatur conclusio, sed in speculativis anima solum dicit conclusionem, in factivis autem statim operatur. Puta si opinio universalis sit quod omne dulce oportet gustare, opinio autem particularis sit quod demonstrato aliquo particulari sit dulce, necesse est quod ille qui potest gustare statim gustet, nisi sit aliquid prohibens. Et hoc quidem sit in illo temperato qui non habet concupiscentiam repugnantem rationi proponenti quod omne honestum est utendum, et sic in illo intemperato, cuius rationi concupiscentia non repugnat, quae inclinat ad hoc quod omne delectabile sit sumendum. Deinde cum dicit: quandocumque quidem igitur etc., ostendit qualiter accidat defectus in incontinente. Et primo ostendit aliquid esse prohibens. Secundo ostendit causam prohibitionis, ibi: non contraria autem etc. Tertio ostendit qualiter ista prohibitio cessat, ibi: qualiter autem etc. Circa primum considerandum est quod in incontinente ratio non totaliter absorbetur

a concupiscentia quin in universali habeat veram sententiam. Sic igitur ita quod ex parte rationis proponatur una universalis prohibens gustare dulce inordinate, puta si dicatur nullum dulce est gustandum extra horam. Sed ex parte concupiscentiae proponitur quod omne dulce est delectabile, quod est per se quaesitum a concupiscentia. Et quia in particulari concupiscentia ligat rationem, non assumit sub universali rationis ut dicatur hoc est praeter horam, sed assumit sub universali concupiscentiae ut dicatur hoc est dulce, et sic sequitur conclusio operis. Et sunt in illo incontinente duae rationes sic se habentes. Quandoque enim est quod hoc non se habeat, quin processus rationis perficiatur per hoc quod forte insurgente concupiscentia ratio dicit hoc concupiscibile esse fugiendum, sed universalem sententiam vero demum est. Concupiscentia autem ducit ad hoc libere et assumendo absque prohibitione rationis quae est ligata. Quia concupiscentia quae est vehemens potest movere quamlibet particularem animae et rationem si non sit sollicita ad resistendum, et sic accidit conclusio operis. Sic ergo agit incontinens quasi ratione et opinione in universali. Deinde cum dicit: non contraria autem etc., ostendit causam praedictae repugnantiae. Et dicit quod non est ibi contrarietas ex parte rationis per se, sicut accidit in dubitationibus, sed solum per accidens, inquantum scilicet concupiscentia contrariatur universali rectae rationis, non autem aliqua opinio per se contrariatur rectae rationi, sicut quidam dicebant. Et ex hoc manifestum est quod bestiae non dicuntur continentes aut incontinentes, quia non habent universalem modum opinionum moventem, cui contrariatur concupiscentia, sed moventur solum ex fantasia et memoria singularium. Deinde cum dicit: qualiter autem solvitur etc., ostendit qualiter cessat talis repugnantia. Et dicit quod qualiter solvitur ignorantia quam incontinens habet circa particulare et rursus redit ad rectam scientiam, eadem ratio est quae de vinolento et dormiente, quae quidem passiones solvuntur facta aliqua transmutatione circa corpus. Et similiter quia per passiones animae, puta per concupiscentiam vel iram, transmutatio corporis incipit, cessante hac transmutatione corporali ad hoc quod homo redeat ad sanam mentem. Et ideo haec ratio non est propria huius considerationis, sed magis oportet eam audire a physiologis, idest naturalibus. Deinde cum dicit: Quia autem ultima etc., ponit ... sa

solint hanc rom socratis et dic q ar[istoteles] et
pimo ultima .s. singularis . accipit
p[ro]p[ositione]m et p[ri]ncipatur in actionibus que
sunt circa singularia . hi . aut p[ro]p[ositi]o[n]em a
opinionem ille q est in p[ro]p[ri]a q[ua]l[itat]e ul omo
non habet in h[ab]itu .v[e]l. habet h[ab]itum ligatum ut
non possit in actu exire . sz hoc modo loq[ui]tur de
hiis sicut ebrius dicit u[er]ba empedoclis . quia
g[ra]tia isto sunt ita et quia ulterius q[uod] p[ro]p[ri]e sciam q[uo]d p[ro]
hendit non est extremus ter[m]i[nu]s sed a[b]ilium vide
seq[ui] q[uod] socrates querebat .p[ro]z. u. ex p[re]
dictis q[uod] passio non fit in p[re]sentia p[ri]nci
palis que est ulterius . Cum passio sit solum in
p[ar]ticulari in ulter[ior]i scientia c[u]m h[ab]et c[ir]ca passione . sz
solum estimatio sensibilis q non est tante
dignitatis . Ultimo . a . ep[ilo]go tan
ta dicta et dicit q[uod] sciens incontinent a
g[er]at . v[e]l ille qui non est sciens . v[e]l quo modo in co[n]
tinens sit sciens

Utrum aut est aliquis incontinens et c.
postq[uam] ph[ilosoph]us o[stendit] q[uod] p[re]t[er] sciam pot
aliquis p[re]ter illa op[er]ari p[ro]p[ter] q[uod] sciam
p[er] incontinentiam et incontinens sit . h[ic] deci
nit de m[ateri]a continentie et incontinentie et p[ri]
o[stendit] q[uod] sit materia intrinseca .2°. o[stendit] q[uod] p[ro]p[ter]
at ea alius h[ab]itib[us] qui sunt circa eandem
m[ateri]am . ibi circa eas aut que p[er] tactu[m] et c. circa
p[rim]um duo facit . p[ri]mo dicit de quo est intentio
. so[lvit] manifestat p[ro]p[ositu]m . ibi . q[uonia]m quid[em] igitur et c.
Est a[utem] c[on]sid[er]andum q[uod] supra sextam du
bitationem p[ro]ponens dixit q[uod] si continentia et in
continentia circa sunt circa omnia . nullus esset
simpliciter incontinens et id hanc solum sol
u[er]e intendens . duo p[ro]ponit circa illa
quorum p[rim]um est utrum aliquis sit simpliciter in
continens . v[e]l omnis dicantur incontinentes
particulariter . sim est sic aliquis est simpliciter
incontinens circa qualem m[ateri]am est . Deinde
cum dicit quoniam quidem igitur et c. Exequitur p[ro]p[ositu]m
et p[ri]mo p[ro]ponit m[ateri]am generalem intrinsecam
et dicit manifestum esse q[uod] continentes et in
continentes p[er]severantes et molles dicuntur
circa delectationes et tristicias . so[lvit] . ibi . Illa
aut sunt hec et c. Inquirit specialem m[ateri]am
predictorum et p[ri]mo o[stendit] quo diversificatur
continentia et incontinentia . Circa diversas
delectationes . so[lvit] . compat incontine
ntias diversarum delectationum ad inuicem
. ibi . quia aut est nimis turpis et c. circa p[rim]um
duo facit . p[rim]o o[stendit] quo dicitur aliquis diversi[mode]
continens . v[e]l incontinens s[ecundu]m q[ua]ntum humanarum
delectationum adinuicem . so[lvit] s[ecundu]m d[iversa]m
humanarum delectationum . Petit . ibi . Illa aut
quedam et c. circa p[rim]um duo facit p[ri]mo o[stendit] p[ro]p[ositu]m
so[lvit] manifestat quedam que dixerat . ibi . Illa a
cor[p]oralium et c. circa p[rim]um duo facit . p[ri]mo distin
guit delectationes humanas . so[lvit] o[stendit] q[uod]
mo circa eas diversificatur continens . v[e]l in
continens . ibi . eos quidem igitur et c. 3°. infert
quedam corollaria ex dictis . ibi . et isti hoc modo
et c. dicit igitur p[ri]mo q[uod] eorum que faciunt de
lectationem hominum . Quedam sunt ne
cessaria ad vitam humanam . Quedam
. a[utem] non sunt necessaria . sz p[er] se considerata
eligibilia hominum . quamvis possit in eis e[ss]e
s[uperhabun]dantia et defectus . q[uo] applicat ad d[u]a[rum]
intentionem in quibus non pot[est] esse superhabundantia
et defectus et dicit necessaria esse corporalia que dico pu
ta que pertinent ad cibum et venerea et huius
corporalia esse que super posuimus temperantiam
et intemperantiam . sz eligibilia p[er] se ipsa . non
aut necessaria dicit esse sicut victoriam honorem
et divitias et alia huius bona et delectabilia.

Deinde cum dicit eos quidem igitur et c. o[stendit] quo circa
p[re]dicta dicitur aliquis continens . v[e]l in con
tinens . et p[ri]mo quo . circa non necessaria . so[lvit] quo
circa necessaria . ibi . corporalium aut . qui circa corporales et c. dicit
igitur p[ri]mo q[uod] illi qui circa p[re]dicta bona non necessaria
superexcellenter student p[re]ter rationem recta[m] que in
ipsis est . dicuntur simpliciter incontinentes . sz
cum aliqua additione . puta incontinentes
pecuniarum . v[e]l lucri ul honoris . aut ire . q[uia]
alii sunt simpliciter incontinentes et illi q[uasi] p[er]
similitudinem incontinentes dicuntur q[uod] significat ap
positio sicut cum dicitur . homo qui olimpia
vincit est homo q[ui] d[e] comunis ro[ne] hominis pa
rum differt et app[ositi]a q[ua]m app[ositi]o designat
sz tamen aliquo modo est alia et inducit singu[lariter]
ad hoc q[uod] circa p[re]dicta non dicatur aliquis
simpliciter incontinens . Quia incontinentia
vituperatur non solum ut peccatum quodam q[uod]
pot contingere et cum aliquis p[ro]sequitur
aliquod bonum . sz inordinate . vitup[er]
atur . aut incontinentia sicut malicia quedam
p[ro]p[ter] quam . s. tendit in aliquid malum . q[uod] quidem
. v[e]l est malum simpliciter . puta . Cum non temp
perati tendunt in malum . v[e]l huius est una ma
licia que opponitur virtuti . v[e]l . est . s[ecundu]m q[uo]d

Deinde p[re]dicte

Quia s. appetitus tendit in malum. non autem
eo sic quod est incontinentia. sed nullus propter con-
tinentiam vituperatur ut malus. sed so-
lum ut peccans. Quia in bonum tendit. sed
nulla quidem vero nullus eorum est incontinens
simpliciter. ¶ Deinde cum dicit. Eorum autem que se-
cundum corporales etc. Ostendit qualiter dicatur
aliquis incontinens esse. Et dicit quod illi
qui male se habent circa corporales voluptates
circa quas est temperantia et intemperantia non ita
quod ex electione prosequantur superhabundantias de-
lectationum. et fugiant extremitates puta
famem et sitim et alia huiusmodi que pertinent
ad gustum et tactum. sed preter electionem
quam habent et intellectum quod in eis
est prosequuntur et fugiunt predicta. Tales
inquam dicuntur incontinentes. non quidem
cum aliqua additione sicut diceretur
incontinens ire. sed simpliciter. et adhuc in-
ducit signum. Quia molles qui sunt
propinqui incontinentibus dicuntur aliqui
circa huiusmodi tristicias. puta quia non possunt
pati famem aut sitim. aut aut
huiusmodi. non autem dicuntur circa aliquid aliorum puta
quia non possunt sustinere paupertatem
tem aut aliquid huiusmodi. ¶ Deinde cum dicit.
Propter hoc in idem etc. Infert quandam correlariam.
Quia enim primum est quod in idem ponuntur inconti-
nentes et intemperati. Et continens et tem-
peratus. Non. i. quod unum eorum sit alterum
sed quia sunt aliqualiter circa eadem. sed corpora-
les voluptates et tristicias. sed non eodem modo.
Sed temperatus et intemperatus cum electione. con-
tinens autem et incontinens sine electione. Et quod
ex hoc sequitur ponit ibi. Propter quod magis etc. et
dicit quod ex predictis patet quod magis peccat intem-
peratus intemperatus eo quod per electionem prosequen-
do superfluas delectationes et fugiendo
moderatas tristicias. non quia provocatur concu-
piscentia. vel patitur inquietudinem. sed remisse et ideo
est peior quam homo qui peccat propter concu-
piscentiam vehementem qualis est inconti-
nens. Quid enim absque concupiscentia peccaret quid
faceret si adesset ei fortis concupiscentia qualis est
iuvenum. et fortis tristicia circa indigentiam
necessariorum. ¶ Deinde cum dicit. Quia autem con-
cupiscentiarum etc. Manifestat quod dixerat assignans
causam quare circa non necessaria non sit simpliciter
incontinentia. Et primo dicit quare circa ea non

sit simpliciter incontinentia. Secundo quare circa ea dica-
tur incontinentia cum additione. ibi. Propter si-
militudinem autem etc. Circa primum tria facit. primo
ponit quales sunt huiusmodi delectationes
non necessarie. Secundo concludit quale sit studi-
um circa ea. Tertio concludit ulterius quod circa
ea non est malicia vel incontinentia simpliciter.
Malicia quidem igitur etc. Dicit ergo primo quod quedam concu-
piscentie delectationes sunt eorum que secundum genus sunt
sunt bona et laudabilia. Sunt autem tria genera
delectabilium. quedam enim sunt que secundum naturam eligibilia ad
que s. natura inclinat. Quedam autem sunt contra-
ria sicut ea que sunt contra inclinationem nature.
Quedam vero sunt media inter ista sicut patet
de pecunia et lucro et victoria et honore. Unde
circa omnia huiusmodi incontinentes non vituperantur
aliquem ex eis solum quod patiuntur eorum concu-
piscentiam et amorem. sed ex modo concupiscendi quod
est superhabundans. ¶ Deinde cum dicit. Propter quod quicum-
que etc. Concludit ex premissis quale sit stu-
dium hominum circa predicta. et dicit quod illi qui
preter rationem se habent et prosequuntur aliquid
eorum que sunt naturaliter pulchra et bona. non
vituperantur quasi mali puta illi qui stu-
dent circa honorem adipiscendum vel circa cu-
ram filiorum vel parentum magis quam oportet.
Huiusmodi enim sunt bona et laudantur illi qui circa
hec student sicut oportet. sed tamen in talibus potest esse
quedam superhabundantia inquantum vitiosa sicut
si aliquis nimis propter amorem filiorum fi-
lium contra deum rebellis puta propter filiorum mor-
tem sicut legitur de quadam muliere que vocata
Niobes. vel si quis propter nimium amorem patris
aliquis insipienter agat sicut quidam nomine
Satirus qui nominatus est philopator i. a-
mator patris valde videbatur desipe-
re propter amorem quem circa patrem habebat. ¶ De-
inde cum dicit. Malicia quidem igitur etc. concludit
quod circa predicta non est malicia propter hoc scilicet quod v-
numquodque eorum in se consideratum est natu-
raliter eligibile. sed solum superhabundantie eorum
sunt prave et fugiende. et similiter non in-
continentia simpliciter est circa predicta. Quia incon-
tinentia non solum aliquid fugiendum sicut peccatum sed
est et vituperabile sicut turpe et ideo sicut circa de-
lectationes corporales que sunt turpes
et puerilis sicut in iii. dictum est. propter hoc est inconti-
nentia. non sunt huiusmodi delectationes aliquorum
hominum. i. propter [illegible] ¶ Deinde cum dicit

secundum similiter autem et cetera. Ostendit quare dicatur esse non naturalis incontinentia. Et addit hoc et dicit quod accidit secundum similitudinem passionis quod scilicet sic aliquis immoderate concupiscit voluptates corporales in speciebus talia predicta et est simile sicut cum dicimus aliquem hominem esse malum medicum vel malum ypocritam vel representatorem qui tamen non dicitur simpliciter malus. Sic igitur in hiis que sic dicuntur mala non dicimus malum simpliciter esse unumquemque eorum sed secundum quandam proportionalem similitudinem quia scilicet ita se habet malus medicus ad ea que sunt medicine sicut malus homo ad ea que sunt hominis. Ita et in genere continentie solam materiam dicimus continentiam et incontinentiam que est circa eandem temperantiam et intemperantiam. Sed circa iram dicimus incontinentiam secundum similitudinem et non addimus incontinentie ire sicut incontinentie de honore et lucro.

Quia autem secundum quod et cetera. Postquam philosophus ostendit quod diversificantur aliqui continentes et incontinentes secundum diversas concupiscentias et delectationes humanas, hic ostendit quomodo diversificantur aliqui continentes et incontinentes circa concupiscentias et delectationes humanas et bestiales. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit diversitatem concupiscentiarum et delectationum humanarum et bestialium. Secundo ostendit quomodo diversimode esse dicantur continentias et incontinentiam, ibi quando quidem igitur et cetera. Circa primum duo facit. Primo proponit diversitatem delectationum. Secundo manifestat quod dixerat per exempla, ibi dico autem bestiales et cetera. Dicit ergo primo quod delectabilium quedam sunt delectabilia secundum naturam, quedam autem non secundum naturam, et utrorumque horum subdividitur. Eorum enim que sunt delectabilia secundum naturam quedam sunt delectabilia omni humano sensui, puta dulce est naturaliter delectabile omni humano gustui. Quedam vero sunt naturaliter delectabilia quibusdam differentiis et aliis animalium, sicut aliqua sunt naturaliter delectabilia aliis comedentibus carnes et aliis comedentibus fructus. Sed similiter in eodem genere hominum sunt quedam delectabilia secundum naturam, sicut frigida que temperant complexionem flegmaticas vel calida eorum. Non que sunt delectabilia non secundum naturam quedam fiunt propter orbitates, id est propter aliquas supervenientes egritudines corporales sive et tristicias animales ex quibus transmutatur natura ad aliam dispositionem. Quedam vero non sunt delectabilia secundum naturam propter pravitatem naturae, puta cum aliqui homines habent corruptas et perversas complexiones corporis. Et sic hoc sequitur quod in hiis sint perversitates circa apprehensiones vel imaginationes quia et affectiones sensibilis appetitus quasi quedam inferiores cum sint organorum corporalium actus naturale est quod sunt corporali complexioni proportionate. Et quia secundum diversitatem corporis diversificantur habitus naturale est singulorum proportione delectationem. Videantur similes habitus puta quod sunt quidam habitus bestiales et quidam non naturales.

Deinde cum dicit dico autem bestiales et cetera, manifestat per exempla singulas diversitates innaturalium delectabilium. Et primo de hiis que sunt delectabilia propter pravitatem nature hominis que sunt quasi bestiales, quia propter corruptelam complexionis assimilantur bestiis, sicut de quadam muliere dicebatur quod scindebat ventres pregnantium mulierum ut pueros inventos conceptos devoraret. Et simile est si quis delectetur in talibus qualibus dicuntur delectari quidam silvestres homines in silvis vel solitarios commorantes circa mare pontum, quorum quidam comedunt carnes crudas, quidam vero carnes humanas, quidam vero sibi invicem celebrando convivia suos filios accommodant. Et similia sunt ea que dicuntur quendam scilicet crudelissimum tyrannum qui in ipsis crudelitatibus hominum delectabatur. Hii igitur qui in talibus delectantur sunt quasi similes bestiis. Secundo ibi hec autem propter egritudines et cetera, exemplificat de hiis que fiunt innaturaliter delectabilia propter orbitates, et dicit quod quibusdam fiunt delectabilia ea que sunt contra naturam propter aliquas egritudines, puta propter maniam vel furiam aut propter aliquid huiusmodi, sicut de quodam legitur quod servus matrem sacrificavit ... et comedit et occidit conservum suum et comedit epar eius. Tertio ibi hec autem egritudinales et cetera, exemplificat de hiis que fiunt innaturaliter delectabilia ex consuetudine

et dicit quod quibusdam accidit innaturales delectationes propter interiorem egritudinem vel corruptionem provenientem ex consuetudine. sicut quidam propter consuetudinem delectantur sibi evellere pilos et corrodere ungues et comedere carbones et terram. vel uti coitu masculorum. omnia autem predicta que sunt contra naturam delectabilia possunt reduci ad duo. quibusdam enim accidit ex natura corporalis complexionis quam acceperunt a parentibus. Quibusdam vero accidit ex consuetudine. puta quia assueti fuerunt ad hec a pueritia. et simile est in his de hiis qui in hoc incidunt ex egritudine corporali. nam secunda consuetudo est quasi quedam egritudo alia.

Deinde cum dicit: quibus quidem igitur etc. ostendit quod esse predictarum delectabilium innaturalium non est incontinentia simpliciter. sed secundum quid. et primo ratione accepta ex conditione eorum qui delectantur. secundo ratione accepta ex conditione delectabilium. hic quidem igitur etc. dicit ergo primo quod nullus potest rationabiliter dicere hos esse simpliciter incontinentes in quibus natura bestialis est causa talium delectationum. dictum est enim supra quod bestias non dicimus continentes vel incontinentes. quia non habent universalem opinionem sed singularium phantasiam et memoriam. hi autem homines qui propter perversitatem naturae sunt bestiis similes habent quid ad universalis apprehensionem. sed valde modicum propter hoc quod ratio in eis est oppressa ex malicia complexionis sicut manifeste apparet in infirmitatibus propter indispositionem corporis. illud autem quod est modicum quasi nichil videtur esse. non de facili quod modica vis rationis concupiscentias fortes repellat. et ideo tales non dicuntur incontinentes simpliciter. sed incontinentes solum secundum quid inquantum remanet in eis aliquid de iudicio rationis. et postea exemplificat de mulieribus in quibus ut plurimum modicum viget ratio propter imperfectionem corporis. unde et ideo ut in pluribus non ducunt affectus suos secundum rationem. sed magis ab affectibus suis ducuntur. propter quod raro inveniuntur mulieres sapientes et fortes et ideo non simpliciter possunt dici continentes vel incontinentes. et eadem ratio videtur esse de hiis qui ex egritudine sunt. id est qui habent corruptam dispositionem propter malam consuetudinem quia et appetitus iudicium rationis ad modum perversum.

raro

Deinde cum dicit: hic quidem igitur etc. ostendit quod esse in illis delectabilia non est simpliciter incontinentia. sed secundum quid ex conditione ipsorum delectabilium. et secundum affectionem quam intendit. et manifestat primo. ibi: omnis enim superhabundans etc. secundo ibi: duo ponit quorum primum est quod habere singula horum id est predicta concupiscentias predictorum delectabilium excedit terminos malicie humane. sic et bestialitas dictum est supra. secundum ponit ibi: humanum etc. et dicit quod si aliquis habeat concupiscentias et vincat eas non dicetur continens simpliciter sed secundum similitudinem. vel si vincatur ab eis non dicetur incontinens simpliciter. sed secundum similitudinem. sicut et supra de incontinentia ire dictum est.

Deinde cum dicit: omnis enim superhabundans etc. manifestat quod dixerat. et primo quantum ad maliciam. secundo quantum ad continentiam et incontinentiam. ibi: horum autem etc. circa primum considerandum est quod hic superexcessus malicie potest esse circa vicia omnibus virtutibus opposita. sicut est insipientia que opponitur prudentie. et timiditas que opponitur fortitudini. et intemperantia que opponitur temperantie. et crudelitas que opponitur mansuetudini. et circa singula eorum sunt dispositiones bestiales quedam propter egritudines corporales. vel aliquis que est ex mala consuetudine. et quia supra exposuit de intemperantia et de delectatione hic exemplificat propter eandem de timiditate. et dicit: quidam enim etc. et dicit quod si aliquis est naturaliter sic dispositus ut omnia timeat etiam sonitum muris. talis est timidus bestialiter. quidam vero propter egritudinem ut ille egrotans qui timebat mustelam. Secundo. ibi: et insipientium etc. exemplificat de insipientia. et dicit quod quidam insipientes sunt irrationabiles. id est qui nichil habent rationis. et quia valde modicum est singularia que sensu apprehenduntur. id est qui vivunt solum secundum sensum et tales sunt quasi secundum naturam bestiales. quod precipue accidit circa quosdam barbaros in finibus mundi habitantes. vel propter intemperiem aeris et incorpore sunt malo dispositi ex quo impeditur rationis usus in eis. quidam vero efficiuntur irrationales propter aliquas egritudines. sicut puta epilentiam vel maniam. et hii sunt egritudinaliter insipientes.

Deinde cum dicit: horum autem etc. manifestat quod dixerat quantum ad continentiam et

et primo quomodo circa predicta est quedam similitudo
continentie et incontinentie. et dicit quod contingit quandoque
quod aliquis homo habeat quasdam predi-
ctarum passionum innaturalium et non superetur
ab eis quod non est simile continentie
puta si phalaris tyrannus teneat
puerum et concupiscat eum vel ad usum come-
stionis vel ad inconvenientem delectationem ve-
nereorum ad neutrum tamen eo utatur. quandoque autem
contingit quod homo non solum habeat huiusmodi concupiscentias
sed et ab eis superetur et hoc est simile inconti-
nentie. sicut igitur et cetera. ostendit
quod incontinentia talibus non est simpliciter continentia vel in-
continentia. et dicit quod sicut malitia que est secundum hu-
manum modum simpliciter dicitur malitia que autem est inhu-
mana dicitur cum additione malitia bes-
tialis vel egritudinalis et tamen malitia simpli-
citer ita et incontinentia inhumana dicitur cum addi-
tione puta bestialis vel egritudinalis sed
simpliciter incontinentia dicitur sola illa que est
secundum temperantiam humanam. ultimo autem epy-
logando concludit manifestum esse ex predictis quod incontinen-
tia simpliciter est circa illa circa que est temperantia
et intemperantia. circa alia non est quedam
species incontinentie que dicitur per metaphoram
et non simpliciter.

Quoniam autem minus turpis et cetera. Postquam philosophus
ostendit que est diversitas incontinentie circa
diversa hic comparat diversas in-
continentias ad invicem. et primo incontinentiam
concupiscentiarum tactus que est incontinentia simpliciter
ad incontinentiam ire que est incontinentia secundum
quid. secundo comparat incontinentiam humanam
incontinentie bestiali vel egritudinali ibi ipsarum
autem harum et cetera. circa primum duo facit. primo pro-
ponit quod intendit et dicit considerandum esse
quod incontinentia ire est minus turpis quam
incontinentia concupiscentiarum tactus circa quas
est temperantia et intemperantia. secundo ibi
videtur enim et cetera. probat propositum quatuor rationi-
bus quarum primam dicit quod ira videtur ali-
qualiter audire rationem inquantum scilicet ratio
quodammodo denuntiat quod propter iniuriam
sibi factam debeat iuste vindicari
sed obaudit id est perfecte audit rationem quia non
curat attendere iudicium rationis circa quanti-
tatem et modum vindicte. in aliis autem
tacentibus rationem inveniuntur quedam na-
sic talia opera rationi similia ex illis in

festinatione iudicii. et ad manifestationem huius ponit
duo exempla quorum primum est de ministris qui sunt
valde veloces qui antequam audiant
totum quod eis dicitur exeunt ad exequendum et sic
fit quod peccant in executione mandati
quia non perfecte audierunt. secundum exemplum est de u-
tilibus canibus qui ad primum sonitum pulsan-
tis ad hostium latrant antequam attendant
si ille qui pulsat ad hostium sit aliquis
de familiaribus vel amicis et ita est
de ira quod audit quidem aliquo modo rationem sed propter
naturalem caliditatem et velocitatem cordis quo mo-
ventis ad iram antequam audiat totum
preceptum rationis movetur ad puniendum. quomodo
autem hoc fiat ostendit subdens manifestatur enim
homini quod sibi facta est iniuria vel contemptus quandoque
autem per rationem sicut quando hoc verum est quandoque autem per
fantasiam puta cum homo imaginatur licet non
sit. homo autem irascens quasi sillogizat quod in-
iuriantem oportet impugnare. et detinet
modum indebitum et sic statim irascitur
movens ad vindictam. concupiscentia autem
ei ratione modo vindicte. sed concupiscentia
statim quod denuntiatur sibi delectabile per
rationem vel per sensum movetur ad fruen-
dum illud delectabile absque aliquo
sillogismo rationis. et huius ratio est quia delec-
tabile habet rationem finis per se appetibilis quod est
sicut principium in sillogismo. nocumentum autem al-
terius inferendum non est per se appetibile ut finis
qui habet rationem principii sed sicut utile ad
finem quod habet rationem conclusionis in agibi-
libus. et ideo concupiscentia non movet sillogizans
sed ira movet sillogizans. sed ideo est quod ira
aliqualiter consequitur rationem non autem con-
cupiscentia que sequitur solum impetum passionis. propter
hoc autem est aliquid turpe in actibus humanis
quod est preter rationem. sic ergo patet quod incontinens
concupiscentie est turpior quam incontinens ire
quia incontinens ire aliqualiter vincitur
a ratione. non autem incontinens concupiscentie. secundo
ibi adhuc naturalibus et cetera. et dicit quod si aliquis se-
quatur ea que naturaliter appetit magis
meretur veniam et huius signum est quia
concupiscentiis communibus puta cibi et potus magis
datur venia quia sunt naturales
tamen sic accipiantur inquantum sunt communes.
nam concupiscentia cibi est communis et naturalis non
autem concupiscentia sibi sic preparati ma. a.

nia est et difficilius ei resistitur quam concu-
piscentiis non quibuscumque quae sunt necessariae et utiles
esse quae non ad necessitatem spectant. Sed illis concupi-
scentiis quibus quandam superfluam concupis-
cunt quae non sunt necessariae esse quos supra vocavit dixit
esse temperatum et intemperatum. Est quod enim
naturale hominum ut sit animal mansuetum
secundum communem naturam speciei in quantum est animal sociale. Dicit
autem generale est nihilominus tale secundum naturam alicuius indi-
vidui quam in eorum complexione consistit quia
consequitur magna pronitas ad iram
propter caliditatem et subtilitatem humoris faci-
le inflammabilium. Concupiscentia autem superflu-
orum puta ciborum delicatorum et venereorum magis consequitur
per imaginationem et per rationem. Alius magis quam
naturalem complexionem sapiens. Unde
pronitas ad iram de facili propagatur a
patre in filium qui consequitur similem complexionem
utrumque. Et hoc dicit. Quidam enim patrem
percutiens reprehensus respondit quia et iste prius
suum percusserat et patrem suum et ille et
percusserat superiorem patrem et ostenso filio suo
dixit et iste et quando veniet ad virilem e-
tatem me percutiet. Hoc enim consuetudine genus
in eo posuit. Et aliud exemplum de eo qui contrahebatur
a filio suo iussit quod quiesceret quando pro-
venit ad hostium. Et ipse usque ad illum
locum traxit patrem suum. Sic igitur quod ira in-
continentia est minus turpis incontinentia quam concupiscentia.
Tertiam ponit ibi. Adhuc iniustiores et cetera. Et
dicit quod illi qui magis ex insidiis peccant
sunt iniustiores quam alii qui laedunt et
decipiunt. Iracundus autem non agit tamquam
insidiator sed manifeste. Vult enim inferre vi-
ndictam si non esset contentus nisi ille qui ab
eo laeditur sciret se propter eum esse laesum. Et
etiam offendat ipsum et in insingu-
laretur et insidiose. Et cum quodam in
petu sed concupiscentia delectabilium insurgit
latenter et quasi insidiose. Quia enim delec-
tabile praesentatum est movet appetitum
statim est apprehensum fuerit trahit ad se a-
ppetitum nisi ratio fuerit diligens ad prohiben-
dum. Quod est Venerem loquentes dolose Cypri-
genae. Unde enim fuit regina Cypri. Unde dicta
Cyprigena quasi in Cypro genita et attribu-
unt aliquam quasi dolose et ei corrigiam
dicunt esse variam per quam intelligunt concupi-
scentiam quae intellectus ligat et dicitur esse varia quia de-
cipit.

in aliquo quod ei appetit bonum in quantum est delectabile
et tunc est simpliciter malum et Homerus dicit quod de-
ceptio Veneris est furativa intellectum et spissi
idest intellectum sapientis et ligat iudicium rationis in
eis in singulari. Unde ista incontinentia quae est
concupiscentiae est iniustior et turpior illa quae est
circa iram et sic haec est ex necessitate sequitur quod sit simpliciter in-
continentia quae est circa concupiscentias ut supra dictum est et quasi
sit aliqua aliquis malitiae in quantum est insidiosa
non quia ex ratione agat sed quia latenter
subintrat. Quartam rationem ponit ibi. Adhuc nullus et cetera
et dicit quod nullus est tristitia agens iniuriam.
Omnis enim est secundum iniustitiam quod ille qui involuntarie
aliquid facit per se loquendo non facit iniuste in pro-
actibus in quantum accidit id quod agit esse iniustum.
Quod autem cum tristitia facimus involuntarie
facere videmur. Omnis autem qui statim propter iram
facit hoc contristatur. Non quod contristetur de vindicta
quam infert sed magis de ea gaudet. Contris-
tatur autem de iniuria sibi illata et ex hoc
movetur ad iram et sic non est simpliciter in-
voluntarium quod nullo modo sibi imputare-
tur quod facit sed hoc voluntarium mixtum est
involuntario. Unde minus sibi imputatur quod
facit in quantum provocatus facit ille. Autem qui
iniuriatur quasi per se iniustum faciens operatur
voluntarie et cum delectatione. Si igitur
illa videntur esse iniustiora contra quae magis est
iuste irascendum sequitur quod incontinentia
quae est propter concupiscentiam sit iniustior quam quae circa
tristitiam irascens ut potest quod male agentem
totaliter voluntarie et cum delectatione
iniuria autem non est primo iniuria sed magis in
eo qui ad iram provocavit. Unde minus iuste
te irascentem contra eum qui provocat est contra iu-
stitiam facit et sic est minus iniustus. Sic
igitur epilogando concludit in eo quod incontinentia
quae est circa concupiscentias est peior ea quae est circa iram
et quod incontinentia et continentia simpliciter est circa
concupiscentias et delectationes. Eorum
est differentia. Aliud autem haec et cetera. Comparat in-
continentiam humanam incontinentiae bestiali.
Et circa hoc facit. Primo resumit divisionem
concupiscentiarum et delectationum. Secundo ostendit quae
harum sit temperantia et intemperantia et per
consequens continentia et incontinentia ibi. Harum autem
propter se et cetera. Tertio comparat humanam malitiam
idest incontinentiam bestiali idest humanam bestia-
litatem et cetera. Dicit ergo primo quod continentia sunt circa de-
lectationes

communes. Oz autem circa delectabilia sunt .ii. quedam
circa ea que primis dicuntur est humane et naturales
les. i. conformes nature humane et quantum ad genus
quod consideratur et quantum ad ea que appetuntur et quantum
ad magnitudinem que attenditur per modum
appetendi. vel intensum vel remissum. alia
vero non sunt naturalia. sed bestialia propter
prauam consuetudinem vel adueniunt propter orbitates
et egritudines ut quando aliqui quasi comparantur
et prauam consuetudinem. Deinde cum dicit hae-
-rum autem etc. ostendit quod has concupiscentias sit circa
primitiuas. et dicit quod temperatum et intemperatum
autem solum circa primas concupiscentias. scilicet humanas
et naturales. et inde est quod bestias non di-
cimus proprie loquendo nec temperatas nec intem-
peratas. sed forte methaphorice loquendo de vno
alio per comparationem ad aliud. puta si vnum
genus aliud differt ab alio communiter
liter. nisi quod vnum est magis contumeliosum
.i. turpe et lasciuum hominis vitam quam ad
sic porci quam oues et immoralia. i. stul-
ticia. sicut hoc scilicet quod vnum stulcius alio sicut
sunt equo et nisi quod vnum est vorax id est
sicut lupus. vel per comparationem hominum alium quod
superfluunt in talibus. alia genera animalium
dicuntur scilicet similiter temperata vel prudentia
non autem proprie. Quia nullum eorum habet e-
lectionem nec potest ratiocinari. sed est separa-
tum autem a ratione. sicut homines insani a
vniuersali ratione. Deinde cum dicit super
quod temperatus et intemperatus agit cum
electione et ideo temperantia et intemperantia
non est in bestiis nec in bestialibus hominibus
nisi et circa bestiales concupiscentias. Deinde cum dicit
minus autem bestialitas etc. Comparat bestia-
lem maliciam. scilicet incontinentiam humanam
ne et dicit quod bestialitas minus habet de
ratione mali. si consideretur ex dicto bes-
tie vel hominis bestialis. sed bestialitas est
terribilior. quia facit meliora mala et
quod minus habet de malicie bestialitas probat
per hoc quod in bestia id quod est optimum
scilicet intellectus non remanet sicut corruptum et de-
prauatum ut remanet in homine malo. sed
totaliter in corruptum est. quod nichil habet de il-
lo. vnde similiter est bestiam homini comparare.
vnde si de peius sicut comparare inanimatum
animato inanimatum quid possunt plus
ledere. sicut est ignis vrit et lapis conterit

sed plus redit a ratione culpe. sicut principium non per-
uenit eius qui non habet principium aliquod est
innocentior quam in quantum potest ei impu-
tari aliquid ad culpam quam propter hoc non
imputatur quia habet principium per quod est dominus suorum
actuum. quod quidem principium est intellectus qui in
bestiis non est. Sic ergo comparatur bes-
tia ad hominem. i. comparatur iniustitia ad
hominem iniustum. natura habitus iniusticie scilicet propria
nimis habet inclinationem ad malum. sed homo in-
iustus habet in sua potestate bonum vel ma-
lum vel malum. est enim quodammodo vtrique
peius. scilicet quantum iniustus quantum iniusticia et
homo malus quam bestia. Quia vnus
homo malus decies milesies plura ma-
la facit quam bestia propter rationem quam habet
ad excogitandum diuersa mala. sic ergo sicut
bestia minus habet de culpa quam homo
malus. sed est terribilior. ita est bestialis
malicia. seu incontinentia terribilior quam
est. sed minoris culpe et innocentior quam
incontinentia. seu malicia humana. vel
si aliqui autem vel naturales bestiales per-
tentes minus puniuntur.

CIRCA. eas autem que per tactum
etc. postquam philosophus ostendit que
sit materia et quam est continentia
et incontinentia simpliciter dicta. hic comparat ea
ad alia que circa eas sunt. et dividitur in duo
facit. primo ostendit continentis et incontinentis
ad perseuerantem et mollem et temperatum
et intemperatum. in quo soluitur .3.
dubium quod proponebatur quantum ad circa probabiles. secundo
ostendit quis sit peior utrum incontinens
vel intemperatus. per quod soluitur quartum du-
bium quod proponebatur etc. primo duo facit. primo
ostendit differentiam incontinentis ad alia
secundo distinguit diuersas incontinentie species
i. incontinentie autem etc. circa primum duo facit
primo distinguit continentiam et inconti-
nentiam a temperantia et intemperantia.
a perseuerantia et mollicie. secundo comparat
ea secundum bonitatem et maliciam. ibi opor-
tet autem nec inde etc. circa primum duo
facit primo distinguit continentiam et in-
continentiam a perseuerantia et mollicie
secundo distinguit vtraque a temperantia
et intemperantia. i. quia autem quidam etc.
circa primum duo facit primo ponit continentiam

·so: d(i)c(tu)m · i · hor(um) · a(utem) · h(oc) · quid(em) (et) c(etera) · (quia)
p(ri)mu(m) designat duas (con)tinentias · quar(um)
p(ri)ma e(st) s(ecundu)m usu(m) m(od)o (et) e(st) temp(er)an(ti)a (con)tinentia
sunt · n(on) · ci(rc)a delectac(i)ones (et) t(ri)sticias (et) fu
gas q(ue) p(er)tinent ad tactu(m) (et) gustu(m)
ci(rc)a q(ua)s (et) e(st) temp(er)a(ti)v(u)s (et) intemp(er)a(ti)v(u)s ut(rumque)
d(e)t(er)minatu(m) e(st) in 3o · Est a(utem) q(ui)escencia e(st) q(uo)
ad modu(m) se h(abe)n(t) ci(rc)a pa(ssio)nes q(uo)q(ue) n(on) (con)side(ra)
sic se h(abe)t ci(rc)a p(re)d(i)c(t)as passio(n)es ut vin
cantur a talib(us) passio(n)ib(us) i(n) quib(us) mul
ti sunt meliores · i(d est) fortiores · q(ue) d(icit) · q(uo)s
multi vincunt (con)tingit (et) q(uod) aliq(ui)
superent tales passio(n)es quib(us) mul(ti)
sunt minores · i(d est) debiliores · q(ue) dicat
a quib(us) multi s(upe)rantur · Deinde c(um)
dic(it) · hor(um) a(utem) (et)c(etera) · ponit d(iffere)n(ti)as (et) dic(it)
q(uod) hor(um) qui s(upe)rant (et) sup(er)ant(ur) ci(rc)a dele
ctac(i)ones (et) t(ri)sticias p(re)d(i)c(t)as · ci(rc)a delecta
c(i)ones q(ui)d(em) · s(cilicet) s(upe)rat(ur) a delectac(i)onib(us)
tact(us) · q(ue)s multi s(upe)rant · e(st) i(n)(con)tinens
h(ic) a(utem) s(cilicet) s(upe)rans delectac(i)ones tactus a
quib(us) multi s(upe)rant(ur) · e(st) (con)tinens · h(ic) ci(rc)a
t(ri)sticias · h(ic) · s(cilicet) s(upe)rat(ur) ab h(is) i(n) q(ui)b(us) multi
s(upe)rant · d(icitu)r moll(is) · h(ic) a(utem) s(cilicet) s(upe)rans eas a
quib(us) multi s(upe)rant(ur) · d(icitu)r p(er)severans (et)
q(uia) divisi sunt g(ra)d(us) delectac(i)o(n)um (et) t(ri)sti
ciar(um) (et) ho(min)um qui eas s(upe)rant (et) ab eis
s(upe)rantur · in(de) e(st) q(uod) p(re)d(i)c(t)i h(abi)tus poss(unt)
ci(rc)a i(n)t(er)media medio (et) c(etera) tu(m) illi qui sun
t aut in malum mag(is) declinant
ad deteriores · mag(is) · v(idelicet) · d(icu)n(tur) i(n)(con)tinentes
· v(el) · molles q(uia) a minorib(us) delectac(i)oni
b(us) (et) t(ri)sticiis vincunt(ur) · sic (et) in hi
tis mag(is) inclinant ad meliores
mag(is) · d(icu)n(tur) (con)tinentes (et) p(er)severantes q(ui)
maiores delectac(i)ones (et) t(ri)sticias s(upe)
rant pot(est) (et) intell(igi) q(uod) ho(min)es inclinent(ur)
ad deteriores h(abi)t(us) · s(cilicet) ad i(n)(con)tinencia(m) (et)
molliciem · Deinde c(um) dic(it) · q(uia) a(utem) aliq(ua)
tenus (et)c(etera) · o(sten)dit d(iffere)n(ti)am p(re)d(i)c(t)or(um) ad
temp(er)anc(iam) (et) intemp(er)anc(iam) · (et) d(icit)
q(uod) delectac(i)onu(m) gustus (et) tactus q(ue)
dam sunt nec(essari)e sic divisor(um) (con)dimen
tor(um) (et) ille q(ue) sunt nec(essari)e sunt usq(ue)
ad aliq(ua)m (con)tinu(a)c(ionem) nec(essari)e · e(st) · n(on) aliq(ua) m(en)sura
cibi (et) pot(us) ho(m)i(n)um nec(essari)a · s(ed) s(upe)rhundan
cie sunt nec(essari)e · in (et) defect(us) (et) sil(iter) se
h(abe)t ci(rc)a (con)cupiscencias (et) t(ri)sticias · ille g(ratia) · in
temp(er)atus d(icitu)r qui p(er)sequit(ur) ex p(ro)p(osit)o

s(upe)rhabundans delectac(i)onum p(re)d(i)c(t)ar(um) · l(ocu)s (et) si
n(on) q(ue)rat s(upe)rhabundantes delectac(i)ones q(ue)
rit tam(en) eas p(ro)p(ter) s(upe)rhabundans · i(d est) s(upe)rhabundant(er)
(con)cupiscit eas · ut (et) q(ue)rit eas ex electione
p(ro)p(ter) ip(s)as (et) n(on) p(ro)p(ter) aliq(uo)d a(liud) h(abe)t · n(on) eas · q(uasi)
finem (et) quia ei immobilit(er) h(ab)o inhiet
q(ui) p(ro)p(ter) se ex p(ro)p(osit)o q(ue)rit · nec(essari)e e(st) q(uod) intemp(er)
at(us) n(on) peniteat de delectac(i)onib(us) q(ua)s q(ue)sivit
(et) io n(on) pot(est) sanari a suo vic(i)o a q(u)o null(us)
sanat(ur) n(isi) p(er) displicenc(i)a(m) · q(ui) v(er)o e(st) (et) incu
rab(ilis) e(st) (et) sic intemp(er)at(us) s(upe)rhundat
in q(ue)rendo delectac(i)ones · i(d est) inc(on)sensib(ilis)
q(ui) ei (con)t(ra)positus defic(it) in h(is) · ut in t(ra)c(ta)tu
de(cimo) e(st) · ille a(utem) qui med(iu)m s(er)vat ci(rc)a h(ec) e(st)
temp(er)at(us) (et) sic i(n)t(em)p(er)at(us) q(ue)rit ex elec(ti)one
c(orpo)rales delectac(i)ones · ita fugit c(orpo)rales
t(ri)sticias · n(on) p(ro)p(ter) q(uod) vinca(tur) ab eis · s(ed) p(ro)p(ter)
elec(ti)o(ne)m · s(ed) eor(um) qui n(on) ex elec(ti)one peccant
h(ic) q(ui)d(em) · s(cilicet) i(n)(con)tinens ducitur ex vi delecta
c(i)onis · h(ic) a(utem) · s(cilicet) moll(is) · ducitur ex errore
[illegible]
... p(atet) q(uod) differunt ab inv(i)c(em)
i(n)(con)tinens (et) moll(is) (et) intemp(er)at(us) · l(ect)i(o)
· a(utem) · h(ic) adv(er)tend(um) q(uod) sup(ra) ph(ilosoph)us dicens i(n)
(con)tinent(iam) (et) i(n)(con)tinencie ne error s(i)t
rep(er)e ex incidenti tetigit de(cimo) in
temp(er)ati (et) i(n)(con)tinentis q(uia) h(ic) ex p(ri)n
cipali intendit p(ro)seq(ui) (et)c(etera) | Deinde c(um) dic(it) o(mniu)m
aut(em) (et)c(etera) | comp(ar)at p(re)d(i)c(t)a ad bonitate(m)
(et) malicia(m) (et) p(ri)mo comp(ar)at i(n)(con)tinente(m)
(et) mollem intemp(er)ato · s(ecund)o i(n)(con)tinente(m)
molli · i(bi) · opponitur · a(utem) (et)c(etera) | dic(it) ergo p(ri)mo
q(uod) o(mn)ib(us) videtur esse deterior siquis op(er)at(ur)
aliquid turpe | o(mn)i(n)o n(on) concupiscens · l(ev)i(ter)
q(ui)ete · i(d est) remisse (con)cupiscens · q(uam) si vehe
m(en)t(er) turpe op(er)etur · sic (et) deterior e(st) si
quis n(on) iratus p(er)cutit · q(uam) si irat(us)
p(er)cutiat · quid · n(on) faceret passione s(upe)rve
niente q(uia) absq(ue) passione peccat (et)
inde e(st) q(uod) intemp(er)atus q(ui) n(on) vincit(ur)
passione · s(ed) ex electione peccat · e(st) dete(rior)
i(n)(con)tinente qui (con)cupi(scen)cia vincit(ur)
(et) sil(iter) hor(um) duor(um) v(nu)m mag(is) p(er)tin(et) ad
sp(eci)em mollicie · s(cilicet) v(n)a p(ar)s q(ue) e(st) · s(cilicet) fuga
t(ri)sticie · al(iu)d a(utem) p(er)tin(et) ad intemp(er)anti(am)
· s(cilicet) ex electione peccare · (et) deterior e(st)
intemp(er)atus q(uam) moll(is) · Deinde c(um) d(icit)
opp(osi)to · a(utem) (et)c(etera) | comp(ar)a(t) molle(m) (con)tinenti
(et) p(er)severancie (con)tinent(iam) (et)c(etera) h(ec) e(st) ...

pmo ondit qs eorum sit melior. et manifestat
quedam concernentia supposita. l. deficiens. et
c. tertio excludit quendam errorem. l. videtur
autem et lusiuus et c. dicit ergo primo. quod incontinenti
opponitur continens. et molli opponitur perseuerans. per
seuerare autem dicitur aliquis ex eo quod tenet se
contra aliquid impellens. sed continens dicitur ex eo quod
est firmare. Similiter n. quod continens in immp
tate ... et hiis ... que delectationes sunt resi
nande. t. cohibende. continentia autem est stand
... perseuerans ad continentiam comparatur sicut
non vinci ad id quod est vincere quod est manife
melius. unde melior est continentia quam perseu
erantia. mollicies autem videtur peior quam
incontinentia. Contrarium consistit in hiis que sunt vinci
scilicet incontinentes vincuntur a fortiori passione.

Deinde cum dicit. deficiens. et c. manifestat
quedam quedam que supra tetigit inter mo
llem et incontinentem. quod scilicet vincuntur a pas
sionibus quas multi superant. et dicit quod ille dicitur
mollis et delicatus qui deficit in hiis contra que multi
et contendunt resistendo et possunt vin
cendo. Et ideo autem mollicies et delicatus. quia potius
delicia. n. est quedam species mollicie. mol
licies enim refugit mordacitatem omnem tristitie.
sed delicia refugit proprie tristitiam laboris
. ille. n. qui trahit vestimentum suum per lutum ut
non laboret se subleuando quod pertinet ad
delicatum vincitur. similiter tristitiam quam
reputat se inveniet. sileuatz vestimenta
et hiis imitetur laborantem in hiis quod vestimenta
trahit et putat non esse miserum cum hoc simi
litudinem cum misero incepit. fugiens laborem
sustinet laborem. et sicut dictum est de mollicie
sic et de hoc est continentiam et incontinentiam
Non. n. est admirabile siquis vincatur
a fortibus et superexcellentibus delectationibus et
tristitiis. ut propter hoc debeat dici incontinens
et mollis. sed magis ei condonatur si cum
nitatur resistere et non statim cedet et
ponit exemplum de philotethe de quo theo
dotus poeta narrat quod percussus a
vipera grauem dolorem passus intendebat
continere placitum. sed non potuit et
simile est de quadam nitre que vocatur
malopes percussa a quodam ho
mine et sicut accidit illis qui temptant
se continere a risu et cum simul emittunt ut re
pente effuse rideant. sicut accidit

senophanto. sed tunc dicitur aliquis incontinens et
mollis si aliquis vincatur a talibus tristitiis
et delectationibus quibus multi resistunt. si
tamen hoc non potest resistere hiis passionibus non
propter ... generis ex quo posset eis esse congrue quod
aliud esset leue. sed propter egritudinem sicut quam prouenit
ex mala consuetudine. sic mollicies propter ... generis
inuenitur in regibus scitarum qui delicate nu
triti non possunt labores et tristitias ferre
et sicut est et de feminis per comparationem ad mas
culos propter infirmitatem nature. Deinde cum dicit. videtur
autem et lusiuus et c. excludit quendam er
rorem possunt. n. aliqui videri quod lusiuus. i. d
nimius amator ludi sit intemperatus. quod
in ludo est quedam delectatio. sed ipse dicit quod
magis est mollis. ludus. n. est quedam quies et
remissio animi quam sibi homo dat intermittens lusiuus
vel continens sed mollis quia est fugiens difficul
tates et labores. Deinde cum dicit. incontinentie
. autem et c. distinguit species incontinentie. et dicit
quod una est sicut ponit dicendum et dicit quod in
continentia dividitur in duo. quorum unum est
precipitatio. et aliud est debilitas. Haec. i. hec quod est
et c. Exponit membra divisionis et dicit quod
quidam incontinentes sunt qui senserunt concupiscentias
silicant. quidam sed non permanent in hiis
que consiliati sunt propter passiones a qua vincuntur
et talis incontinentia dicitur debilitas quidam
non ducuntur a passione propter hoc quod non consilian
tur. sed statim concupiscentiam sequuntur veniente ca
sequentia et hec incontinentia dicitur precipitatio
propter sui velocitatem qua anticipat consilium sed
. n. consiliarentur non ducerentur a passione
dicit. n. quidam quod prius titillant se
ipsos postea non mouentur ab aliis
titillantibus. sic et illi qui presentiunt motus
concupiscentie et presumunt quod est ipsius incli
nat concupiscentia et presuscitantes. i. prouocantes
seipsos et ratiocinationem suam ad resistendum
concupiscentie ex hoc consequuntur quod non vincuntur
a passione. neque delectationis neque ...
cationis incontinentes neque tristitie neque ... mo
llis. Maxime autem et acuti et c. ostendit
quibus competat hec species incontinentie.
que dicitur precipitatio et dicit quod maxime sunt
incontinentes secundum incontinentiam que non expectat consi
lio quod dicitur precipitatio acuti. i. colerici et
melancolici. neutri. n. expectant rationem
consiliantem. sed sequuntur imaginationem fan
tasie

Concupiscentia colerici quidem propter velocitatem motus co-
lere melancolici autem propter vehementiam motus
melancolie attendunt impetum non de fa-
cili prohibitum. Nam terra accensa vehe-
mentius ardet. communiter autem est in illis quod sanguinei
et fleumatici habent incontinentiam debilitatis
propter humiditatem complexionis que non est fortis ad
resistendum impressionem.

Est autem intemperatus. Quia vero dictum est supra
quod non phisicus ostendit differentiam incontinentis
ad intemperatum hic ostendit quis eorum sit
peior per quod solvitur dubium supra questio in libro tertio
et supra probabile. dixit autem hic supra [illegible] sed bre-
viter ex incidenti tangendo. hic autem perfec-
te hic determinat ex principali intentione
et hic duo facit. primo ostendit propositum. secundo manifestat
quoddam quod supposuerat ibi. qua autem hec quidem
talis etc. Circa primum duo facit. primo ostendit intempera-
tum esse peiorem incontinente. secundo ostendit similitu-
dinem inter eos ibi. Omnino quidem igitur etc. Circa primum
duo facit. primo comparat incontinentem intem-
perato. secundo comparat duas species incontinentie
ad invicem. ibi ipsorum autem etc. Circa primum po-
nit tres rationes per quas ostenditur in-
temperatum peiorem incontinente. Circa quarum primam
dicendum quod sicut supra dictum est intemperatus non
est penitentivus quia facit ex electio-
ne in qua permanet eo quod eligit delectationes
corporales tamquam finem. omnis autem incontinens de
facili penitet cessante passione a qua vin-
cebatur. unde patet quod sicut supra dictum est intemperatus
est insanabilis. hic autem scilicet incontinens
est sanabilis. [illegible] per intemperatum non
solvitur dubium suppositum quod precedebat
ex hoc quod incontinens sit sanabilior intemperato
Omnia non intemperatus est insanabilior
potest concludi quod sit peior sicut et morbus
[illegible] qui est incurabilis deterior est. Nam
[illegible] ponit ibi. assimilatur autem etc. et dicit quod
malicia scilicet intemperantia assimilatur illis
egritudinibus que continue insunt homini sicut
ydropisia et ptisi. sed incontinentia assimilatur
egritudinibus que non continue hominem invadunt
sicut epilensie. et hoc ideo quia intemperantia et
quelibet malicia est continua. habet enim habitum per-
manentem per quem eligit mala. sed inconti-
nentia non est continua quia movetur ad pec-
candum in[illegible] continens solum propter passionem in-
cito transit et sic incontinentia est quasi

malicia non continua. Contingit autem malum
esse peius non continuo. ergo intemperantia est peior quam
incontinentia. Tertiam rationem ponit ibi. totaliter autem etc.
et dicit quod alterum genus est incontinentie et malicie
sicut quod intemperantia continetur. malicia autem latet
eum in quo est qui est deceptus ut estimet
bonum id quod facit. sed incontinentem non latet eum
in quo est scit enim per rationem malum esse id
in quod a passione ducitur. malum autem latens
est periculosius et insanabilius. ergo intemp-
erantia est peior incontinentia. Deinde cum dicit ipsorum
autem etc. Comparat species incontinentie ad invi-
cem et dicit quod inter incontinentes meliores sunt
[illegible] mali sunt excessivi vel prevolan-
tes quam debiles qui habent quidem rationem
consiliantem sed non permanent in eadem
[illegible] autem ratione sunt peiores debiles
primo quidem quia vincuntur a minori passione ex
cedente. secundum velocitatem vel secundum vehemen-
tiam et secundum hanc rationem supra probatur quod in-
temperatus est peior incontinente quam potest esse
[illegible] admittatur predictis. Secundo est
quia debiles non sunt improvisi sicut a-
lii vel prevolantes et hanc rationem supra inducebat
de incontinente et intemperato quod incontinens
esse [illegible] non autem [illegible] sed hec est eadem
[illegible] est pars [illegible]
ex electione et non videtur hic inducere
ad ostendendum quia locum non habet. ponit autem quod dicit
[illegible] dicens quod incontinens debilis est similis
illis qui velociter vel de facili inebriantur et
a parvo vino minori quam multi et sic isti
sunt peioris dispositionis secundum corpus. ita debiles qui a
minori passione vincuntur sunt peiores simpliciter.

Deinde cum dicit. Omnino quidem igitur etc.
ostendit convenientiam incontinentis ad intemperatum
quantum ad duo. primo quidem quantum ad hoc quod incontinentia
et si non sit malicia simpliciter est tamen malicia secundum quid.
sicut supra dictum est quod est quasi malicia non continua
et quod non sit malicia simpliciter patet quia incontinentia
est preter electionem. malicia autem est cum electione.
Secundo ostendit convenientiam ponit ibi. in operationibus etc. et dicit
quod incontinentia et malicia habent similitudinem in
actione sicut quidam demodolcus id est se-
cundum philosophum dixit ad milesios reprehendens
eos milesii non sunt stulti sed operantur
similia operibus stultorum. sic et in-
continentes non sunt mali vel iniusti vel intem-
perati sed faciunt opera iniusta et mala

Dicendum est. Ut dictum est. Quia autem hic quidam et cetera. Assignat rationem eius quod supra dicebat scilicet quod intemperatus non penitet sed incontinens et assignat hanc rationem quia intemperatus non penitet, secundo quia incontinens penitet. Ibi Est autem et cetera. Dicit ergo primo quod quia aliquis est talis ipse et scilicet contra et preter ordinem rationis bonus corporales delectationes, non propter quod sit ei dispositio ut sit ei persuasum quod tales delectationes sint sequende sicut bone et utiles incontinens. Alius autem est scilicet intemperatus est persuasum quod tales delectationes sint eligende quia persuasum ipse bone et hoc propter dispositionem quam habet ex habitu. Unde ille qui non est persuasum delectationes esse per se bonas ex habituali dispositione sed solum ex passione scilicet incontinens sed habet falsam estimationem de eis in particulari facile recedit a sua credulitate passione cessante. Ille autem qui ex habituali dispositione estimat delectationes corporales per se esse eligendas scilicet intemperatus non de facili recedit a sua credulitate. Et hanc rationem quam assignat dicens quod virtus et malicia respiciunt principium operabilium quod malicia corrumpit. Virtus autem salvat principium autem in actionibus est finis cuius gratia aliquid agitur quod ita se habet in agibilibus sicut suppositiones id est principia in demonstrationibus mathematicis. Sicut igitur in mathematicis principia non docentur per rationem sed per habitum naturalis sive innatum sive per assuetudines acquisitam consequitur rectam estimationem circa principia agibilium quod est finis. Ille igitur qui habet rectam estimationem de fine circa delectationes corporales non scilicet estimans in eis bonum et finem habitudinalem autem et est temperatus. Ille autem qui habet contrariam estimationem propter habitum malum est intemperatus. Manifestum est autem quod ille qui errat circa principia non de facili revocatur ab errore. Et ideo non est curabilis vel penitivus nisi forte per quod per longam consuetudinem contrariam corrumpitur habitus acquisitus errorum. Dicendum est ut dictum est et cetera. Ostendit quod incontinens sit curabilis et penitivus. Et dicit quod aliquis homo est qui propter passionem excedit quidem a ratione recta quantum ad hoc quod passio dominatur ut non agat secundum rationem rectam. Non autem sic dominatur quantum ad hoc ut sit ei persuasum quod oporteat persequi corporales delectationes quasi per se bonas absque omni prohibitione et ideo talis cessante passione cito convertitur et remanet in recta estimatione finis et iste est incontinens qui propter hoc est melior intemperato

et non est pravus simpliciter. Optima namque salvatur in eo optimum principium scilicet recta estimatio finis. Est autem alius contrarius qui quidem non manet sed malus particulari estimatione et operando preter rationem rectam. Aliter autem sunt continentes contrarius incontinentes qui permanet in ratione recta et nullo modo excedit eam propter passionem quantum ad agere ex quo manifeste quod continentia est bonus habitus. Optima privatur in ratione. Incontinentia autem prava quia recedit a ratione recta magnitudine eius quod erat principaliter propositum quod non concludit. Soluta quarta dubitatione quam etiam hic proponebat.

Utrum autem continens est et cetera. Postquam philosophus declaravit dubitationem per quam scitur an continentes sint. Quod dictum est an contrarie et cetera quia sunt. Hic declarat dubitationem per quam scitur quis continens est. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit utrum incontinens sit in mala sua electione et incontinens equaliter egressum propter quod solvit quintam dubitationem propositam que sunt probabile. Secundo ostendit utrum prudens possit esse incontinens, per quod solvitur sexta dubitatio mota esse quartum probabile id est ut simul prudentem et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo continentia se habet ad quamlibet rationem quam accipit et hoc quod est immanere rationi. Secundo ostendit quomodo se habeat ad quamcumque rationem virtutis que consistit in hoc quod est immanere. Utrum autem et aliquis et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit cum rationem continens laudabiliter immanet et aliquis incontinens vituperabiliter egreditur. Secundo ostendit quod aliquis rationi vituperabiliter immanet, ibi Sunt autem quos vocant et cetera. Tertio quod aliquis laudabiliter a ratione egreditur, ibi Sunt autem quidam et cetera. Circa primum duo facit. Primo movet questionem quis quidem vere continens dicatur qui immanet qualicumque rationi id est sive recte sive false et qualicumque electioni id est sive recte sive false, vel solum ille dicitur continens qui immanet rationi recte et electioni et similiter dubium est utrum incontinens dicatur qui non immanet cuicumque rationi et electioni vel solum qui recte non immanet. Unde est per motum quomodo autem possit dici incontinens qui non immanet false rationi et electioni. Sic enim in dubitationibus propositis est. Secundo ibi Vel per accidens et cetera solvit propositam questionem et dicit quod per se continens et incontinens qui immanet vel non immanet cuicumque rationi sed per accidens sed per se solum quod

immanens vel non immanens recte rationi et recte electioni. Et hoc quidem sic exponit. Si enim aliquis eligit vel prosequitur, id est quaerit hoc propter hoc, id est hoc loco huius, puta si eligit fel loco mellis, quia scilicet propter similitudinem coloris existimat illud esse mel, per se quidem est quod per se eligit et quaerit hoc propter quod alterum eligit et quaerit, puta mel, sed per accidens eligit loco alterius, puta fel. Et ratio huius est quia in appetibilibus illud est per se ad quod refertur intentio appetentis, unde in quantum est apprehensum est per se obiectum appetitus. Illud autem quod est praeter intentionem est per accidens. Unde ille qui intendit eligere mel et eligit fel, per se intendit et prosequitur mel, sed per accidens fel. Sic ergo aliquis qui falsam rationem existimat veram, puta si quis existimet hoc esse verum quod bonum est fornicari, si ergo immaneat huic rationi falsae putans eam esse veram, per se quidem immanet verae rationi, per accidens autem falsae. Intendit enim verae immanere, et eadem ratio est de incontinente quantum ad hoc quod est immanere falsae quam putat esse veram. Sic ergo patet quod continentes vel incontinentes per se immanent vel non immanent rationi verae, per accidens autem falsae. Simpliciter autem dicimus id quod est per se, quod autem est per accidens secundum quid. Et ideo contingit quod secundum aliquem modum continentes vel incontinentes sunt immanentes cuicumque opinioni et falsae, sed simpliciter continens vel incontinens dicitur qui immanet vel non immanet rationi seu opinioni verae.

Deinde cum dicit: Sunt autem quidam mansivi etc., ostendit quomodo aliqui vituperabiliter immanent rationi. Et primo ostendit qui sunt. Secundo quomodo se habeant ad continentem, ibi: qui similiter quidem etc. Tertio quomodo se habeant ad incontinentes, ibi: sunt autem ischyrognomones etc. Dicit ergo primo quod sunt quidam mansivi in propria opinione, et hi sunt illi quos homines vocant ischyrognomones, id est fortis sententiae, sive pertinaces, quibus scilicet difficile persuadetur aliquid, et si fuerit aliquid eis persuasum, non de facili transmutantur ab illa suasione, quod maxime accidit melancolicis, qui difficile recipiunt, sed recepta forti retinent ad modum terrae.

Deinde cum dicit: Qui similiter quidem etc., comparat tales continenti, et dicit quod tales videntur aliquid simile habere continenti, quia per excessum habent aliquid quod est continentis, sicut prodigus habet ad simile liberali et audax confidenti, id est forti. Tales in multis immanent rationi plus quam debent, continentes autem secundum quod debent.

Secundo ibi: Sunt autem alteri etc., ostendit differentiam et dicit quod quantum ad multa differunt ab invicem. Ad cuius evidentiam considerandum est quod dupliciter potest aliquis removeri a sua opinione. Uno modo ex parte rationis ipsius, puta si sibi veniat aliqua ratio fortior. Alio modo ex parte passionis, quae praevalet iudicio rationis in particulari operabili, propter quod concupiscentia. Sic ergo haec est differentia quia hic quidem, scilicet continens, non transmutatur a ratione propter passionem, sed tamen quandoque persuasibilis erit ab aliqua ratione meliori inducta; unde laudabilis est quia non vincitur a concupiscentia, sed ratione. Hi autem, scilicet pertinaces, non vincuntur a sua opinione propter aliquam rationem inductam, sed recipiunt concupiscentias, et multi eorum ducuntur a delectationibus contra rationem. Sic ergo vituperabiles sunt quia non permittunt se vinci a ratione, vincuntur tamen passione.

Deinde cum dicit: Sunt autem ischyrognomones etc., ostendit quomodo se habeant tales ad incontinentem, et dicit quod isti quos diximus ischyrognomones dicuntur et idiognomones, id est propriae sententiae, sive proprii sensus homines, et sunt indisciplinati, quia nolunt ab alio instrui, et sunt etiam agrestes, quia dum semper volunt sequi proprium sensum, non de facili possunt cum aliis commorari. Sunt autem idiognomones, id est proprii sensus, propter hoc quod aliquam delectationem inveniunt et aliquam tristitiam vitant. Fugiunt enim gaudere, id est quando consentiunt cum aliis vincunt, scilicet si non transmutentur per aliquam suasionem a sua opinione, et statuunt. Et si e contra quae sunt ipsorum, scilicet sua placita, infirmentur, ita quod oporteat ea decedere. Hoc autem est proprium incontinentis et mollis, scilicet homines appetere delectationes et fugere tristitias. Unde patet quod pertinaces magis assimilantur incontinenti quam continenti.

Deinde cum dicit: Sunt autem quidam quibus etc., ostendit quomodo aliqui laudabiliter discedunt a ratione, et dicit quod quidam sunt qui non immanent his quae eis videntur, non propter incontinentiam, sed amore virtutis, sicut narratur in libro qui de Philoctete Sophoclis scriptus est quod Neoptolemus non permansit in his quae

videbatur. Non tamen propter incontinentiam, quia non hic fecit propter aliquam delectationem non malam sed bonam appetebat, scilicet quia credebat bonum dicere verum, et hoc erat ei delectabile; sed persuasionem fecerat ei Ulixes quod diceret falsum in utilitatem patriae. Et quod persuasioni ipse non immansit propter delectationem veri, nec tamen propter hoc fuit incontinens. Non enim omnis qui propter delectationem aliquid operatur est incontinens vel intemperatus, sed solum ille qui propter turpem delectationem aliquid operatur.

Deinde cum dicit: Quia autem est aliquis etc. Ostendit quomodo continentia se habeat ad rationem virtutis et ad quam pertineat virtutem. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat continentiam in medio esse sicut et temperantiam. Secundo ostendit quod quaedam continentia per similitudinem temperantia nominatur, ibi: quia autem et secundum similitudinem etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo continentia sit medium, et dicit quod aliquis homo invenitur sic dispositus quod minus gaudet corporalibus delectationibus quam oporteat, et hic est non propter finem bonum sed propter fastidium, propter quod non permanet ratione indicante quod oportet, scilicet quod necesse est talibus delectationibus uti. De incontinente autem iam dictum est quod non immanet rationi propter hoc quod gaudet talibus delectationibus plus quam oportet. Horum duorum medius est continens. Incontinens enim non immanet rationi propter aliquid magis, ille autem alius propter aliquid minus, quia scilicet ille vult plus uti delectationibus quam oportet et iste minus; sed continens immanet rationi et non transmutatur ab ea neque propter alterum praedictorum, id est neque propter magis neque propter minus.

Secundo ibi: Oportet autem si quid etc. Ostendit qualiter se habeant ad bonitatem et malitiam. Manifestum est autem ex praedictis quod continentia est aliquid bonum, unde oportet quod utraque habitudo quae ei contrariatur, scilicet et secundum plus et secundum minus sint malae, sicut et apparet ex hoc ipso quod non immanent rationi sed accipiunt aut plus aut minus. Tertio ibi: Sed propter alterum etc. Reddit rationem quare sola incontinentia videatur esse contraria continentiae. Cum habeat duos habitus contrarios, et dicit quod hoc contingit propter hoc quod alterum in paucis accidit, quod scilicet aliquis egrediatur a ratione in minus, et ideo non est adeo manifestum. Sicut alterum extremum plurimum in pluribus accidit, quod scilicet delectationes corporales faciat egressum a ratione in plus, et propter eandem rationem temperantia etiam videtur esse contraria soli temperantiae, quia insensibilitas non est manifesta propter hoc quod in paucioribus accidit. Est autem hic considerandum quod continentiae assignatur duplex extremum. Uno modo ex parte rationis, cum ut hic et supra dixit quod protervus se habet ad continentem sicut prodigus ad liberalem; alterum autem extremum est ad incontinentiam instabilitatis. Alio modo assignantur ei extrema ex parte concupiscentiae, et sic continens est medium inter extrema nunc posita.

Deinde cum dicit: Quia autem et secundum similitudinem etc. Ostendit quod continentia per similitudinem quandam dicitur temperantia. Et primo comparat secundum hoc continentiam temperantiae; secundo incontinentiam intemperantiae, ibi: similes autem etc. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, et dicit quod quia multa nominantur metaphorice secundum similitudinem, inde est quod et continentia quandam consequitur nominationem temperantiae secundum similitudinem. Secundo ibi: et continens etc. Ostendit in quo sit similitudo. Continens enim habet facultatem ut nihil praeter rationem operetur propter delectationes corporales, et hoc idem potest facere temperatus. Tertio ibi: Sed hic quidem etc. Ponit duas differentias. Quarum prima est quod continens habet pravas concupiscentias, sed temperatus non habet eas, quia eius concupiscentia est per habitum temperantiae ordinata. Secunda differentia est quam ponit ibi: hic quidem etc. Quod scilicet temperatus est sic dispositus per habitum temperantiae quod non delectatur praeter rationem; continens autem est sic dispositus ut delectetur quidem praeter rationem, sed non ducatur a passionibus.

Deinde cum dicit: Similes autem etc. Comparat incontinentem intemperato, et dicit quod incontinens et intemperatus sunt similes et tamen differunt. Unde eodem modo incontinens dicitur intemperatus per similitudinem. Sunt enim similes in hoc quod uterque prosequitur, id est quaerunt delectabilia corporalia. Differunt autem in hoc quod temperatus existimat oportere haec delectabilia sequi propter habitum pervertentem iudicium de fine; incontinens autem non hoc existimat, quia salvatur in eo principium, ut supra dictum est.

Neque simul prudentem etc. Postquam Philosophus ostendit quomodo continens et incontinens immanet vel non immanet rationi, hic ostendit utrum contingat quod prudentia, quae est recta ratio agibilium, sit simul cum incontinentia. Et per hoc solvitur quaedam dubitatio quae movebatur circa principium et probabile. Et circa hoc duo facit.

per hoc ostendit quod prudentem non convenit esse inconti-
nentem. Secundo ostendit quomodo se habeat incontinens
ad prudentiam, ibi: Et secundum quidem rationem. Circa pri-
mum duo facit. Primo proponit quod intendit et dicit quod
non contingit quod idem homo sit simul prudens et in-
continens. Secundo, ibi: Simul enim etc., probat propositum
duabus rationibus. Quarum prima est quod sicut supra
in VI° ostensum est, prudentia simul est cum virtute
morali, et sic simul est aliquis prudens et studiosus
secundum moralem virtutem, quae non deducitur a pas-
sionibus. Ergo non potest esse aliquis simul pru-
dens et incontinens. Secundam rationem ponit, ibi:
Adhuc in sciendo etc. Non enim dicitur aliquis prudens
ex hoc solum quod est sciens, sed ex hoc etiam quod est prac-
ticus vel operativus. Dictum est enim supra in VI° quod
prudentia est praeceptiva operum, et non solum consi-
liativa et iudicativa. Sed incontinentes deficiunt
ab eo quod sunt practici, non enim operantur secundum ratio-
nem rectam. Prudens ergo non potest esse inconti-
nens. Deinde cum dicit: Dyrum autem etc., assignat rationem
eius quod quandoque videantur prudentes esse incontinentes
et dicit quod nihil prohibet dyrum, id est ingeniosum
seu industrium, esse incontinentem. Ex hoc contingit quod quando-
que videtur quod quidam prudentes sint inconti-
nentes. Quia scilicet dyri reputantur pruden-
tes propter hoc quod dynotica differt a prudentia
secundum modum praedictum in VI°, quia scilicet prudentia se habet ex
additione ad dynoticam. Deinde
cum dicit: Et secundum quidem rationem etc., compa-
rat incontinentem prudenti. Et circa hoc duo facit.
Primo comparat incontinentem prudenti. Secundo com-
parat incontinentes adinvicem, ibi: Sanabilior
autem etc. Circa primum duo facit. Primo ponit comparationem.
Secundo, ibi: Adhuc similis, id est assimilatur utique etc.
Circa primum duo facit. Primo ponit comparationem. Secundo
manifestat comparationem ex dictis, ibi: Quare seminalis
etc. Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit
et dicit quod incontinentes secundum quid appropinquant prudenti
secundum rationem. Quia utrique habent rationem rectam,
sed differunt secundum electionem, quia prudens se-
quitur, incontinens non sequitur. Secundo, ibi: Neque utique etc.,
manifestat qualiter sint propinqui secundum rationem
et dicit quod non est hic, id est quod incontinens sit sicut
sciens intuens et speculans, vel considerans
in actu particularia eligibilia, sed se habet si-
cut dormiens et vinolentus, in quibus est
habitus rationis ligatus, sicut supra expositum est.
Tertio, ibi: Et volens quidem etc., manifestat
quod dixerat de differentia secundum electionem, et dicit quod in-
continens peccat quidem volens, scit enim quo-
dammodo, scilicet in universali, et illud quod facit et cu-
ius gratia facit, et alias circumstantias. Unde volun-
tarie agit. Non tamen est malus, quia non agit
ex electione. Sed electio eius est epyikes, id est bona.
Quod enim est ex passione, sed quando fervet passio
corrumpitur eius electio et vult malum. Et non
secundum electionem incontinens differt a prudente,
quia prudentis electio non corrumpitur, incontinentis autem corrumpitur.
Deinde cum dicit: Quare seminalis etc., infert
correlarium ex dictis. Quia enim ante passionem habet
bonam electionem, sed per passionem vult ma-
lum, sequitur quod sit ex media parte malus. Incontinens
enim vult malum et non sit iniustus, licet ma-
lus sumpte. Quia non est insidiator, quod ex consilio et
electione agens malum. Incontinentium autem qui-
dam, scilicet debiles, consiliantur quidem, sed non i-
nmanent consiliatis, melancolici autem
et acuti, quos supra dixit praevolantes, to-
taliter non consiliantur. Unde patet quod neuter ex consi-
lio et electione agit malum. Exemplum autem quod
dictum est accipere possumus quod sit similis continenti
et incontinenti. Non enim potest dici quod utrisque similis
sit concupiscentiis. Quia non differunt secundum concupis-
centias continens et incontinens, habent pra-
vas, neque secundum rationem, eo quod utrique habent ra-
tionem rectam. Relinquitur ergo quod secundum utrisque sit
voluntas, quia incontinentes volunt perficere, continentes
volunt imitari rationem. Deinde cum dicit: Et
assimilatur utique etc. Adhuc similiter ad
praedicta exemplificat. Et circa hoc duo facit. Primo proponit similitudinem
et dicit quod incontinentes assimilantur civitati quae omnia
necessaria calculat, id est dispensat, et quae habet bonas
leges, sed nulla earum utitur, sicut Anaxan-
drides cavillando dixit quod civitas quaedam
volebat leges et nullam curam curat de ob-
servantia legum. Et similiter incontinentes non u-
tuntur recta ratione quam habent. Malus autem, puta
intemperatus, assimilatur civitati utenti
legibus sed malis. Utitur enim malus prava
ratione. Secundo, ibi: Est autem intemperantia etc., mani-
festat quod dixerat, quasi scilicet incontinens sit
similis civitati non utenti rectis legibus.
Non enim quibuscumque excessibus omnis fit inc-
ontinentia, sed continentia et incontinentia dicitur secundum id quod
excedit habitum vel facultatem multorum. Con-
tinens enim inmanet rationi magis quam
multi possunt. Incontinens autem concupiscentias a qui-
bus multi superantur, incontinens autem minus.

irritantur quod illi possunt quod vincant ea
que plures quas illi vincunt ut supra
dictum est. ¶ Deinde cum dicit sanabilior autem
etc. Comparat incontinentes adinvicem
secundum duplicem differentiam. Primo vero dicit quod inter in-
continentes illa est sanabilior qua melan-
colici incontinenter agunt secundum non per consi-
liatives incontinentia eorum qui consiliantur
sed non immanent. Quia illi adhibito
consilio videntur posse sanari. Non autem isti
ut supra dictum est. Secundo ibi. Et per consuetudinis
etc. Comparat incontinentes secundum aliam
differentiam. Et dicit quod illi qui sunt inconti-nentes
per consuetudinem sunt sanabiliores illis
qui sunt incontinentes per naturam scilicet ex mala com-
plexionis ad hoc inclinantis. Quia facili-
lius potest transmutari consuetudo quam na-
tura. Ipse quod unumquodque illud magis con-
suetudo autem ipse hoc est difficile ad in-
mutandum quia assimilatur nature sicut evenit
poeta dicit amico id est dico diuturnam me-
ditationem id est consuetum studium in in-
ane amice id est amicabiliter seu for-
titer. Et dico hanc fientem id est quam per-
ficit omnibus est naturam. Ultimo autem epi-
logando concludit dictum esse quid sit conti-nentia
et incontinentia et perseverantia et mollicies
et qualiter hii habitus se habeant adinvicem.

De delectatione autem et tristitia etc.
Postquam philosophus determinavit de con-
tinentia et incontinentia ostendens quod sunt
circa delectationes et tristitias hic intendit
determinare de delectationibus et tristitiis. Et pri-
mo ostendit quod hec consideratio pertinet ad presen-
tem intentionem. Secundo exequitur propositum
ibi hiis autem quidem etc. Circa primum duo facit.
Primo proponit quod intendit. Et dicit quod
considerare de delectatione et tristitia
pertinet ad eum qui circa scientiam politicam
philosophatur ad quam tota moralis doctri-
na reducitur sicut ad principalem vel
architectonicam ut iam dictum est. Secundo ibi ipse
enim finis etc. probat propositum tribus rationibus
quarum prima est quod sicut finis archi-
tectonice artis est ille ad quem respici-
unt sicut ad quoddam mensuram omnia
que sub illa arte continentur. Ita se habet de-
lectatio vel tristitia que pertinent ad mo-
ralem doctrinam respiciendo vel ad

delectationem dicimus aliquid esse malum et ali-
quid simpliciter bonum. Illum enim dicimus esse malum vel bonum
qui in bonis delectatur. Malum autem eum
qui in malis et in hiis que sunt eius
iudicium observatur iudicatum id est malum
id quod ex mala delectatione procedit. Bonum
autem quod ex bona. Inqualiter autem sancta maxime
considerandum est id quod videtur per regulam
virtutis ad philosophum moralem maxime pertinet
considerare de delectatione. Secundam ratio-
nem ponit ibi adhuc autem etc. Et dicit quod
non solum conveniens est morali considerare
de delectatione sed et etiam necessarium quia ad ipsum
pertinet considerare virtutes et malicias
omnium est autem supra in secundo quod virtutes et ma-
licia moralis sunt circa delectationes et
tristitias. Ergo necessarium est morali considerare
de delectatione et tristitia. ¶ Tertiam rationem ponit
ibi et felicitatem etc. Ad philosophum enim moralem
pertinet considerare felicitatem sicut ultimum
finem. Sed plures ponunt esse felicitatem cum
delectatione inter quos est Epicurus ut ... et
apud Grecos vero nominatur a gaudendo. Ergo
ad moralem philosophum pertinet determinare de
delectatione et tristitia. Et primo determinat de eis
in communi. Secundo specialiter determinat de corporalibus de-
lectationibus circa quas possunt esse conti-nentia
et incontinentia ibi de corporalibus autem etc.
etc. Circa primum duo facit. Primo prosequitur
opiniones impugnantium delectationem
secundo determinat quandam veritatem ibi sed tamen
quoniam tristitia malum etc. Circa primum tria facit. Primo
proponit opiniones impugnantium de-
lectationes. Secundo inducit rationes eorum ibi tota-
liter quidem ergo etc. Tertio solvit ibi quoniam
autem non accidit etc. Circa primum ponit tres
opiniones quibusdam enim videbatur
quod nulla delectatio esset bona neque per se
neque per accidens et si contingat quod delectatio
sit bonum non tamen idem est tamen id quod est bonum
et delectatio. Alii vero dixerunt quod delec-
tationes quedam sunt bone sed multe
sunt prave et ita non omnis delectatio est
bonum. Tertio autem dixerunt quod et omnes delec-
tationes essent bone non tamen contingit
aliquam delectationem esse optimum. ¶ Deinde
cum dicit totaliter quidem ergo etc. inducit
rationes ad predictas opiniones. Et primo ad primam
secundo ad secundam ibi amplius autem etc. Tertio ad tertiam

VII

quod aliqua non optimum et cetera. Circa primum ponit .vi. rationes quarum prima sumitur ex diffinitione delectationis quam ponebant dicentes quod delectatio est quedam sensibilis generatio in naturam. dicitur natura aliquid sensibiliter agenerat in naturam quod nobis connaturale. ex hoc delectamur. sic patet in suppletione cibi et potus. nulla autem generatio est cognata fini. sed potius generatio est via in finem. sic edificatio non est cognata. sed hoc est bonum secundum rationem finis. ergo nulla generatio et per consequens nulla delectatio est bonum. Secundam ponit ibi. Adhuc temperatus et cetera. que talis est. nullus virtuosus laudatur ex hoc quod fugit delectationes. ergo delectatio non est ad bonum. Terciam rationem ponit ibi. Adhuc prudens et cetera. que talis est. sic prudens prosequitur .i. querit non contristari .i. et querit non delectari. sed tristicia non est bonum. ergo nec delectatio. Quartam rationem ponit ibi. Adhuc impedimentum et cetera. que talis est. nullo bono impeditur prudencia. impeditur autem per delectationes et tanto magis quanto sunt maiores. Ex quo notandum quod per se et non per accidens impediant. sic patet delectatio venereorum que est maxima. neminem impedire rationem quia nullus in ipsa delectatione actuali potest ad actu intelligere. sed tota intentio anime trahitur ad delectationem. ergo delectatio non est ad bonum. Quintam rationem ponit ibi. Adhuc ars et cetera. que talis est. omne bonum humanum vel est opus alicuius artis. quia bonum hominis est ex ratione. sed delectatio non est opus alicuius artis. quia nulla ars est ad delectandum. ergo delectatio non est aliquid bonum. Sextam rationem ponit ibi. Adhuc pueri et cetera. que talis est. illud quod est in homine puerile et bestiale vituperatur. sed pueri et bestie prosequuntur .i. querunt delectationes. ergo delectatio non est aliquod bonum. Deinde cum dicit. hec autem et cetera. ostendit quod non omnes delectationes sunt bone et dicit quod hoc quod est non omnes delectationes esse bonas. consonum est. quia sunt quedam delectationes turpes .i. inhoneste et probrose .i. infames et cetera. et hoc est quedam delectationes sunt nocive. quod patet ex hoc quod quedam delectabilia inducunt hominem egritudinem. et sic patet quod non omnes delectationes sunt bone. Deinde cum dicit. quod autem non optimum et cetera. probat quod nulla delectatio sit optimum et si omnes essent bone. finis enim est id quod est optimum. delectatio autem non est finis. sed magis generatio quedam. ergo delectatio non est optimum. Ultimo autem epylogando concludit quod ea que dicuntur de delectatione fere hec sunt.

Quoniam autem non accidit et cetera. Postquam philosophus posuit rationes ad opiniones premissas. hic intendit eas solvere. et primo proponit quod intendit dicens quod ex sequentibus erit manifestum. quod propter predictas rationes non sequitur nec quod delectatio non sit bona. nec quod non sit optima. per quod innuit autem mediam opinionem que ponebat non omnes delectationes esse bonas. que est aliqualiter vera. habeat autem duas semel commemorat. que ex similibus rationibus procedunt. vel et sic solvitur. Secundo ibi. Primum quidem et cetera. solvit predictas rationes et primo premittit quasdam distinctiones per quas potest sciri qualis delectatio sit bona. vel non bona. secundo solvit rationes inductas ibi. Adhuc non necesse et cetera. Circa primum ponit duas distinctiones. quarum utraque sumitur per distinctionem boni. quod est delectationis obiectum. dicit ergo primo quod bonum dicitur dupliciter. uno modo id quod est bonum simpliciter. alio modo id quod est bonum alicui. et quia omnia in bonum tendunt. quantum ad hoc se habent et inclinationes et habitus que sunt ordinantur .i. ad bonum simpliciter .i. ad id quod est alicui bonum. et quia motiones ex quibus dicti naturalis et habitus procedunt. oportet quod et quantum eo modo se habeant. scilicet eas necessario. quedam earum sunt bone simpliciter. et quedam sunt bone alicui. sic ergo supposito quod delectationes sunt motiones et generationes. ut ad nostrum sciri dicitur. distinguende sunt [illegible] genera delectationum quia quedam sunt bone simpliciter. sic delectationes in operibus virtutum. [illegible] delectationes sunt [illegible] prave. sed quam ad aliquem unum. non sunt prave. sed eligibiles. cuius aliquando necessitas. sic infirmanti sunt medicinalia. Tercio autem gradu quedam nec huic sunt simpliciter eligibiles et bone sed alicui et per paucum tempus. non tamen sunt eligibiles simpliciter. sic firmari ab unius in articulo extreme necessitatis. Quarto autem gradu sunt quedam delectationes que non sunt delectationes. sed apparent corrupta eius dispositione quam intellibus delectetur. sic

queq3 delectacoes sunt . cu tristicia
& dolore assumunt ut medicine illi
doloris sic p3 de hiis in qbus delectantur
laborantes . i . infirmantes . delectatur . n
g . n . aliqui infirmo inter se plectum &
sumere aliqua acerba & aliquid sile
Secun distinctionem ponit q . ad h
quia bonum &c . Et dicit qd duplex bonum
quedam quid se ht p modum opationis
sic considatio quedam est p modum
habitus sic scientia . hor est opo e sic bonum
pfectum q e pfectio sa . habitus est e sic bo
num imperfectum q e opo p . v & delecta
bilia & pfecta consistit in bono q e opo
ille vo actiones & motiones q consistunt
hom in habitu ulem . i . q sunt in habi
tus constitutione sunt qd delectables . i . p
actus n dum . n . huit ronem boni q p
cedunt & in habitum q e pfectio p ma . h
& ordine ad h bonum . huit ronem boni
& delectatio . in . ea . q opo delectatio q e
concupi . no e opo habitus pfecti . Q a op
atio habitus no remanet aliq concupi .
q ad istum habitum ptineat . v . ex q
talis opo pcedat ex aliq . pn . habitu
seu naturali q e e extra . Ho . n . est
abs3 tristicia q aliqs concupiscat pfecto
naturale q non dum ht . q . ea ro ol
tiones delectabiles sunt tales . p3 q
inveniunt quedam delectatione q sunt sin tris
ticia & cum concupia sic p3 de delectatione
q e ex opones speculationis . Tal e
delectatio no e cum aliq indigentia
ne . h poci pcedit ex nature pfectio
ne . puta ex rone pfecta p habitum sciencie
Sic g . ne & p se sunt delectabiles ille
que sunt ex opones pcedentes ex
habitib3 . seu naturis & hor . ita ex
illentib3 . Ille . aute delectatioes q
sunt ex opones constituentes habitu
um & n . n sunt v . e & simpliciter delec
tatioes . h p accidens & h . signum est
q si e e ht . v . delectabilia in
omni statu delectabilia erunt . q
p3 e falsum . Q uia no eod delectabili
gaudet natura sic impleta . p u
tatum homo minus comedit & n a consti
tuta . i . bn disposita n a . n . disposita
gaudet huius que sunt simpliciter del

Ctabili

q . s . sunt q cum n hunane . h v a
impleta gaudet in quibusdam q sunt q
sunt simpliciter delectabilia gaudent . n . hoies
repleti quibusdam acutis & amaris
eo q fac degere cibum . Cum tum eorum n
sit naturaliter delectabile q no est
simile n hunane . h in excessu se ha
bens ex quo sequitur q nec e sunt
delectationes simpliciter . q ab eis caut q
sic se hnt delectabilia ad invicem
ta e & se hnt delectationes ad invicem
i & se hnt & delectationes q ab eis cau
santur . Deinde cum ad h no necesse
&c . solvit rones sup inductas & p
solvit ronem inductam ad tertiam o
pinione . so . ronem inductam . ad sa
. i . e . ea . p uias &c . Tertio rones q sunt
inducte ad p mam . i . imped . et . &c
dic . g p mo q no e necesse q delecta
tio no sit optimum . h aliq a . sit meli
delectatione q quidam hnt rone dicunt
q finis e melior gnone . delectatione
v . ponit gnonem in quo quidem fl in
suppont . q ut ex p mississ p3 . no oes
delectationes sunt gnones . ea cum
gnone . Tales . n . sunt sole ille q sunt
cum tristicia & concupia constitutive ha
bitum . S3 quedam sunt opones & ex h
hnt ronem finis . Q a opo . sic pfectio
fa vt dictum est . & h delectationes n
accidunt sicut & i . huius q sunt . S3 v
tentiam . i . utentib3 . q . dicto no consis
tunt h . delectationes in ipso fi habi
tum . S3 in vsu eorum iam existentium &
h p3 q no oz q omni delectationi al
quid sit finis . S3 solum modo . illa
delectationum q sequntur opones du
centes ad pfectionem n q sunt cum con
cupia & ex h e tollitur distinctio de
lectationis que inducebatur . imp
rone p me opinionis . no . n . bn se
ht dicere q gnatio delectatio sit gnatio
sensibilis q qnt pfectus delectatio
nb3 . h magis . ut e q q qnt pfectus del
tationib3 . q delectatio sit opo habitus
connaturalis . iam existentis & loco ei
q posuit sensibilem . ponamus nos
no impeditam habitus quiescit fn .
. i . qui n humalis consistit impedimentum

a. operationis difficultate esset in operatione ad
que delectationem excludit. Secundo autem quibus-
dam visum est quod delectatio esset generatio que-
dam. Quoniam delectatio est etiam id quod est principaliter
bonum vel esse operationem quam existimaverunt esse
generationem. Cum tamen sit id, sed aliquid potius
nam generatio est via in naturam. operatio autem
est usus iam habite forme aut habitus. ¶ Ter-
tio cum dicit esse autem prauas etc. solvit
rationem inductam pro secunda opinione et dicit quod
hoc quod probatur esse quasdam delectationes
prauas. Quia sunt quedam delectabilia
inducentia egritudinem. id est ad sic conclu-
dendum(?) quod quedam sanativa sunt prava
quia nocent pecunie que in ea expendi- ad
est ergo quod ambo scilicet delectabilia et sana sunt
prava ex una parte scilicet inquantum nocent de-
lectabilia quidem sanitati, sanativa vero pe-
cunie. sed non sunt prava secundum hoc, id est inquantum
sunt sanativa vel delectabilia quia secundum
aliquid etiam possibile concludi quod speculatio
veritatis esset prava quia aliquando nocet
sanitati. ¶ Deinde cum dicit impedit
autem etc. solvit rationes inductas pro
prima opinione. Et circa primam iam solu-
ta est. unde secundo solvit quartam scilicet quoniam
id est artis etc. non esse etc. Tertio similiter secun-
dam tertiam et sextam id est temperatum autem
fugere etc. dicit ergo quod non prestant im-
pedimentum neque prudentie neque alicui a-
lii habitui delectationes proprie que sunt ab
unoquoque scilicet aliene delectationes
utrisque impedimentum prestant quia im-
mo delectationes proprie eo ad immittant(?)
ad unumquodque sicut delectatio qua quis de-
lectatur in speculando et discendo fa-
cit hominem magis speculari et discere. et sic
non sequitur quod delectatio sit mala aliquo.
¶ Deinde cum dicit artis autem non esse etc.
Solvit quartam rationem et dicit quod rationabiliter
accidit quod nulla delectatio sit opus ar-
tis. quia etiam nullius que est alia(?) et proprie delectatio
consequitur operationem non autem generationem. Ars autem
est factiva generationis. Quia in ea est ratio facti-
bilium vel in vel secundum eam non est autem ar-
factiva operationis. Sed potest aliquis ex qua pro-
cedit operatio cuius possibile solum per acceptionem(?)
...quia ars pigmentaria et pulmentaria
videtur ordinari ad delectationem;
tamen non sunt ipsius delectationis factive
sed delectabilium. ¶ Deinde cum dicit temp-
eratum autem etc. solvit similiter secundam et ter-
tiam rationem et dicit quod hoc quod temperatus fugit
delectationes quod erat secunda ratio et hoc quod prudens
querit vitam sine tristitia quod erat tertia ra-
tio et hoc quod pueri et bestie querunt delectationes
quod erat sexta ratio. omnia habent eandem
solutionem. Dictum est enim quod quedam delectationes
sunt bone simpliciter et quod non omnes sunt ta-
les et ideo delectationes que non sunt bone
simpliciter quas pueri et bestie et illarum tristitiam
fugit prudens loquitur de talibus delec-
tationibus que sunt cum concupiscentia et tristitia
et tales sunt ille delectationes que non
bone simpliciter et secundum earum habundantiam
dicitur aliquis intemperatus. Unde et hee sunt
ille delectationes quas temperatus fugit.
Sunt autem quedam delectationes proprie temp-
erati puta que sunt in operatione propria delectatur
et has non fugit sed querit
¶ Sed tamen quod tristitia malum etc.
Postquam philosophus prosecutus est opi-
niones impugnantium delectationem
hic solvit rationes earum hic ostendit contrariam
veritatem. Et primo per rationes omnium(?). Se-
cundo inducendo ad inconveniens id est magnum fi-
nem(?) ibi. autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit
quod delectatio sit bonum. Secundo quod aliqua
delectatio sit optimum ibi optimum autem
nichil prohibet etc. Circa primum duo facit. primo
primo ponit rationem. Secundo excludit quandam
responsionem ibi speusippus etc. Dicit
ergo primo quod confessum est ab omnibus quod tristitia
est simpliciter malum aliquid et fugiendum. sed
hoc dupliciter. quedam enim tristitia est simpliciter
malum sicut tristitia que est de bono. quedam
autem est mala secundum quid inquantum scilicet est impe-
ditiva boni quia tristitia etiam que est de malo
impedit animam ne prompte et expedi-
te operetur ipsum bonum. manifestum est autem
quod ei quod est malum et fugiendum in-
venitur duplex contrarium. unum quidem quod
est fugiendum et malum. aliud autem quod est bonum
sicut timiditati que est mala contrariatur
fortitudo tamquam bonum et audacia tam-
quam malum. tristitie autem contrariatur
delectatio. unde concluditur
necesse esse quod delectatio sit quoddam

P

bonū. Deīn. Cū. Dīc. ut. n. spe
sipp⁹ ꝛc. Excludit q̄dam solōm
p̄dc̄e rōnis. videbatur. n. p̄dc̄a rō
nō valere eo q conclud. ad isimulta
ad alterum eius ptem. s. si fugibili q
trarie. bonū. ul' fugibile. q delec
tacō q̄ q̄rtatur tristi. fugil. sit aliq̄
bonū. ꝛ nō spensipp⁹ q fuit nep⁹
ꝛ successor platonis in scola soluebat
dicens. q sic mag' q̄riat' minori
ꝛ equali. ita tristicia q̄riat' delcacōi
nō quidem tanq̄ equali. s; sic mai⁹
minori ꝛc. i. nō sic malū extmū bō
medio s; sic. vnū malū extmū alt'i
putā q ē in defcū ei q ē in excessu
aut eo⁹. s; ar. dic. hanc solōm nō
ee q̄uente. Quia sequeretur q delc
tacō ee rōe mali. s. s'm ꝑpam
rōni. sic sr̄ hūidacia. ul' defcs. s; h'
nullus dic plonici. n. quoꝝ erat h'
opio q delectacō nō sit bonū. nō pōe
bant q delcā. sit malū simp'. ꝛ ꝑ
se. s; negabant eam ee bonū q. i
q̄. ē q̄dam inpfcū. ul'. impedimtū
v'tutis. sic pz ex ꝓcessu ꝓmissoꝝ rō
nū. Deīn. ē. dic. optimū. aūt ꝛc.
Ondit q delectacō aliqua sit opti
mū. ꝛ primo o'. ꝑpo. s'o alligit eam
erroris. ibi. s; alliupserit ꝛc. ꝑmū o'
duabz rōnibz. quaꝝ s'a incipit. ibi.
ꝛ ꝑseqīn aūt omnia ꝛc. Ca ꝑ. duo
fac. ꝑmo ponit rōm. s'o manifestat
q dixit p q̄dam signa. infēndo q̄
dam correlaria ex dcīs. ibi. Et ꝑ h;
oius ꝛc. Ca ꝑ. duo fac. ꝑmo excla
dit q̄dam rōm q̄itam. viii. n. q̄ia
delectaciones ee ꝑue ex quo posset aliq's
estimare q delectacō nō sit aliq
optimū. s; ipē dic q lz. ꝑlures q
delecta. sit optimū. sic videmus
q aliqua scia ē optima. s. sapia
ut in. vi. dcm ē ꝛ tū q̄dam scie sūt
ꝑue nō quid magis sunt scie. s; ꝑ
aliquē defcm. q hnt. ul'. ex defcu ꝑn
cipioꝝ. Quia. sccedunt. ex signis
ꝑncipiis. ul'. ex defcu in. sic pz mēsa
enalis optatius. q̄ ꝛ visus in
dūc ad metam. s'o. ibi forte
te. aūt necm ꝛc. Inducit rōm

ad ꝑpo. ꝛ dic. q vnicuiqz hitus sunt
opaōnes aliquē. Felicitas aūt ē opō
nō impedita. ul' omn bonoꝝ hituū. ul'.
alic' eoꝝ ut pz in hijs que ꝑdca sunt
v'tutis est hitus operaciones nō impedi
tas ꝑ se appellas. opō. aūt. nō impe
dita est delectacō. ut sup. dcm est
v'. q̄ius ē q aliqua delectacō sit optim
ma. s. in qua q̄sistit felicitas. s; multe
delectaciones sint ꝑue ꝛ sic contingat q
sint ꝑue simp'. Deīn. ē. d. ꝛ ꝑ h; oes
ꝛc. manifestat q dixit p signa in
ducendo ... correl. q ꝑ. ē q ꝓ
pacō nō impedita ē felicitas. ꝛ h; ꝛ
delectacōm cē. Inde ē q oms esti
mant vitam felicē ee delectabilē ꝛ
rōnabilr adiungūt delectacōm fe
licitati. Quia nulla opō pfca impedita
felicitas. ut. ē pfcm bonū. ut s. ōn
sum ē. v'. ē opō nō impedita q delec
tacōm cēt. Ex h; aūt q̄cludit uti
ibi. ꝑ q indigz ꝛc. q quia felicitas est
opō nō impedita. felix indigz bonis
corporis. p ut a sanitate ꝛ incolumi
tate. ꝛ bonis exioribus. q̄ dūr bona for
tune. ut ꝑ hoꝝ defcm nō impediatur
felix in sua opōne. illi. a. q. dūt. s'
ē virtuosus ē felix ꝛ sicut q̄ferat. ꝛ ꝑ
datur magis in infortuniis. n. rōnale
dūt. s'm h; dicunt volentes. q. mi'
hunt dcō assencientes. s'm h; dicunt
volentes q. p rōm certam q̄ id q eis
videtur ꝛ iuuit stoycos quoꝝ e
rat ista opio. certam corre... Intē
ibi. ꝑ indig. e. aūt ꝛc. ꝛ d. q qz feli
citas indiget bona fortuna. q̄bz da
visum ē quod id. sit felicitas ꝛ bō
fortuna. quod tū nō ē v'. Quia magis
superexcellencia bonoꝝ fortune ē
impedītiua felicitatis. mg's. s. aliq
ꝑ h; impedimitur ab operacionis
in qua q̄sistit. felicitas ꝛ tunc ille
est mitū q talis sup excellencia nō
dēt bona fortuna. Quia rō. i. finis
ul' rō bone fortune ē ꝑ compacōne ad
felicitatē. Deīn. Cū. dic. ꝛ ꝑseq'. a'
omnia ꝛc. Ponit s'am rōm ad ou
dendū q felicitas sit aliquid op
timū ꝛ sūt p q̄dam signū. v'. s.

ponit ipsum. Et dicit quod hoc etiam quod omnia persequuntur, id est querunt delectationem, est quoddam signum quod aliqualiter delectatio sit optimum. Id enim in quo omnes vel plures consentiunt non potest esse omnino falsum. Unde in proverbio dicitur quod non perditur omnino fama que apud multos populos divulgata est. Et huius ratio est quia natura non deficit neque in omnibus neque in pluribus, sed in paucioribus solum. Unde id quod invenitur in omnibus vel in pluribus videtur esse ex inclinatione nature, que non inclinatur neque ad malum neque ad falsum. Et sic videtur quod delectatio inquantum convenit omnium appetitui sit aliquod optimum. Secundo ibi: Sed quia non eadem etc. excludit quandam que posset reputari contrarium, scilicet quod non omnes appetunt eandem delectationem. Sed hoc secundum philosophum non impedit propositum. Unde dicit quod quia non est eadem natura et habitus optimus omnium, neque secundum veritatem neque secundum apparentiam. Alia enim est optima dispositio hominis et equi, et est alia iuvenis, alia senis. Et quia unicuique est delectabile id quod est sibi conveniens, inde est quod non omnes appetunt eandem delectationem. Quamvis omnes appetant delectationem, quia secundum delectatio est optimum omnibus, sed non eadem, sicut nec eadem dispositio vel est omnibus optima. Tertio ibi: Forte autem etc. Et potest dici quod omnes homines appetunt eandem delectationem secundum naturalem appetitum, non tamen secundum proprium iudicium. Non enim omnes existimant corde vel dicunt ore eandem delectationem esse optimam, sed tamen omnes inclinantur in eandem delectationem sicut in optimam, scilicet contemplationem intelligibilis veritatis, secundum quod omnes homines natura scire desiderant. Et hoc contingit quia omnia habent in seipsis quoddam divinum, scilicet inclinationem nature, que dependet ex primo principio, secundum etiam ipsam fortunam que est huiusmodi inclinationis principium. ¶ Deinde cum dicit: Sed accipiunt etc. assignat rationem quare aliqui opinati sunt delectationem non esse bonum aut optimum. Et dicit quod ideo hoc est quia corporales delectationes acceperunt sibi quasi hereditarie nomen delectationis, propter hoc quod frequentius inclinantur in ipsas homines utpote advenientes veris vite, et quia omnes participant ipsas, utpote sensibiles

et omnibus notas. Et quia ipse sole sunt cognite, existimant ab omnibus propter hoc existimant has solas esse delectationes. Et ideo quia huiusmodi delectationes non sunt optime, existimant quidam quod delectatio non sit optimum. ¶ Deinde cum dicit: Manifestum autem etc. et quoniam etc. ostendit propositum ducendo ad inconveniens. Et ducit ad tria inconvenientia, quorum primum est quod si delectationes et operatio delectabilis non sunt quoddam bonum, sequitur quod felix non vivat delectabiliter. Cum enim felicitas sit perfecte bona, non requireret delectationem vita felicis si delectatio non esset quoddam bonum. Secundo ibi: Sed et triste etc. dicit quod si delectatio non sit aliquod bonum, conveniens est quod etiam tristicia non sit aliquod malum. Si enim delectatio non sit neque bona neque mala, sequeretur idem de tristicia, que ei contrariatur, et sic tristicia non esset fugienda. Tertio ibi: Neque utique etc. ducit ad tertium inconveniens, scilicet quod vita virtuosi non sit delectabilis, si operationes eius non sunt delectabiles, quod etiam esset si delectatio non esset aliquod bonum. Sequitur enim quod virtus est operativa boni.

De corporalibus utique delectationibus etc. Postquam philosophus determinavit de delectatione et tristicia in generali, hic specialiter determinat de corporalibus delectationibus, circa quas est continentia et incontinentia et etiam huiusmodi. Et circa hoc ponit intentum suum. Secundo movet dubitationem, ibi: Propter quid etc. Tertio assignat causam quorundam que accidunt circa delectationes, ibi: Quoniam autem etc. Dicit ergo primo quod post ea que tractata sunt de delectatione in generali intendendum est nobis de corporalibus delectationibus, ut dicatur quod quedam delectationes sunt valde eligibiles, scilicet ille que sunt naturaliter bone; corporales autem delectationes esse quas illi quos facit intemperatos non sunt tales. ¶ Deinde cum dicit: Propter quid etc. movet dubitationem contra predicta. Et primo proponit dubitationem. Secundo solvit eam, ibi: Quia vel sic bone etc. Tertio assignat causam errorum, ibi: Quia autem non solum etc. Est primo considerandum quod philosophus supra ad probandum delectationem esse bonum sumpsit argumentum ex contrarietate malicie tristicie, et quia iste disputat corporales delectationes esse bonas, resumit idem medium probans. Si enim malo contrariatur bonum, remanet dubitatio ex quo delectationes

P

corporales dicuntur esse non bonae quia contingit esse superfluitates
malas. Deinde cum dicit: Utrum sint bonae etc.
solvit obiectionem dupliciter. Primo dicit quod delectationes
corporales sunt aliqualiter bonae in quantum scilicet sunt
necessariae ad depellendas contristationes, quia
et per hunc modum omne illud quod non est malum
in quantum huiusmodi potest dici bonum. Secundum solam in
parte, id est vel usque ad hoc etc. Secundo dicit quod delectationes
corporales sunt quidem bonae, non autem absolute, sed
usque ad aliquid, usque ad certum terminum. Tertio ibi assignat
causam, quia nimis delectationes consequuntur habitum ali-
quem et motum sui obiecti, eorum quorum habituum et
motuum sui obiecti non potest esse superhabun-
dantia melioris, id est superexcessus a bono, quin
delectationis ipsius possit esse excessus,
sicut huiusmodi operationis quae est contemplatio veritatis non
potest esse excessus melioris, quia quanto plus
aliquis contemplatur veritatem tanto
melius est. Unde et delectatio quae est bona
absolute et non solum usque ad aliquam mensu-
ram, scilicet ad habitum et motum sui obiecti cuius non
sit superexcessus melioris, sequitur quod se habeat
esse delectationem contrariam. Manifestum est autem quod esse
corporalia bona potest esse superhabundantiam meli-
oris et huiusmodi significationem est quod ex hoc aliquis dicitur pravus,
quia persequitur superhabundantiam, quae etiam si nulli
alii noceat, non tamen ex hoc ipso quod quaerit corporalia
bona et delectabilia est pravus, quia omnes homines ali-
qualiter gaudent pulmentis et vino et venereis, sed
ex hoc quod gaudent ut oportet non sicut oportet. Et
ideo patet quod delectatio corporalis est bona usque ad ali-
quam mensuram, superhabundantia autem ipsius
est mala. Contrario autem se habet in tristitia, quia non
solum eius superhabundantiam fugit virtuo-
sus sed totaliter omnem tristitiam. Tristitia enim non est
contraria superhabundantiae delectationis corporalis
quia sic aliquis non contristaretur in demi-
nutione recessus a superhabundantia delectati-
onum, et quidem tristitia non multum vitu-
perabilis esset, sed aliqualiter et laudanda,
sed magis tristitia inhaeret ei qui persequitur superhabun-
dantiam delectationum; ex hoc enim contingit quod ex
modico defectu delectationum contristatur. Et ideo
est quod sicut superhabundantia delectationum cor-
poralium est mala, ita et tristitia. Deinde cum dicit:
Quia autem etc. assignat rationem praedictorum, et primo dicit
quod est intentio. Secundo exequitur propositum, ibi: Primum quidem
utique etc. Dicit ergo quod non solum oportet dicere
solutionem obiectionis, sed assignare causam falsitatis

vituperatio
aliquam

(quod erat in obiectione), hoc enim multum confert
ad hoc quod fides adhibeatur veritati. Cum enim
apparet ratio propter quam videtur esse verum illud quod non
est verum, hoc facit magis credere veritati. Et ideo dicit quod
corporales delectationes videntur multis esse
eligibiliores aliis delectationibus, cum tamen ille sint
bonae absolute, corporales autem solum usque ad
aliquam mensuram. Deinde cum dicit: Primum quidem
igitur etc. exequitur propositum. Et primo assignat rationem quare
delectationes corporales videantur magis
appetibiles. Secundo assignat rationem quare aliae sint minus
appetibiles, propter rei veritatem, ibi: Quae autem sunt contrariae etc.
Circa primum assignat duas rationes, quarum secunda ponitur
ibi: Adhuc propter esse vehementes etc. Circa primum duo
facit. Primo assignat rationem quare delectationes
corporales videantur magis appetibiles. Secundo rationem
assignat quare delectationes non inveniuntur bonae
ulterius, ibi: Et non studiosum utique etc. Dicit ergo primo
quod prima ratio quare delectationes corporales videan-
tur esse magis eligibiles est quia expellunt
tristitiam. Et quia delectatio corporalis propter superha-
bundantiam est medicina contra tristitiam, non ideo quia
delectationes tristitiam tollunt, sed vehemen-
tiam, et quia homines quaerunt delectationes superhabun-
dantem et corporalem contra tristitiam, quia tanta est de-
lectationum medicina, putantque magis
vel aliud non curatur aliqua tristitia, quia non
est nisi tantum infectio et ne superius dictum est, ex hoc
autem ipso quod corporales delectationes fiunt medi-
cinae contra tristitias, videntur valde vehementes, quia medicinae
tur non solum ex suo nomine, sed et ex contrario quod
expellunt. Et inde est quod valde quaerunt propter hoc quod
magis apparent iuxta suum contrarium posite, sicut
delectationes possunt magis apparere sicut sunt
sitis et hiemis contrarium delectationum po-
tus propter sitim, et concubitum calidam(?)
ut magis in potu delectentur. Deinde cum dicit:
Et non studiosum utique etc. as-
signat rationem quare delectationes non in-
veniuntur bonae ulterius, et dicit quod propter delec-
tationes corporales, sicut et supra dictum est,
visum fuit quibusdam quod delectatio non
esset aliquid bonum. In delectationibus
enim corporalibus duo inveniuntur, quaedam enim
earum sunt pravae ulterius, ut potentes converti propter
naturas oppositas quae non sunt appetibiles, quae
quibusdam ab ipsa sua nativitate, sicut bes-
tiis et bestialibus hominibus, quibusdam vero
appetibiles propter consuetudinem, sicut de

lectationes

prauorum hominum. contraria non delectationum contrariarum
sunt medicine quibus aliquis destituitur. et hoc signum
est. quia non sunt in indigentiis non enim
aliquis delectatur in eo quod non indiget
et sic delectationes abiciunt medicinam quam infirmi
fiunt et iam est quod melius est dicere aliquem iam
perfectum quam fieri. hee autem delectationes que sunt medicine
medicinales accidunt hiis qui perficiuntur non
autem hiis qui iam sunt perfecti. ostendit enim ex hoc
quod predicte sunt tales non indigentis. sic ergo patet
quod non sunt bone per se sed per accidens inquantum
sunt ad aliquid necessarie. et has duas rationes
superius tetigit in duabus solutionibus. quia ille
delectationes excedunt mensuram de-
bitam quam consequuntur. per has autem rationes quod corpora-
les delectationes non sunt per se bone. Cum
tamen uideantur magis appetibiles quidam
estimauerunt uero delectationes non esse
bonas. ¶ Deinde cum dicit Adhuc persequuntur etc.
ponit secundam rationem et hic duo facit. primo po-
nit rationem. secundo manifestat quoddam quod sup-
ponebat. ibi Et non multis etc. dicit ergo primo quod de-
lectationes corporales sunt uehementes. quare et
ab hiis qui non possunt aliis delectationibus
gaudere sed ab hominibus qui solum sensibus
inherent et delectationes intellectuales non per-
cipiunt. et inde est quod tales homines preparant sibi
ipsis quodammodo sitim talium delectationum
dum secundum se ipsos incitant ad earum con-
cupiscentiam. sicut de multis est de illis qui come-
dunt salsa ut concupiscant potum. et hoc fit
ideo quia predicti homines non habent alias delectationes
in quibus recreentur. non est autem reprehensibile si corporales de-
lectationes accipiant dummodo tales dele-
ctationes non noceant uel eis uel aliis. si autem
sunt nociue hoc est prauum et reprehensibile sicut patet
de delectatione adulterii que alii nocet.
¶ Deinde cum dicit Et non multis etc. assig-
nat rationem eius quod supponebat. scilicet quare
homines indigeant aliqua delectatione recre-
ari. et primo assignat hic rationem quantum
ad omnes. secundo quantum ad iuuenes. ibi Simi-
liter autem etc. tertio quantum ad melancolicos ibi Melan-
colici autem etc. dicit ergo primo quod ideo non est in-
comparabile quod aliqui utantur delectationibus corpora-
libus cum non habeant alias quibus indigent
eis sicut medicinis contra tristitias quia multa
tristitia aduenit hominibus propter naturales
motus et operationes. sicut etiam animal vigilans

est labore. labor enim magis contristatiuus sicut
naturales secundum nonnullos testantur qui dicunt
quod uidere et audire uigent tristitiam. magis enim la-
boriosum est. et alibi indiget quiete sompni
ut dicitur in libro de sompno et uigilia. sed hoc
non percipimus hic tristitiam quia iam consu-
eti sumus continue ea pati. uidere tamen et au-
dire et huiusmodi habent laborem et tristitiam inesse
ex parte organorum corporalium. habent tamen delec-
tationem alicuius cognitionis sensibilium. ¶ Deinde
cum dicit Similiter autem etc. assignat rationem quare
iuuenes maxime indigent delectatione
et dicit quod in iuuenibus propter augmentum sunt
multe commotiones spirituum et humorum. sicut et
accidit uinolentis. et ideo propter hunc laborem
iuuentus maxime querit delectationem
¶ Deinde cum dicit Melancolici autem etc. assignat
rationem ex parte melancolicorum. et dicit quod melancolici
propter naturalem dispositionem semper indigent medicina
contrariante. quia corpus eorum patitur corrosionem
quandam propter siccitatem complexionis. et ideo habent uehe-
mentem appetitum delectationis per quam hec
tristitia repellatur. delectatio enim expe-
llit non solum quandam contrariam tristitiam sicut contraria
delectatio alicui tristitie facit. sed si
delectatio sit fortis expellit quamlibet aliam
tristitiam quibus omnibus tristitiis contrariatur secundum
genus licet non secundum speciem. et quia melancolici ve-
hementer appetunt delectationes inde est quod
plerumque fiunt intemperati et praui.
¶ Deinde cum dicit Que autem sine tristitia etc. assig-
nat rationem quare delectationes intellectuales secundum
rei ueritatem sunt meliores. et dicit quod quia
hee delectationes non habent quandam tristitiam
quam expellant. sed est quod non habent superhabun-
dantiam ex qua reddantur uitiose. hee enim
delectationes sunt per se et ea que sunt delecta-
bilia secundum suam naturam. tamen secundum accidens et
hec duo exponit. primo quidem quid sit
delectabile per accidens. et dicit quod illa sunt
delectabilia per accidens que delectantur inquantum
sunt medicatiua. quia enim dum aliquis
per accidens sanatur accidit quod sanum
aliquid operetur. propter hoc uidetur quod opus est
delectabile. et inde est quod quandoque contrariantur
hee delectabilia uel necessitate medicine
sunt delectationes inordinate. Secundo
autem exponit quod delectabilia secundum naturam sunt
illa que faciunt operationem talis nature unde

¶ Cauq; n.

us delectabilis est opposito alia cum sit eius
perfectio. et ideo bonum delectabilis est opposito contrarius
Deinde cum dicit Non autem etc. assignat rationem
duorum que accidunt circa delectationes huma
nas. quarum unum est quod nichil idem est semper delectabile
homini. et huius rationem dicit esse quia natura
nostra non est simplex. sed est ex multis com
posita et ex multis uno in aliud transmu
tabilis inquantum scilicet iacet corruptioni
tionem et ideo si secundum aliquam sui dispositionem
agat aliquid secundum dispositionem agat aliquid
actionem sibi delectabilem. hoc delecta
bile est praeter naturalem hominis secundum alteram eius
dispositionem. sicut contemplari est naturale
le homini ratione intellectus. sed est praeter naturale
homini ratione horum organorum ymaginationis que la
borant in contemplando. et ideo con
templatio non est semper homini delectabilis
et similiter de sumptione cibi que est in
homine indigentia praeter naturam est
corpori iam repleto. Cum ergo hoc appropinquat
ad quamdam dispositionem contrariam id quod prius erat
delectabile secundum precedentem dispositionem iam
ad hoc videtur contrarium. quia non dum contraria
dispositio totaliter advenit nec ut indelec
tabile. Illa iam fere alia dispositio re
cessit et ex hoc concludit quod contra convenientis i. quasi
si huius etc. et dicit quod si cuius natura rei delec
tantis esset simplex et immutabilis eadem ac
tio esset semper delectabilissima. puta si homo
esset solum intellectus semper in contemplando
delectaretur. et inde est quod quia deus est simplex
et immutabilis semper gaudet una et simplici
delectatione quam scilicet habet in contemplatione
sui ipsius. non enim est oppositum quod delectatio causatur
solum in motu consistens. sed et in immobi
litate sicut patet de operatione intellectus. et illa
delectatio que est absque motu est maior
quam illa que est in motu est minima. illa autem que est
in motu est minima. illa autem que est in quiete
est magis perfecta. ut ex superioribus dictis patet. De
inde cum dicit transmutatio autem etc.
assignat causam secundi accidentis circa delecta
tiones. quia scilicet transmutatio secundum dictum cuiusdam
poete est maxime delectabilis hominibus et hoc
dicit accidere propter quamdam malitiam id est de
fectum nature quod non semper potest in eadem dispositione
consistere. sicut enim mali homines est quod
de facili transmutantur et ideo habent vite

fixionem iuvenis: id est de natura que indiget
transmutatione quia non est simplex neque perfec
te bona. est enim modicum aliquid imperfectum ut dicit
in textu philosophorum. vel secundum aliam expositionem conclu
dit deinde est nichil. unde [illegible] de continentia et incontinentia et
delectatione et tristitia quod utraque earum
est et que sunt bona et mala. Usque modo autem
de amicitia. et sic terminatur sententia VII libri.

Post hoc autem de amicitia etc.
Postquam philosophus determinavit de vir
tutibus moralibus et intellectualibus
et continentia que est quoddam imp
erfectum in genere virtutis. hic incipit
determinare de amicitia que secundum virtutem fun
datur sicut quidam virtutis effectus. et sic pro
hemialiter dicit de quo est intentio. Secundo ibi incipit
pit de amicitia determinare. Primo. Forte autem
utique etc. Secundo ibi Duo facit. primo ostendit quod ad mo
ralem pertinet de amicitia tractare. Se
cundo dicit que sunt de amicitia tractan
da. Secundo ibi dubitantur autem de ipsa etc. Circa primum
inducit quasi rationes ad ostendendum quod de
amicitia sit considerandum. Dicit ergo. forte.
quod post predicta considerandum est de amicitia. pertinet enim
[illegible] ut sic considerandum est ea quod pertinet
ad considerationem moralis philosophi permissis
hiis que pertinent ad considerationem moralis
philosophi. permissis hiis que pertinent ad con
siderationem naturalis philosophi. Et secundo ostendit quare de
amicitia sit tractandum est. Cuius consideratio
virtutis pertinet ad moralem philosophum. amicitia
autem est quedam virtus inquantum scilicet est habi
tus electivus ut infra dicetur. et reducitur
ad genus iustitie inquantum exhibet proportionale
ut infra dicetur. Vel saltem est cum virtute
inquantum scilicet virtus est causa vere amicitie. Secunda
ratio ponitur ibi Adhuc maxime etc. Mo
ralis enim philosophia habet considerationem circa ea
que sunt necessaria vite humane. inter que maxime
necessaria est amicitia. Manifestum est quod nullus
bene dispositus eliget vivere cum hoc quod habet
omnia talia exteriora bona sine amicis.
illi enim qui maxime possident exteri
ora bona scilicet divitibus et principibus et potes
tatibus maxime videntur esse necessarii amici.
Primo quidem ad usum horum bonorum. nulla
enim est utilitas bonorum fortune si
ex hiis aliquis nulli bene faciat. bene
ficium autem maxime et laudabiliter

fit ad amicos. Secundo ad conservationem talium bonorum que non possunt conservari sine amicis. quia bona fortuna quanto est maior tanto est minus secura. quia hec plures insidiatores. Non solum in bona sunt utiles amici. sed etiam in contrariis quia in paupertate homines existimant amicos esse singulare refugium. Sic ergo in omni fortuna amici sunt necessarii. Ad hoc quod per amicos cohibeantur a peccato. Sunt enim secundum scripturam proni ad concupiscentias delectationum ut in viiº dictum est. Senioribus autem sunt utiles amici ad serviendum propter defectus corporales. et quia deficiunt in suis actionibus propter debilitatem. Sic ergo amici necessarii ad adiutorium. Illis autem qui sunt in summo in perfecta etate sunt utiles ad bonas actiones exequendas quia enim duo conveniunt sunt potentiores et inoperando et intelligendo et speculando. cum unus videt quod alius videre non potest. et ad operationes exteriores actionis inquantum manifeste unus alium auxiliatur. Et sic patet quod de amicitia considerandum est sicut de re que est necessaria. Deinde cum ponit secundo. Amplius autem videtur etc. ostendit quod etiam amicitia est secundum naturam. quantum ad quatuor. Et hoc non solum in hominibus sed etiam in volatilibus quia magnum et longo tempore adhibent studium ad educationem pullorum et idem est in aliis. Et est etiam naturalis amicitia inter omnes qui sunt unius generis adinvicem inquantum conveniunt in moribus et convictu. Et maxime est naturalis amicitia illa que est omnium hominum adinvicem propter similitudinem nature speciei. Et ideo laudamus philanthropos. id est amatores hominum. quasi implentes id quod est homini naturale. Ut manifeste apparet in erroribus viarum. Tenuit enim quilibet alium etiam ignotum et extraneum ab errore. quasi omnis homo sit naturaliter familiaris et amicus omni homini. Ceterum ex quo sunt naturalia bona sunt considerandum a morali. Et sic debet de amicitia considerare. Tertiam rationem ponit ibi. Videtur autem et civitates etc. Et dicit quod per amicitiam videntur conservari civitates. Unde legislatores magis student ad amicitiam conservandam inter cives quam etiam ad iustitiam quam quandoque intermittunt puta in penis infligendis ne dissensio oriatur. Et hoc patet per hoc quod concordia

assimilatur amicitie. quam quidem scilicet concordiam legislatores maxime appetunt et contentionem id est civium maxime expelliunt tamquam inimicam salutis civitatis. Et quia tota moralis philosophia videtur ordinari ad bonum civile ut in principio dictum est pertinet ad moralem considerare de amicitia. Quartam rationem

4 ponit ibi. Et amicis quidem etc. Et dicit quod si aliqui sint amici in nullo indigent iustitia propter hoc dictum quod hic mutuo. quia consciencium amicus sit alter ipse. non est autem iustitia ad seipsum. Sed si sint iusti nihilominus indigent amicitia adinvicem. Et illud quod est maxime iustum videtur esse conservativum et reparativum amicitie. Multo ergo magis ad moralem pertinet considerare de amicitia quam de iustitia. Sextam rationem ponit ibi. Non solum

6 etc. Et dicit quod non solum de amicitia considerandum est quia est quiddam necessarium vite humane sed etiam quia est quiddam bonum et laudabile et honestum. laudamus enim philophilos id est amatores amicorum. Et philophilia id est amicitia multorum videtur esse aliquid bonum in tantum quod quidam existimant eosdem esse viros bonos et amicos. Deinde cum dicit. Dubitantur autem etc. ostendit que sunt de amicitia consideranda. Et primo ponit quoddam dubium quod est circa amicitiam. Secundo ostendit quales dubitationes sunt circa amicitiam determinande. ibi. Forte autem quidem igitur etc. Circa primum duo facit. primo ponit diversas opiniones quorundam in rebus humanis circa amicitiam. Secundo in rebus naturalibus. ibi. Et de hiis ipsis etc. Dicit ergo primo quod de amicitia non pauca dubitantur. Et primo hoc manifestatur ex diversis opinionibus. quidam enim volunt quod amicitia sit quedam similitudo et quod similes sunt sibi invicem. Et ad hoc inducunt proverbium quod dicitur quod simile vadit ad suum simile et colossus ad colossum. Sunt autem quedam aves gregales sicut sturni. et inde quod est quoddam simile proverbium. Alii vero e contrario dicunt quod omnes figuli contrariantur sibi invicem

7 inquantum scilicet unus impedit lucrum alterius. Est autem ratio quare omnis quod simile per se loquendo est amabile. hec autem odio per accidens inquantum est impeditivum proprii boni. Deinde dicit

dicit

fortune

Sunt 2 necessarii amici etate qui iuvenibus sunt necessarii

3

e

q

reparatum

et de hiis ipsis et cetera. ponit esse in eo contrarias opiniones in rebus naturalibus et dicit quod de hiis est eadem oppositio et contentio quidam namque dixerunt id est altius — et magis naturaliter sicut empedocles qui dixit quod terra ex necessitate desiderat pluviam quia amans est contrarium et quod celum venerabile propter sui dignitatem quod est impletum pluvia desiderat cadere in terram (quod pluviam in terram) cum ita quod est contrarium eius altitudini et plenitudini. Eraclitus et dixit quod contrarium confert suo contrario sicut bonum siccitatis confert frigida. in quo est ex differentibus et contrariis fit optima armonia vel concordantia dixit contrarium esse conferens nunquam tamen omnia fiunt secundum litem per quam elementa prius confusa fuerunt distincta sed contrario hiis dixerunt quod simile appetit suum simile solummodo. autem hec dubitationes modo philosophus quod simile per se loquendo est desiderabile et amabile naturaliter per accidens autem desiderat contrarium in quantum est conferens et medicinale sicut supra de delectationibus contrariis supra dixit ¶ Dimittentes naturalia quidem et cetera. dicit que dubitationes sint determinande de amicitia et dicit quod naturales questiones sunt relinquende quia non sunt proprie presenti considerationi sed que humana ut pote pertinentia ad mores et ad passiones humanas de hiis intendamus sicut utrum possit esse amicitia in omnibus hominibus vel non possit esse in malis et utrum sit una species amicitie vel plures. ¶ Qui enim unam quidem et cetera. excludit quorundam errorem qui estimabant quod esset una sola species amicitie sunt comparabiles secundum magis et minus puta eo dicens quod meliorem amicitiam honesti quam utilis sed ipse dicit quod non eo iudicerunt sufficienter signum quod et ea que differunt specie recipiunt magis et minus puta si dicamus quod album est colorum magis et secundum analogiam puta si dicamus quod actus est melior potentia et substantia accidente. ultimo autem dicit quod de predictis que pertinent ad res humanas esse amicitiam ut est supra id est a prioribus incipiendo

F

Orte utique et cetera. Postquam philosophus prohemialiter ostendit quod oportet de amicitia declarare et que sunt de ea declaranda hic incipit de amicitia tractare.

et prius ostendit quid sit amicitia secundo distinguit species eius ibi in omnibus autem dissimilium species et cetera. circa primum duo facit primo investigat ea que per(tinent) ad diffinitionem amicitie et concludit amicitie diffinitionem ibi oportet igitur et cetera. primo autem investigat particulam quandam que ex parte obiecti est quia ita facit. secundo declarat obiectum amicitie secundum motionem dubitationem ibi videntur igitur et cetera. dicit igitur quod ex predictis questionibus forte fiet aliquid manifestum si cognoscamus quid sit amabile quod est obiectum amationis a qua dicitur amicitia non enim quodcumque indifferenter amatur quia malum inquantum huiusmodi non amatur sed amabile quod quidem est vel per se bonum scilicet honestum vel delectabile vel utile. hoc autem tertium scilicet utile videtur esse id per quod pervenitur ad bonum honestum et delectabile que sunt per se amabilia ut fines. utile autem est amabile propter alterum sicut id quod est ad finem. bonum autem et delectabile sicut finem non distinguntur secundo ad invicem sed solum venatum bonum dicitur quod per se est in se perfectum et appetibile delectabile autem secundum quod in eo quiescit appetitus. sic autem non sumuntur hic. sed verum bonum hominis hic dicitur quod ei convenit secundum rationem delectabile autem quod est conveniens secundum sensum. ¶ Utrum enim dicitur ut igitur et cetera. movet hec dubitationem. utrum scilicet homines ament id quod est bonum simpliciter vel id quod est bonum ipsis hec enim quandoque ab invicem dissonant. sicut philosophantem est bonum simpliciter non tamen est bonum indigenti et eadem dubitatio est circa ipsum delectabile. utrum aliquid est delectabile simpliciter sicut dulce quod non est delectabile homini habenti gustum infectum ¶ Videtur enim dicitur videtur autem et cetera. solvit predictam questionem et primo ponit solutionem et dicit quod unusquisque videtur amare id quod est sibi bonum quia quilibet ... sicut inferius videt id quod est sibi visibile sic simpliciter amabile est id quod est simpliciter bonum. sed unicuique amabile est id quod est sibi bonum secundo amat autem et cetera. obicit in contrarium et dicit quod unusquisque homo non amat quod est sibi bonum sed id quod apparet sibi bonum. appetitus enim non fertur in aliquid nisi prout est apprehensum. unde videtur esse quod unicuique sit amabile id quod est sibi bonum tertio vel differt autem et cetera. solvit dicens quod hoc nihil differt ad propositum quia cum amat aliquid apparens bonum amatur ut sibi

VIII

ut sibi amet bo. v. et fecit dicitur
amabile e. aptus bonu. Sa. particula p
tinet ad quantitatem amationis q. po. i. et
aut ententu. te. Et dicit q. cum sit ss q. ho
mines amant s. bonu. delectabile et
utile. nulla amatione q. dicitur amare in
animata puta vinum aut aurum: non dicitur
amicicia. et h. oñdit dupliciter. primo quidem q.
in tali amatione non p. ee. redamatio
que requiritur ad amiciciam. non n. vinum
amat hominem sic homo amat vinum.
Secundo quia in sic amatis inanimata non
insit nob. voluntas boni illorum. Ri
dicitur n. eet dicere q. aliquis vellet vi
no bonum: quia e vinum ho vult s. l. p. h. q. homo
amat vinum: n. e benivolus vino. s. s.
ipsi. Et si aliquis dicat q. homo vult
vino bonum q. vult q. conservetur. dicendum ad
e. q. homo vult salvari vinum ut ipse
habeat illud. et ita non vult salvari vinum in
q. e bonum vini. s. inquantum e bonum ipsi.
Et h. e q. com. amicicie dicitur n. q. oportet ami
co velle bonum gratia illius et non ss bonum ami
antis. Tercia particula ptinet ad virtutes
sitiles amandi. q. ponit. i. volentes
et. te. Et dicit q. si aliqui velint bona
alicui illius g. dicimus eos benivolos. s. non
dicimus eos amicos. si non idem fiat ab il
lo ut s. amat. velit bonum amanti
ti eius g. q. amiciciam dicimus ee. benivo
lenciam in contrapassis. ut s. amans
ametur ab eo. Quarta quintam amo
ris p. racionem quantitatis iusticie. Quar
ta particula sumit p. condicionem mutui amo
ris et hanc ponit. i. l. apponendum te. et dicit
q. adhuc apponendum e ad complendam racionem
amicicie q. sit benivolencia mutua non
latens. Multi n. sunt benivoli ad q.
quos nunquam viderunt inquantum ex auditis
existimant eos ee. epieikes. i. virtuo
sos. vel utiles s. et potest ee. q. idem paci
atur aliquid illorum ad eum q. sic e. bn
volus. hi g. videntur ee. benivoli
ad invicem. s. non possunt dici amici
cum lateat eos qualiter se hnt ad in
vicem. Oportet e. dicit. Hic g. te. conclu
dit ex p. missis diffinicionem amicicie. et dicit
q. oportet ad racionem amicicie q. potentiam aliquo
g. bonu. velint ad invicem et q. hoc non

lateat eos. et q. h. sit ss unum aliquod p
dictorum. s. ss bonum. v. delectabile. v. utile.

Differunt autem h. te. Post q. ph. o. quid est
amicicia. h. distinguit spes eius.
Et p. distinguit spes amicicie. secundo
o. in quibus amicicie spebus fiant accusationes
seu querimonie. i. cum s. tractatus ex utilibus
te. Circa p. m. duo facit. primo distinguit spes
amicicie q. in equalitate salvantur. secundo
distinguit spes amicicie q. e. inter inequales ps.
i. Altera autem e. amicicie spes te. Circa p. m. duo
facit. p. distinguit amicicie spes. secundo o.
cas inequalitate existente. i. sunt autem dicte amici
te. Circa primum duo facit. p. distinguit a
micicie spes. Secundo determinat de eis p comp
aracionem ad actum. i. quod ad modum. autem i. p. autem ut h. te.
Secundo p comparacionem ad etatem. i. iuvenis
autem et senibus te. Circa p. m. duo facit. p. ponit
spes distinctionem. secundo determinat de singulis
spebus. i. qui quidem g. te. dicit g. p. o.
q. cum tria sint amabilia sic dictum e.
s. bonum simpliciter. delectabile et utile. h. tria
differunt spe ab invicem. non quidem sic
tres spes ex eq. dividentes aliquod genus
s. s. prius et posterius se hnt. et quia p. dif
ferenciam obiectorum diversificantur actus q. quis
e. amationes p. h. ea differunt spe. ut s.
alia sit spes amationis q. amatur aliquid
ss bonum. et alia q. amatur aliquid ss
delectabile et aliquid ss utile. Et q. amicicie
actus e amatio: ergo e. e. q. sunt et spes
amicicie equales numero amabilibus. quarum
una e. amicicia ss honestum q. e. bonum simpliciter.
alia ss delectabile. tercia ss utile. In sing
ulis n. horum salvatur racio amicicie supposi
ta. quia p. unumquodque horum potest ee. redamatio
non latens. Et h. ita possumus s.
bona velle ad invicem p. q. amant, pu
ta si amant se ss virtutem: volunt
sibi invicem bonum virtutis. si autem ss uti
le: volunt s. invicem bona utilia et si
ss delectatio: in delectabilia. De
inde et dicit. qui quidem g. te. determinat de
p dictis amicicie spebus. que quidem non equali
ter amicicia continetur. s. s. prius et pos
terius. sic g. ea facit. p. determinat de ami
cicia utilis et delectabilis q. a p. p. secunda
racionem amicicie participant. i. determinat
de amicicia honesti. q. e. bonum simpliciter.

sc. h^9 bonu

tria

cuius sunt. Et postea cui competit secunda amicitia, i-
bi perfecta autem est bonorum etc. Circa primum duo facit.
Primo ostendit quales sunt amicitie secundum ac-
cidens imperfecte. Secundo ostendit quibus competunt,
ibi maxime autem in senibus etc. Circa primum
duo facit. Primo ostendit amicitias utilis et
delectabilis esse amicitias per accidens. Secundo
ostendit quod sunt facile dissolubiles, ibi
facile solubiles igitur etc. Dicit ergo primo quod
illi qui amant se ad invicem propter u-
tilitatem, unus non amat alterum propter
seipsum, sed secundum quod ab altero accipiet ali-
quod bonum. Et similiter est in hiis qui se amant propter
delectationem. Non enim aliquis amat alium propter hoc
quod est talis dispositionis, puta quia est eutrapelos,
id est virtuose se habens in ludis, sed solum quia
est sibi delectabilis. Et sic patet quod tam illi
qui amant propter utile amant propter bonum quod ei
provenit, quam illi qui amant propter dele-
ctabile quod percipiunt, et ita non amant
amicum secundum quod ipse in se est, sed secundum quod accidit ei, scilicet
secundum quod est utilis vel delectabilis. Unde patet quod huiusmodi a-
micitie non sunt per se amicitie, sed per ac-
cidens, quia non amatur homo secundum id quod ipse
est, sed secundum quod aliquid exhibet, scilicet utilitatem vel
delectationem. Deinde cum dicit facile solu-
biles, ostendit huiusmodi amicitias facile dissolubiles
sunt, et hoc propter hoc quod accidit hominibus qui
amantur inquantum huiusmodi, non permanent
semper similes, sicut non semper idem homo est de-
lectabilis vel utilis. Quando igitur illi qui amabantur
desinunt esse delectabiles vel utiles, amici con-
quiescunt ab amando. Et hoc maxime in-
est in amicitia utilis. Non enim semper est idem
utile homini, sed aliud et aliud secundum diversa tempora
et loca, sicut in egritudine est utilis me-
dicus, in navigando nauta, et sic de
aliis. Quia igitur amicitia non habebatur ad
ipsum hominem secundum se, sed ad utilitatem que ab
ipso erat, consequens est quod dissoluta ami-
citie causa etiam amicitia dissolvatur, et simile
est de amicitiis delectationis. Deinde
cum dicit maxime autem in senibus etc., ostendit
quibus huiusmodi amicitie competant. Et primo ostendit
quibus competat amicitia delectabilis, ibi
iuvenum autem amicitie etc. Ponit autem primo circa
hominum genera quibus competit amicitia
utilis. Et primo dicit quod maxime talis
amicitia videtur esse in senibus, qui non querunt

delectabile propter debilitatem caloris et sensuum,
sed querunt utile, inquantum scilicet indigent ut sub-
leventur in eorum deficientiam. Secundo ibi et
eorum qui in adolescentia etc., dicit quod huiusmodi ami-
citia competit etiam adolescentibus et
iuvenibus qui querunt utile; hii quidem non
omnes sunt tales ut invicem se mutuo ament
neque conveniunt ad invicem, quia quandoque non sunt
sibi invicem delectabiles, nec unum indigent so-
cietate alterius nisi solum propter utilitatem. In tantum
enim mutua societas est eis delectabilis
inquantum per hoc habent aliquam spem boni ad quod si-
t eis utilis societas talis. Tertio ibi in
hiis autem etc., dicit quod ad amicitias que sunt
propter utilitatem quidam reducunt etiam ad amicitiam
peregrinorum, qui se invicem amare videntur propter
utilitatem quam unus ab alio habet in sua
peregrinatione. Deinde cum dicit iuvenum autem
etc., ostendit quibus competit amicitia
delectabilis. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quibus
competat huiusmodi amicitia. Et dicit quod ami-
citia que est propter delectationem maxime videtur
esse iuvenum, quia vivunt secundum quod ducuntur a pas-
sionibus, nondum roborato in eis iudi-
cio rationis quo passiones refrenentur, et
quia passiones omnes terminantur ad delectatio-
nem et tristitiam, ut in secundo dictum est, quia ipsi
maxime prosequuntur id quod est eis delectabile
secundum presens tempus. Per etatis vero processum perveniunt ad
prestantia que respiciunt magis precipue. Am-
are autem aliquid propter hoc quod est futurum delecta-
bile convenit in futuro. Iterum accedit ad rationem
utilis. Secundo ibi etate autem etc., ostendit horum ami-
citias esse facile mutabiles, dicens quod
preter delectabilia que secundum diversitatem etatis
fiunt eis alia delectabilia. Non enim eadem
sunt in quibus delectantur pueri,
adolescentes et iuvenes. Et ideo tales
de facili fiunt amici et de facili desistunt,
quia similiter transmutatio delectabilium. Et sic
amicitia iuvenum que est delectationis est
velox transmutationis, eo quod tota eius
natura in quadam transmutatione consistit.
Tertio ibi amativi autem etc., ostendit idem ex parte aman-
tium. Et dicit quod iuvenes sunt ama-
tivi, id est prompti et vehementes in amore,
quia secundum amant non electione, sed secundum passio-
nem, inquantum concupiscunt delectationem,
et ideo vehementer et intense amant. Et quia

passio facile transit, sic facile adveniunt. Inde est quod tales sic de facili amare incipiunt et ita cito quiescunt ab amando, et multotiens eadem die amicitiam ineunt et dissolvunt. Sed quamdiu amicitia durat, volunt tales protracte die sibi invicem commanere et convivere sibi ipsis in quantum sunt in mutuo delectabiles, ideo non disponuntur ad amicitiam. Deinde cum dicit: Perfecta autem etc., determinat de amicitia principali quae est propter bonum virtutis. Et primo ostendit huiusmodi amicitiam esse perfectam et dicit quod ea amicitia quae est bonorum et sibi invicem similium secundum virtutem est perfecta amicitia. Secundo ibi: Hi enim bona etc., probat quod dixerat per conditiones huius amicitiae. Et primo ostendit quod huiusmodi amicitia est per se et non per accidens. Secundo ostendit quod nihil ei deest, ibi: Et est utrique simpliciter bonum etc. Tertio ostendit quod est rara, ibi: Raras autem etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit perfectam amicitiam esse per se et non per accidens. Illi enim qui sunt similes secundum virtutem volunt sibi invicem bona in quantum sunt boni secundum seipsos. Nam virtus est quaedam perfectio faciens habentem bonum et opus eius bonum reddit. Unde patet quod tales volunt sibi bona secundum seipsos. Unde eorum amicitia est per se. Secundo ibi: Volentes autem bona etc., ex hoc concludit quod talis amicitia sit maxima. Semper enim id quod est per se est potius eo quod est per accidens. Cum ergo haec amicitia sit per se, aliae autem per accidens, manifestum est quod virtuosi qui volunt bona amicis propter eos et non propter aliquid quod sibi ex eis proveniat sunt maxime amici. Tertio ibi: Permanet igitur etc., concludit ulterius quod ex quo tales amant seipsos propter hoc quod boni sunt, manifestum est quod amicitia eorum permaneat quamdiu sunt boni secundum virtutem. Virtus autem est habitus permanens et non de facili transiens, ut patet ex his quae in secundo dicta sunt. Ergo talis amicitia est diuturna.

Deinde cum dicit: Et est utrique simpliciter etc., ostendit quod huic amicitiae nihil deest quod pertineat ad rationem perfecti, ut patet in quinto metaphysicorum. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod haec amicitia comprehendit in se ea quae sunt in aliis amicitiis. Et dicit quod in ista amicitia uterque amicorum est bonus non solum simpliciter sed secundum seipsum, sed etiam per comparationem ad suum amicum, quia illi qui sunt virtuosi sunt et simpliciter boni et utiles sibi invicem, et ideo quia unicuique sunt delectabiles propriae actiones et tales, id est actiones similes propriis. Actiones autem virtuosorum sunt quodammodo eaedem vel similes, propter hoc quod alteri similes, propriis non autem quae contrariantur sibi opposite quae sunt secundum virtutem, sed omnes sunt secundum rationem rectam. Sic igitur manifestum est quod amicitia virtuosorum non solum habet bonum simpliciter, sed et delectationem et utilitatem. Secundo ibi: Talis autem amicitia etc., concludit ideo quod talis amicitia rationabiliter est diu permansiva et non facile transiens, quia in ea conveniunt omnia quae requiruntur ad amicos. Omnis enim amicitia est propter bonum vel propter delectationem, et hoc vel simpliciter, puta quia id quod amatur est simpliciter bonum et delectabile, vel quia est bonum et delectabile amanti, et hoc est esse bonum et delectabile non simpliciter propter aliud, sed secundum quandam similitudinem ad id quod est per se et simpliciter bonum et delectabile. In huiusmodi autem amicitia existunt non per accidens sed per se. Illi enim qui sunt similes secundum virtutem habent eandem amicitiam virtutis et reliqua bona habent, quia quod est simpliciter bonum est et delectabile. Et sic quia huiusmodi amicitia habet omnia quae ad amicitiam requiruntur, non de facili dissolvitur, id est in perfectis conveniunt in quo deficit aliis amicitiis. Tertio ibi: Maxime itaque etc., concludit tamen huiusmodi amicitiam esse maximam, quia secundum illa in quibus conveniunt omnes rationes amandi sunt maxime amabilia. Et talia sunt bona honesta, quia et sunt bona simpliciter et sunt delectabilia et utilia. Unde propter hoc oportet quod amare in his maxime accidit et horum amicitia sit maxima.

Deinde cum dicit: Raras autem etc., ostendit perfectam amicitiam esse raram, quod est signum perfectionis. Nam perfecta in quolibet genere rara inveniuntur. Et huius autem causam facit secundum, ostendit eius raritatem quantum ad duo. Primo quantum ad personas, quia scilicet amicitia est virtuosorum, pauci autem sunt tales propter difficultatem attingendi medium, ut dictum est in secundo. Unde simile est quod tales amicitiae sunt rarae. Secundo quantum ad tempus, ibi: Adhuc autem etc., quia talis amicitia indiget longo tempore et mutua assuetudine, ut se invicem possint cognoscere virtuosos et amicos, quia

et quod dicitur in proverbio. non conveniunt quod aliqui se invicem agnoscant antequam simul comedant mensuram salis. non oportet autem quod unus acceptet alium ad hoc quod sit ei amicus antequam uterque appareat alteri amandus et credatur ita esse. et haec ratio quare velociter tales amici sunt vere. secundo ibi: qui autem cito etc. excludit obiectionem de illis qui videntur cito fieri amici. et dicit quod illi qui cito sibi invicem exhibent opera amicitiae manifestant quod volunt esse amici non tamen adhuc sunt quousque sciant quod sint amabiles invicem. et sic patet quod cito fit in homine voluntas amicitiae sed non ita est de ipsa amicitia. Tertio ibi: id est hic quidem igitur etc. epylogando concludit quod perfecta amicitia est perfecta et secundum tempus et secundum continuationem et secundum reliqua quae dicta sunt. et perficitur secundum omnia quae sunt in alio amicitiae. et similiter fit utrique amicorum ab altero quod requiritur ad amicitiam propter hoc quod sunt similes in virtute.

Quae autem propter delectabile etc. postquam philosophus determinavit de tribus amicitiae speciebus hic comparat eas ad invicem et circa hoc facit. primo ostendit in quo aliae amicitiae sunt similes perfectae. secundo in quo ab ea differant. ibi: propter delectabile quidem igitur etc. epylogat quae dicta sunt id est species autem amicitiae etc. circa primum duo facit. primo ostendit similitudinem aliarum amicitiarum ad perfectam quantum ad certum amandi. et dicit quod illa amicitia quae est propter delectabile habet similitudinem perfectae amicitiae in quantum virtuosi sunt sibi invicem delectabiles et similiter amicitia quae est propter utile est similis perfectae amicitiae in quantum virtuosi sunt sibi invicem utiles. secundo ibi: maxime autem etc. ostendit similitudinem quantum ad permanentiam amicitiae. et circa hoc duo facit. primo ostendit in quo amicitia utilis et delectabilis sit permansiva. secundo quae earum sit permanentior id est quae autem propter utile etc. circa primum duo facit primo proponit duos modos quibus praedictae duae amicitiae sunt permanentes. et in hoc habent similitudinem perfectae amicitiae. secundo ponit modum in quo deficiunt a permanentia. ibi: qui autem non delectabile etc. primo igitur ponit primum modum permanentiae dicens quod et in his quae sunt amicitia propter utile et delectabile maxime sunt amicitiae

permanentes cum idem et aequale sibi invicem rependant puta delectationem pro delectatione et quia secundum diversa delectabilia sunt diversae delectationes specie et quantum ad hoc differentes. oportet quod ad permanentiam amicitiae non solum rependatur delectatio sed et ab eodem delectabili sicut accidit in eutrapelis quorum unus delectatur in ludo alterius. non autem oportet sicut accidit in diversis personis sicut amatores qui vero amore delectantur in hoc quod recipiunt famulatum ab amato. quibus cessantibus quandoque cessat amicitia. dum scilicet ab una parte cessat visio et ex alia parte cessat famulatum. secundum modum permanentiae ponit ibi: multi autem rursus etc. et dicit quod in multis amicitia utilis et delectabilis permanet in amicitia. si unus diligat mores alterius sicut luxuriosus diligit mores alterius luxuriosi et unus cupidus diligit mores alterius. non quod tales mores sint per se diligibiles sed ex consuetudine in quantum ambo sunt similis consuetudinis. similitudo autem est causa amicitiae nisi per accidens impediatur per iactum boni ut supra dictum est. et mores. et tamen ex consuetudine acquisita permanentes sunt secundum quod talis amicitia sit permansiva. Deinde cum dicit: qui autem non delectabile etc. ponit modum quo amicitia deficit in permanendo. et dicit quod illi qui in amabilibus non recompensant delectabile pro delectabili sed utile pro delectabili sunt minus amici et minus permanent in amicitia. Deinde cum dicit: qui autem propter utile etc. comparat permanentiam utriusque amicitiae. et dicit quod illi qui sunt amici propter utile separantur ab amicitia cessante utilitate. quia non erant ad invicem amici sed ipsorum utilitatis delectationis. et magis perveniunt ab ipso amato per se ipsum quam utilitatis quae est quaedam per aliquam rem exteriorem. Deinde cum dicit: propter delectationem quidem etc. ponit diversas differentias contrariarum amicitiarum ad perfectam. secundo concludit ex premissis quod propter delectationem et utilitatem possunt sibi invicem fieri amici homines etiam contrarii. scilicet et mali malis et boni mali etc. illi quidem non sunt virtuosi neque mali et amici sibi ad invicem. sed secundum perfectam amicitiam quae homines propter se ipsos amant non possunt fieri amici nisi boni. quia mali non inveniunt aliquid unde possint se invicem amare aut in se delectari. nisi propter

aliquam utilitatem. Secundum autem duas praedictas
et sola autem etc. Dicit quod sola amicitia bonorum
quae est perfecta est de se incumsumptibilis. Tertio similiter
idest amicitia maxime propter hoc quod vult amicorum
invicem in aliquo quod amicitiam contrariatur. Sed hoc
non potest contingere in amicitia bonorum quia
hi non de facili credunt alicui malum de
illorum multo tempore probaverunt et numquam invenerunt
eum aliquid iniustum facientem. Et quod in eis
inveniuntur omnia quae requiruntur digne ad veram amicitiam.
Unde talis amicitia non dissolvitur. Cum quod
est per se et non per accidens. Tamen quae est perfecta autem in
ceteris ostendit quae ad amicitiam requiruntur. Quia vero
nihil supra sunt posita. Tamen est quod non operatur
impedimentum amicitiae quod nec per
ipsum inducitur. Sed in aliis amicitiis nihil prohibet
huiusmodi quod unus credat malum de alio et quod
unus iniustum faciat alii. Unde non erit per hoc
amicitia dicta amicitia. Sed quia homines consueverunt tales vocare amicos tamen illos
qui propter utile amant sicut dicuntur amicitiae
inter civitates propter utilitatem quae pugnant contra
inimicos. Quam et eos qui diligunt se invicem
propter delectationem sicut pueri. Ideo oportet quod et nos
sequamur consuetudinem communis loquentium tales nominemus amicos. Deinde cum dicit: in speciebus
autem amicitiae etc. epilogat quae dicta sunt de speciebus amicitiae. Et dicit quod plures sunt amicitiae
species et primo quidem et principaliter est amicitia bonorum
secundum quod sunt boni. Reliquae autem amicitiae dicuntur secundum
similitudinem huius, inquantum scilicet per illas amicitias aliqui amici sunt inquantum est in eis aliquid boni et
similitudinis, sicut amicitia delectabilis inquantum est
quoddam bonum amatoribus delectationum. Et similiter
amicitia habet aliquid similitudinis eius quae est simpliciter
bonum. Et eadem ratio est de amicitia delectabili. Non tamen hae duae amicitiae simpliciter coniunguntur, ut scilicet idem amici sint propter utile et
delectabile, quia ea quae sunt per accidens non multum coniunguntur. Praedictae autem amicitiae sunt per accidens. Sic
igitur dictum est quod non simpliciter coniunguntur. Sic ergo
in praedictas species amicitia dividitur. Mali possunt esse invicem amici inquantum
sunt boni. Vel solum boni sunt simpliciter
amici. Alii autem sunt amici secundum similitudinem inquantum bonis assimilantur.

Deinde cum dicit: in virtutibus etc.
postquam philosophus distinxit species amicitiae, hic determinat de eis

per comparationem ad actum ipsius amicitiae. Et circa
hoc duo facit. Primo distinguit amicitiam per habitum et actum. Secundo probat quod supposuerat, ibi: assimilatur autem amicatio etc. Circa
primum duo facit. Primo distinguit amicitiam per habitum et actum. Secundo ostendit quomodo quandoque privatur
amicitia propter defectum actus, ibi: si autem diuturna
etc. Dicit ergo primo quod amicitia bonorum est maxime
amicitia ex ratione ipsius actus amicitiae, idest
maxime quod dictum est etc. dicit quod sicut est
in aliis virtutibus quod quidam dicuntur boni idest
virtuosi secundum habitum, puta fortes vel liberales,
etsi actum virtutis non exerceant, quidam vero
dicuntur virtuosi secundum hoc quod actu exercent opera
virtutis, ita etiam est et in amicitia. Quidam enim
dicuntur actu amici inquantum convivunt et condelectantur
ad invicem et sibi invicem benefaciunt,
quae duo videntur pertinere ad actum amicitiae.
Quidam vero non operantur actu opera amicitiae,
sed tamen sic sunt dispositi secundum habitum ut
inclinentur ad operandum huiusmodi opera, sicut patet
de amicis qui dormiunt vel qui ab invicem
loco separantur. Non enim ipsa amicitia simpliciter
dissolvitur per distantiam locorum, sed solum amicitiae
operatio. Et sic patet quod amicitia remanet
habitu et operatione cessante. Deinde cum
dicit: si autem diuturna etc. ostendit quomodo aliquando
deficit amicitia propter defectum actus. Et primo
ostendit propositum. Secundo probat quod supposuerat, ibi: non videntur autem
sic esse etc. Ostendit autem propositum circa genus
hominum. Primo quidem circa eos qui diu ab
invicem separantur. Unde dicit quod si absentia
amicorum ab invicem sit diuturna videtur facere
oblivionem amicitiae praecedentis, sicut
et alii habitus per desuetudinem operandi
debilitantur et tandem deficiunt. Et hoc est
quod sicut habitus per consuetudinem operum acquiruntur, ita et per contrarium consumuntur. Et ideo
dictum est in proverbio quod multas amicitiae dissolvit
inappellatio, idest quod non colloquuntur et conviventur. Secundo ibi:
non videntur autem etc. ostendit idem
esse senes et austeros. Et dicit quod neque senes
neque austeri, idest homines tristes in moribus et conversatione,
videntur esse amicativi, idest apti ad amicitiam
propter hoc scilicet quod non sunt apti ad amicitiae
actum quae est convivere, propter hoc quod parum invenitur
in eis de delectatione. Et ideo non possunt delectabiliter

Est autem convivere

alius, quia nullus potest per diem vel per aliquod tempus longum morari cum homine qui est tristis vel qui non delectat. Maxime enim videtur in natura hominibus et aliis animalibus quod fugiant tristia et appetant delectationem. Medium enim quietatur esse videtur quando quies appetitus in bono desiderato. Tertio ibi: qui autem recipiunt etc. ostendit idem esse circa genus hominum qui sibi recipiunt se ad invicem, in hoc scilicet quod unus acceptat mores et conversationem alterius, et tamen propter aliquam causam nunquam conveniunt ad invicem. Et dicit quod tales magis sunt similes benevolis quam amicis, quia amicitia quae in actu propter aliquod tempus. Deinde cum dicit: Et adhuc etc., probat quod supposuerat, scilicet quod convivere requiritur ad amicitiam sicut proprius actus eius. Et dicit quod nihil adeo est proprium amicorum sicut convivere. Debiles enim indigent bona quae est utilitatem afferre amico, quod quidem utilitate non omnes amicos quaerunt, sed soli indigentes; sed commorari simul per diem vel per aliquod longum tempus cum amicis appetunt etiam illi qui sunt beati, id est abundantes, quibus non congruit quod sint solitarii. Non possunt homines vero ad invicem conversari si non sunt sibi mutuo delectabiles et non gaudentes in eisdem, quod videtur inveniri in amicitia eorum qui sunt simul nutriti. Sic ergo patet quod praecipuus actus amicitiae est convivere amico. Deinde cum dicit: maxime quidem etc., concludit ex praemissis quod sit maxima amicitia illa quae est bonorum, sicut iam pluries dictum est. Hoc enim videtur esse amabile et eligibile per se et simpliciter quod est simpliciter bonum et delectabile, sed unicuique est amabile et eligibile quod est tale bonum vel delectabile quantum ad ipsum. Sed virtuosus virtuoso est amabilis et eligibilis propter ambo haec, quia scilicet utrumque est bonum et delectabile simpliciter, et utrique est bonus et delectabilis alteri. Unde maxime possunt virtuosi delectabiliter ad invicem convivere. Deinde cum dicit: assimilatur autem etc., probat quod supposuerat, scilicet quod amicitia non solum dicitur secundum actum sed etiam secundum habitum. Et dicit quod amicatio habitualis ... propter quod intendit. Et dicit quod amicatio videtur importare passionem, sed amicitia videtur importare

Etaue

habitum et est similis aliis habitibus. Secundo ibi: amatio enim etc., probat propositum duabus rationibus, quarum prima est quod amatio simpliciter potest inanimata esse, sicut dicimus amare vinum vel aurum; sed redamare, quod pertinet ad rationem amicitiae ut supra dictum est, est cum electione. Non enim est nisi rationabilium ad invicem, quod quidem fit ex electione, non fit ex passione sed magis ab habitu. Ergo amicitia est habitus. Secundam rationem ponit ibi: et volunt bona etc. Et dicit quod homines per amicitiam volunt bona amicis propter ipsos amicos. Quam si eis vellent bona propter seipsos, hoc magis esset diligere seipsos quam alios amare. Et talis electio amicorum non est per passionem, quia passio cum pertineat ad appetitum sensitivum non excedit proprium bonum amantis vel alicuius (?) quod sit per habitum. Et sic amicitia est habitus. Secundo ibi: et amantes amicum etc. Videtur autem dubitare quomodo bonum dictum est. Nam supra quod unicuique est amabile quod est ei bonum, quomodo videtur esse quod homo amet amicum propter illius gratiam. Sed ipse videtur quod illi qui amant amicum amant id quod est bonum sibi ipsis. Nam quando ille qui est bonus unus est alteri amicus, fit et bonum amico suo. Et sic uterque duorum amat amicum, et amat quod sibi bonum est, et uterque retribuit aequale suo amico et quantum ad voluntatem, inquantum scilicet vult ei bonum, et quantum ad speciem voluntatis, inquantum scilicet vult ei bonum non suum sed illius gratia. Quia amicitia quaedam aequalitas est, inquantum scilicet requiritur mutua amatio. Et hoc maxime adest secundum modum virtutis. Quamvis in quantum virtute sufficit actus virtuosi, sed in amicitia non sufficit actus unius, sed oportet quod concurrant actus duorum mutuo se amantium. Et ideo Philosophus non dixit absolute quod est virtus, sed addidit vel cum virtute, quia videtur aliquid addere super rationem virtutis. Haec autem quae nunc dicta sunt de amicitia maxime videntur inveniri in amicitia bonorum.

In severis autem et senibus etc. Postquam Philosophus distinxit diversas amicitiae species, hic determinat de his quae pertinent ad comparationem ad ea quae sunt ipsius amicitiae. Et circa hoc facit duo. Primo agit de aptitudine et ineptitudine quorundam ad amicitiam. Secundo agit de multitudine amicorum, ibi:

Multis autem etc.

·Tanto de difficultate eorum· i· quanto ad inpotentibus etc. Et dicit quod in hominibus severis et senibus tanto minus fit amicitia, quanto magis sunt discoli, quia scilicet delectantur propter similitudines secundum suum sensum et ideo cum aliis concordare non possunt. Minus etiam gaudent colloquiis aliorum, tum quia sibi ipsis intendunt, tum propter suspicionem quam de aliis habent. Ista autem maxime videntur amicabilia opera et factiva ipsius, scilicet concordia et colloquium amicorum. Et inde est quod iuvenes qui multum in colloquiis gaudent et de facili aliis assentiunt, cito fiunt amici, quod non contingit senibus. Non enim possunt fieri amici illis de quorum convictu et colloquio non gaudent. Et eadem ratio est de severis, quia scilicet sunt litigiosi et mordaces eorum quae ab aliis aguntur. Tales autem, scilicet senes et severi, possunt esse benivoli inquantum aliis bona volunt in affectu et etiam in effectu subveniunt in necessitatibus; non tamen fiunt vere amici propter hoc quod non conveniunt neque gaudent in societate amicorum, quae maxime videntur esse amicitiae opera.

Deinde cum dicit: multis autem esse amicum etc., agit de multitudine amicorum. Et circa hoc facit tria. Primo ostendit quod secundum perfectam amicitiam quae est bonorum non contingit habere multos amicos. Secundo ostendit quod hoc contingit in aliis duabus amicitiis quae scilicet sunt propter utile et delectabile, ibi: propter utile autem etc. Tertio comparat utrosque amicos ad invicem, ibi: horum autem magis etc. Dicit ergo primo quod secundum perfectam amicitiam quae est propter bonum virtutis non contingit aliquem esse multis amicum, et hoc tribus rationibus, quarum prima est, quia cum talis amicitia sit perfecta et maxima, habet similitudinem cuiusdam superhabundantiae in amando, si scilicet consideretur quantitas amoris. Sed si consideretur ratio amandi, non potest idem esse superhabundantia, non nisi quantum virtutem et virtuosum ab alio virtuoso qui in se ordinat suos affectus nimis amari. Superhabundantia autem amor non est natus fieri ad multos, sed ad unum tantum, sicut patet in amore venereo. Sic et non contingit quod unus homo simul multis valde superhabundanter amet. Ergo perfecta amicitia bonorum non potest haberi ad multos. Secundam rationem ponit ibi: multos autem etc., quae talis est: secundum perfectam amicitiam amici valde invicem sibi placent. Sed non est facile quod simul eidem multa valde placeant, quia non multi inveniuntur in quibus non inveniatur aliquid quod displiceat. Potest quantumcumque aliquis aliquem afficiat propter multos defectus hominum et contrarietates eorum ad invicem, ex quo fit ut dum uni multum placet, alii placere non possit. Forte etiam non esset bonum et expediens ut uni homini multi valde placerent, quia dum multis intenderet, non posset sibi ipsi intendere. Non ergo secundum perfectam amicitiam sunt multi amici. Tertiam rationem ponit ibi: oportet autem etc., quae talis est: in amicitia perfecta oportet experientiam et assuetudinem, scilicet experientiam accipere de amico. Hoc autem est valde difficile, et sic non potest in multis contingere. Non ergo secundum perfectam amicitiam est plures esse amicos.

Deinde cum dicit: propter utile autem etc., ostendit quod in aliis duabus amicitiis, quae scilicet sunt propter utile et delectabile, contingit quod homo habeat multos amicos quibus placeat. Et hoc propter duo. Primo quidem quia multi inveniuntur tales qui possunt esse utiles et delectabiles. Secundo quia non requiritur experientia longi temporis, sed sufficit ad tales amicitias ut etiam in pauco tempore sibi invicem subministret delectationem vel etiam aliquam utilitatem.

Deinde cum dicit: horum autem etc., comparat amicos duarum amicitiarum ad invicem. Et primo proponit quod intendit, et dicit quod inter amicos praedictos qui possunt esse multi, magis videtur esse amicitia eorum qui sunt propter delectabile secundum amicitiam. Sicut videtur fieri ab ambobus, ut scilicet uterque alteri exhibeat delectationem, sicut iuvenes ad invicem gaudent, quod est proprium amicitiae; est enim signum quod sit eorum una, quod invicem gaudent. Sed hoc non contingit quando ex una parte exhibetur delectabile et ex alia parte utile. Sunt autem tales amicitiae invenientium qui scilicet utrimque propter delectabile se amant. Secundo, id est magis enim liberales etc., probat propositum duabus rationibus, quarum prima est quod in amicitia delectabili magis amici magis se liberaliter conveniunt, quia in amicitia utili magis requiritur recompensatio lucri, et sic haec amicitia videtur esse quasi negotiatoria quaedam. Et ita amicitia quae est propter delectabile est propinquior potiori, sive meliori, perfectae amicitiae, quae est maxime liberalis. Magis enim secundum ipsam propter se amicus amatur.

Sed tamen non in pot. l. et beati a. etc. qui ta
lis est. homines boni .i. boni homines indigent u
indigentibus utilibus amicis delectabilibus.
quod quia aliquibus quiuntur quia non possunt sibi
delectationes sustinere. u. homines ad
tate per modicum tempus. sed continue nullus
posset aliquid contristans sustinere. nisi
ipsum bonum honestum si esset ei triste. Et cum
est quod homines qui non delectantur in opi
bus virtutis non possunt in eis perseverare. hic g. pro
quod amiciciam delectabilis potius querit quam amici
ciam utilis utpote plus et melius
nec. Sextio i. quia amicos etc. Iusti ex
tam conte. excellens. Quia u. etiam bonum ho
nestum si sit triste non potest aliquis conti
nue sustinere. inde est quod amicos ipsi virtute
oportet esse delectabiles iunicem. oportet etiam quod sic
sint boni inse. i. et sint boni simpliciter iunicem
qui in habebunt que requiruntur in amici
ciam. [C]Venit. Et in. Vide. Videtur autem in potesta
tibus etc. agit de divisione amicorum etc. sed
etiam facit. primo proponit quod intendit. s. quod ho
mines qui sunt in potestatibus constitu
ti utuntur divisis amicis. i. s. quod alii amici
corum sunt eis utiles et alii delectabi
les. non autem etiam de facili quod inde homines sit
eis amici utrique modo. Secundo. i. nec delectabiles
etc. probat propositum. Quia s. hi potu
tes non querunt delectabiles per virtutem. sed cum
delectatione habet utilitatis amicitiam. nisi et quia
runt utiles ad bona honesta. Que
quidem utilitas habet delectationes ad inunc
tam. sed ad delectationem appetunt quosdam
eutrapelos. i. lusores. puta histriones
etiam non utiles appetunt amicos quosdam
dinos. i. industrios ad exequendum que eis
precipiunt sive sit bonum sive sit malum. ista
autem duo non fiunt in eodem. s. industria et
iocularitas quia homines industri non dant
se iocis. sed serius. unde patet quod potentes
habent amicos diversos. Tertio i. Delectabilis autem
etc. Verum etiam dictum est in prima. u. ait dicens quod
potentibus sunt amici uir et delectabiles
et utiles. Una sic supra dictum est. studiosus
i. virtuosus est simul et delectabilis et utilis
Sed ipse Verum dicit quod virtuosus non sit ami
cus hominum sic excellenti in potestate. ut dicatur
non et virtuosus sic excellat quod a potestatu
qui est sic excelsus in virtute. non ad este

sibi analogum .i. non tamen per sic virtuosus
sic propositum. ut. s. sit virtuosus. differt in
potentibus. ita ipse differt a virtutibus. ut me
liori plurimis. u. homines qui excellunt
in potestate et divicias tamen estimant se meliores
non autem consueverunt invenire tales po
tentes qui s. in virtute excedant. ab
virtuosis distant tanquam melioribus.
Venit. Et in. dicit. Sunt autem etc. Ostendit quod
duo amicicie species mentionate constituunt. et
etiam sed duo facit. primo ostendit propositum concludens ex
premissis quod predicte amicicie mentionate con
stituunt. et quod de amicicia que est propter bonum
hec enim probat propositum. i. amicicia utilis et delec
tabilis. quia s. .x. eadem volunt et facia
unt sibi invicem. s. de compensantes dele
ctationem delectationem aut utilitatem utili
ut communicant alterum pro altero. s. utilitatem
pro delectatione nec aut econverso. Secundo i. quod in eam
dicit etc. ostendit quo due species se habeant
ad veram amicitiam etc. ubi dicit esse ex predictis
quod sunt unum quod amicicie et unum permanet
quod perfecta amicicia que est bonorum. propter similitudines
et dissimilitudines videntur esse amicicie et non esse
in quantum u. habent similitudines ad perfectam ami
ciciam videntur esse amicicie. putatur s. una eorum
habet delectabile unde. sed quantum ad alia sunt
dissimiles. putatur s. perfecta amicicia est im
mutabilis et permansiva. alie autem velo
citer transmutantur differunt et in mul
tis aliis ut exclusis propter hoc dissimili
tudinem non videntur esse vere amicicie.
[A]Ltera autem est amicicie species etc. Postquam ph
distinxit amicicie species que in equa
litate consistunt. hic distinguit
species amicicie que in inequalitate consistunt. et circa hoc
duo facit. primo declarat eas quaniam pertinent
nent ad tales amicicias distinctiones.
secundo declarat distinctiones harum amiciciarum
secundum speciales eorum rationes. i. videtur autem quod eadem
etc. circa primum duo facit. primo agit de ami
ciciis secundum excedentiam ad secundum excessum sic
patris ad filium. viri ad uxorem et hic secundo
Ex hiis. autem etc. circa primum tria facit. primo
distinguit has amicicie genus a precede
tibus amiciciis. secundo distinguit has ami
cicias ab invicem i. differunt autem etc.
tertio ostendit quo hae amicicie consistunt. ibi.
eadem quidem utique etc. tertio ostendit quo

declarat de amicicia que videtur esse inter egros puta dem pauper et divitem ibi.

consistunt. i. eadem quidem utique etc. dicit
ergo primo quod preter has amicitias quas diximus
mus in equalitate consistere eo quod sunt similium
secundum virtutem vel utilitatem vel delectationem
est quedam alia species amicitie que est secundum superhabundantiam
tantiam. in equalitatis scilicet ubi unus excedit alium
sicut amicitia que est patris ad filium et universaliter
senioris ad iuniorem et viri ad uxorem
et universaliter omnis eius qui habet imperium super aliquem ad
eum super quem habet imperium. ¶ Differunt autem et hec.
differunt etc. ostendit quod hee amicitie
ad invicem. et primo proponit quod intendit quod hee
amicitie differunt specie ab invicem et assignat
duas rationes. quarum una est quia secundum diversas
sitas rationes superhabundantie. Alia enim amicitie
species patris ad filium et alia imperantis ad
subditos quibus imperat. alia vero differentia est
secundum diversam rationem excedentis et excessi.
et sic non eadem est amicitia patris ad filium et filii
ad patrem neque est eadem viri ad uxorem
et uxoris ad virum. Et hoc est alia enim etc. ostendit
propositum duabus rationibus quarum prima est quod amicitie
nuncie dicuntur secundum habitum et actum. Virtus enim
quod cuilibet amico inest aliqua specialis
virtus ad exequendum ea que sunt amicitie
et et ipsum opus amicitie inest etiam in singulis
predictorum quod non est idem opus patris ad filium
et viri ad uxorem et e contra et filii ad
patrem. et propter hoc non est eadem earum sed sunt di
verse amicitie. Secundam rationem ponit ibi
alia etc. que talis est inter predictas amicitias
inveniuntur diverse rationes propter quas amantur.
Alia enim ratione pater amat filium et filius patrem
et vir uxorem. sed secundum diversas rationes amandi
sunt diverse amationes et per consequens diverse a
micitie. ¶ Deinde cum dicit eadem quidem
etc. ostendit quo pacto amicitie conservan
tur. et primo ostendit quod conservantur per hoc quod invicem
sibi exhibent que oportet amare et amari.
Secundo ostendit quo amare et amari se
habent ad amicitiam ibi. multi autem vin.
etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quo pacto
amicitie conservantur per hoc quod sibi invicem
exhibent que oportet. secundo ostendit quod ista considerantur
secundum analogiam ibi analogia autem etc. Tertio
ostendit quo diversificatur operatio iustitie et amicitie
ibi non similiter autem etc. Dicit ergo primo quod in hiis
amicitiis non sunt eadem ab utraque parte
te amicorum neque oportet eas requirere quod

quidem / facit. sicut filius non debet requirere a
patre reverentiam quam ei exhibet. sic nec pater debet
amicitia pro ratione requirebatur delectatio
et per utilitatem utilitas. Sed quando filii exhibent
parentibus que oportet exhibere parentibus sue generationis et
parentes exhibent filiis que oportet exhibere a
se genitis. tunc talium amicitia est permansiva
et epyikes idest virtuosa. ¶ Deinde cum dicit
analogon autem etc. ostendit quod illud exhibeatur quod
oportet in hiis amicitiis. et dicit quod in omnibus que sunt
secundum superhabundantiam ... ad alterum oportet quod amatio
com... ut scilicet melior plus ametur
quam amet. et similiter idem est de utiliori et delecta
biliori vel quocumque alio excellentiori. Cum enim unus
quisque ametur secundum dignitatem tunc fiet quedam equali
tas secundum proportionem que videtur ad amicitiam pertinere.
¶ Deinde cum dicit non similiter autem etc. ostendit quomodo
hoc diversificetur in iustitia et amicitia. et primo ponit dif
ferentiam. secundo manifestat per signum ibi manifestum
autem etc. Tertio solvit quandam dubitationem ibi
dubitatur etc. Dicit ergo primo quod equalitas et
proportio que secundum dignitatem attenditur non similiter
se habet in iustitia et amicitia. Iusta enim sunt secundum
in quantum dictum est ... quod ... attri
buatur vel estimetur dignitas secundum proportionem
tionem et tunc fiet equalitas secundum equalitatem sed in
amicitia oportet quod attendatur equalitas ali
qua inter personas mutuo se amantes et quod
exhibeatur utrique quod est secundum dignitatem. huius diversi
tatis ratio est quia amicitia est quedam unio sive
societas amicorum que non potest esse inter multum distan
tes sed oportet quod ad equalitatem accedant ad
amicitiam pertinet equalitate iam constituta equaliter
uti. sed ad iustitiam pertinet inequalia ad equali
tatem reducere. equalitate autem existente cessat iustitie
opus. et ideo equalitas est ultimum in iustitia. sed
primum in amicitia. ¶ Deinde cum dicit
manifestum autem etc. manifestat quod dixerat per signum. et quia
hic facit propter signum. et quia hic facit pro
ponit signum et dicit quod hoc quod dictum est scilicet quod
equalitas requiratur primo in amicitia manifestum est per hoc
quod si sit multa distantia vel virtutis vel
malitie vel cuiuscumque alterius non remanent ho
mines amici neque dignum reputatur quod aliquis habeat
amicitiam cum hiis qui multum a se
distant. Secundo ibi manifestissimum autem etc.
ponit exemplum primo quidem de
hiis qui plurimum superexcellunt homines in
omnibus bonis qui non habent amicitiam

dii

h' amic'
e
tra

+ vite

i unde

.1.

cum hominibus, ut scilicet quiescat et communicat cum eis
viveret. et deos more gentium solebat sep-
aratas. Secundo ibi: et ex(emplum) ponit de regibus quorum a-
micitia non se reputant digni illi qui mul-
tum ab eis deficiunt. Tertio exemplum ponit de optimis et
sapientissimis viris quibus non fiunt amici illi
qui sunt omnino indigni. Tertio ibi: certitudo quidem etc.
respondet tacite questioni. posset enim aliquis querere
usque ad quantam distantiam possit amicitia salvari et ultra
quantam non. Sed ipse respondet quod in talibus non
potest determinari certa determinatio. sed hoc in generali suf-
ficit scire quod multis ablatis ab uno quam
in sint alii adhuc remanet amicitia.
Si autem multum distent, puta homines a deo non
adhuc remanebit talis amicitia de qua loquimur.

Deinde cum dicit: unde et dubitatur. solvit
quandam dubitationem incidentem ex premissis. Et
dicit quod ex predictis dubitatur utrum amici ve-
lint suis amicis maxima bona, pu-
ta esse deos vel reges aut virtuosissimos.
Videtur enim quod non quia tunc non remanebunt
eis amici et ita perdent ipsi magna bona scilicet
ipsos amicos. Secundo ibi: si itaque etc. solvit
predictam dubitationem dupliciter. Primo quidem quia cum
dictum est supra quod amicus vult bona amico:
oportet supponere quod ille talis bonus: ille
ipse remaneat qualiscumque est. ut scilicet velit magna bona
amicus amico tanquam existenti sibi, non tan-
quam existenti bonum non tangat ipsum translato
ad deos. Secundum solutionem ponit ibi: forte
autem etc. Et dicit quod amicus non vult bona ami-
co non magis quam omnibus aliis. Unus-
quisque enim vult maxime sibi ipsi bona.
Unde non oportet quod velit amico illa bona per
que ipse perdet amicum, qui est magnum bonum.

Multi autem videntur etc. postquam
philosophus posuit quod amicitia inequa-
lium personarum salvatur, hic ostendit quod est
amare et amari proportionaliter. Hic ostendit
qualiter amare et amari se habeant ad
amicitiam. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod am-
are magis est proprium amicitie quam amari.
Secundo ostendit quod per hoc quod est amare secundum dignitatem
sit proportionalis amicitia conservatur, id est
magis autem amicitia etc. Circa primum tria fa-
cit. Primo ostendit quod aliqui magis volunt
amari quam amare. Secundo comparat id quod
est amari ei quod est honorare, ibi: non propter se
ipsum etc. Tertio ostendit quod amare magis

proprium est amicitie quam amari, ibi: videtur autem amari
magis etc. Circa primum tria facit. Primo ponit quod in-
tendit. Et dicit quod multi videntur magis velle
amari quam amare. Et huius causa est amatio
honoris. Plurimi enim ad excellentiores quibus
debetur honor quod magis amentur quam
ament. Secundo ibi: propter quod amatores etc. probat
quod dixerat per signum. ex hoc enim quod multi vo-
lunt magis amari quam ament procedit
quod multi sunt amatores adulationis, quia scilicet
delectantur in hiis que eis adulantur. Adu-
lator enim superamicus videtur, id est amicus sic excessus.
In minori est adulari. Adulando aliquis
fingit se talem ut quod amet magis quam
ametur. Tertio ibi: amari autem etc. expo-
nit quiddam quod dixerat, quod scilicet propter amorem
honoris contingat quod homo velit magis
amari quam amare. Et dicit quod amari videtur esse
propinquum ei quod est honorari quod desiderant
multi. Honor enim est quoddam bonum eius
qui honoratur. Amatur autem utrumque quod est
bonum. Magis appetens bonum. Deinde cum dicit:
non propter se ipsum autem etc. comparat id quod est
amari et honorari. Et facit. Primo ostendit quod aliqui
volunt honorari. Et dicit quod homines videntur
desiderare honorem non propter ipsum honorem
sed per accidens. Ad duo enim genera hominum max-
ime querunt homines honorari. Multi
enim gaudent si honorentur a potenti-
bus non propter ipsum honorem sed propter spem quam
inde concipiunt. Existimant enim ab hiis quibus
honorantur se adepturos aliquid quo
indigent et ita gaudent de honore
quasi de quodam signo bone perfectionis
id est bone affectionis ipsius honorantis ad eos.
Alii autem sunt qui appetunt honorari
ab epieikes, id est virtuosis et scienti-
bus, quia per hoc appetunt firmare propriam
opinionem de sua bonitate. Et ideo propter
se gaudent de eo quod sunt boni, quia
hiis credentes iudicio. plures quam hii ipsi quod eos
honorant. Unde dicunt eos esse bonos.
Secundo ibi: in amari autem etc. docet quod homines
gaudent de hoc quod amantur. Et secundum se ipsum
quod est hic amicos videri esse principium in-
ter cetera bona. Tertio ibi: propter quod videtur
etc. concludit propositum. quia id quod est per se
potius est eo quod est per accidens: sequitur ex
premissis quod amari sit melius eo

remaneat

quod est honorari magis amicicia est secundum se
eligibilis. ¶ Deinde cum dicit: videtur autem etc.
ostendit in quo consistit magis amicicia utrum
videlicet in amare vel in amari. Et dicit quod ma
gis consistit in amare amicicia. Et dicit
quasi per modum esse manifestum. Sicut
autem decet ad operationes. amare autem est
bonum operari. amari autem pati. quia bonum pati
non magis est proprium amicicie amare quam ama
ri. Et hoc manifestat per hoc quod est signum. matres enim quibus
est vehemens amicicia ad filios delectantur
magis in hoc quod ament filios quam quod ab eis
amentur. Quedam enim matres dant filios suos
aliis ad nutriendum et sciunt eos esse filios suos et amant
eos non tamen multum querunt quod ab eis redamentur
si utrumque simul non potest sed videtur eis sufficere si videant
quod bene agant et bene se habeant. Et ipse
amant filios etiam si ipsi non possint eis
tribuere convenientem amorem propter ignorantiam quia
filii ignorant eas esse matres. ¶ Deinde cum
dicit: magis autem etc. ostendit quo amicicia sit
permansiva secundum quod est amare proportionaliter. Et
comparat ad predicta diversitas amicicie
species. ibi: et maxime quidem eorum etc. Dicit ergo
primo quod cum amicicia magis consistit in ama
re quam in amari. amici laudantur ex hoc quod
amant. non ex eo quod amantur. hoc enim est laus
amantium. Et quia unusquisque laudatur secundum propriam
virtutem. consequens est quod amicorum virtus attendatur
secundum hoc quod est amare. Et ideo in quibuscumque hoc ostenditur quod
diligunt amicos secundum proportionem dignitatis
eorum tales permanent amici. Et eorum ami
citia est perseverans. Sic enim dum se invicem
amant secundum suam dignitatem et illi qui sunt
inequales possunt esse amici quia per
hoc equabuntur dum unus eorum qui magis deficit
in bonitate aut in aliquo excellenti eo
plus amat. Et ita per redundantiam amoris re
compensatur defectus conditionis. Et sic per quandam
equalitatem et similitudinem que proprie pertinet
ad amicitiam fiunt et perseverant ami
ci. ¶ Deinde cum dicit: et maxime quidem etc.
comparat diversitas amicicie species secundum
predicta. Et primo dicit quod amicicia sit maxime
permansiva. Et dicit quod similitudo que est causa
perseverativa et conservativa maxime invenitur
inter virtuosos. ipsi enim et permanent si
miles in se ipsis quia de facili non mutantur
ab uno in aliud et permanent etiam

Cana

ad invicem. et hoc ideo quia virtuosi non indigent quod
aliquis pro eis faciat aliquid pravum quod
est contrarium virtuti. et neque ipsi faciunt alte
ri aliquid pravum. Sed si potest dici quod nec virtuosos
sinunt ad pravum. magis virtuosorum proprium est alios
prohibere operari. ad bonos enim pertinet quod neque ipsi
peccent neque sustineant quod amici eorum peccata
exhibeant. ¶ Secundo ibi: mali autem etc. ostendit quod eorum a
micicia sit minime permansiva. Et dicit quod
homines mali non habent aliquid firmum et stabile
in se ipsis. Malicia enim cum insistit
est sibi ipsi contraria et odibilis. et quod pro diversitate eorum
affectus variantur dum non inveniunt in
quo nocentur eorum quiescere possit. Et ita
nec sibi ipsis diu permanent similes. Sed volunt
contraria eorum que plus volunt. Et dicit ad parvum
tempus fiunt amici quamdiu scilicet congau
dent in malis in quibus concordant. | Tertio ibi:
utiles autem etc. | ostendit quod amicicia eorum qui medio modo
se habent. Et dicit quod amici utiles et de
lectabiles sunt magis permanentes
in amicicia quam mali. quamdiu utilitates et dele
ctationes invicem habent ut amentur. Sed tamen
diutius talium amicicia quam diu invicem
sibi tribuunt delectationes vel utilitates. Secundo autem
est de hiis qui sunt amici propter delectationem quam
propter se invicem habent amabiles. ¶ Deinde cum
dicit: ex contrariis autem etc. determinat de amicicia
contrariorum ad invicem. Et primo ostendit in qua specie ami
cicie hoc contingat quod videntur esse amici
in contraria. Secundo ostendit quomodo contrarium appetit suum
contrarium. ibi: forte autem etc. Circa primum duo fa
cit. Primo ostendit quod hec contrarietas amicorum
maxime videtur esse propter utilitatem. in
quantum scilicet unus amicorum appetit ab alio id quo
ipse indiget retribuendo ei aliud aliquid sicut
pauper appetit consequi divitias a divi
te. pro quibus impendit ei obsequium. Secundo
ibi: huic autem utique etc. ostendit quomodo hoc possit
pertinere ad amicitiam delectabilem.
Et dicit quod ad hunc modum amicicie potest ta
liquis attrahere amorem nequeunt quod ama
tor amat amatum et non ideo quia contrarietas
sit inter primos semper contrarietas autem que
propter virtutem nullo modo habet locum contrarietas quia
in tali amicicia est maxima similitudo ut supra
dictum est. | Tertio ibi: propter quod videntur etc. infert
quedam correlarium ex dictis. Et dicit quod quia inter
amatorem et amatum est quandoque contrarietas

sic int expe ꝛ pl'm inde est q qui3 videtur deridendi amatores qui repu tant se dignos ut tm amenť q̃m ament· q qd' dig̃ e si ęqli· fiꝫ amabiles ꝫ si ut h'ecint cle q· f· sit dig̃ tm amari· Ridiculu e si ꝫ q̃rt· Videtur dic· forte· et ꝛc· o' quo q̃uu appetit suu q̃uu ꝛ dic q ꝫ no e p se· ꝫ p accidens· p se· n· appetit me'm q e bo'm illo q' efficit p vnu q̃u in excessu puta si eo' ac' ho' sit valde siccu no e· n· bo'm ꝛ appetile ꝫ hu'id p se lo' ꝫ uenire ad me'm q attit ꝫ uenire ad mediu humido ꝛ eade ro e de calido alus hi q̃us ꝛ q̃ ꝫ· mag̃ ptinet ad phica consid'acoin· io dic ꝫ ee p̃termittenda

Videtur autem q̃ad m in p̃ncipio ꝛc· p' q' ph' tetigit diu'sas sp̃es amicicie q̃ sunt in eq̃litu p'sor· ꝫ distinguit hi· sp̃es s' sp̃ales rones cau' ꝛ ꝫ duo fac· p' o' q ph' amicicie sp̃es conseq̃ntur polit' q̃icaces· s' distingt amiciciar sp̃es s' distinctoes polit' i· politice· et s' ea· sp̃es ꝛc· ee p' po' talle ro'm oi' amicicia in q̃icacoe q̃dã consistit· oio a' q̃cacõ reducitur ad polit' g' oi' amici' sp̃es s' polit' q̃icacões sunt accipi' ee· ꝫ g' ea fac p' p'bat p'· so· s' in· i· q̃icacões· a· oms ꝛc· ꝫ· q̃cõ in· i· o'· itaq; q̃icacões eas ee pmu duo fac· p'· o'· q amicicia omnis in q̃icacoe consistit· s' o' q amicie s' diu'sitate q̃icacõis diu'sificatur· i· sunt· a· f'ribꝫ ꝛc· pmu o' q ph' p' quid p'rõm q̃tali' est· sic sup' dcm est ꝫ eade e iu'· ꝛ amici'· ꝫ iu'· consistit in q̃icacõe· q̃ꝫ e· n· iusti· ad altu ut in q̃nto dem est g'· ꝛ amici· in q̃icacõe· consistit· s'· i· appellant g' ꝛc· o'· id ex usu lo'di ho'ies· n· q̃ sueu'int appellare amicos eos q̃ s' aliq' q̃cacõm sibi q̃icant puta q̃uauigatores q̃ q̃icat i iusti' ꝛ ead' e ro in alus q̃icacõibꝫ· Q'a tm ut· ee amicicie int aliq's· inq'm s' q̃icant ꝛ q̃ ꝛ s' hie ꝛ int eos iusticia· Et et' i· ꝛ p'ubiu ꝛc· p'bat id' p' hec p'ubiu v'lgo· n· d' in p'ubio q ea q̃ sunt amicor' sunt q̃ia ꝛ ꝫ recte d' q amicicia i q̃icacoe q̃

Consistit

Deinde cum d' et· a· f'ribꝫ ꝛc· Ond' q s' diu'sas q̃icacões diu'sificant amicicie· a' ee ꝫ ea fac· p'· o' diu'sitate amicicia' s' diu'sitate q̃icacõis· videm· n· q f'ribꝫ ꝛ p'us ita q̃unctis sunt oia q̃a puta do' m· in q̃sa ꝛ a' hi'· alus· a' amicis s' quedã diu'sa ꝛ q̃bꝫ pl'a ꝛ in q̃ubꝫ dã pauciora ꝛ s' ꝫ ꝛ amicicie q̃dam sunt maiores· s' int illos qui hnt pl'a q̃a Quedã u' minores· s' int illos q̃ in paucioribꝫ q̃icant ꝛ ex ꝫ manifeste appꝫ q similla ee q̃icacõ· no' s' ꝫ amicie· s'· i· differunt· et ꝛc· o'ndit q ꝛ iusti' diu'sificatur s' diu'sas q̃icacões· n· n· id e ita iq̃ꝫ q̃icant' ꝫ diu'sitas sic pꝫ q s' io id e iustu ite p'res ꝛ fi' ꝛ ite f'res ad inuice ꝛ sili· a' e itu ite crayeos· i· q̃ eaetes ꝛ in uictos ꝛ ite ciues q' alias s' mutuo ꝛ tang' debita exhibent ꝛ ead' ro e melius amiciciis ꝛ sic pꝫ q alta iusta sunt int singulos p'deor'· Eos· i· ꝛ a iq̃ꝫ a iacõe ꝛ ꝛc· o' quo iusti· q̃ iusificatur s' d'am amicicie ꝛ d' q iti· ꝛ iusti' accipiunt augm'tu· ex ꝫ q p'te ad mag' amicos· Qua· s' mag· amicos bu' facte quide est ici· nocte· a'· ii tu'· sic q a' s' pnꝫ p'ecius p' fur e alta pna ho'm sibi familiare· ꝛ ini' tu e durius ꝛ iniusti' q' si p'uatꝫ cuem ꝛ s'· si id' e ꝫ at aux'm f'ri q' si s' bꝫ et extraneo ꝛ si p'cuciat p'rem· q' si p'cuciat q̃q; aliu· q a· s' aug' et amicicia ꝛ iustu' p'cedit ex ꝫ q in eisd' existunt ꝛ utriq; ptinꝫ ad q̃dam equalitate q̃icacõis ꝛ p' ꝫ signu sit tur q sup' dem est·

Deinde cum d' q̃icacões· a· oms ꝛc· o' q oms q̃icacões ad polit' q̃icacõm reducuntur ꝛ eo ꝫ duo fac· p' o' q oms q̃icaces silitudine hnt cu q̃icacõe politica s' o' q oms alie continentur s' politica· i· alie q̃dem g' ꝛc· d' g' p' q oms q̃icacões hnt aliq' silitudine cu ptibꝫ politice q̃cacõis· videmus· n· q oms q̃icaces q̃eunt in a' vtili adh· s· q' acquirant aliquid eor' q̃ sunt nec· uite· ꝛ ꝫ e uidetur hie politica q̃icacõ· q s' utilitate q̃e; viri tunc ꝛ a p'n· sit q̃ueisse· ꝛ uni;

Et perseuare

quod patet ex duobus. Primo quidem quia legislatores ad hoc maxime tendunt ut procurent utilitatem communem. Secundo quia homines hoc dicunt esse iustum quod communiter confert.

Deinde cum dicit: alie quidem igitur etc., ostendit quod alie communicationes sub politica continentur. Et circa hoc facit tria. Primo ostendit quomodo quedam alie communicationum ordinantur ad aliquam particularem utilitatem. Et dicit quod communicationes alie a politica partem utilitatis intendunt, sicut navigantes intendunt acquirere pecuniam si sint mercatores vel ad aliquid huiusmodi; commilitones autem si sint bellatores intendunt id quod est bellum, sive hoc sit pecunia, sive sola victoria, sive dominium alicuius civitatis; et sic etiam illi qui sunt unius tribus vel unius plebis ad aliquod particulare commodum conveniunt. Secundo ibi: quedam autem etc., ostendit quod etiam communicationes que videntur fieri propter delectationem fiunt propter aliquid utile. Et dicit quod quedam communicationes videntur fieri propter delectationem, sicut communicationes concorrectanium, id est eorum qui simul conveniunt in choro vel corea, et eranistarum, id est eorum qui conveniunt ad sonum simul sonis diversorum instrumentorum, puta tubis vel cymbalis. Hee autem communicationes consueverunt fieri causa sacrificii, ut ibi delectabiliter homines detineantur, et causa quietis, id est superstitionis(?) ut in tali quiete se animent cum iucunditate(?) eorum qui conveniunt. Tertio ibi: omnes autem etc., ostendit ex premissis quod omnes alie communicationes predicte sub politica continentur. Et dicit quod omnes consueverunt esse sub politica, inquantum scilicet consuetum est quod omnes per politicam ordinantur. Et huius rationem assignat, quia alie communicationes sicut dictum est ordinantur ad aliquam particularem utilitatem; politica autem non intendit ad presens conferens, id est presens commodum, sed intendit ad id quod est utile per totam vitam et hoc specialiter ostendit circa communicationes delectabiles et maxime in sacrificiis de quibus mentionem fecit. Et dicit quod illi qui faciunt sacrificia in his congregationibus tribuunt honores tribuentes deo et sibi ipsis acquirentes requiem cum aliqua delectatione que ordinatur ad utilitatem vite. Unde et apud antiquos post collectionem fructuum, sive in autumno, fiebant sacrificia et congregationes hominum, puta ad solvendum primitias. Hoc enim erat tempus aptum ad hoc quod homines vacarent, tum ut requiescerent a precedentibus la-

boribus

tum quia suppetebat eis copia victualium. Et sic patet quod omnia ista subduntur ordinationi politice que pertinet ad utilitatem vite.

Deinde cum dicit: omnes itaque communicationes etc., inducit conclusionem intentam, videlicet quod omnes communicationes continentur sub politica, sicut quedam partes eius, inquantum alie ordinantur ad quandam partem, communicatio politica autem ad communem utilitatem. Et quia amicitie consequuntur ad tales communicationes, consequens est et quod amicitiarum distinctio secundum politicam attendatur.

Politie autem sunt species tres etc. Postquam philosophus ostendit quod amicitie species reducuntur ad politicas communicationes, hic ostendit distinguendas eas secundum distinctionem politicarum communicationum. Et circa hoc duo facit. Primo distinguit amicitiarum species secundum distinctionem politicarum communicationum. Secundo subdividit huiusmodi amicitie species, ibi: in cognatione quidem igitur etc. Circa primum duo facit. Primo distinguit politicas communicationes ad invicem. Secundo distinguit secundum eas amicitiarum species, ibi: secundum unamquamque autem etc. Circa primum duo facit. Primo distinguit species communicationis politice. Secundo ad earum similitudinem assignat species communicationis yconomice, id est domestice, ibi: similitudines autem etc. Circa primum tria facit. Primo assignat species politiarum. Secundo comparat eas ad invicem, ibi: melior autem etc. Tertio ostendit quomodo corrumpuntur, ibi: transgreditur autem ex regno etc. Dicit ergo primo quod tres sunt species politice communicationis et totidem sunt corruptiones, sive transgressiones earum rectitudinis. Quedam enim politie sunt recte, scilicet regnum, quod est principatus unius, et aristocratia, que est potestas optimorum, eo quod hic civitas per virtuosos gubernatur. Tertia autem est quedam alia species, quam quidem convenit nominari timocratia a precio; tymos enim in Greco pretium dicitur, quia in hac politia preciantur pauperes et divites in finibus(?), si non conveniunt ad publicas congregationes, ut patet in quarto Politice. Quidam autem consueverunt eam vocare communi nomine politiam, eo quod est communis et divitibus et pauperibus, ut patet in quarto Politice.

Deinde cum dicit: horum autem etc., comparat has politias ad invicem. Et dicit quod inter eas optima est regnum, scilicet in quo unus optimus principatur; pessima autem est minus bona timocratia

plures mediocres principantur. Intendit autem
aristocratia in qua pauci optimi princi-
pantur. quorum tamen non est causa potestas
ad bonum agendum. sed virtus. optimi habentes ple-
nitudinem potestatis. ¶ Deinde. Cum dicit
transgressio autem etc. agit de corruptione sive
transgressione politiarum. et primo de corruptione
regni. secundo: de corruptione aristocratie. ibi
ex aristocratia autem etc. tertio: de corrup-
tione timocratie. ibi. ex timocratia autem
etc. Circa primum duo facit. primo quidem
proponit quod intendit. et dicit quod transgres-
sio sive corruptio regni vocatur
tyrannis et hoc manifestum. primo quidem quia
hec que generant ambo sunt monar-
chie. id est principatus unius. sicut enim in regno
principatur unus. ita et in tyrannide. secundo
assignat differentiam eorum ad invicem. et dicit
quod plurimum differunt et ex hoc apparet quod sint
contraria. contraria enim sunt que plurimum differunt. et
in eodem genere sunt. hanc autem differentiam ma-
nifestat dicens quod tyrannus intendit in suo
regimine quod est utile sibi ipsi. rex autem inten-
dit id quod est utile subditorum. et hoc probat quia
non potest vere dici rex qui non est per se suffi-
ciens ad regendum. ut scilicet sit superexcellens
in omnibus bonis tam anime quam corporis et exteriorum ita
ut sit dignus et potens ad principandum. talis au-
tem sicut non indiget aliquo. et ideo non intendit ad
utilitatem suam qua non indiget. sed ad hoc quod
benefaciat subditis quod est superhabundantium.
ille enim qui non est talis. scilicet superexcellens in omnibus
bonis magis potest dici electus. quia sorte
assumptus ad principandum. quam rex. sed
tyrannus. se habet per contrarium ad regem. quia querit
bonum sui. unde patet quod ipsa corruptio est pessima.
pessimum enim est contrarium optimo. transgreditur
autem aliquis. ex regno quod est optimum sic
est in tyrannidem quia malus est. alio modo quia principatus
monarchie. id est principatus unius. et rex qui
fit malus dicitur tyrannus. unde patet quod tyrannus
est pessimus. ¶ Deinde cum dicit ex aristocra-
tia autem etc. agit de corruptione aristocratie
et dicit quod ex aristocratia fit transgressio in o-
ligarchiam que est principatus paucorum. et hoc
propter maliciam eorum qui principantur quia
bona civitatis non distribuunt secundum dignitatem.
sed omnia bona civitatis. vel plurima
eorum usurpant sibi ipsis. et semper principatus

eisdem confert. hoc plurimum intendentes ut
divites ipsi remaneant eorum et ex hoc quod evenit
quod loco maxime virtuosorum qui per se sunt
aristocratie principantur pauci et mali.
Deinde cum dicit ex timocratia autem etc. agit
de corruptione tymocratie. et dicit quod corruptio
timocratie est democratia que est potestas populi. Amplius
enim hee politie sunt conterminales. id est vicine. assi-
milantur enim invicem. probat. quia quia et
tymocratia que est potestas plurium est princi-
patus multitudinis. sic et democratia. secundo: quia
in utrisque politiis omnes qui sunt in honoribus
constituti sunt equales differunt autem quia in timo-
cratia intenditur commune bonum divitum et paupe-
rum in democratia autem intenditur solum pau-
perum. unde minima pravitas est democratie
patet enim recedit a timocratia que est recte
politie. tertio concludit generaliter quod politie max-
ime sic transmutantur invicem et in-
de facili corrumpuntur. sicut predictum est.
Deinde cum dicit similitudines autem etc. distin-
guit secundum predictorum similitudines et exemplares
communicationes. et primo ostendit quod in hiis invenitur
ad regnum et tyrannidem. secundo: quod aris-
tocratie et oligarchie. ibi. viri autem et uxoris
etc. tertio: quod timocratie et democra-
cie. ibi. timocratia autem etc. Circa primum tria
facit. primo proponit quod intendit. et dicit quod
similitudo regnorum. predictarum politiarum potest
accipi in rebus domesticis. secundo: ibi. patris
quidem enim etc. ostendit quid horum respondeat regno.
et dicit quod communicatio que est inter patrem et filios
habet similitudinem regni. quia pater habet curam filiorum
sicut rex subditorum. et inde est quod homerus io-
vem propter regiam potestatem appellavit
patrem principatus enim paternus in domo est
quasi quoddam regnum. tertio: ibi. in persis autem etc. ostendit
quid respondeat in domibus tyrannidi et
ponit duos modos quorum unus est secundum quod
apud persas patres se habent ad filios quasi utun-
tur filiis quasi servis. secundus autem modus
est quo domini se habent ad servos quibus domini utun-
tur servis intendendo ad suam propriam uti-
litatem. hii vero autem duo modi differunt.
unus enim videtur esse rectus quo scilicet domini
utuntur servis ad suam utilitatem
alius autem est pravus quo scilicet per se utuntur filiis
quasi servis cum ipsi quod diversis aliquis debet
principetur. unde pravissimum est quod aliquis

principatus liberis et uxoris. Deinde cum dicit: viri autem ad uxorem etc. ostendit quod in domo invenitur aristocratie similitudo quia principatus quem viri habent super uxores in domo dominantur est aristocratie quantum ad hoc quod dominium tenent et ea que pertinent ad virum secundum suam dignitatem et dimittit uxori illa que pertinent ad eam. Secundo, id est omnium autem etc., ponit duos modos corrumpentes oligarchie quorum unus est quod vir vult omnia disponere et nullum relinquit uxori. Hoc non est secundum dignitatem nec secundum quod melius est. Alius autem modus est quod uxores totaliter principantur eo quod ipse sunt heredes et tunc principatus non fit secundum virtutem sed propter divitias et potentiam, sicut accidit in oligarchiis. Deinde cum dicit: timocratie autem etc. ostendit quid similitudinem timocratie teneat, et primo quod similitudinem timocratie tenet, dicit quod principatus quo fratres dominantur in domo similis est timocratie eo quod fratres sunt equales nisi in quantum differunt secundum etatem; ideo si multum distant non videtur fraterna amicitia. Secundo, id est democratia autem etc., ostendit quid similitudinem democratie tenet, dicens quod quedam similitudo democratie est in habitationibus in quibus non habitant domini, sicut cum socii morantur in hospitio, id est non omnes sunt equales et sic unusquisque principatur; hic debile principatum, sicut qui perficiuntur ad expensas faciendas, et unusquisque socius habet potestatem in domo, sicut in democratiis quibus de populo habent potestatem, quia ex equali et principes fieri possunt.

Secundum unamquamque autem etc. Postquam philosophus distinxit diversas species politice et condiciones earum consimiles, hic distinguit amicitiarum species secundum predicta, et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit et dicit quod secundum unamquamque predictarum videtur amicitia, id est politicis ordine videtur esse, quia amicitie species accipiuntur eo quod in unaquaque politia invenitur aliquid iustum et amicitia, et iustitia quodammodo circa idem sunt, ut supra dictum est. Secundo, id est regis quidem etc., manifestat propositum, et dicit quid quantum ad politicas rectas. Secundo quantum ad politicas perversas, id est In transgressionibus etc.

te.

Circa primum tria facit: primo ostendit qualis sit amicitia secundum regnum. Secundo qualis secundum aristocratiam, id est Et viri ad uxorem etc. Tertio qualis secundum tymocratiam, id est In transgressionibus autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit qualis sit amicitia inter regem et subditos. Secundo comparat amicitiam paternam amicitie regali, id est talis autem et paterna etc. Dicit ergo primo quod inter regem et subditos est amicitia secundum habundantiam beneficii, sicut est benefaciens ad beneficiatum; pertinet enim ad regem ut benefaciat subditis. Si enim sit bonus, habet curam subditorum ut bene operentur. Intendit enim subditos facere virtuosos. Unde et nominatur ex hoc quod dirigit subditos sicut pastor oves, propter quod Homerus regem Agamenonem nominavit pastorem populorum. Deinde cum dicit: talis autem et paterna etc. comparat paternam amicitiam regali, et dicit quod amicitia paterna est talis scilicet sicut regalis. Secundo, id est differt autem etc., ostendit differentiam utriusque amicitie, et dicit quod predicte due amicitie differunt secundum magnitudinem beneficiorum, quia licet beneficium regis simpliciter sit maximum in quantum respicit totam multitudinem, tamen per comparationem ad unam personam beneficium patris est maius. Est enim pater filio causa maximorum bonorum. Primo enim generando est sibi causa essendi, quod reputatur esse maximum. Secundo educando est sibi causa nutrimenti. Tertio instruendo est sibi causa discipline. Hec autem non solum attribuuntur patribus verum etiam progenitoribus, id est avis et proavis, respectu nepotum et pronepotum. Tertio, id est Natura enim etc., probat quod dixerat, scilicet quod talis sit amicitia paterna sicut et regalis. Naturale enim est patrem principari filiis et progenitores nepotibus, sicut et regem subditis. Unde et filii sunt in potestate patris et nepotes in potestate avi, sicut et subditi in potestate regis. Quarto, id est In superexcellentia etc., ostendit in quo conveniunt omnes hee amicitie, et dicit quod duo quorum unum est quod omnes hee amicitie consistunt in quadam superexcellentia unius ad alterum, et quia in rege et subditis hoc est manifestum, manifestum est hoc etiam in patres et filios, quia patres sunt precedentes in tempore et quia parentes honorantur a filiis ideo

nor

cum sit excellentia debetur ut in primo habi
tum est. Ideo dicuntur esse et progenitores. Aliud autem
est quia in huiusmodi amicitiis non est idem iustum ex utra
parte, ut scilicet rex id faciat subdito quod sub
ditus regi, vel pater filio et filius patri, sed at
tenditur utrimque iustum secundum dignitatem
ut scilicet uterque faciat alteri quod dignum est. Quia
et sic amicitia inter eos consideratur ut
unus alterum amet secundum quod dignum est. ¶ Deinde
cum dicit: sed et viri etc., ostendit qua
liter sit amicitia secundum aristocratiam, et dicit quod
amicitia quae est inter virum et uxorem est ta
lis sicut ea quae est in aristocratia in qua prae
ficiuntur aliqui secundum virtutem et propter eam a
mantur, et quia illi qui praeficiuntur sunt
meliores, ideo attribuitur eis plus de bo
no magis scilicet aliis praeferuntur, et unicuique tamen
attribuitur id quod est ei conveniens. virtuosi enim
in principatu constituti non subtrahunt subdi
tis bonum quod eis congruit. Et per hunc etiam modum con
venit iustitia secundum aristocratiam viri et uxoris in
amicitia viri et uxoris. vir enim quia me
lior est praeficitur uxori, tamen vir non praeripit
ea quae sunt uxoris. ¶ Deinde cum dicit:
quae autem fratrum etc., ostendit qualis amicitia ac
cipiatur secundum timocratiam, et dicit quod ami
citia quae est inter fratres assimilatur etairike,
id est amicitiae coetaneorum. fratres enim sunt
aequales et coetanei. et tales ut in pluribus sunt
unius disciplinae et unius moris, ut in pluri
mum quia mores sequuntur consuetudinem
vitae ut in secundo habitum est. et ideo patet quod
talis amicitia fratrum assimilatur amicitiae quae
est secundum timocratiam in qua cives qui domi
nantur sunt aequales et epiikes, id est
virtuosi, unde iustum est quod in parte princi
pentur, ita scilicet quod unus non habeat to
tum principatum sed particularem, et
quod in principatu aequentur. et sic etiam est ami
citia inter eos. et hic intrinsece observatur
in amicitia fratrum et coetaneorum singu
lorum. ¶ Deinde cum dicit: in transgres
sionibus autem etc., ostendit qualis sit amicitia
secundum politias corruptas, et circa hoc tria facit.
primo ostendit quod in huiusmodi politiis est parum de
amicitia. secundo ostendit in qua earum sit mi
nimum de amicitia, ibi: quemadmodum vero de
mocratiis etc. dicit ergo primo quod in poli
tiis corruptis sicut parum est de iustitia, ita et

parum est de amicitia quae est quodammodo
etiam idem iustitiae. ¶ Deinde cum dicit: et in
in pessima etc., ostendit in qua corruptarum poli
tiarum sit minimum de amicitia, et circa hoc tria
facit. primo proponit quod intendit. secundo probat propositum
ibi: in quibus enim nihil etc. tertio ostendit qua
liter debeat intelligi quod dictum est, ibi: secundum quid
dem igitur etc. dicit ergo primo quod cum tyrannis sit pes
sima politia sic parum de amicitia quod est
quod minimum sit de amicitia in pessima po
litiarum corruptarum, scilicet in tyrannide, in de
mocratia autem valde plus est de amicitia.
¶ Deinde cum dicit: in quibus enim etc., probat
propositum. quia enim amicitia in communicatione consis
tit, ut supra ostensum est, manifestum est quod si inter
imperantem et imperatum nihil sit commune,
puta cum imperans suum proprium bonum in
tendit, nec amicitia inter eos neque iustum.
imperans enim vult parare sibi totum bonum
quod deberetur imperato. hoc autem accidit in ty
rannide, quia tyrannus non intendit bonum
commune, sed proprium tantum. se habet ad subditos
sicut artifex ad instrumentum et anima ad cor
pus et dominus ad servum. utitur enim tyrannus subdi
tis ut servis. hoc enim tantum quod datur est in
iuvamentum ab his quae utuntur eis, neque enim moven
tur ab eis, scilicet servus ad dominum, corpus ab anima,
instrumentum ab artifice. non tamen est amicitia
inanimatorum ad ea quibus utuntur, quia et si
aliquo prosunt eis non intendunt proprium bonum
eorum, nisi secundum quod referuntur ad proprium bonum
principalis, ut manifestum est de artifice in com
paratione ad instrumenta inanimata, ad quae
non est amicitia neque iustitia, quia non commu
nicant in operatione vitae humanae, et similiter
non est amicitia ad equum vel bovem quam
vis sint animata, et similiter non est amicitia
domini ad servum inquantum est servus, quia non habent
aliquid commune, sed totum bonum servi est domini
sicut totum bonum artificis instrumenti est ar
tificis. servus enim est quasi instrumentum animatum,
sicut et econverso instrumentum est quasi servus inanimatus.
¶ Deinde cum dicit: etc., ostendit qua
liter sit intelligendum quod est dictum, et dicit quod secundum
praemissa non est amicitia domini ad ser
vum inquantum est servus, est tamen amicitia ad
ipsum inquantum est homo. potest enim esse aliqua
iustitia alicuius hominis ad omnem hominem
inquantum possunt communicare in aliqua

compositione .i. in aliquo pacto vel per mutuo
et per hunc modum potest esse amicitia do-
mini ad servum inquantum est homo et sic patet quod in
tirannide in qua principes utuntur sub-
ditis ut servis parum est de amicitia et
iustitia. Deinde cum dicit: in
democratiis etc. ostendit in qua corruptarum
politiarum sit plurimum de amicitia et dicit
quod in democratia quia inter politias
illi qui principantur in aliis intendunt
ad commune bonum minus nolunt enim plura-
res in singulis intendentes principaliter
ad bonum plurium. Oligarchia autem me-
dio modo se habet quia intendit ad bonum
multitudinis sicut democratia non ad bonum
omnium tamen tirannis sed ad bonum paucorum.
In cognatione quidem etc. Quia philoso-
phus distinxit species amicitiae secundum
species politicae et oeconomicae con-
siderationis hic subdividit predictas amicitiarum
species et circa hoc duo facit. Primo ponit quaedam principia
dividendi amicitias. Secundo specialiter agit
de quibusdam amicitiis ibi: sed et cog-
natio videtur etc. Circa primum tria facit.
Primo proponit commune principium distin-
guendi amicitias concludens ex premissis
sicut supra dictum est omnis amicitia consistit
in communicatione. Discernet autem utique etc. distinguit
secundum communicationem species amicitiae de quibus
nunc videtur et dicit quod secundum diversitatem com-
municationis potest aliquis distinguere ab in-
vicem et ab aliis amicitiam in cognatione
id est quae est inter consanguineos et etheriacam
id est quae est inter coniunctos cognatione vel communicatione
in origine. Tertio .i. in institutione.
Tertio ibi: politicae autem etc. distinguit ab his a-
micitias de quibus magis videtur et dicit
quod amicitiae politicae id est quae sunt inter cives
et quae sunt contribulium id est inter homines eius-
dem tribus et quae sunt connavigantium id est inter eos
qui simul navigant et quaecumque aliae tales sunt
quasi communicationum vel condescendentium magis
videntur similes communicationibus quam cognatione
et etheriaca mihi .n. amicitiis ma-
nifeste consistere videtur quod hic amicitia sit quae-
dam inter quos potest ordinari amicitia
quae est inter eos qui simul peregrinantur.
Sed in amicitia cognata et etheriaca non est
aliquid praesens et permanens id usque

convenit vel magis latet. Dicit Deinde
cum dicit: sed et cognatio etc. determinat
specialiter de quibusdam amicitiis et primo de
amicitia cognata. Secundo de amicitia
quae est inter virum et uxorem ibi: viro autem
et uxori etc. Circa primum duo facit. Secundo
distinguit cognatam amicitiam.
Secundo prosequitur partium singularum assig-
natur ibi: est autem ad parentes quidem etc.
Circa primum tria facit. Secundo agit de amicitia
parentis ad filium. Secundo de amicitia fratrum ad
invicem ibi: fratres autem ad invicem etc.
Tertio de amicitia aliorum consanguineorum
ibi: nepotes autem etc. Circa primum tria facit. Primo
proponit quod se habet paterna amicitia
ad alias consanguineorum amicitias
et dicit quod cognatorum amicitia videtur
esse multifaria id est in multas species
divisa propter diversos consanguinitatis
omnes tamen huiusmodi amicitiae dependent
ex paterna sicut ex principio ut ex sequen-
tibus patebit. Secundo ibi: parentes quidem enim
etc. assignat rationem huius amicitiae et dicit
quod parentes diligunt filios eo quod sunt
aliquid ipsorum ex semine enim parentum
filii procreantur. Unde filius est quodammodo
pars patris ab eo separata. Unde haec ami-
citia propinquissima est dilectioni qua quis
amat seipsum a qua omnis a-
micitia derivatur ut in .ix. dice-
tur. Unde rationabiliter paterna amici-
tia ponitur esse principium. Filii autem dili-
gunt parentes inquantum habent esse ab
eis sicut aliquid separata diligit id
tum a quo separatur. Tertio ibi: magis
autem sciunt etc. comparat amicitiam
paternam ad filialem et circa hoc tria facit.
Primo praefert amicitiam paternam fili-
ali. Secundo praefert amicitiam maternam
paternae ibi: et ex his autem etc. Tertio ma-
nifestat quoddam quod dixerat: parentes
quidem enim etc. Circa primum ponit tres
rationes quarum prima talis est: tanto a-
liquis vehementius et magis amare debet quanto
magis cognoscit dilectionis causam. Sicut ei
dicendum est quod parentes amant filios
et quia sunt aliquid ipsorum. Causa autem
quare filii diligunt est quia sunt a par-
entibus. Magis autem possunt scire

pñtes qui sunt ex eis nati quam illi
ex quibus parentibus sunt orti per eu
tibus et nota fuit quantitatis · ut et filiis
qui non dum ex aliter · unum rationabile est
quod parentes plus amant filios quam
e converso · Tertiam ponit rationem · i ·
magis · quod approximatur et cetera quae ta
lis est ratio dilectionis in omni ami
citia cognita est propinquitas unius ad
alterum · sed ille a quo sunt generati propinquior
est quantum generatum · unde sic dicit est
enim quedam pars quantitatis separata
unum ut comparari ad quantitate sic par
tes separabiles ad totum putà dens
vel capillus · vel si aliquid est aliud hu
iusmodi · et partes que separantur a toto ·
magis eam propinquitatem habent ad to
tum · Quia totum in se continet ip
sas non autem e converso · et non ad partes vel non
videtur attingere totum · vel magis
quam e converso · pars non · et si sit aliquid totius · non
tamen est id ipsi toti sicut tota pars continu
atur in toto · unde · rationabile est quod p
arentes magis diligant filios quam e converso ·
Tertiam rationem ponit · et hec est multitudine
et cetera · intentio huius est · non · quod amicitia que
producitur intentionem temporis confirma
tur · et est quod in maiori multitudine
temporis parentes diligunt filios quam e converso ·
parentes · non · diligunt filios statim
natos · sed filii diligunt parentes post multum tem
pus · quam acceperunt intellectum · i · intel
lectum · vel ad minimus sensum · ad dis
cernendum parentes ab aliis · unde et propter
rationes vitos applicant patres et bei
nas ut dicit · sus · philosophorum · unde
rationabile est quod parentes plus dili
gant filios quam e converso · Deinde cum
dicit · Ex hiis · et cetera · comparat mu
nam dilectionem parentum et dicit quod ex predi
ctis rationibus · patet · et manifestum · quoniam matres magis
amant filios quam patres · Et quid
ideo · est quoniam ad primam rationem · magis · non
possunt scire matres qui sint eorum
filii quam patres · Secundum et quantum ad tertiam
patet · non · tempore matres ex quanto
ceperunt amoris affectum ad filios
quam patres · sed quantum · ad secundam rationem patet
quod sic patet · etiam tale sic habet

Nam pater dedit filio principaliorem partem
· s · formam · matre vero · materiam ut dicit · multis · de
generatione animalium · Deinde · Cum dicit · parentes
quidem · non · et cetera · manifestat id quod dixerat
in prima ratione · quod · s · filii magis sunt prox
imi parentibus quam e converso · sed · non · contingit
quia parentes quod diligunt filios · q ·
seipsos · filii · non · quia ex parentibus gene
rantur sunt · q · ipsi [illegible] alteri ab eis
existentes nisi solum quia ab eis separantur ·
sed filii diligunt parentes non · q · aliquid
ipsorum existentes · sed magis · sunt ab eis
nati · Deinde · Cum · dicit · fratres · et cetera ·
determinat de amicitia fraterna et primo
ponit rationem huius amicicie · secundo ostendit
per quid huiusmodi amicicia confirmetur
· i · magis · et cetera · dicit · ergo · primo quod fratres
se amant ad invicem ex eo quod ab
eisdem nascuntur · eo · non · unum et eidem · sunt
eadem · sibi invicem sunt quodammodo
eadem · unde cum filii sint quodammodo
idem parentibus sicut dictum est propter deriuptionem
filiorum ad illa · i · ad parentes facit
ipsos filios quodammodo esse idem et
idem est quod fratres dicuntur esse idem per san
guinem et per radicem et per alia huius
et propter unus sanguis patrum parentum qui
est radix quoniam sicut dicitur simpliciter re
manet tamen aliqualiter per deruptionem
ista et in filiis quodammodo dividitur a p
arentibus et ab invicem · Deinde · est
dicit quod multum confert ad fraternam
amiciciam quod fratres sint quantum et
propinqui secundum etatem · Quia nati
tales coetanei se invicem diligunt
et homines etatis · i · sic nutriti consuete
et unius esse vivius moris quod est
causa mutue dilectionis et inde
est quod amicitia fraterna similis est etay
rice · i · contubernie · Deinde · cum dicit ·
nepotes · et cetera · determinat de amicicia
aliorum consanguineorum et dicit quod nepo
tes et alii consanguinei approximant
sibi invicem propinquitate quantum et cetera
in quantum sunt ex hiis · i · magis · procedunt
ex fratribus qui sunt filii eorundem paren
tum · ex hiis · non · dicuntur consanguinei quod ab eis
deinde procedunt · dicuntur · et · vel minus
propinqui magis sunt propinquiores secundum

Teruiocorios

a p̄ducte .i. a p̄r. radice 9sang.ui
.n. o; accipe nisuram in omnib; . Re
unde . Cum d. ē . a. ad parentes 7c. po
nit . a. pp̄ter p̄ decla amicicia 7 p̄
p̄ūc . 2 fraterne .i. sunt aūt insi
na 7c. tco: eius quantū alios 9
sang'neos .i. analogū aūt . 7c. cc
p̄ ponit duas pp̄tates quaz p̄e
q filii hñt amici ad parentes: sic
q̄ciam bonū sr excellens . Quia ipsi
st maxime bñfactores inq. ipi filius
causa ēendi 7 nutriendi . 7 disciplne
7 tal' ē 7 amicicia hominis ad dm̄
Sc̄am pp̄tatem ponit .i. ht̄ aūt
7c. 7 dic̄ q amicicia que ē int fi.
7 parentes ht̄ 7 delectatoēm 7 utili
tate tanto mag' qr amicicia ex̄neor
q̄to mag' cōmunē vitam gerēt ex
quo p̄ueint q̄ sunt s̄ inuicē max
me utiles 7 delectabiles. Deīn
cū d. Sūt aūt 7c. pōit pp̄tatē
frāne amicic. 7 d. q in frīb; ea amici.
inueniūtur eadem q̄ inuenīunē
eadem ī amicicia ethaichica .i.
quiditor 7 si frēs sunt epikes
.i. virtuosi 7 totaliē sibi siles in mo
rib;: tanto mag' ex 9nutritiōe est
int eos amicicia . q̄to sibi inuicē.
sunt p̄ximiores 7 h quid' ē ta . p̄mo
quid' ē diuturnitatem temporis: qz
statim nati . se inuicem dilexerūt
.2. ūo p̄p̄ter simultudinem .
mag' .n. vīr cē vnī moris frēs q
sunt ex eid. gēie . 7 sic videntē hr̄e
eandem nūlem dispōm 7 sunt sil'
nutriti 7 eē disciplinati a parentib; .3.
ē experientiam amic. qz ē multū tē
pis vnus p̄bāuit aliū 7 io hor a
micicia ē maxima 7 firmissima
Deīn . Cū dic̄ . analogum a. 7c.
ponit pp̄tatem amicicie q̄ est int
aliquos 9sang'neos 7 dic̄ q ea que
p̄tinent ad amiciciam 9sang'neor
o; accipe s̄ p̄porcōem amic. frāne
quia alii consang'nei d'inant a f
ratrib; ut ēdem est. Deīn . cū
dic̄ viro . aūt 7 uxori 7c. de ait
de amicicia viri 7 uxoris 7 ēē h
ta fac̄ p̄mo assignat rōnes a
micicie

so . oñdit p̄ quid hi' amicicia con
firmetur .i. quicco . a. 7c. tco Deīn;
eandem q̄om .i. qualr̄ . a. 9uniend
7c. cc p̄ duo facit p̄mo ponit pp̄ras
rōnes h' amicicie . 2. o. quod h amu
cicia se hēat ad 9munes rōnes amu
cicie .i. pp h. a. 7c. cc p̄ duo facit
p̄mo ponit pp̄tam rōm . h' amic.
9uenit cōm petit . 7 illa hoib; q
alius alib; . so ponit aliam rōm
que p̄p̄e sehūt ad hoēs .i. alius q̄d
g. 7c. dic̄ g. p̄mo q int viri 7
uxorem videt' ē quedam amici.
natural' . 7 h p̄bat p̄ hoc amion
homo .n. ē . a. ūr politicū 7 multo
magis in natura hominis q sit al'
Coniugale 7 h p̄bat duab; rōnib;
q̄r p̄ ē quia ea que sr̄ priora 7 neco
ra mag' vīr ad nām p̄tine societas
.a. domestica ad q̄ ptinz quicco ui
ri 7 uxoris ē prior q̄m societas ciuil.
sic p̄ 9 est paracoto ē 7 mag' neca
quia societas domestica ordinat'
ad actus neccios vite . s. g̃nom 7
nutritōm . vn̄ pz q homo natura
lius ē al' 9iugale q̄m politicum
Sca . rō ē quia p̄ creatō filior ad q̄
ordinatur 9iugcō viri 7 uxoris
ē 9munis aliis alib'. 7 ita seq'. uni
g̃ius 7 sic p̄bat pz q homo mag
est s̄ nām al' 9iugale q̄m polītic
Deīn . cū . dic̄ . alius quidem . g. 7c.
assignat pp̄iam rōm amicicie 9iu
gal' que tm̄ q̄it hoib; ex p̄ unissis
9cludens q in aliis alib; ē 9icacō
int marē 7 feminā . intm̄ sic dēz
est .i. solum ad p̄creacōm filior . sz
in hominib; mas 7 femina coh
itant nō solum causa p̄creacōis
filior . sz 7 p̄p̄ ea que sr̄ necia ad hū
nam vitam . statī .n. appz q hopa
hūana q̄ sunt necia ad uitam . sr̄
distincta int marē 7 feminam . 7
q quedam 9ueniunt viro p̄uta ea
que sr̄ ex' agenda 7 q̄dam uxori
sic ne 7 talia que sūt domi agenda
sic g' s. inuicem sufficiunt 9 si ulis
pp̄ia op̄a redig' in mede . vn̄ pz q amu
cicia 9iugal' in hoib; nō solū ē in:

sic in aliis hoibus ut pote ordinata ad sufficientiam vite domestice
Deinde cum dicit propter hoc autem etc. ostendit quare
hec amicicia se habeat ad quinque amicicie rationes et dicit quod ex predictis apparet
quod amicicia coniugalis habet utilitatem
in quantum scilicet per eam fit sufficientia vite
domestice habet et delectationem in actu
generationis sicut in ceteris animalibus et si vir
et uxor sint epiikes idest virtuosi
poterit eorum amicicia esse propter virtutem
est enim aliqua virtus utriusque scilicet viri et
uxoris propter quam amici reddantur io
gaudent utique propter delectabile. Deinde
inde. Cum dicit coniunctio etc. ostendit
per quid huiusmodi amicicia firmetur et dicit
quod tamen stabilis et firma coniunctio
videtur esse filii et inde est quod steriles qui sunt
carentes prole citius ad invicem separantur
fiebat enim apud antiquos separatio
unionum sterilitatis causa et huius ratio est
quod filii sunt commune bonum amborum scilicet viri
et uxoris quorum communicatio est propter prolem
illud autem quod est commune continet et conservat amicitiam
que ut supra dictum est in communicatione
consistit. Deinde cum dicit qualiter autem
etc. Videtur eandem comunicationem scilicet qualiter
debeant convivere vir et uxor et ipse
videtur quod querere hoc nichil est aliud quam querere
qualiter se habeat id quod iustum est inter virum
et uxorem. Sic enim debent ad
invicem convivere ut utrique fuerit
aliquid quod iustum est quod quidem diversificatur
per diversos. Non enim id iustum videtur
esse observandum ad amicum et extraneum
et communicantem et discipulum et so-
dalem consideratio pertinet ad yconomicam
sive politicam

Tribus autem existentibus etc. Postquam philosophus distinxit amicitie species: hic ostendit qualiter in eis fiant accusationes seu questiones. Et circa hoc duo facit primo ostendit quod oportet in amicitiis observari ad querimonias vitandas. Secundo ostendit in quibus amicitiis fiunt querimonie idest simultates. Ad accusationes etc. Tertio ostendit quod sit ratio querimonie ibi videtur autem quemadmodum iustum etc. Dicit ergo primo quod

sunt tres species amicitie sicut supra dictum est scilicet
propter virtutem propter delectabile et propter utile
et in unaquaque earum possunt amici se habere vel secundum equalitatem vel
secundum superexcellentiam et hoc manifestat per
singulas species in amicicia enim que est
propter virtutem possunt amici fieri et illi
qui sunt equaliter boni et etiam melior
peiori et similiter in amicicia delectabili possunt esse equaliter delectabiles vel unus
quod secundum excellentiam et defectum se habeat
et item in amicicia que est propter utile
possunt secundum equalitatem adequari et
et differre secundum magis et minus. Sic ergo sit equales
amici secundum eorum speciem amicicie oportet
adequentur et cum ad hoc quod est amare ut secundum equalitatem utrique ab altero diligantur
et quantum ad reliqua sicut sunt
obsequia amicorum si autem fuerint inequales oportet quod utrique eorum assignetur
aliquid secundum proportionem in excessibus et defectibus. Deinde cum dicit fiunt autem
accusationibus etc. ostendit in quibus amicicias fiant querele et primo ponit quod
intendit secundo manifestat propositum ibi quicquid enim etc. Dicit ergo secundo rationabiliter
contingere quod accusationes et querele
et in quibus unus amicus accusat alterum
vel conqueritur de altero fiunt vel in sola
amicicia que est propter utile vel maxime
inea. Deinde cum dicit quicquid est
etc. manifestat propositum et primo ponit
quod in amicicia que est propter virtutem
non fit accusatio vel querela. Secundo quod non
et multum fit in amicicia que est propter delectabile ibi non omnino autem etc. Tertio ostendit quod
maxime fit accusatio et querela
in amicicia que est propter utile ibi que autem
propter utile etc. Dicit ergo primo quod illi qui sunt
amici propter virtutem prompti sunt ad
hoc quod sibi invicem benefaciant hoc enim
est propria operatio virtutis et amicicie
scilicet bonum operari ad amicum et etiam si utrique ad hoc intendant ut obsequantur
amico non potest contingere quod exinde
proveniant accusationes et pugne
nullus enim vult contendere cum eo qui se
amat et sibi benefaciat. Sed si gratiosus
ille qui recipit beneficium studet ad
retribuendum

VIII

p ad. bn̄fcm̄ et si det. q. vn̄ eorum sit sic
excellens q̄ nūs nō tm̄ recipiat q̄m
impendit. tn̄ si sortitur illud q. appe
tit: nō accusabit amicū suū. h̄ amicq
ab utroq; appetitur. e bonū. i. gen̄s et
honestū. et h̄ est illud q. nō excedit
facultatē amici. ¶ Deinde. Cū. d.
nō oīd. etc. zc. dicit quali se hēat cc
amiciciam delectabil. z dicit q. in zr
incurrint q̄ sīt pp delectōnem passit
fiūt accusacōnes z q̄rele z similiū q
tingunt si inmutua societate
gaudent utiq; hīt q. q̄rit. s. delectōe;
z nō ullus ē loc q̄rele. sicut. vn̄. ab
alio delecōnem nō recipiat. zri
diculū ē q. ille alt eorum accusat illū
qui delectacōm. nō exhibz cū in sua
potestate hēat cū illo nō morari
¶ Deinde. Cū. dic. q̄. aut pp utile
zc. ondit qualr se hēat in amici
cia utilis. z dic q. illa amicicia q̄
est pp utile. maxime patitur ac
cusacōes z q̄relas. illi. n. q̄ in natur
se inuicem ad utilitatē semp plri indi
gent q̄ eis detur z existimant
q. minus recipiant q̄m eis q̄at
z iō q̄rūntur. q. nō tanta recipi
ant q̄ntis indigent p̄sertim cū sint
tali amore digi. q̄ ipso. et. bn̄factores di
cuntur q. nō possint ad tanta
danda sufficere q̄ntis indigent illi
qui ab eis bn̄ patiuntur. ¶ Deinde. Cū
dic. vr. et. q̄ ad m zc. assignat rōnem
q̄r contingit q̄rela in amicicia uti
lis. z p̄mo q̄ntū ad equales. sec. q̄m
ad inequales. i. differentes. aut z
infra zc. cc p̄mū duo fac. p̄mo
assignat rōm. sec. mouz dubiōm
. i. dubiōnem. aut zc. cc p̄mū duo
facit. p̄mo assignat rōm q̄rela
q̄ fit in amicicia util. sec. docet h̄
querelas uitare. i. p̄uenti. aut
zc. cc p̄. duo fac. p̄mo ponit
rōm. sec. exponit. q. dixerat. i. ēc
legalis quidem zc. dicit g̊. p̊. q. du
plex est iustū. vnū quidem q. nō
est scriptū h̄ rōm iudicē q. simplr no
minatur iustū mle. aliud. aut
q. est iustū s legem scriptam: q.
q. simplr. iniusto nōiatur iustū lega
le z sic. ē dupl. utilitas amicorum. ma
nualis consequitur quaz vna ē mora
lis. qm̄. s. v nus exhibz utilitatem al
teri sz q. pertinz ad bonos mores z h̄
utilitas videt alio iusto nō scrip
to. alia. aut ē utilitas legalis. put
s. vn̄ exhibz utilitatem alteri s q. ē lege
statutū. maxime g̊ fiunt accusa
cōes in amicicia util. qm̄ nō id fit
commutacōes utilitatis put cū vn̄ ex
hibz utilitatē s exigenciam leg
ale. v. requirit etiam s generatim
bonorum morum z sic fit dissolo amicī.
¶ Deinde. Cū dic ē aut legalis zc. ma
nifestat q. dixerat z p̄mo q̄m ad utili
tatem legalem. sec. q̄m ad mora
lem. i. moralis. aut zc. dic g̊. p̊mo
q. legalis. utilitas consistit ex dictis
. i. conuencōnibz q̄ sūt ex condicto uti
us z h̄ ē dupl. quodam. n. ē oīo forali
. i. p modū emptōnis z uendicōnis
q̄. s. ex manu in manū. sc. cū aliquis
statim accipit q. ei promittitur p
obsequio inpenso. alia. aut ē lib
alior q̄ hēt temporis dilacōnem. sz tn̄
determinat ē quid p quo debeat da
ri z sic nō ē dubiū. sz m̄ q̄ sit debi
tū. ē tn̄ h̄ quedam amicabilis di
lacō ei. q. debetur z iō apud quos
dam taliū nō oz p aliq̄ iudicem
iusticiam exhibere. sz fidelitate s nat
in conuencōnibz z estimatur sc
h̄ sit diligendi. ¶ Deinde. Cū dic.
moralis. aut zc. exponit q̄ sit mora
lis utilitas z dic. q. moralis. utilitas
nō consistit in dēis. i. in conuencōnibz
que fiunt ex condicto. sz sic q̄sueuit
aliquid gratis dare amico z ita v
nus dat cuiuz alii sicut persone bonis
ex proposito. sz tn̄ q̄m ad intencōm. ille
qui dat dignū reputat ut rep
tet aliquid equalle. s. tn̄ maius. ac si
nō esset gratis datus. sz ac tamquam mutuū
. s. at nō h̄ modo fiat commutacō
ut. s. qui accepit restituat z sol
uat equalle. aut maius. ille q̄ dedit
accusabit recipientem z q̄rere
tur eo quod. et. assignat p̄ eorum cau

et dicit quod hoc quod dictum est scilicet quod ille qui gratis
dat retributionem querit. id accidit quia
omnes vel plures volunt et approbant ho
nesta. sed tamen minus actibus eligunt ea
que sunt utilia. quod autem aliquis bene
faciat alteri non ea intentione ut ei
pensatur restitutionem beneficii. honestum
tum est et non ut homines sunt aliis accep
ti. volunt videri hoc modo benefacere. sed quod ali
beneficia recipiantur est utile. et non homines
eligunt quoniam eis proveniunt. De
inde cum dicit. potenti autem et cetera. ostendit quo
modo huiusmodi querimonia sit vitanda
et dicit quod ille qui recipit beneficium si potest
debet retribuere secundum dignitatem eorum que rece
pit et hoc ipsa sponte. quia non debet ali
quis facere amicum voluntarie non. id est
si non velit gratis accipere ab eo qui noluit
gratis dare. sed nobis peccatum a principio. id est
ille qui beneficium accepit quia hoc passus
est ab eo a quo non oportuit. non enim re
cepit beneficium ab amico nec ab homine
qui beneficium contulit propter ipsum. eum datum
est secundum utilitatem unde separatum
ille qui beneficium recepit debet solvere da
ti sicut fit in datis vel in conventionibus
que fiunt ex condicto et si potest reddere equi
valens ei quod recepit. dicit fieri. scilicet pros
mittendo se totum restituisse. si vero non
possit reddere. nec est ille qui accepit be
neficium dignum reputat ut sit ab eo ex
igendum. est sed hoc observandum quod ta
li beneficatori qui retributorum intendit
sit retribuendum si recipiens possit. sed a
primo quod homo beneficium recipit debet
attendere a quo recipiat. utrum scilicet ab a
mico gratis dante vel ab eo qui re
tributionem querit et sic debet homo at
tendere in quibus beneficium recipiat
utrum scilicet possit recompensare aut non
ut si sustineat se beneficiari vel non.
Deinde cum dicit. dubitationem autem habet
et cetera. movet dubitationem circa predicta et primo movet
dubitationem et dicit quod dubium est utrum retribu
tionem facere debeat oportet mensurare secundum
utilitatem eius qui recepit beneficium vel secundum
operationem eius qui dedit beneficium. secundo i
bi passi quidem enim et cetera. assignat rationes
dubitationis. illi enim qui recipiunt bene

Ficia

ni credentes attenuare suscepta
beneficia dicunt se talia recepisse a bene
factoribus que parva erant illis a dandum
et que illi poterant de facili ab aliis
recipere eorum autem benefactores volentes ma
gnificare sua beneficia dicunt se contulisse
se maxima eorum que habebant et que
non poterant ab aliis recipere et que ea
contulerunt in periculis et in magnis
necessitatibus. tertio ibi. secundum quod utile et cetera.
solvit dubitationem et dicit quod si amicitia
sit propter utile mensura retributionis debet
accipi secundum utilitatem quam percepit ille
qui passus est beneficium iste enim est qui
indiguit beneficio et sufficit ei quod recu
perat reddere equalem retributionem tan
tum quantum fuit adiutus a beneficiis quantum reci
piens fuit adiutus et non tamen debet
reddere quantum accepit de adiutorio et si
plus faciat melius est. amicicie autem
que sunt secundum virtutem non fiunt que accu
sationes sicut supra dictum est. tamen in eis
facienda recompensatio et hoc electio vel
voluntas conferentis beneficium habet simi
litudinem mensure. quia mensura vir
cuiusque generis est id quod est principale in illo
principalitas autem virtutis et moris con
sistit in electione. et ideo in amicitia
que est secundum virtutem debet fieri recompensatio secundum
voluntatem eius qui beneficium contulit et
superius autem aliud ex hoc est quis
Differunt autem et in his. Quare
et cetera. postquam philosophus ostendit qualiter fi
ant accusationes in amicicia
iusta que est secundum equalitatem. hic ostendit quo
modo fiant accusationes in amici
ciis que sunt secundum superexcellenciam et circa hoc
tria facit. primo proponit contentionem que in ta
libus amicitiis fieri consuevit. secundo
assignat contentionis rationem. vel existimat
unusquisque melior et cetera. tertio declarat veritatem
vel videtur autem utrique et cetera. dicit ergo primo
quod etiam in amicitiis que sunt secundum superexcel
lenciam est contentio dura et discordia
nam uterque amicorum dignum necessarium et maio
rum nor dignum reputat quod ipse plus
habeat et sic non fiet dissolutio
propter hoc amicitia. Deinde cum dicit
existimat enim et cetera. assignat rationem

p. dcē discordie ₇ p°. ponit r̄o in
que modum meliores ꝯ. r̄onē q. in
ducit minores .i. indigentes. ul'. ₇c. dicit
g° p°. q. q'm ad amiciciam q̄ ē ꝯ vir
tutem ille qui ē melior existimat
ꝯueniens eē s. q. plus habeat. si. n. bo°.
debetur bonum. quis ē q. meliori
plus de bono attribuatur. ₇ sil'r
in amicicia q̄ ē ꝯ utile. ille q. est
utilior estimat q. ipse debeat habere. n̄
.n. oz sic dicit q. ille qui ē inutil'. eq
lia recipiat ei qui utilior ē. eē
.n. ꝯtam ministeriū .i. s. munc. ₇ n̄o amicicia
si comoda que ex amicicia
proveniunt n̄o distribuuntur ꝯ
dignitatem opum. ut. s. ille qui
melius operatur plus habeat. existima
tur .n. q. sic in mercacionibus. ex quo ꝯ
cumunia plura recipiunt. illi qui plus
posuerunt. ita ₇ debz fi. in amicicia
q. qui plura apposuit ad amiciciam
plura recipiat. Deinde. cum dicit. in
digens autem ₇c. ponit r̄onem q̄m i
ducunt inferiores. et dicit q. n. loquitur. indi
gens in amicicia utili ₇ deterior in amicicia
virtutis. dicit. n. q. ad amicum
excellentem in bono ptinz q. ipse
sufficienter provideat amicis indigenti
bus. nulla .n. videtur eē utilitas q.
aliquis inferior eē amicus alicui v
tuoso .l. potenti. si nichil ab eo recipere
debeat. Deinde. Cum dicit. videntur
autem ₇c. determinat autem ueritatem
₇ p° ponit. ₇ s°. so: manifestat ea
.i. uertens quid n. ₇c. tunc. infert
q. dictum correlarium. ex dictis. i. ꝯ q.
utrique ₇c. dicit g° p°. q. utroque. s. m
ior ₇ inferior recte videt estima
re. id q. dignum ē. Quia utrique oz
aliquid plus dare. n̄o tamen de eodem
s; ei qui ē excellens debz plus dari
de honore. ei. aut qui indiget dz plus
dari de lucro. Deinde. Cum dicit
virtutis quid .n. ₇c. manifestat q. di
ctum ē ꝯ modum ꝯ r̄onem. ₇ s° p° exemplum. i.
sic autem hic ₇c. dicit g° p° primo q. ideo
superexcellenti dz plus dari de
honore. quia honor ē proprie retribu
eo ꝯ opibus virtutis ₇ beneficiis
Ꝯsequentis dicit

excedunt meliores. s; plus lucri. ꝯstant
tur autem. q. indigentiam q. ꝯferunt
tur inferiores. Deinde. Cum dicit. sicut
hoc. l; ₇c. manifestat p. exemplum. sic .n. vi
demus accidere in urbanitatibus. i. i
dispositionibus civitatum. non .n. in civita
tibus honoratur ille qui nullum bo
tribuit ꝯitati. s; ei qui aliquod bonum ꝯ
tati ꝯtulit. debetur ꝯmune bonum q. ē
honor. non .n. de facili ꝯtingit q. aliquis
a ꝯmunitate sil' ditias ₇ honores re
cipiat. n̄ .n. aliquis sustineret q. haberet
minus q'm ad oīa. s. ₇ q'm ad divicias
₇ q'm ad honores. s; ei q. minus dimittit ē i
pecuniis propter expensas quas in ministerium
ꝯitatis fecit. tribuunt pecunias. Deinde
ē. n. sup°. q. id q. ē ꝯ dignitatem ob s
uitium ₇ exhibitum facit equalitatem propter ex
cellentem maneries ₇ sic amicicia
ꝯservatur. sic g° civitates quibusdam
exhibent honores quibusdam autem pecunias;
ꝯ eorum dignitates sic faciendum ē q. sunt
amici inequales. ut. s. ei qui suo be
neficio in pecuniis ꝯ exhibendo utilis fuit
.l. qui ꝯ actu virtuosa ꝯgit. reddatur
honor. ita q. retribuendo fiat. ₇ sic n̄
de equivalenti. ꝯ tamen de eo q. ē possibile.
Deinde. Cum dicit. possibile enim ₇c. ꝯbat
q. sufficiat reddere q. ꝯtingit. Quia a
micicia requirit id q. ē possibile amico
non autem semper id q. eet dignum. q. quandoque non
eet possibile. non .n. potest homo in mul'r be
neficiis retribuere ꝯdignus honores sic
s; in honoribus qui exhibentur deo
₇ parentibus. quibus nullus potest aliquid re
tribuere ꝯdignum. si quis autem famulatur deo
₇ parentibus ꝯ suam potentiam videtur eē epi
kes .i. virtuosus. Deinde. cum dicit
propter q. utique ₇c. infert q. dictum correlarium
ex dictis ₇ p° ꝯcludit. ex dictis. q. non l; filio
abnegare patrem. s; patri l; quandoque ab
negare filium. s° so: i. debitorem .n.
₇c. manifestat. q. dictum est duabus
r̄onibus. quarum p° ma est. Quia filius
cum sit ꝯstitutus debitor patri propter sus
cepta beneficia. dz ei retribuere. n̄ potest
aliquid dignum facere beneficiis recep
tis. ꝯ semper remanet debitor ₇ ideo non
l; ei abnegare patrem. S; illi quibus

quibus debetur aliquid habent potestatem
dimittendi eos qui sibi debent. Et ita
pater habet potestatem dimittendi filium,
sed non econverso. Et hoc est quod dicit: sic et fortasse etc.
Et dicit quod nullus filius videtur recte
de patre abnegando ipsum, nisi for-
te propter excellentem malitiam. Quia
patri amicitia vel quod est inter filium et patrem
cum bonum est quod aliquis non expel-
lat eum qui auxiliatur est secundum iustitiam. I-
niquum est quod filius expellat patrem.
Sed si filius sit malus, pater debet fugere eius
vel adiuvare non debet magna opera ad
providendum ei sufficientiam. Quia plures in-
veniuntur esse. Multi enim sunt qui volunt
beneficia pati ab aliis sed fugiunt benefacere
ac sibi esse inutile. Ultimo autem exemplo
gerendo concludit quod de his quae ad species
amicitiae pertinent iterum dictum est. Et
sic finitur sententia libri viii.

Lib. ix

In omnibus autem dissimilium etc. Postquam philosophus ostendit
quid est amicitia et determinavit
de amicitiae speciebus, hic in ix libro de-
terminat de amicitiae proprietatibus.
Et primo ponit proprietates amicitiae. Secundo
movet quasdam dubitationes
circa praedeterminata, ibi: dubitationem autem
habet etc. Circa primum duo facit.
Primo determinat ea quae pertinent ad conser-
vationem et dissolutionem amicitiae. Secundo de-
terminat de amicitiae effectibus, ibi: ami-
cabilia autem etc. Circa primum duo facit. Primo
determinat ea quae pertinent ad con-
servationem amicitiae. Secundo determinat
quaedam quae pertinent ad dissolutionem, ibi:
habet autem dubitationem et de eo etc. Circa primum
duo facit. Primo proponit id quod est amicitiae
conservativum. Secundo ostendit quomodo per hunc defectum
amicitia turbatur, ibi: hic quidem igitur
inventa est etc. Textus docet [illegible] reme-
dia quae [illegible] proportionem, id est dignitatem, ibi:
etc. Et quia in amicitiis aequalium
manifestum est quod amicitia conservatur per
hoc quod aequalitas redditur, manifes-
tat secundum qualitatem possit conservari ami-
citia quae est dissimilium personarum, ad quam
quod magis dubium esse videbatur. Et dicit
quod in omnibus amicitiis dissimilium specierum
puta prius ad filium regis ad [illegible]

et sic de aliis adaequatur et conservat ami-
citiam. Hoc enim exhibet analogum, id est
id quod est proportionale utrique. Et hoc manifestat
per exemplum eius quod accidit in politica iusti-
tia, secundum quam videmus quod in quantum coriario
pro calceis quos dedit fit retributio secundum
dignitatem quae est secundum proportionem. Et idem
est de textore et de reliquis artifi-
cibus. Deinde cum dicit: hic quidem igitur etc.
Ostendit quomodo propter defectum analogi tur-
batur amicitia. Et circa hoc duo facit.
Primo ostendit quomodo hic perturbatio
contingit, non potest esse iusta conservatio.
Et dicit quod hoc in conversationibus politicis
inventum est quod talem quis instituat, scilicet
denarium, ad quod sicut ad mensuram ad
omnia commutabilia referuntur, et eorum
pretium per denarios mensuratur. Et ideo certum est
per quem, et pro quo reddendum sit. Sed ea quae
secundum amicitiam committuntur, puta
affectus et obsequia amicorum, quae
appreciari pecunia non possunt. Et ideo
secundo, id est in amicitia etc. ostendit quomodo propter
defectum analogi amicitia perturba-
tur. Et secundo ostendit ex eo quod non sit recompensa-
tio ab uno amico alteri. Secundo ex eo
quod non recompensatur id quod quaerebatur
id est contemptum etc. Circa primum duo fa-
cit. Primo ponit causam perturbationis ami-
citiae. Secundo ostendit in quibus amicitiis hoc contin-
gat, id est accidit, ibi: accidunt autem ta-
lia etc. Circa primum considerandum est quod recom-
pensatio amicitiae attenditur secundum duo.
Primo quidem quantum ad interiorem affectum amo-
ris. Et quantum ad hoc dicit quod quandoque in amicitia
contingit quod amator accusat eum
quem amat, quoniam cum ipse superamat amatum,
non redamatur ab eo quem amat. Et quandoque
sua accusatio est iusta, puta si contin-
gat quod nihil habeat in se unde sit dignus
amari. Secundo fit recompensatio ami-
citiae quantum ad exteriora dona vel obsequia.
Et quantum ad hoc dicit quod multoties contingit quod
ille qui amatur accusat ama-
torem quia cum prius repromisit sibi
omnia, tandem nihil perficit.
Deinde cum dicit: accidunt autem etc.
Ostendit in quibus amicitiis hoc contin-
gat. Et dicit quod praedicta mutua accu-

Sationes

inter amatorem et amatum accidit
quando amator amat amatum propter delectationem,
amatus autem amat amatorem propter u-
tile. Contingit autem quandoque quod ista non ex-
istunt, quia scilicet neque amatus exhibet amato-
ri delectationem neque amator amato
utilitatem. Et tunc fit dissolutio amicitiae,
cum non permaneant illa propter quae sola ami-
citia erat. Non enim se invicem propter seipsos
amabant, sed propter propria, scilicet utilitatem
et delectationem, quae non sunt permanentia. Et ideo
nec tales amicitiae sunt permanentes. Sed sicut su-
pra dictum est, amicitia quae est propter bonos mores
est permanens, quia secundum eam amant se
invicem amici propter seipsos. Deinde
cum dicit: contendunt autem etc., ostendit quod
in amicitia turbatur per hoc quod non
recompensatur id quod quaerebatur. Et dicit
quod multotiens amici contendunt ad
invicem, cum non recompensentur eis illa
quae appetunt, sed quaedam alia. Cum enim aliquis
non potitur eo quod desiderat, simile est ac si
nihil ei fieret. Et ponit exemplum de quodam ci-
tharoedo, cui quidam repromisit quod quanto me-
lius cantaret, tanto plus ei daret.
Cum autem mane post cantum petisset
repromissiones sibi adimpleri, respondit
promissor quod ipse delectationem reddiderat ei
delectationem, quia vicem recepit, cum delectaverat.
Et siquidem et citharoedus quaerebat delectationem,
sufficienter se haberet recompensatio facta. Si
non, promissor quaerebat delectationem, cythar-
oedus autem lucrum, non est sufficiens commutatio, quia
unus eorum habet quod quaerebat, alius autem non. Ille
enim qui exhibet aliquid, ad illa atten-
dit quibus indiget, et horum gratia dat
illa quae dat. Deinde cum dicit: dig-
nitatem autem etc., docet remedia contra praedic-
tas amicitiae turbationes. Et circa hoc duo
facit. Primo docet quae sunt observanda ad
hoc quod pax amicitiae conservetur. Secundo de-
terminat quasdam dubitationes, ibi: dubitationem
autem habent etc. Circa primum duo facit. Primo
ostendit ad quem pertineat aestimare dignam
recompensationem in amicitiis. Secundo ostendit
qualiter huiusmodi recompensatio fiat, ibi: in
quibus autem non fit etc. Circa primum duo facit.
Primo ostendit quod aestimatio dignae recompen-
sationis pertinet ad eum qui primo accepit

beneficium. Secundo ostendit quomodo ex eius defectu se-
quuntur accusationes in amicitiis, ibi: praeaccipien-
tes etc. Dicit ergo primo quod ordinare dignitatem
recompensationis pertinet ad utrumque, scilicet ad
eum qui antea dedit et ad eum qui antea acce-
pit beneficium. Sed tamen ille qui antea dedit videtur con-
cedere iudicium recompensationis illi qui ac-
cepit. Sicut dicitur de Pittagora philosopho quod cum
doceret discipulos, iubebat quod dis-
cipulus honoraret eum muneribus quantum
ad dignum videbatur dare, et plus quam
condecenter sciebat, tamen acceptabat
ab unoquoque eorum. In talibus enim ami-
citiae obsequiis sufficit quibusdam quod eis red-
datur secundum aestimationem recipientium beneficium. Et sic
videntur sufficienter et eodem recipere quo inves-
tantur uno, scilicet beneficio, non autem re exhi-
bita. Et non sufficientes videntur et inveces quam suffi-
cit uno et si non excepit beneficium. Ex
inde est quod dicit: praeaccipientes autem etc. Ostendit
quomodo perturbatio amicitiae provenit ex
defectu eorum qui primo acceperunt. Et dicit quod illi
qui sic acceperunt pecuniam ante, scilicet quia promiserunt,
deinde nihil faciunt eorum quae promiserunt,
quia forte promissiones fuerunt superfluae, con-
venienter accusantur quod non perficiunt ea
quae promiserunt. Et hoc cogitur facere sophista vel sophistae
quia pro omnibus quae sciunt nihil daretur eis si quis
dederit arbitrio discentium, sicut Pittagoras
faciebat, eo quod tota eorum scientia in quibus-
dam apparentibus et frivolis consistit. Sed quia
isti convenienter accusantur, dum non
faciebant illa pro quibus mercedem acci-
piebant. Deinde cum dicit: in quibus
autem etc., ostendit quomodo debeat fieri recompensatio
in amicitiis. Et primo quantum ad alias amicitias,
id est non tales, autem excitante etc. Dicit ergo primo quod
si non fiat collatio beneficii propter conventionem, id est pro-
missionem alicuius certi, iniustum hic in praedictis
fiebat, quia qui illi qui antea dant beneficia
talibus propter ipsos accipientes et non
intuitu alicuius recompensationis. Manifestum
ex praedictis in VIII quod tales sunt inac-
cusabiles. Haec enim pertinet ad amicitiam quae est
secundum virtutem in qua facienda est retributio
respiciendo ad electionem sive affectum facientis.
Electio enim maxime pertinet ad amici-
tiam virtutis, sicut supra dictum est. Et sic
haec observantur in amicitia quae consistit

in communicatione virtutis, sicut est ab his qui communicant in communicatione philosophiae, puta inter magistrum et discipulum. Non enim dignitas philosophiae qua aliquis addiscit potest mensurari per pecuniam, neque per discipulus aequivalens pretium magistro reddere; sed forte reddendum est illud quod sufficit, sicut et Deo et parentibus. Deinde cum dicit: non talis autem etc., ostendit qualiter fiat recompensatio in alius amicitia. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi, quod tunc etc. Dicit ergo quod aliter fiat recompensatio in alius amicitiis. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi, quod enim etc. Dicit ergo primo quod si non sit talis datio, quod scilicet aliquis det amico propter seipsum, sed ut aliquid recipiat, fit debitum; ut maxime quidem oportet quod fiat retributio quae videatur ambobus digna, scilicet et danti et recipienti; et si hoc non contingit, de necessitate dignum recompensationem ille qui prius habuit beneficium, et hoc non solum est iustum sed et necessarium. Deinde cum dicit: quantum enim ipsa etc., probat propositum. Et primo per rationem. Secundo per auctoritatem legis, ibi, alicubi autem etc. Dicit ergo primo quod quantum aliquis est adiutus per beneficium amici in amicitia utili, aut quantum acceptavit delectationem in amicitia delectabili, tantum dignum est quod recompenset. Quia sic enim videtur in emptionibus fieri, quod scilicet quantum aliquis aestimat rem, pro tanto emat eam; quantum enim aliquis sit adiutus ex beneficio vel quantum delectationem acceperit, ipse maxime scire potest qui est adiutus vel delectatus. Et ideo iustum quod secundum eius existimationem commensuretur recompensatio. Deinde cum dicit: alicubi autem etc., ostendit idem ex auctoritate legis. Et dicit quod in aliquibus civitatibus lege statuitur quod non fiant aliqua iudicia de voluntariis conventionibus, si postea aliquis conqueratur se deceptum repetitione, quia oportet ut si quis voluntarie credidit alteri beneficium suum vel obsequium, quod solvatur secundum eius iudicium cui credidit, sicut modo prius communicavit. Existimant enim legislatores quod ille cui ipse incipiendo concessit est magis

iustus de ordinare recompensationem quam ille qui ei concessit. Et hoc ideo quia multa sunt quae non aequaliter appretiantur illi qui iam habent ea et illi qui de novo volunt ea accipere. Unusquisque enim singulis quae propria bona quae dant sunt digna multo pretio, sed tamen retribuuntur definitum quantum aestimant recipientes. Deinde cum dicit: at autem etc., videtur tamen quod non debeat dicens quod ille qui recipit beneficium debet appretiare ipsum non secundum quod sibi apparet dignum postquam iam habet, sed quantum appretiabatur antequam haberet. Solent enim homines appretiare bona temporalia adepta minus quam eadem non habita cupiebant, et praecipue iuvenes existentes.

Dubitationem autem habent etc. Postquam Philosophus ostendit quod amicitia conservatur per recompensationem proportionalem, hic movet quasdam dubitationes circa beneficia et recompensationes. Et circa hoc duo facit. Primo movet dubitationes. Secundo solvit eas, ibi, Igitur omnia talia etc. Circa primum movet tres dubitationes. Quarum prima est utrum oporteat omnia patri impendere, et obedire ei, et quibus aliis personis aliud, puta utrum sit magis obediendum alicui, puta quod laboranti in infirmitate magis debet obedire medico quam patri, et homo bellicus magis debet ordinari praecepto ducis exercitus quam praecepto patris. Secunda dubitatio est utrum aliquis magis debeat ministerium exhibere amico suo vel homini virtuoso. Tertia dubitatio est utrum homo debeat magis retribuere beneficium pro gratia suscepta quam dare amico, si contingat quod homo non possit utrumque facere. Deinde cum dicit: Igitur omnia talia etc., solvit praedictas quaestiones. Et primo solvit in generali. Secundo in speciali, ibi, quod quidem etc. Dicit ergo primo quod omnia talia determinare per certitudinem non est facile, quia circa praedicta possunt attendi differentiae multiplices, et secundum omnem modum, scilicet secundum magnitudinem et parvitatem, puta quod aliquis sit vel amicus vel benefactor, vel intentum vel carum, et similiter quantum est differentia secundum bonum et virtuosum, puta ministrare virtuoso vel amico videtur esse melius, sed ministrare benefactori videtur esse magis necessarium

hoc tamen includitur in eo quod non omnia sint
eadem exhibenda, sed quaedam eis, quaedam aliis.
Deinde cum dicit: Et beneficium quod etc. solvit per
singulas questiones in speciali. Et primo solvit
tertium dubium. Secundo solvit primum ibi:
per se quae et tamen nihil solo [illegible] i. quia quidem
igitur non eadem etc. Circa primum tria fa
cit. Primo docet quid sit communiter observandum, scilicet
quod ut in pluribus magis debet homo retribuere
beneficium quam dare gratis amico suo. Inde
si non possit sic et magis debet reddi
mutuum creditori quam gratis dari amico. Eodem
enim modo se tenet secundum moralem hone
statem ad retribuendum beneficia sicut secundum legalem
iustitiam ad mutuum reddendum. Tertio ibi:
Forte autem neque hoc etc. ponit casum in quo
fallit hoc quod dictum est, et dicit quod forte hoc quod
dictum est non est semper observandum, puta si quis
aliquis per liberari a latronibus potest secundum
bonum quod honestum sit potius faciendum. Quia
primo est utrum scilicet homo debeat liberare
de manu latronum eum qui quamvis ipsum solum
a vinculis quicumque ille sit, sive non sit bonus, sive
non sit captus. Et petat secundum. Utrum quod
secundum [illegible] aut sit ei retribuendum. Tertium est utrum
debeat liberare patrem a latronibus. Et hoc
est prius magis eligendum, videlicet quod homo de
beat magis liberare patrem quam se ipsum. Ter
tio ibi: Quod igitur est dictum etc. ostendit quid sit ob
servandum quod prius dictum est. Et primo ostendit. Secundo
infert quoddam corrolarium ex dictis ibi: Quod
quidem igitur etc. Dicit igitur primo quod dictum est, scilicet
quod debitum sit reddendum magis quam gratis dan
dum, est ut in pluribus observandum. Sed si gratui
ta donatio excedat in bono virtutis,
puta si sit alicui in virtuoso in
iustum [illegible] si excedat in necessitate, pu
ta cum immineat alicui liberare patrem, debet
magis ad hoc declinare. Quia enim contin
git quod non potest equiperari hoc quod aliquis
retribuit beneficiis precedentibus ad gratui
te dationi, puta cum ex una parte a
liquis beneficium contulit ei quem scit esse vir
tuosum, ex alia parte fit retributio ei
quem aliquis estimat malum esse. Et inde est
quod sibi non secundum quam retribuendo. Quia
et accommodare quamvis debet homo
reddere accommodanti. Quandoque tamen quod aliquis in
alius accommodet alicui virtuoso esti
mans

se acquirere ad lucrum ab eo virtuoso
autem non sperat lucrari si mutuet malo
sed secundum iustitiam [illegible] i. se habet quod ille sit malus
manifestum est quod non est equalis dignitas que re
tribuatur ei et quae detur bono. Si autem
non ita se habet quod benefactor sit malus
sed ita existimat ille qui recipit beneficium,
non videtur inconveniens facere si magis dignitatis stu
duit. Deinde cum dicit: Quod quidem igitur etc. in
fert quoddam corrolarium ex dictis, scilicet quod ex
hiis que nunc dicta sunt manifestum est id quod mul
totiens dictum est, scilicet quod sermones qui sunt circa
actiones et passiones humanas non possunt habere ad
determinatum per certitudinem, sicut supra dictum est.
Deinde cum dicit: Quoniam quidem igitur etc. solvit
primum dubium. Et primo ostendit quod non omnia
sunt patri exhibenda. Secundo declarat que quibus
exhibenda sint ibi: Videbitur autem utique etc.
Dicit igitur primo non esse occultum quod non sunt eadem
omnibus reddenda omnia, sicut non etiam
gentiles omnia sacrificabant Iovi, sed quaedam
aliis diis. Quia igitur alia debentur parenti
bus et fratribus et amicis et benefactoribus, singulis
eorum attribuendum est ea que sunt eis propria et
que ad eos pertinent. Et ita videtur esse et
virtuosis, et hoc homines observare videntur,
quia ad nuptias per quas fit propinquitas generis
vocant homines cognatos quibus est genus,
et similiter ad actiones que sunt circa nuptias
videntur consanguinei. Et propter eandem
rationem estimant homines quod consanguinei de
beant occurrere, id est obviam ire, in quantum
quia tenentur de propinquis congaudere. Deinde
cum dicit: Videbitur autem etc. ostendit quibus
sint attribuenda. Et primo manifestat propositum. Secundo
ostendit in quibus hoc sit faciliter, ibi: Cognatis
quod quidem etc. Dicit igitur quod in hiis que pertinent
ad sustentationem que est per nutrimentum, videtur
quod filii maxime debeant sufficien
tiam prebere parentibus, sicut enim illi debitores
eis sunt causa essendi per generationem, unde et ea
que pertinent ad conservationem ipsius esse
magis debent subvenire parentibus quam
sibi ipsis. Similiter et parentibus debent homines
honorem tamquam causis essendi sicut et
diis. Non tamen omnem honorem debent homines
parentibus, quia neque eundem honorem debent
patri et matri. Neque iterum patri debet homo ho
norem quem debet sapienti vel quem de
betur duci

Soluit hoc dubium

existit. Sed patri debet homo honorem paternum et matri maternum. Et similiter etiam unicuique senum debetur honor secundum etatem inassurgendo et inclinando eis et in aliis huiusmodi. Amicis autem et fratribus debet homo fiduciam et communicationem omnium. Et similiter etiam consanguineis et tribulibus quia sunt unius tribus et concivibus et reliquis hominibus semper temptandum est attribuere id quod est proprium unicuique et adaptare singulis ea que eis competunt secundum propinquitatem et virtutem puta sapientie et usum officii [illegible]. Deinde cum dicit: cor quidem igitur etc. ostendit in quibus hoc sit facile et difficile. Et dicit quod in diiudicando de talibus est facile in his qui sunt unius generis puta quod magis est subveniendum magis consanguineo inter duos consanguineos vel magis sapienti inter duos sapientes. Sed difficile est iudicare de differentibus puta utrum magis sit subveniendum sapienti vel magis consanguineo. Et quamvis hoc sit difficile determinare non tamen oportet recedere ab huiusmodi consideratione sed determinare id quod determinari sic potest.

Habet autem dubitationem etc. Postquam philosophus determinavit de his que pertinent ad conservationem amicitie hic determinat ea que spectant ad eius dissolutionem. Et circa hoc duo facit. Primo inquirit quando debeat dissolvi amicitia. Secundo ostendit qualiter homo se debeat habere ad amicum post amicitie dissolutionem, ibi, utrum igitur etc. Circa primum duo facit. Primo inquirit de dissolutione amicitie ad eos qui immutantur a pristina conditione. Secundo de dissolutione amicitie ad eos qui in eodem statu permanent, ibi, si autem hic quidem permaneat etc. Circa primum tria facit. Primo proponit dubitationem. Secundo ponit solutionem quantum ad amicitiam utilis et delectabilis, ibi, vel ad eos quidem etc. Tertio quantum ad amicitiam que est propter virtutem, ibi, si autem acceptet etc. Dicit ergo quod dubitatio est utrum debeat dissolvi amicitia vel non debeat ad eos qui non permanent in eadem conditione secundum quam amici erant. Deinde cum dicit: vel ad eos quidem etc. solvit dubitationem quantum ad amicitiam utilis et delectabilis, et primo ostendit quod huiusmodi amicitie dissolvuntur. Secundo ostendit quomodo circa eas fiant iuste accusationes, ibi, accusabit autem etc. Dicit ergo primo quod non est inconveniens si dissolvantur amicitie ad eos qui sunt amici propter utile vel propter delectabile, cessante utilitate vel delectatione, quia qui huiusmodi amicitias habent amant delectationem et utilitatem, non propter seipsos; unde deficiente utilitate vel delectatione rationabile est quod desinant amari. Deinde cum dicit: accusabit autem etc. ostendit quomodo circa huiusmodi amicitias ordinantur accusationes. Et dicit quod iuste aliquis accusabit illum qui cum amaret propter utilitatem vel delectationem simulabat se amare propter moralem virtutem. Ut enim in principio huius [illegible] dictum est plures [illegible] amicorum quando non potest contingere quod non similiter sint amici propter unam amicitiam. Quando autem aliqui sunt amici et existimant esse, puta si sunt amici propter utilitatem et existimant esse propter virtutem, in tali casu si ille qui se existimat amari propter virtutem decipiatur ex seipso, idest quod ille quem amat nihil operatus est ad huius deceptionem, ille qui deceptus est debet incusare seipsum; sed quando decipitur per alterius simulationem iustum est quod accuset decipientem multo magis quam eos qui corrumpunt numismata, inquantum iniquitas simulat virtutem; consistit in aliqua re que est multo honorabiliorem, a multo in honorabiliori re quam pecunia; unde qui falsificant virtutem maligniores sunt his qui fingunt falsam monetam. Deinde cum dicit: si autem acceptat etc. solvit predictam questionem quantum ad amicitiam que est propter virtutem. Et primo ostendit quod ad eos qui non permanent in virtute est amicitia dissolvenda. Secundo quando sit dissolvenda, ibi, utrum igitur etc. Circa primum duo facit. Primo proponit questionem, scilicet si aliquis acceptet ad suam amicitiam quasi bonum et postea fiat malus et appareat eius malitia, videtur manifeste questio utrum prius debeat amari. Secundo, ibi, vel non possibile etc. solvit hanc questionem per duo, quorum unum est quod non est possibile quod ille cuius malitia manifestatur ametur a virtuoso, quia vitiosus non potest esse amabilis, quia non quodlibet sed solum bonum honestum. Secundum est quod non oportet cum

qui iam factus est malus amari. id est non est utile
nec decens quia non oportet quod homo amet malum
neque assimiletur pravo viro et hoc consequeretur
si conservaret amicitiam ad eum qui est malus. deinde
cum dicit sed quod simile simili est amicum et cetera. non pravi est
quod diligit vel conservet amicitiam. ad malum non sit
aliquis similis malo. Deinde cum dicit utrum
igitur et cetera. ostendit qualiter sit talis amicitia dissol-
venda. et primo movet questionem utrum scilicet statim debeat
dissolvere amicitiam ad eum qui factus est malus.
secundo ibi vel non omnibus et cetera. solvit questionem et dicit quod hoc
non est faciendum omnibus modis ut statim amicitia dis-
solvatur. sed solum in illis qui propter magnitudinem
malitie facti sunt insanabiles id est non possunt
de facili reduci ad statum virtutis. si
autem aliqui sint qui suscipiant directionem ut scilicet
possint reduci ad statum virtutis magis
magis est eis auxiliandum ad recuperandum
bonos mores quam ad recuperandam substantiam
amissam inquantum virtus est melior et magis propria
amicitie quam pecunia. Et autem qui dissolvunt
aliquis amicitiam ad eum qui factus est malus
non videtur aliquid inconveniens facere. quia non erat
amicus huic id est tali id est vitioso: sed vir-
tuoso tamen ex quo alteratur a pristina con-
ditione amicus quando non potest eum reducere ad
salutem convenienter recedit ab eius amicitia.
Deinde cum dicit si autem hic quidem et cetera. agit de dis-
solutione amicitie. et primo movet questionem scilicet si u-
nus amicorum permaneat in pristino
statu. alius autem fiat magis virtuosus
id est quod fiat magna distantia virtutis inter u-
trumque queritur utrum ille qui profecit in virtute
debeat uti ut amico illo qui non
profecit. secundo ibi vel non igitur et cetera. solvit questionem
et dicit quod hoc non est possibile ut scilicet
perficiens conservet amicitiam ad de-
ficientem et hoc manifestum est in magna
distantia amicorum puta in amicitiis
que fiunt ex puericia. si unus permaneat pu-
er secundum intellectum. alius autem fiat optimus vir. non
potest remanere amicus quoniam neque placent
eis eadem. neque de eisdem gau-
dent et tristantur. et sine hoc non potest amicitia
conservari. ad quam maxime requiritur quod ami-
citia conveniant. non possunt autem sibi
invicem convenire nisi eadem eis placeant
et de eisdem gaudeant et tristentur et
de hoc dictum est supra. Deinde cum dicit

utrum igitur nihil et cetera. inquirit qualiter debeat se habe-
re homo ad amicum post amicitie dissolutionem
et primo movet questionem utrum scilicet post dissolutionem amicitie
non alienum vel familiarem se debeat homo
habere ad amicum quasi si numquam de preterito fu-
isset illius amicus. secundo ibi vel memoriam et cetera.
solvit questionem et dicit quod quemadmodum hic oportet inconveniens
propter consuetudinis iam existentiam quod magis
gratis debeat homo aliquis exhibere amicis
quam extraneis. id est et illis qui in preterito fu-
erunt amici debet homo se magis exhibere
propter preteritam amicitiam nisi in vicio tamen
sit quod propter superhabundantem malitiam facta est dissolutio
amicitie. tamen non vel familiaritatem homo debet
exhibere ei ad quem ei dissolvitur amicitia.

Amicabilia autem et cetera. postquam philosophus determi-
navit de conservatione et dissolutione
amicitie hic agit de eius effectibus.
et primo ostendit qui sunt effectus amicitie secundo de-
terminat de eis ibi benivolentia autem et cetera.
circa primum tria facit primo ponit que sunt a-
micitie effectus. secundo ostendit quomodo ad eos
se habeant boni ibi ad seipsum autem et cetera. tertio ostendit
quomodo ad predicta se habeant mali ibi videtur autem
autem dicta et cetera. circa primum duo facit primo ponit
originem effectuum sive actuum amicitie
secundo enumerat hos effectus sive actus ibi ponunt
enim amicum et cetera. dicit ergo primo quod amicabilia
id est amicitie opera quibus aliquis ad ami-
cos utitur. et secundum que determinantur amicitie
videntur processisse ex hiis que sunt homini ad se
ipsum. sic enim videtur quod unusquisque homo ami-
cus sit alteri sicut eadem agit ad amicum que agit
et ad seipsum. Deinde cum dicit ponunt enim
amicum et cetera. enumerat opera amicitie et primo
tria que primum existunt involuntaria ex
parte benefactoris. et dicit quod homines ponunt illum
esse amicum qui vult et operatur ad ami-
cum bona vel apparentia gratia ipsius amici. dicit
autem volentem et operantem. quia voluntas sine actu non
sufficit ad amicitiam nec e converso. est enim amicitie
beneficia si unus alteri benefaciat invitus
vel si non voluntatem opere explere negligat. dicit
autem bona vel apparentia quia amicitia datur
ex amicitia exhibere alteri quod estimatur ei bo-
num etsi non sit. dicit autem illius gratia quia si homo
exhiberet voluntarie alicui benefi-
cium quasi intendens bonum illius fieri sed sui ipsius
sui ipsius. Sic est autem mercator equum propter

no. tria opera amicitie

benefacientia

voluntate

non videretur esse amicus illius set

2 quintum secundum formam pertinet ad benivolentiam
quod ponit ibi: volentem esse et vivere etc. quod amicus
est volens suum amicum esse et vivere gratia ipsius a
mici et non propter seipsum ut scilicet accidit ex eo
solum propter commodum. Et hoc patiuntur matres ad
filios quos volunt esse et vivere. Et similiter amici
cum incidit aliqua amicabilis offensa. Si
enim non velint propter offensam amicabiliter ami
cis convivere saltem volunt eos esse et vivere.
3 Tertium pertinet ad concordiam quod ponit
ibi: hii autem etc. quod quidem potest attendi quantum ad
tria. Primo quantum ad exteriorem convictum. Secundo quantum
ad electionem. Tertio quantum ad passiones ad quas
dicit se gaudium et tristitia. Unde dicit quod quidam
determinant illum esse amicum qui convivit
quantum ad primum, et qui eadem eligit quantum ad secundum,
et qui condolet et congaudet quantum ad tertium. Et hoc est
consideranter in matribus respectu filiorum. Subdit autem
quod per praedicta determinatur amicitia. Ami
citia existimantur enim homines illos esse
amicos in quibus horum aliquid invenitur. Deinde
cum dicit: ad seipsum autem etc. ostendit quod ista
habet studiosus homo ad seipsum. Secundo ostendit quomodo se habeat
ad alterum, id est ad amicum, ibi: Talis etc. Circa
primum duo facit. Primo ponit quod intendit. Secundo
manifestat quod dixit, ibi: iste enim etc. Circa
primum etiam facit quod proponit quod intendit. Secundo
alligat rationem eius quod dixerat, ibi: videtur
enim etc. Tertio movet quandam dubitationem, ibi: utrum autem
etc. Dicit ergo primo quod unumquodque praedictorum convenit
homini virtuoso respectu sui ipsius. Illis autem qui
non sunt virtuosi non conveniunt praedicta quantum ad
respectum sui ipsius, nisi in quantum sic existimant quod virtuosi
sunt. Deinde cum dicit: videtur enim etc. alligat
rationem eius quod sua dicit, scilicet quod non unusquisque
amicabilia patitur ad seipsum. Sed
quia existimat se virtuosum. Quia virtus et virtu
osus videntur esse mensura uniuscuiusque hominis. In uno
quoque enim genere hoc quod est mensura id quod est perfectum
in genere illo, secundum quod omnia alia iudi
cantur vel maiora vel minora secundum propinquitatem
vel remotionem ab eo perfectissimo.
Unde cum virtus sit propria perfectio hominis, et homo
virtuosus sit perfectus in specie humana, conse
quens est ut ex his accipiatur mensura
in toto humano genere. Deinde cum
dicit: iste enim etc. manifestat praedicta. Et
primo ostendit quod virtuoso conveniunt respectu sui ipsius
id quod pertinet ad beneficentiam. Secundo quod pertinet
ad benivolentiam, id est velle bona et operari bona et
eorum causa. Et ideo quod pertinet ad concordiam, idest
quia convenit in omnibus. Dicit ergo quod virtuosus maxime
vult sibi ipsi bona et vera et apparentia bona
vult et operatur bona. Virtutis quidem est operari bona, et bonum
vult sibi non propter aliud sed in eo et veritate. Sed hic est bonus
patitur ad seipsum. Quia boni hominis est ut la
boret ad perficiendum bonum. Deinde est in hoc
quod virtutis est facere bonum et operari, et reddit
bonum. Et hoc est quod vult et operatur gratia sui ipsius,
id est gratia intellectivae partis quae est principalior in homine.
Unumquodque autem videtur id maxime esse quod est principalissimum. Virtuosus autem semper ad hoc tendit
ut operetur id quod est conveniens rationi et sic propter quod
semper vult sibi bonum secundum seipsum etc.
Deinde cum dicit: et vivere etc. ostendit quod virtuoso
respectu sui ipsius convenit id quod pertinet ad
benivolentiam. Et dicit quod virtuosus maxime
vult vivere seipsum et conservari in esse et
praecipue quantum ad illam eius partem cum
est sapiens. Si enim homo est virtuosus, oportet quod velit
id quod est sibi bonum. Quilibet enim vult sibi ipsi bona.
Bonum autem est virtuoso sibi esse, quia scilicet sit virtuosus.
Si autem contingeret quod aliquis homo fieret a
lius, puta si secundum fabulas homo transformaretur
in lapidem vel asinum, nullus curaret an
ita transformatus haberet omnia bona. Et non
unusquisque vult se esse in quantum conservatur id quod ipse
est. Id autem quod maxime conservatur id
in suo esse est quod non vult sibi ad bonum
quod nunc non habeat, sed nunc habet in se perfectum bonum.
Et ipse semper est quod aliud est quod est immutabile. Deo autem
maxime similes secundum intellectum qui est in
corporalis et immutabilis. Et ideo esse unius cuiusque
hominis maxime consideratur secundum intellectum.
Unde virtuosus qui totus vivit secundum intellectum
et rationem maxime vult seipsum esse et vivere.
Vult enim se esse et vivere secundum id quod in eo primum
est. Quia autem se vult esse et vivere principaliter secundum
corpus quod transmutationi subiacet, non vere se
vult esse et vivere. Deinde cum dicit: sed et
convivere etc. ostendit quod virtuoso competit respectu
sui ipsius id quod pertinet ad concordiam.
Et primo quantum ad convictum. Et dicit quod virtuosus
maxime vult convivere sibi ipsi, scilicet rever
tendo ad cor suum et secum meditando
hoc enim facit delectabiliter. Unde quidem modo
quantum ad memoriam praeteritorum, quia memoria
bonorum quae operatus est est sibi delectabilis

eo quantum ad spem futurorum. habet etiam
se spem boni operandi in futuro quae est
sibi delectabilis. tertio quantum ad cognitionem
praesentium. habundat enim scilicet mente theore
matibus i.e. consideratis veritatibus intellectualibus.
Sed et condolet et cetera. ostendit quod virtuosus habet
concordiam ad seipsum secundum passiones
et dicit quod ipse maxime condolet et delectatur
sibi ipsi quia totus idem i.e. quantum ad partem sensi
tivam et intellectivam est idem triste et delec
tabile et non ad aliud. quia videlicet perse
verat in eo quod est sibi tristabile. quia se
mper idem vel saltem non vehe
menter variatur. non enim inducitur a passionibus
sensitivae partis ut facta passione trista
tur poeniteat de eo quod prius fecit contra rationem.
sed quia ipse secundum rationem agit et non de faci
li poenitet. et ideo maxime convenit sibi ipsi.
illud autem epilogando concludit quod praedicta conveniunt
virtuoso in relatione ad sibi ipsi. ¶ Deinde cum dicit
Ad amicum autem et cetera. ostendit quod praedicta conveniunt
virtuoso in relatione ad amicum. et dicit quod virtuosus
se habet ad amicum sicut ad seipsum quia ami
cus secundum affectum alius est quasi alter ipse. quia scilicet
homo afficitur ad amicum sicut ad seipsum.
videtur igitur quod amicitia in aliquo praedictorum consistat
quod homines ad seipsos patiuntur et quod illi
vere sunt amici quibus praedicta existunt.
¶ Deinde cum dicit Ad seipsum autem et cetera. quoniam
quaestionem dubiam movet. scilicet utrum sit amicitia
hominis ad seipsum et dicit quod ista quaestio relinquatur
ad praesens quia magis pertinet ad alterum quam ad
rei veritatem. amicitia enim videtur esse in
quantum scilicet quod ei competunt duo vel plura
ex praedictis et cum ad aliquid se habeant
amicitiam habent. sed assimilatur dilectioni
quam habet homo ad seipsum. unde cum aliquis
vult confirmare amicitiam suam ad alterum
consuevit dicere diligo eum sicut me ipsum.
unde non refert quantum ad rei veritatem utrum
amicitia dicatur ad sibi ipsi. ex quo ipse
res amicabiles similitudinem important hominis ad
seipsum. ¶ Deinde cum dicit videntur
autem et cetera. ostendit quod in malis se habeant ad
praedicta amicabilia opera e contrario. et primo ostendit quod hoc non
possunt convenire malis. secundo infert quandam
conclusionem ex dictis ibi Si utique et cetera. circa primum
duo facit. primo proponit quod intendit. se
cundo manifestat propositum ibi Differunt autem et cetera.

dicens. quod quamvis praedicta amicabilia opera videan
tur multis convenire qui sibi ipsis quamvis sint pra
vi. tamen considerandum est quantum participant praedi
ctis amicabilibus operibus ad seipsos inquantum pla
cent sibi ipsis et existimant se esse virtuosos
sed nulli eorum qui sunt valde pravi vel ne
farii praedicta conveniunt nec convenire viden
tur. et fere nullis pravis videntur convenire praedic
ta. raro enim inveniuntur homines pravi
qui existiment se virtuosos suam maliciam
non cognoscentes. ¶ Deinde cum dicit Diffe
runt autem et cetera. manifestat propositum et primo ostendit
quod pravis non conveniunt vel sibi ipsis opera amicitiae
quae pertinent ad beneficentiam. secundo quod neque illa quae
pertinent ad benevolentiam ibi Quibus autem multa
et cetera. tertio quod neque illud quod pertinet ad
concordiam ibi Contraque mali et cetera. dicit ergo
primo quod mali differunt a seipsis inquantum scilicet aliud
concupiscunt secundum partem sensitivam et aliud
volunt secundum rationem. sicut patet de incontinentibus qui lo
co eorum quae secundum rationem iudicantur esse sibi bona appe
tunt delectabilia quae sunt eis nociva. alii
autem propter timiditatem et pigritiam praetermittunt oper
ari ea quae secundum rationem iudicant sibi bona. et sic
ostenditur quod carent beneficentia ad seipsos. Alio modo in
quantum vitant sibi proficua. ¶ Deinde cum dicit
Quibus autem et cetera. ostendit quod eis non convenit ad seipsos
opus quod competit ad benevolentiam. et
dicit quod illi a quibus facta sunt multa et gravia
mala. i.e. quod propter seipsos ab hominibus odiuntur
non volunt se esse et vivere. sed est contrarium
eis tediosa cognoscentes se omnibus esse gra
ves. et ideo fugiunt vivere in tantum quod quidam
interimunt seipsos. ¶ Deinde cum dicit
Quaerunt quoque mali et cetera. ostendit quod non convenit malis
opus pertinens ad concordiam. et primo quantum ad
convivium. dicens non possunt mali secum ipsis con
vivere revertendo ad cor suum. sed quaerunt
alios cum quibus commorentur colloquendo et coo
perando eis secundum exteriora verba et facta. et hoc
ideo quia statim sunt cogitando de se
ipsis recordantur multa et gravia ma
la quae in praeterito commiserunt et praesumunt se si
milia facturos in futurum. quod est eis dolo
rosum. sed quando sunt cum aliis hominibus diffundun
tur ad exteriora obliviscentes suorum malorum. et
sic cum nihil in seipsis habeant quod sit dignum
amari. nihil amicabile patiuntur ad
seipsos. secundo ibi Neque igitur congaudent et cetera. manifestat

quod non habent se concordiam quantum ad passiones. Et dicit quod tales simul gaudent et simul condolent sibi ipsis. Anima enim eorum est in quadam contentione contra seipsam, inquantum scilicet pars sensitiva repugnat rationi. Et ex una parte dolet si recedat a delectabilibus propter malitiam, nec dum autem quae(?) causat hic tristitiam in parte sensitiva; ex alia autem parte delectatur secundum rationem, quae iudicat mala esse vitanda. Et sic una pars animae trahit hominem malum ad unam partem, alia autem pars trahit eum ad partem contrariam, ac si anima eius in diversas partes disceperetur(?), et sic seipsum discerpat(?). Secundo ibi: si autem non possibile etc., removet quamdam dubitationem. Posset enim aliquis dicere non esse possibile quod homo simul simul secundum idem tempus doleat et delectetur. Et hoc quidem verum est quantum ad sensum utriusque, quia in actu utrumque simul inesse non possit secundum diversas animae potentias. Dicit ergo quod si non sit possibile quod homo simul simul perfecte contristetur et delectetur, tamen parum post delectationem contristatur de hoc ipso quod delectatus est, et vellet quod haec delectabilia non recepisset. Homines enim pravi replentur poenitentia, quia videlicet impetu malitiae vel passionis cessante, quae mala fecerant secundum rationem cognoscunt se mala egisse et dolent. Et sic patet quod pravus non disponitur ad seipsum amicabiliter, propter hoc quod non habent in seipsis aliquid amicitia dignum. Tertio ibi: si utique sit hoc etc., concludit ex praemissis, quod si valde miserum est sic se habere absque amicitia ad seipsum, intense, idest vehementi studio, fugere debemus malitiam, et conari ad hoc quod simus virtuosi. Per hunc enim modum se habebit aliquis amicabiliter ad seipsum et fiet etiam aliis amicus.

Benevolentia autem etc. Postquam philosophus ostendit quae sunt opera amicitiae et quibus conveniant, hic determinat de singulis horum. Praedicta autem amicitiae opera reducuntur ad tria, scilicet beneficentiam, benevolentiam et concordiam, ut supra dictum est. Et ideo de his tribus determinat. Primo quidem de benevolentia, quae consistit in interiori affectu. Secundo de concordia, quae etiam in affectu consistit. Secundo ibi: concordia autem et amicabile etc. Tertio de beneficentia, quae consistit in exteriori effectu, ibi: benefactores autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod benevolentia non est amicitia. Secundo quod non est amicitia(?) quae significatur per modum passionis, ubi(?) in 8(?) dictum est, ibi: sed neque amatio etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Et dicit quod benevolentia videtur esse aliquid simile amicitiae, inquantum scilicet omnes amicos esse benevolos; non tamen est idem quod amicitia. Secundo ibi: fit enim etc., probat propositum per duo media. Quorum primum est quod benevolentia potest fieri ad homines ignotos, quorum scilicet experientiam aliquis non accepit, nec est eis familiaritate coniunctus(?), scilicet(?) hoc non potest esse in amicitia. Secundum medium est quod benevolentia potest esse latens, cum ad quod benevolentiam(?) habentium haec quae de amicitia dici non possunt, ut superius in principio octavi dicta sunt.

Deinde cum dicit: sed neque amatio etc., ostendit quod benevolentia non sit amatio, duplici ratione. Quarum prima est quod benevolentia non habet distensionem animi neque appetitum, idest passionem in appetitu sensitivo, quae cum suo impetu distendit quasi cum quadam violentia ad aliquid movendum. Quod quidem accidit in passione amationis, non autem in benevolentia, quae consistit in simplici motu voluntatis. Secundam rationem ponit ibi: et amatio quidem etc. Et dicit quod amatio fit cum consuetudine. Importat enim amatio, ut dictum est, quemdam vehementem impetum; non autem consueverunt animalia statim vehementer ad aliquid moveri, sed paulatim ad magis producuntur. Et ideo per quamdam consuetudinem amatio causatur. Sed benevolentia importat simplicem motum voluntatis, et ideo repente fit, sicut accidit hominibus videntibus pugiles agonistas. Fiunt enim benevoli ad alterum pugnantium, et placet aspicientibus quod hic vel ille vincat; tamen nullam in operam adiutarent. Quia, ut dictum est, homines fiunt repente benevoli et diligunt superficialiter, idest secundum solum debilem motum voluntatis, non prorumpentem in opus.

Deinde cum dicit: videtur utique etc., ostendit quod benevolentia sit principium amicitiae. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit benevolentiam esse amicitiae principium. Secundo ostendit quod ea amicitia cuius principium sit, non est causa(?) quae est utile etc. Dicit ergo primo quod benevolentia videtur esse principium amicitiae, sicut delectari in visu est principium amationis eius, scilicet(?) ... Nullus enim incipit amare

Aliquis nullatenus

prius fuerit delectatus in specie persone. Non tamen sta-
tim cum gaudet in aspectu forme alicuius
amat eam. Sed hoc est signum amationis
complete quando si sit absens desiderat
eam quia grauis est ei eius absencia et pre-
senciam concupiscit. Et sic se habet de
amicicia et beniuolencia. Non enim possibile est aliquos
esse amicos nisi prius facti fuerint beniuoli. Non
tamen propter hoc quod sunt beniuoli possunt dici amici.
Quia ad beniuolos pertinet hoc solum quod uelint
bona illis quibus sunt beniuoli. Non tamen quod
nichil pro eis facerent neque pro eorum malis turba-
rentur. Unde philosophus assimilatiue loquendo dicit quod beni-
uolencia est quedam amicicia ociosa quia
scilicet non habet operationem amicabilem adiunctam.
Sed quando diu durat homo in beniuolencia et
consuescit bene uelle alicui firmatur ani-
mus eius ad uolendum bonum id est quod uoluntas
non erit ociosa sed efficax et sic fit ami-
cicia. Deinde cum dicit non eam que
propter utile etc. ostendit cuius amicicie beniuolencia sit
principium. Et primo ostendit quod non sit principium omnis.
Secundo cuius sit principium ibi: Totaliter etc. Circa primum duo fa-
cit. Primo proponit quod intendit. Et dicit quod beni-
uolencia per diuturnitatem et consuetudinem
non perducitur ad utramque speciem amicicie
que est propter utile aut delectabile. Secundo ibi: Neque enim etc.
probat propositum. Non enim beniuolencia in il-
lam amiciciam consistit in qua beniuolencia
locum non habet. Non autem habet beniuolencia locum in
predictis amiciciis. Et hoc quidem maxime apparet in ami-
cicia delectabilis in qua uterque amicorum
uult scilicet ex altero delectacionem quam querit et ma-
lo alterius et sic tollitur beniuolencia. Sed in ami-
cicia utilis est beniuolencia quantum ad eum qui
iam recepit beneficia qui iuste operatur re-
tribuit saltem beniuolenciam pro beneficiis
que recepit. Sed si aliquis uelit alicui quod bene se
habeat et bene operetur propter spem quam habet ut per
illum in bonis habundet non uidetur esse beni-
uolus ad illum per quem sperat se habunda-
re sed magis ad seipsum. Sicut et non uidetur esse
amicus alicuius qui aliquam curam apponit
ad bonum eius propter aliquam sui utilitatem
ut scilicet ad aliquid ipso utatur. De-
inde cum dicit Totaliter etc. ostendit cuius ami-
cicie beniuolencia sit principium. Et dicit quod uni-
uersaliter beniuolencia uidetur esse ad aliquem propter ali-
quam eius uirtutem uel epiekeiam cum scilicet
alicui uideatur quod ille ad quem est beniuolus
sit bonus aut fortis aut aliquid huiusmodi propter quod homines
consueuerunt laudari. Sicut dictum est de ago-
nistis quibus efficiuntur beniuoli propter forti-
tudinem quam apparet in eis uel propter aliquid huiusmodi.

Amicabiles autem etc. Postquam philosophus
determinauit de beniuolencia hic deter-
minat de beniuolencie concordia.
Et primo ostendit quid sit concordia. Secundo ostendit quibus conue-
niat ibi: Est autem talis etc. Circa primum duo facit.
Primo ostendit quid sit concordia. Secundo quomodo
se habeat ad amiciciam politicam ibi: Politica
autem amicicia etc. Circa primum duo facit. Pri-
mo ostendit genus concordie. Secundo ostendit
ipsius differentiam ibi: Et civitates etc. Dicit ergo primo quod con-
cordia uidetur ad genus amicicie per-
tinere. Dictum est enim supra quod ad amicos
pertinet quod eadem eligant in quo consis-
tit ratio concordie. Et ex hoc patet quod concordia
non est homodoxia per quam significatur con-
formitas opinionis. Potest enim contingere quod
sint eiusdem opinionis etiam illi qui se inuicem
non cognoscunt inter quos tamen non est con-
cordia sicut nec amicicia. Deinde cum
dicit neque quorumcumque etc. inquirit materiam con-
cordie. Et primo ostendit circa que non sit concor-
dia. Et dicit quod non dicuntur concordare homines
qui concordant circa quecumque sicut illi qui consen-
tiunt sibi ipsis in speculatiuis puta
de hiis que pertinent ad corpora celestia.
Consentire enim in talibus non pertinet
ad rationem amicicie quia amicicia ex electione
est procedens. Et de rebus speculatiuis non est ex
necessitate electionis et non prohibet aliquis a-
micos diuersa circa huiusmodi sentire et alios in-
imicos in huiusmodi consentire. Unde patet quod concor-
diam que ad rationem amicicie pertinet circa
talia non esse. Secundo ibi: Sed ciuitates etc. ostendit
circa que sit concordia. Et primo ostendit in genera-
li quod est circa operabilia. Et dicit quod ciuitates
dicuntur concordare sibi inuicem quando con-
senciunt circa utilia id est quod eadem eligunt
et communiter operantur ea que opinantur esse
utilia. Et sic patet quod concordia est circa opera-
bilia. Secundo ibi: Et horum circa que etc. ostendit in speciali
circa que operabilia sit concordia. Et ponit duo
quorum unum est quod concordia attenditur circa
ea que habent aliquam magnitudinem. Non
enim tollitur concordia aliquorum ex hoc quod in

minus dissentiant. Quarto ibi: est quod illa esse
que in concordia sunt talia que possunt
querere utrique concordantium vel duo
bus vel hominibus sicut civibus unius civita
tis. Si enim aliquis consiliatur aliam quod hec
est id quod unusquisque alius potest habere, non tan
tum pertinet ad concordiam. et ponit
exemplum de civitatibus in quibus dicitur esse concordia
quando omnibus civibus idem videtur. puta quod principes
assumantur per electionem non autem sorte vel
per successionem. vel cum videtur athenensibus
quod inierant in societatem cum lacedemoni
is ad simul pugnandum contra hostes. vel quando omni
bus civibus videtur quod talis homo pu
ta eum principetur sicut et ipse volu
it principari. Tunc enim quod hii volunt ei con
cordant. sed cum quilibet vult seipsum prin
cipari. sequitur quod contendunt sicut de quibusdam
recitatur in fenissis id est in quibusdam
poematibus. non enim consistit concordia in
hoc quod uterque velit sibi ipsi bonum quod ei
videatur similiter vel utrisque secundum quod ponimus quod
uterque vult bonum sibi quod in uno hoc est
contentionis causa. sed oportet ad hoc quod sit concordia
quod consentiant in eodem secundum numerum sicut cum in
aliqua civitate tam plebs quam virtuosi
in hoc concordent quod optimi principentur.
per hoc enim modo omnibus fit id quod deside
rat quando in eodem omnes consentiunt. Deinde
cum dicit Politica autem etc. ostendit quod sit hec con
cordia ad amicitiam politicam.
et dicit quod amicitia politica sive sit civium unius
civitatis ad invicem sive sit inter di
versas civitates, videtur idem esse quod concordia.
et ita homines dicere consueverunt. scilicet quod civitates
vel cives concordes habent amicitiam ad
invicem. est enim amicitia politica circa
utilia et circa ea que spectant ad vitam
humanam et circa talia dictum est concordi
am. Deinde cum dicit Est autem talis etc.
ostendit in quibus inveniatur concordia. et primo ostendit quod in
venitur in bonis. secundo ostendit quod non inve
nitur in pravis ibi Pravos autem etc. dicit ergo primo
quod concordia talis qualis dicta
est invenitur in hiis qui sunt virtuosi
homines. huiusmodi enim homines sibi invicem quibus eorum et
ipsi concordant et concordant ad invi
cem inquantum immobiliter permanent in
eisdem voluntatibus et operibus. Que sicut simpliciter

dem est boni simpliciter. quod in perpetuabiles et adhuc
non est dicere quod non est possibile ut homines in
hac vita omnino sint immutabiles. sed hec
autem et ad expositionem dictorum subdit quod isti dum
manent existentes quia voluntates talium
hominum manent fixe in bono. et non currunt
fluunt ex uno in aliud sicut euripus id est quidam
dam locus maritimus in grecia in quo
aqua fluit et refluit. et hii homines vir
tuosi volunt iusta et utilia et talia
communiter appetunt. Deinde cum dicit Pravos
autem etc. ostendit quod in pravis non est concordia. et dicit
quod pravi non possunt concordare nisi forte
parum. sicut et parum possunt esse amici. Ideo
autem concordare non possunt quia volunt super
habundare in bonis utilibus. sed vo
lunt deficere id est minus habere in laboribus
que communiter incumbunt sustinendi vel et in minist
eriis id est quibus contribuunt vel sumptibus. et dum
quis utrumque vult. hoc scilicet superhabundare in
bonis et deficere in malis inquirit de proxi
mo et impellit eum ne hoc adipiscatur
quod ipse cupit. et ita dum non servant
bonum commune quod est iustum destruunt ipsum. et
consequenter concordie. et sic accidit inter eos
contentio dum unus cogit alium ad hoc
quod faciat ei id quod est iustum. sed tamen ipse non
vult alteri iustitiam facere. sed vult superhabun
dare in bonis et deficere in malis. et hoc est
contrarium iustitie.

Benefactores autem etc. Postquam philosophus de
terminavit de benivolentia et
concordia hic determinat de
beneficentia et primo proponit id quod est circa eam agendum
et dicit quod benefactores magis videntur ama
re eos quibus benefecerunt quam illi qui
beneficia patiuntur ab eis amant operan
tes. Secundo ibi Et ut preter rationem etc.
quod hoc quod dictum est habet questionem quia videtur preter
rationem contingere. beneficiati enim ex debito
obligantur ad amandum benefactores
sed non econverso. Tertio ibi Plurimis quidem igitur etc.
ponit primo opinionem aliorum assignantium predicti ac
cidentis rationem. Secundo ponit rationem appar
entem. ibi assignat rationes etc. id est Vide
bitur autem etc. dicit ergo primo quod pluribus videtur ro
predicti accidentis esse quia beneficiati debent
aliquid benefactoribus sed benefactoribus ad
debetur sicut et in mutuantibus. hoc autem vi

Deinde

substernendi
movet super hoc questionem
b

IX

in mutuis accidere quod illi qui debent vellent non esse illos quibus debent ad hoc quod essent immunes a debito. Sed accommodantes quibus debetur curam gerunt de salute debentium eis ne perdant id quod eis debetur. Ita etiam videtur quod benefactores velint esse et vivere illos quibus ipsi praestiterunt ut acquirant ab eis gratiarum actionem. Sed illi qui beneficia receperunt non curant reddere gratias sed magis vellent absolvi ab huiusmodi debito et ideo non multum amant benefactores. Et huius quidem rationem Epicharmus, id est quidam plus illis poeta, assignavit. Forte haec ratio forte diceret quod haec ratio forte diceret. Sed hanc rationem dicerent quidam considerantes malitiam hominum [illegible] id est humanae consuetudini quia ut plures inveniuntur. Multi enim sunt immemores beneficiorum et magis appetunt bene recipere ab aliis quam benefacere. Deinde cum dicit: videbitur autem etc. assignat veras rationes. Unde primo oportet quod primam duo facit. Primo ponit veram rationem ei quam supposuit et dicit quod causa eius quod dictum est magis est naturalis quam videtur esse causa quae dicitur, quia videlicet similitudo ab ipsa non beneficii non est similis rationi superius assignatae quae est supra ex parte accommodantium. Accommodantes enim non amant illos quibus accommodaverunt, sed quod volunt eos conservari in esse non est ex amore sed propter lucrum. Sed benefactores amant et appetitum sensitivum et diligunt beneficiatos quamvis ab eis bona receperint, et si in nullo sint eis utiles in praesenti, nec exspectent aliquam utilitatem in futuro. Secundo ibi: quod in artificibus etc. ponit primam rationem et dicit quod idem accidit in artificibus respectu suorum operum. Omnis enim artifex diligit proprium opus magis quam diligatur ab eo etiam si esset possibile quod opus eius fieret animatum. Et hoc maxime videtur accidere de poetis qui superabundanter diligunt propria poemata sicut parentes amant filios. Poemata enim magis ad rationem pertinent, secundum quam homo est homo, quam alia mechanica opera. Et huic assimilatur hoc quod accidit circa benefactores diligentes eos quibus benefecerunt. Quia illud quod bene patitur ab aliquo est quoddam opus eius.

Et magis ideo diligunt benefactores opus suum, scilicet beneficiatos, quam e converso potentia. Et causa huius est quia omnibus rationabiliter [illegible] procedit est quia omnibus hominibus est eligibile et amabile suum esse vivum quoquo modo. In quantum enim est bonum est. Bonum autem est eligibile et amabile. Esse autem nostrum est vivere et per consequens operari. Non enim est vita absque vitae operatione. Quare unumquodque est amabile operari operationes vitae. Faciens autem in actu est quodammodo ipsum opus factum, actus enim moventis et agentis est in moto et patiente. Ideo itaque diligunt opus suum et artifices et poetae et benefactores quia diligunt suum esse. Hoc autem est naturale, scilicet quod unumquodque suum esse amat. Rationem autem huius concludit, scilicet quod diligunt opus quia diligunt esse, quia manifestat id quod est potentia, hoc autem actu indicat opus. Homo enim est in quantum habet animam, sive rationalem. Anima autem est actus primus corporis physici organici, potentia vitam habentis, id est quod est in potentia ad opera vitae. Sic igitur primum esse hominis consistit in hoc quod habeat potentiam ad opera vitae. Hoc autem potentia reducitur totum in actum denuntiatio operis quod homo facit exercendo opera vitae. Secundam rationem ponit ibi: simul autem etc. Et circa hoc duo facit. Primo proponit rationem dicens quod unusquisque diligit proprium bonum. Bonum autem benefactoris consistit in suo actu quo scilicet beneficium tribuit. Est enim actus virtutis. Et ideo benefactor delectatur in beneficiato sicut in eo in quo invenit eius bonum. Sed bene patiens, qui scilicet recipit beneficium, non habet aliquod bonum honestum in operante et in benefactore. Non enim est virtuosum actus recipere ab alio beneficia, sed solum aliquod bonum inest, hoc est bonum utile quod est minus delectabile et amabile quam bonum honestum. Et ita patet quod minus est amabilis benefactor beneficiato quam e converso. Secundo ibi: delectabilis autem etc. probat quod supposuerat, scilicet primo quidem quia delectabile quidem esse praesentis est ipse actus sui operis, esse futurum autem spes, esse autem sui praeteritum memoria. Inter quae tamen delectabilissimum est actus qui similiter magis amabilis quam spes vel memoria. Benefactori autem manet honestas proprii operis. Quia bonum honestum non cito transit sed est diuturnum, et tamen delectatur in eo cui benefecit sicut in proprio suo bono. Sed utilitas

Quin patiet

recipit. de facili transit. Et ideo beneficiato de
lectatio in benefactore secundum memoriam preteri
magis quam est delectabile. Et amabile benefactori
bonum honestum quod habet in beneficiato, bonum utile
quod habet in benefactore. Secundo ibi Et memoria etc. pro
bat idem dicens quod memoria bonorum id est ho
nestorum que quis in preterito fecit est delectabilis. Sed
memoria bonorum utilium que quis quondam habuit
omnino non est delectabilis. vel parum cum esse eorum
amissionem est quis contristatus vel minus est
delectabilis quam memoria honestorum. Pu
ta quando ex eis aliquid remansit. Sed econtra ex
spectationem futurorum videtur contrarie se habere. Scilicet quod ma
gis est delectabile expectare utilia quam
expectare honesta. Hoc autem dicit quia non est
quod bonum ignotum non delectat sed solum bonum
cognitum. Honesta autem nemo cognoscit
nisi qui habet vel cognoscit si sint preterita
non autem si solum sit futurum. Bona autem utilia cog
noscuntur et preterita et futura. Et sic amicitia preteri
torum iam pertransit. amicitia autem que ex eis in
futurum expectatur delectat quasi veniens. quod data
quod futura a[illegible] plus delectatur
homo in spe utilium quam in memoria eorum. Et e contrario
quod in spe honestorum sed in memoria honestorum
plus delectatur. Quia in memoria
utilium benefactor et beneficiatus memoria
boni honesti beneficiatus autem benefactor in
memoriam boni utilis delectabilior quam. Et a
mabilior est benefactori beneficiatus quam econtra.
Tertiam rationem ponit ibi Et amatio quidem
etc. Dicit quod amare assimilatur ei qui est faciens
ad amantem, non patiens quia velit et operetur
ei bonum quod amat. Sed amari assimilatur quod
est pati. Faciens autem sic excellit patientem. Et
ideo rationabile huius qui sic excellunt in
agendo scilicet benefactoribus et artificibus et pro
cessus consequens quod amant et habeant ea quasi amo
rem consequentem. Quartam rationem ponit
ibi Adhuc autem etc. Illa non que laboriose fi
unt ab omnibus magis diliguntur. Sicut
illi qui proprio suo labore possident di
vitias magis amant eas quam illi qui ac
ceperunt eas ex successione parentum vel ex
gratuito dono alicuius. Videtur sic accipientes ma
gis esse liberales ut inquit in quarto dictum est. Quod
autem aliquis recipiat beneficium ab alio
est sine ei labore. Sed quod aliquis alteri benefi
ciat est opus [illegible] requires opera

et laborem. Unde rationabile est quod benefactores
magis ament beneficiatos quam econtrario. Et hoc
etiam confirmat per exemplum matrum que magis a
mant filios quam patres. Tum quia magis la
borant circa generationem portando et parien
do eos quam patres. Tum etiam quia certius sciunt eos suos esse. ut scilicet amant beneficiatos. singulariter circa eos
laborant.

Dubitatur autem etc. Postquam philosophus determina
vit de conservatione et dissolutione amici
tie et de amicabilibus operibus. hic movet
quasdam dubitationes circa amicitiam. Et primo ex parte
amantis. Secundo ex parte amatorum id est
utilitatem ibi Utrum autem plures etc. Circa primum duo facit.
Primo solvit dubitationem de amore amantis
quem habet ad seipsum. Secundo de amore aman
tis quem habet ad alterum. ibi Dubitatur autem et circa fe
licem etc. Circa primum tria facit. Primo proponit
dubitationem. Secundo ostendit esse rationabilem ibi
Increpant enim etc. Tertio solvit ibi Forte
igitur tales etc. Dicit ergo primo quod dubium est utro
precedat quod aliquis diligat seipsum maxime
vel aliquem alium magis quam se. Secundo cum
dicit Increpant enim etc. ostendit dubitationem esse rationa
bilem obiciendo pro utraque parte. Secundo pro alia ibi Ope
ribus autem huius etc. Circa primum concludit dubita
bilitatem quaestionis ibi Dubitatur autem etc. Circa
primum duo facit. Primo inducit hoc quod homines vituperant
illos qui magis amant seipsos. Et hoc quia ali
qui sunt amatores sui reputantur quasi
ad malum. Secundo ibi Videtur quoque etc. inducit quod
homo pravus omnia facit propter suam utilitatem. Et
tanto hoc magis operatur quanto peior
est. Et quanto hoc magis facit magis accusatur
ab hominibus velud qui nihil facit extra seipsum
id est quod sit propter bonum alterius sed solum propter suum.
Sed homines virtuosi non agunt solum
propter seipsos sed magis propter bonum honestum
et propter amicos propter quem plerumque suas uti
litates. Secundo cum dicit Opera autem etc.
obicit pro parte contraria. Et dicit quod predictis rationi
bus dissonant opera quia homines maxime
ostenduntur amare seipsos. Et hoc non ir
rationabiliter. Primo quidem quia sic dicitur homo
dicitur oportet hominem maxime amare eum
qui est maxime nobis amicus. Ille autem est alicui
maxime amicus qui maxime vult
ei bonum eius gratia etsi nullus alius sciret quis
quidem maxime existunt homini ad
seipsum.

unumquodque enim maxime vult sibi bona. sic ergo patet quod homo maxime debet amare seipsum. Secundo ibi Et reliqua etc. inducit probationem ad idem quod dictum est. et dicit quod reliqua omnia quibus amicitia nectitur et diffinitur quid sit amicus maxime existunt homini ad seipsum. ut supra dictum est. quod omnia amicabilia que considerantur in operatione ad alios proveniunt ex amicabilibus que patitur homo ad seipsum. Tertio ibi Et proverbia etc. inducit ad idem quedam proverbia et dicit quod omnia proverbia que vulgariter dicuntur consentiunt in hanc partem quod homo maxime diligit seipsum. sicut quod dicitur unam esse animam duorum amicorum et quod communia que sunt amicorum et quod amicitia est quedam equalitas. et quod amicus se habet ad amicum sicut genu ad tibiam que habent maximam propinquitatem. per hec autem omnia datur intelligi quod amicitia in quadam unitate consistit que maxime est alicuius ad seipsum et sic omnia predicta proverbia maxime dicuntur de amico respectu sui ipsius et hoc ideo quia homo maxime est amicus sui ipsius et sic homo maxime debet seipsum amare. Deinde cum dicit Dubitatur autem etc. Concludit dubitationem quorum et dicit quod convenienter dubitatur quis rationes predictarum sit debitum sequi cum ambe habeant aliquid credibile. Deinde cum dicit Forte igitur etc. solvit premissam dubitationem et primo determinat modum solutionis secundo solvit ibi In quibus unum quidem etc. dicit igitur primo quod tales sermones qui habent rationes probabiles ex utraque parte oportet distinguere et determinare quantum ex utraque parte verum dicatur et in quo. et sic si accipiamus qualiter amator sui secundum utramque partem a [illegible] fiet manifestum quod. Deinde cum dicit In quibus unumquodque igitur etc. solvit distinguendo predictam dubitationem et primo ostendit quomodo dicatur amator sui secundum quod vituperatur. Secundo qualiter dicatur secundum quod laudatur ibi videbitur autem utique etc. Circa primum duo facit primo manifestat propositum secundo probat quod dixerat ibi quoniam autem talia etc. dicit igitur primo quod illi qui in opprobrium reputant esse amatorem sui illos vocant sui amatores qui tribuunt sibi ipsis plus in bonis exterioribus scilicet in pecuniis et honoribus et corporalibus voluptatibus ciborum et venereorum. hec enim bona multi hominum appetunt et ardenter ad ipsa habentes et student operari

re. quia multi contendunt in hiis sibi habundantius que non possunt omnes simul habere. scilicet quod esse habent bona. fiant pugne et contentiones. illi autem qui circa talia plus habundant habundantius quam quantum ad satisfaciendum concupiscentiis et universaliter passionibus et parti irrationali anime ad quam pertinent passiones. et sic illi qui circa talia appetunt amare seipsos secundum partem anime irrationalem scilicet sensitivam. multi autem hominum tales sunt quod magis sequuntur sensum quam intellectum et ideo ista appellatio amantium seipsum sumpta est ab eo quod est pessimum quod multis convenit. et sic patet quod philautus id est amator sui ipsius secundum hanc acceptionem merito in pluribus vituperatur et iuste reprobatur. Deinde cum dicit Quoniam autem etc. probat quod dixerat et dicit tamen esse quod multi consueverunt illos dicere philautos id est amatores sui ipsorum qui plus tribuunt sibi de bonis predictis que pertinent ad partem irrationalem. quia si aliquis velit semper habundare in bonis rationis quam sunt opera virtutum si velit magis aliis maxime agere opera iustitie vel temperantie vel quecumque alia virtutum opera ita quod semper velit sibi bonum honestum acquirere nullus de predicta multitudine vocabit eum philautum id est amatorem sui. Si aliquis sapiens vocet eum philautum hic non [illegible].

Videbitur autem utique talis etc. Circa primum postquam philosophus ostendit qualiter dicatur amator sui secundum quod est exprobrabile hic ostendit qualiter aliquis dicatur amator sui secundum quod est laudabile. et circa hoc duo facit primo ostendit esse quendam modum quo aliquis est amator sui alium a predicto. secundo ostendit quod secundum hunc modum esse amatorem sui est laudabile ibi Et esse bonos quidem igitur etc. Circa primum tria facit. primo ostendit illum esse amatorem sui qui sibi tribuit habundancius bona rationis. secundo ostendit quod virtuosus est talis ibi Quoniam quidem igitur etc. Tertio ostendit hunc modum amandi se esse differentem a premisso. ibi Et alteram speciem etc. Circa primum tria facit primo proponit quod intendit. et dicit quod talis qui semper studet excellere in operibus virtutis magis videtur esse philautus id est amator sui. quam ille qui tribuit sibi superexcellentiam bonorum sensibilium. Secundo ibi Tribuit utique etc. probat propositum duabus rationibus quarum prima est quod tenuto aliquis magis amat se ipsum quod ea maiora bona sibi attribuit

sed ille qui studet sibi excedere in ope-
ribus virtutis et vult sibi optima quae sunt maxime
bona scilicet bona honesta, videtur talis maxime
diligere seipsum. Secundo ibi: largitur etc.
largitur bona ei quod est principalissimum
in ipso scilicet intellectui et facit quod omnes partes eius
intellectui obediunt; et tanto aliquis magis
amat id quod est principalius in eo. Et ita patet quod
ille qui vult sibi excellere in operibus virtutis
maxime amat seipsum. Tertio ibi: quemadmodum
autem etc. probat quod supposuerat scilicet quod ille qui
amat principalissimum in ipso scilicet intellectum
vel rationem maxime amat seipsum. Et hoc ostendit
duabus rationibus quarum prima est quod civitas maxime
videtur esse id quod est principalissimum in
ea. Unde illud quod faciunt principales rectores ci-
vitatis dicitur tota civitas facere. Et eadem ratio
est de omni alia. Propter quod ex praemissis ostenditur
quod et homo maxime est id quod est principale
in eo scilicet ratio vel intellectus. Et sic ille qui
diligit intellectum vel rationem et ei largitur
bona maxime videtur esse philautus id est a-
mator sui. Secundam rationem ponit ibi:
et continens etc. Dicitur aliquis continens quia se te-
nens et incontinens quia se non tenens. Et hoc
maxime cum homo retinet intellectum secundum
eius iudicium pertinentia vel non retinet
propter incontinentiam quasi unusquisque homo sit hoc
id est suus intellectus. Et ita videtur quod ille homo ma-
xime se amet qui amat intellectum. Tertiam ra-
tionem ponit ibi: et egisse videntur etc. Et dicit quod
illa quae homines faciunt per rationem ma-
xime videntur ipsi fecisse et voluntarie
fecisse. Quod autem homo facit per concupiscentiam vel
iram, quasi non videtur ipse fecisse propter amorem
sed quasi extraneo motu ductus. Et sic patet quod homo
est principaliter id quod est secundum intellectum et rationem. Unde
maxime se amat qui amat intellectum
et rationem. Deinde cum dicit: quare quidem quod
etc. concludit propositum. Et dicit ex praedictis modum
esse amatorem sui. Et primo dicit ex praedictis
quod unusquisque est hoc scilicet intellectus vel ratio vel
quam aliquam aliam continent ad esse ho-
minis. Potest dici quod homo maxime est hoc scilicet intellectus
vel ratio. Quae maxime est formale completivum
speciei humanae. Manifestum est etiam quod virtuosus
maxime diligit hoc scilicet intellectum et rationem
quae totaliter confert ipsum et in diligendo
obedit ei. Unde maxime est quod virtuosus

maxime est philautus id est amator sui.
Deinde cum dicit: secundum alteram speciem etc.
ostendit hunc modum amandi seipsum differre secundum spe-
ciem a vitioso. Et dicit quod virtuosus est amator sui
secundum alteram speciem amandi seipsum ab eo quod ex-
probratur ut supra dictum est. Et assignat du-
as differentias, quarum prima est ex parte actionis.
Virtuosus enim amat seipsum inquantum vivit secundum
rationem. Sed ille qui vituperatur vivit non secundum
rationem sequens irrationabiles passiones. Alia
vero differentia est ex parte finis.
Nam virtuosus amat seipsum inquantum
appetit id quod est simpliciter bonum. Ille autem
qui vituperatur amat seipsum inquantum
appetit id quod apparet bonum utile cum tamen
sit nocivum. Deinde cum dicit: circa bonas
quidem igitur actiones etc. ostendit quod amare
seipsum secundum primum modum est laudabile et per op-
positum secundum secundum modum excluditur ab eo qui secundum primum modum
amat seipsum id est ipse qui amator sui
vituperatur. Primo ostendit quod de studioso
etc. Circa primum tria facit. Primo dicit quod ille qui
amat seipsum secundum rationem est laudandus.
Talis enim ut dictum est qui ad hoc studet ut sibi
excellat in operibus virtutum. Unde nullus sine
dubio quin omnes acceptant et laudant il-
los qui student ad bonas actiones di-
fferenter ab aliis. Et sic patet quod ille qui seipsum a-
mat per virtutem est laudabilis. Secundo ibi:
omnibus autem etc. ostendit quod hoc est utile et debitum. Ta-
lis dictum non est quod ille qui amat se-
ipsum secundum virtutem studet sibi excellentem
bonum agere. Si autem omnes contendunt ad
bonum id est si quod unusquisque intendet ex
cellere aliis in bonitate operum agen-
do: sequeretur quod omnes communiter haberent ea
quibus indigent, quia unus alteri sub-
veniret et propria unicuique fieret illa quae est
maxima bonorum scilicet virtutes. Tertio ibi:
quare bonum etc. infert duo correlaria
ex praedictis. Quorum unum est primum, quod
bonus amat seipsum quia bona agen-
do et se et alios iuvabit. Sed non oportet quod
malus amet seipsum quia sequendo pra-
vas passiones et seipsum laedet peccan-
do per se et vicinis et proximos propter nocendo
eos bonis sensibilibus. Secundum ponit ibi:
malo quidem igitur etc. Dicit quod in malo ho-
mine sunt contraria quae agit et quae oportet eum

agere

agit n. quod intellectum et omnis omnis et intellectus
eligit id quod est optimum sibi ipsi et iam non alius
intellectus est quorum ipsum elige. sed hoc conuenit
uirtuoso qui in omnibus obedit intellectui
Deinde cum dicit Amplius autem et de studioso
etc. excludit ab eo qui amat se secundum uirtu-
tem id quod suppositum est in accusatione
amantis seipsum. scilicet quod nichil faciat propter a-
lium sed tantum faciat. secundum ponit quod intendit
secundo manifestat. ibi Pauco tempus
etc. tertio epilogando concludit ueritatem
questionis. ibi Sic quidem igitur etc. dicit igitur primo uerum
esse quod dicitur de uirtuoso quod multa faciet
gratia amicorum et patrie et maxime inter
omnes et mortem si oportuerit enim non
deseret amicum pecunias uero et ho-
nores et omnia exteriora bona et quibus homines
pugnant qui propter hoc et tempus propter a-
micum perque omnia perdit. scilicet ipsi bonum
scilicet honestum quod est eminentius et
ideo magis amat seipsum quod sibi magis
bonum preuidet. Deinde cum dicit
Pauco namque tempus etc. manifestat quod dixe-
rat. et primo quantum ad mortem quod uir-
tuosus sustinet pro amico. secundo quantum ad reliqua
que amici concupiscunt exteriora bona
scilicet et pecunias etc. tertio quantum ad actiones
uirtuosas quas quandoque uirtuosus amico
concedit. ibi Contingit etc. dicit igitur primo quod uirtuo-
so moriens pro amico perpetuo sibi bonum
quod magis eligit pro breue tempus
multum delectari in magno opere
uirtutis quam per multum tempus quiete et me-
diocriter delectari in mediocribus opi-
bus uirtutis. et magis eligit excellenter
bene uiuere per unum annum quam per multos an-
nos mediocriter et similiter et magis eligit
unam actionem bonam et magnam
quam multas bonas et paruas. hoc autem
accidit hiis qui moriuntur propter uirtutem quia licet
minus uiuant in una tamen solet ac-
tione qua se pro amico exponit morti
bonum faciunt quam multis actionibus
aliis. et ideo qui se exponit morti
pro amicis uirtuose agendo magnum bonum
sibi ipsis eligit et ideo manifestum est quod
maxime se amant. Deinde cum
dicit Et pecunias etc. manifestat id quod dixerat
ad concupiscentias exteriorum bonorum. et primo quantum

ad pecunias et dicit quod uirtuosus est amicos
perdunt et concupiscunt uel dispergunt pecu-
nias. ita scilicet quod eorum amici plures pecunias
accipiant. et sic magis se amant sibi
ipsis. dum enim aliquis pecuniam concedit
amico et sibi ipsi acquirit bonum ho-
nestum. iam est quod maius bonum sibi ipsi
attribuit et sic magis se amat. secundo ibi
Et circa honores etc. dicit idem esse honores
et dignitates et dicit quod eodem modo se habet circa
honores et principatus. Omnia enim hec uir-
tuosus de facili dimittit amico quia
hoc ipsum est quoddam bonum opus uirtutis et
laudabile. et sic patet quod uirtuosus facit conuenienter
pro omnibus loco exteriorum bonorum eligit bonum
uirtutis quod est maius et sic maxime di-
ligit seipsum. Deinde cum dicit
Contingit autem etc. dicit id quantum ad ipsas actio-
nes uirtutis. et dicit quod quandoque contingit quod
uirtuosus concedit uirtuosas actiones concedat suo amico. puta si sit aliquod opus uirtutis faciendum per ipsum uel alterum concedit
quod fiet per amicum. nec ex hoc perficitur. et a-
uertitur. et tamen si hoc est accipit sibi id quod
quod est melius melius enim est et magis uirtuosum
quod ipse sit causa amico suo talis facti
quam quod si ipse fecisset per ipsum cum sibi faciet
remanserit operatio alias talia
et maiora facere sic igitur patet quod uirtuosus
sibi attribuit de bono quod est ad omnia laudabilia
et sic maxime amat seipsum. ibi Sic
autem concludit epilogando quod oportet amatorem
esse sui sic sicut dictum est de uirtuoso non
autem sicut multi homines qui non sunt uirtuosi
amant seipsos.

Dubitatur autem et circa felicem etc. postquam
philosophus soluit questionem que moue-
batur ex parte amantis se ipsum
ipsum hic soluit dubitationem que mouebatur
ex parte amantis uel amici. et primo ponit
dubitationem. secundo ostendit dubitationem esse rationabi-
lem. ibi Nichil enim autem etc. tertio soluit. ibi
Quid igitur etc. dicit igitur primo quod dubitatio est
circa felicem utrum indigeat amicis
uel non. Deinde cum dicit uerisimiliter
autem etc. ostendit dubitationem esse rationabilem
obiciendo ad utramque partem. et primo ad
partem negatiuam. secundo ad partem
affirmatiuam. ibi Assimilatur etc. et circa
primo dicit duo. primo quidem pro com-
muni quidam quod beati sunt per se

plura

conuenienter

faciet prouenit

IX

sibi sufficientes non indigent amicis. et
id est omnia ipsis existunt habentes per se
bonorum sufficientiam: nullo alio videntur
indigere. amicus autem videtur esse necessarius quasi
sit alter ipse tribuit ea que homo per se
ipsum habere non potest. et sic videtur quod felix non
indigeat amicis | secundo ibi. unde cum demon
etc. Inducit autem ad hoc quoddam proverbium
quod comice gentilium dicebatur scilicet quod cum de-
mon ad bonum det non est opus amicis
ponebant enim gentiles et maxime
platonici esse providencie ordinem quod
res humane mediantibus demonibus per
divinam providentiam gubernarentur demo-
num dicebant quosdam esse bonos et quosdam
malos. est ergo sensus proverbii quod cum per demones
providentia habeat proveniunt bona
sicut contingit felicibus non indiget
humano auxilio amicorum. Deinde
cum dicit. assimilatur autem etc. obiicit
ad propositum contrarium tribus rationibus. videtur enim
esse inconveniens quod omnia exteriora bo-
na tribuentes felici et amicos non sibi dent
Cum tamen amicus sit maximum exteriorum
bonorum. secundam rationem ponit ibi. si
quidem amici etc. et dicit quod duo sunt. scilicet pro-
prium virtutis magis est benefacere quam
amicum beneficium pati. proprium
autem est virtutis benefacere. felicitas consis-
tit in operatione virtutis. ut supra dictum est
et sic necesse est felicem esse studiosum et per
consequens quod benefaciat. melius autem est quod
homo benefaciat amicis quam extraneis
et quibuscumque. Qualibet homo delectabilius
et prompcius facit. ergo felix cum sit vir-
tuosus indiget amicis quibus bene-
faciat. tertiam id est propter quod et queritur etc. concludit
ex premissis questionem dubium. utrum scilicet
homo magis indigeat amicis in bonis
fortuniis quam in infortuniis. In utraque
enim fortuna indiget homo indigere a-
micis. In infortuniis quidem magis in-
diget amicis qui ei benefaciant. sed
in bonis fortuniis indiget amicis quibus
ipse benefaciat. hoc autem dubium infra
prosequitur. Tertiam rationem ponit. ibi. in-
conveniens autem etc. et dicit quod forte inconveniens
quod felix sit solitarius. hoc autem est contra communem
omnium electionem. nullus enim eligeret ut per se

haberet omnia bona per seipsum solus. homo enim est animal politicum
et aptus natus convivere aliis. quia igitur felix habet
ea que sunt naturaliter bona homini consequens est quod habeat
quibus convivat. manifestum est autem quod melius
est ipsum convivere amicis virtuosis quam
extraneis et quibuscumque. Sic igitur manifestum est quod felix
indiget amicis. Deinde cum dicit.
quid igitur dicunt etc. solvit predictam dubi-
tationem. et primo ostendit quomodo verum dicant qui negant
felicem indigere amicis. Secundo quomodo di-
cunt falsum. ibi. aut non etc. dicit ergo
primo quod post probatum sit quod felix indi-
geat amicis. oportet considerare quid sit
quod primi dicunt negantes felicem in-
digere amicis et quomodo ad quid verum dicunt
circa quod considerandum est quod multi es-
timant illos esse amicos qui sunt
utiles in collatione exteriorum bonorum que
sola putantes homines concupiscere. talibus
ergo amicis non indiget beatus qui suf-
ficit sibi in bonis que habet sibi. et non
indiget amicis propter delectationem vel parum
nisi tamen si in consuetudine humana necesse
est quandoque uti ludicris ad quietem sic
in felicitate dictum est. felicitas enim vita
cum sit delectabilis per seipsam ut supra
dictum est non indiget superinducta dele-
ctatione propter quod sunt secundum utilitatem amici et tamen
non indigeat talibus amicis scilicet uti-
libus et delectabilibus: videtur non indigere
amicis. Deinde cum dicit. hoc autem
non est forte verum etc. ostendit non esse
omnino verum quod dicunt. et primo. secundo ostendit quibus
dam rationibus moralibus. secundo per quasdam
rationes magis naturales. ibi. naturalius autem in-
tendentibus etc. circa primum ponit tres ratio-
nes. prima dicit non esse verum quod dictum est scilicet
quod si felix non indiget amicis utilibus
et delectabilibus: quod propter hoc non indigeat
amicis. sed et amici quos propter virtutem
quibus indiget. et prima ratio est. quia sicut
in primo dictum est felicitas est operatio quedam
maxime finalis autem quod operatio consistit in fi-
eri ut non quidem existit ad modum rei
permanentis sicut si esset aliquid possessio
qualis habita esset homo felix id est quod non oportet
et eum operari sed esse felicem consistit
in vivere et operari continue. Constat autem quod operatio

bonum viri sit bonum delectabile secundum seipsum quia est per se bonum, sicut in primo libro dictum est. et ideo opera bona virtuosi delectabilia sunt delectabiliter virtuoso. Non enim esset virtuosus qui non delectaretur in operatione virtutis, ut in primo dictum est. requiritur autem ad felicitatem quod felix delectetur in opere virtutis. Non enim possumus delectari nisi in eo quod consideramus. magis autem possumus speculari proximos quam nos ipsos, et actiones illorum quam nostras, quia unusquisque quasi iudicium magis impeditur de se ipso propter privatum affectum quem habet ad seipsum. sic igitur patet quod bonis hominibus delectabiles sunt actiones eorum qui sunt et boni et amici, in quibus inveniuntur ambo quae sunt secundum naturam delectabilia, scilicet bonum et amatum. sic igitur beatus indigebit talibus amicis, scilicet virtuosis, inquantum quaerit considerare bonas actiones et sibi appropriatas, quales quidem sunt actiones viri boni qui est amicus. Quia enim amicus hominis est quasi alter ipse, actiones amici sunt quasi suae. Secundam rationem ponit ibi: existimant autem etc. dicit quod communiter estimatur quod felicem oportet delectabiliter vivere. Solitarii autem non est delectabilis vita, quia ei qui solitarie vivit patitur difficile, idest grave est continue operari. non enim quis continue potest esse in aliqua delectatione quam opera non consequuntur. propter hoc non est facile quod homo secundum seipsum, idest solitarie, existens continue operetur. sed hoc est facile si cum aliis existat. sic enim quandam utilitatem operum non ad se sed ad ipsos amicos ad communitatem bona operantur et sic continuatur delectatio. Sic igitur bonus et amicus continuatur operatio eius quae delectabilis est secundum seipsum, scilicet virtuosa, et magis continua est propter hoc quod existit cum aliis. Ut sic continue delectetur in operibus virtutis. virtuosus enim inquantum huiusmodi gaudet in actionibus virtutis, sicut aliquis musicus delectatur in bonis melodiis et offenditur in malis. Tertiam rationem ponit, ibi: fiet autem etc. et dicit quod ex hoc quod virtuosus convivit amicabiliter bonis habet aliquam exercitationem in virtute, sicut dixit Theognis quidam poeta et talis societas optima est cuilibet virtuoso sicut talia

[illegible] autem operatio autem melius perficitur in solitudine intendentibus etc.

Postquam philosophus assignavit quasdam rationes morales ex quibus apparet quod felix indiget amicis, hic procedit ad ostendendum idem per rationem magis naturalem. et primo ostendit quod felicem oportet habere amicos. secundo concludit ultimum, quod felix amico indiget, ibi: est ergo felici etc. Circa primum duo facit. primo proponit quod intendit, et dicit quod siquis velit considerare per rationem magis naturalem, apparebit quod virtuoso et felici amicus virtuosus est naturaliter eligibilis et magis quam alia exteriora bona. Secundo ibi: naturaliter etc. probat propositum. et primo ostendit quid sit naturaliter eligibile et delectabile virtuoso, scilicet vivere. secundo quod hoc etiam amicum, ibi: ut autem ad seipsum etc. Circa primum duo facit. primo ostendit quod virtuoso vivere est eligibile et amabile. secundo ostendit quid est sibi delectabile, et eligibile, scilicet sentire, ibi: videns autem etc. quia vidimus etc. Circa primum ponit talem rationem. Omne quod est bonum naturaliter est virtuoso bonum et delectabile secundum seipsum, ut patet in his quae supra in VIII dicta sunt. Sed esse et vivere naturaliter bonum est et delectabile omnibus viventibus. ergo esse et vivere est bonum et delectabile virtuoso. magis autem per se patet. minorem autem ponit, ibi: vivere autem etc. ubi quantum facit primo manifestationem in quo consistat vivere. Et dicit quod in omnibus animalibus consistit vivere secundum potentiam sensus. in hominibus autem determinatur secundum potentiam sensus quantum ad id quod habet commune cum aliis animalibus, vel secundum potentiam intellectus quantum ad id quod est proprium sibi. omnis autem potentia reducitur ad operationem sicut ad propriam perfectionem. Unde id quod est principale consistit in operatione et non in potentia. Unde manifestum est quod principaliter vivere animalis vel hominis est sentire vel intelligere. dormientes enim, quia non actu sentiunt vel intelligunt, non perfecte vivunt, sed habent dimidium vitae, ut in primo dictum est. Secundo ibi: vivere autem etc. ostendit quod vivere sit naturaliter bonum et delectabile. et dicit quod ipsum vivere est de numero eorum quae sunt secundum se bona et delectabilia. et hoc probat per hoc quod est determinatum. illud autem quod est determinatum pertinet ad naturam boni. ad quod etiam est considerandum quod potentia quae est de se indeterminata est, quia scilicet habet ad multa determinate

·d· p actu· sic p; unum et forma po· d·
su actu e po· cu pducone q sit ro;
mali· sic psco que e p actu sit ro;
bom· et io sic aliquid qd e indetiat
e malu· i· determinat· ing· hi· e bo
nu· viue· d· determinatu est pscim
s quod mo pone pncipali· qsistit
ut dcm est· V pz q viue e natali
bon· id d· q e naturali· bon est et ui
tuoso bonu· ut dcm est· cu uitios
sit insum ingne hunino· v dcm est·
et so q viue est sui· bonu· videni
q omnib e delectabile sicd: i· no· d·
oz· te· Removet dubiu· dicens q
meo q dcm est q viue e sui· bonu
et delcabile ipo· oz· accipe uita malam
i· vicosa et corrupta· i· recedentem a
n· ordine· uz et uita q e in tristicus·
talis n· vita in pfecione est· sic tea q
ee ipam· cqstituit· Cla· n· viui q p
determinat p id q meo qsist· si i· sint
indeciatu· et ipm indeterminatu e pn
ta sic ega tudo est indeterminatu: tea
eg e e· indeciatu· et sic uita q e cu
mali· sen est· e indeterminata et ma
la· sic et ipa mali· et corrupco tetiaa
et h mag est m· i· tabidis· i· ingritib;
i quib deceta· aget· C Dcm· cu
dic· Si autem ipm viue de· insi· e
correl one pdce rom et dic· q sim
viue· e naturali bonu et delectabile
q nd solu apz ex roue pdca· sz ex
h q omnes appetunt ipm· sequit q
maxime v tuosis et bus sit bon et de
lcabile viue· quia n· hor uita est
pfeccia et beatissima: id e abeis mag
elig· C Dcm· cu d· videns· d· te
o· q sentire se viue est eli· et delca
bile v tuoso· ille· n· qui videt sen
dere e sentit sua pscitu viso· m· et
est de illo q audit sentit audire· et sic
in aliis· q aliquis sentit se opari·
In h· d· q nos sentim nos sentire
et intelligim nos ee· dcm in e sup q
ee et viue hois pncipali e sentire et
intellig· q· aut aliquis sentiat se
viue· e de illo eorum que st p se de
lectabilia· Cla sic sup pbatu est
viue e naturali bonu· q d· as

sentiat bonu ee in seipo· e delcabile· et
sic pz q e viue· sit eligibile et max
bonis quib e bonu ee et delcabile q et
ppe sentire et intellige e eis delcabile· q
sil· cu h sensiui id q e eis p se bonu·
· s· ee et viue et in h delectantur· C De
inde· cu d· vt· d· ad seipm· te· o· ex
pmissis quid sit virtuoso et felici elie
et delectabile· et amici· et d· q virtuos
fica se h e ad amicu sic ad seipm· q
amic quodam e alt ipe· sic g vnicuiq
vtuoso e eli· et delectabile q ipe sit· s
e ei eligi· et delcabile q amic· sit· et si no
equali· tn ppinquiori· e n· vnicuique
nius q e aliud ad seipm· q virtus
affeus q e ad amicu· dcm e· d· sup·
q virtuoso e eli· et delcabile sum ee et
viue· ppt h q sentit sum ee et viue
ee bon· talis· d· sens· e delcabil· s ipm q·
· s· aliquis sentit bonu sibi ee· sic
g· aliqs delectatur in suo ee et viue
sentie ipm· ita ad h q delecte· i· ami
co· oz q sil· sentiat ipm ee· q q d
qtinget quiuedo· s· p ei cacom
et monu eq sic acom mtas· h· n·
no q oium ppe q viue· s· s· ma
q e hoi ppa· no· aut e h q sil· pas
cantur· sic· qtingit· in pecoribz· s·
g· ex omnib; pmissis qclud· id q
ppo suerat· dicens q si bono est p se
eligi· sum ee in q m e naturali
bonu et delcabile et ee et uita amici
sunt q m ad eius affcam ppinq ppe in
te sum e q· et amic sit eligibil
v tuoso· et felici· C Dcm· cu d·
q· d· p te· o· ulti q felici sit i
necu amica· q· n· e felici eligi
oz ei ineet· aliqn remanebit i
indigeu· q e cq rom felic q re
quirit suffiam· req· g· q ille q
est in statu felicitatis· o puis h e
ee amicos v tuosis· ho· aut· h de
felicie· q l poit ee in hac uita· sic
sup mo dcm est·

Utu g· n· plimos amicos fa
ce potest phs pscemo e qsidi
dubitones· ee amicitiam
ex pte amantium· h· p se dubito
nes ex pte eor qui amantur·

ponit. IIa ibi. hic tres dubitationes. quarum
prima est de numero amicorum. iii. de necessitate
ipsorum. i. vers. et in bonis fortuniis
etc. circa. de quietu eorum. i. vers. g. quia
ad in etc. circa primum duo facit. primo proponit
dubitationem. utrum scilicet aliquis debeat scilicet
facere quam plurimos amicos. i. ibi. sicut
prudenter videtur esse dictum de peregrinatione
in proverbio cuidam dicta. sic non vocetur
multum peregrinus. nec non peregrinus. i. non
dicatur de me quod nimis discurram
per diversas terras inutiliter. nec est quod numquam
exierim domum extra meam peregrinando. sic
ita scilicet congruit et amicitiam esse. ut
scilicet nec aliquis nulli sit amicus. nec est sit
amicus multis supra superabundanciam. se-
cundo ibi. his quidem. g. etc. solvit predictam
questionem. et primo quantum ad amicos utiles. et dicit
quod id quod dictum est de virtute dicendi
satis videtur multitudine amicorum. tandem videtur
congruere in amicis qui sunt ad oppor-
tunitatem. i. ad utilitatem. quia superfluum habere
est multos tales amicos a quibus re-
cipiat obsequia. oportet enim quod ipse multis
obsequatur. et hic est valde laborio-
sum. i. quia non sufficit tempus vite
huius quod hic volunt agere. Si igitur sint
plures amici utiles quam sint necessarii
ad propriam vitam. nimius distrahunt ho-
minem et impediunt ipsum a bona
vita que consistit in opere virtutis. quan-
dum homo sic superfluit intendit negociis
aliorum. quorum est quod non possit debitam curam
gerere de seipso. Et ita patet quod non est oportet
hominem habere plures amicos utiles. Secundo
ibi. in amicitia delectabili. et dicit quod
et ad delectationem sufficiunt pauci ami-
ci. delectationem. exterior que per tales ami-
cos exhibetur. quia in vita humana sic
condimentum in cibo. quod est si parum sit suf-
ficit. unde et pauci amici sufficiunt
homini ad delectationem. ut cum eis per ali-
quod tempus recreetur. Tertio ibi. studio-
sos autem etc. solvit questionem ad amicos
secundum virtutem. et primo dicit oppositum. secundo ibi. ho-
mines et communium. i. sicut autem videtur. hic etc.
Circa primum tria facit. primo resumit
questionem. et dicit quod remanet considerandum
utrum aliquis debeat scilicet facere ami-
cos

virtuosos plures numero. i. quia quanto plures sunt
melius sit. vel oportet quod etiam mensuram
adhibere esse multitudini amicorum. sicut
patet de multitudine civitatis. quia nec constat
ex x hominibus tantum. sed si constat ex x milia-
ribus. i. centum milibus. vel nullus. ut id
est quod x milia non. per multitudinem non est
civitas sed quedam regio. quia tanta multitudo
sit necesse ad civitatem non est certus sed ad
unum. quia patet civitas maior et minor. sed
possunt accipi duo extrema. inter que quod-
cumque est medium potest dici ut congruus
multitudinis civitatis. Secundo ibi. et amicorum etc.
solvit questionem dicens quod et non oportet
esse in infinita multitudine amicorum. sed debet esse
quedam determinata multitudo eorum.
et hoc probat duabus rationibus. quarum prima est quod plures
possunt esse amici. eorum quibus tamen possit homo
convivere. hec enim maxime videtur esse ami-
cabile. i. congruens amicitie que est secundum vir-
tutem maxime est. et quod non est possibile quod homo
convivat. modo tante multitudini hominum. et quod se
tantum distribuere. secundo multos. et sic
patet quod non possunt esse multi amici secundum
virtutem. Secundam rationem ponit. ibi. ad
hec autem etc. manifestum est enim quod amicos oportet ad
invicem convivere. et ita si aliquis habeat
multos amicos. oportet quod omnes et illi sint a-
mici invicem. aliter enim non possunt
ad invicem commorari et prosperis iniuncte
amico. hic autem est difficile quod in multis
inveniatur. scilicet ut sint amici ad invi-
cem. tantum non videtur possibile quod unus homo habeat
plures amicos. Tertiam rationem ponit. i. dif-
ficile autem etc. dicens enim supra quod convivere
congaudere amico. difficile est autem quod
aliquis familiariter congaudeat et
condoleat multis. ubi simul vel simul acci-
dit quod oporteat eum uno delectari. et cum
alio contristari. quod est impossibile. tantum non est possibile
habere plures amicos. Tertio ibi. forte igitur bene
habet etc. concludit propositum ex dictis. scilicet quod
non bonum scilicet est quod homo inquirat
amicitias multas. sed tot quot possunt
sufficere ad convictum. quia etiam hic non videtur
esse contingens. quod homo valde sit ami-
cus multis. unde et neque secundum amorem libi-
dinosum unus homo amat plures
mulieres intenso amore. quia perfecta ami-
cicia

nequaquam sufficit homini dare unum amicum sufficientem quod
non potest observari nisi ad unum vel ad val
de paucos simul. idest quod homo det parti
cias compatiatur quia non potest in multis contingere
quod ad summam perfectionem perveniat propter mul
tiplices defectus et impedimenta. ¶ De
inde. Cum dicit. sic autem videtur etc. ostendit propositum
per experientiam. Ita enim videmus in rebus contingere
quod unus ad paucos habet amicitiam. Non enim
inveniuntur esse multi amici unius secundum ami
citiam etaireticam. idest sodalium. vel con
victorum quod probat quidem per hoc quod non dubio quod dicitur
aliquem superamare in duobus. Consuetum
est enim ut plurimum quod iuvenes socialiter
bini incedant cantantes. sed polifili. idest ama
tores multorum qui scilicet omnibus familia
liter se ponunt. non videntur esse alicui amici
aliquam quia nulli diu coniunguntur. sed per
severant se habent familiariter ad unum
quemque. sed tamen tales vocantur amici po
litici. idest secundum quod est consuetum in civitatibus in quibus
amicitia ex talibus applausibus et
familiaritatibus indicatur. hos etiam quod
sic sunt amici multorum vocant
homines placidos quod condescendunt in unum
secundum habitum moderate et delectando. ut supra in
quarto dictum est. ¶ Deinde. Cum dicit
politice quidem igitur etc. ostendit secundum quam amica
dicitur aliquem esse amicum multorum. Et dicit
quod hoc contingit esse secundum amicitiam politicam
non solum eo modo quo aliquis pla
cidus est amicus multorum. sed et hoc potest
competere alicui vere virtuoso. dictum est
enim supra quod politica amicitia videtur
idem esse quod concordia. virtuosus autem est
multis concordans in hiis que pertinent
ad vitam politicam. non tamen quaeritur
quod virtuosus habeat amicitiam ad mul
tos propter virtutem. idest quod diligat eos propter
se ipsos. et non solum propter utile vel delecta
bile. quinimmo multum dignum est homini esse ama
bile et carum. si per paucos tales amicos
possit invenire. scilicet propter virtutem et propter seipsos.

¶ Utrum autem in bonis etc. Postquam philosophus
solvit dubitationem de multitu
dine amicorum. hic movet du
bitationem de necessitate eorum. Et circa hoc tria facit.
Primo movet dubitationem. Secundo solvit eam.
ibi. necessarius magis quidem etc. Tercio probat

probat quoddam quod supposuerat. ibi. Est enim et pre
sencia etc. Dicit ergo primo quod potest dubitari u
trum homo habeat opus amicis magis in
bonis fortuniis. vel in malis. Et est ratio quia in utraque
fortuna requiruntur amici. In infor
tuniis enim homo habet opus amicis qui con
ferant auxilium contra infortunia. in
bonis autem fortuniis homines habent opus
amicis quibus convivant et quibus benefa
ciant. Volunt enim virtuosi bene
operari. ¶ Deinde. cum dicit necessarius ma
gis etc. ponit solutionem concludens
ex premissis quod habere amicos est homini ma
gis necessarium in infortuniis quibus indiget
auxilio quod fit per amicos ut dictum est.
Et inde est quod in tali statu homo
habet opus amicis utilibus qui ei auxilium
ferant. Sed in bonis fortuniis est melius
idest magis honestum habere amicos. Et in
de est quod in tali statu querunt homines ami
cos virtuosos quia eligibilius est
talibus benefacere et cum eis conversari.
¶ Deinde. Cum dicit. Est enim et presencia etc.
probat quod supposuerat. scilicet quod amicis in
utraque fortuna sit opus. Et primo ostendit
quod intendit. Et dicit quod ipsa presencia ami
corum est delectabilis tam in bonis
fortuniis. Secundo ibi. alleviantur enim etc.
probat propositum. et primo quantum ad infortu
nia. Secundo quantum ad bonas fortunas. scilicet
in bonis fortuniis etc. Circa primum
tria facit. Primo manifestat propositum. Et dicit quod homines qui
sunt in tristicia alleviationem quandam
sentiunt ex presencia amicorum eis condo
lencium. Secundo ibi. propter quod utique inquirit que
sit causa huius quod dictum est. et ponit du
as causas sub dubitatione quarum prior sit
quarum prima sumitur ex exemplo eorum qui por
tant aliquod pondus grave quorum unus
alleviatur ex societate alterius. Et huic
secundum similitudinem et similiter videtur quod homines tristicie
melius ferant unum amicorum si alius
secum id honus tristicie ferat. sed hoc si
nullo modo non videtur contingere quantum ad ipsam tris
ticiam. Secunda vero eiusdem tristicie. unio quod
quis patiatur alius. Secundo. ponit aliam assumit
ut ex hiis alterius tristicia minuatur
propter tamen secundum congerere quantum ad existimationem.

presencia si aliquis contristatur ex dampno
quod passus. dum amicus partem dampni
subit. minuitur dampnum alterius et per consequens
tristicia sed cum meliore et competit quod ad
ipsam tristiciam. in .e. n. q. quibus delectatio si
necesse est tristicie minuitur/ amicus autem presens
et condolens delectationem ingerit dupliciter. u
no modo dum intelligit eum sibi condolere de
lectatur. i. eius amicicia. et sic ei tristicia mino
ratur. et quia hec parte punctualiter contrario subiungit in
quod ad presens dimittendum est acquirere ut
supra hic quod dictum est. vel supra ad aliud alle
mandum homines contristari ex presencia amicorum
condolencium videlicet cum ergo accidet hic
quod dictum est. Dicto. i. videtur autem et cetera
ostendit quod presencia amici condolentis habet quandam
efficaciam ad mixtam. et primo ostendit propositum
secundo infert quoddam correlarium ex dictis. ibi supra
quod viriles quidem et cetera. dicit ergo primo. quod presencia
amicorum condolencium videtur quandam
mixtionem habere ex delectabili et tristi.
Ipsa enim visio amicorum est delectabilis et
et precipue aliquam rem quiuis et specialiter homini
fortunato. qui ab amico adiuvatur
ad hoc quod non contristetur. unde amicus conso
latur suum amicum ex visione et etiam ex
sermone si sit epidexius. i. ydoneus
ad consolandum. cognoscit enim vir amicus mo
res alterius. et in quibus amicus eius delectatur
et contristatur et sic potest ei quocies remedium
adhibere contra tristiciam. propter hoc igitur modum
presencia amici condolentis est delectabilis. sed ex
alia parte est tristis. unde maxime homo sentit amicum
suum contristari in suis infortuniis. quilibet
enim homo bene dispositus refugit
quod potest esse causa tristicie suis amicis.
Deinde cum dicit supra quod viriles et cetera. conclu
dit ex premissis quod homines qui sunt
virilis autem nature valent et cavent ne
amici eorum supra se ipsos contristentur. est enim
de natura amicicie quod amicus velit
benefacere amico. non autem esse causa alicuius
mali et nullo modo sustinent viriles
homines quod amici eorum propter eos contristentur
nisi sic excedat anxietatem quod ab ami
cis sibi probentur. ad hoc contristandum/
tristiciam amicorum/ sustinent. enim quod
per modicitatem amicorum tristicie sua tris
ticia relevetur et ulterius viribus

hominibus non complacent huiusmodi comploratores
quia ipsi viriles homines sunt ploratum
sunt autem quidam mulieres et quidam dispositi
qui delectantur in huiusmodi quod habeant aliquos
similes secum angustiatos et amicos quos
sibi condolentes. quia amicos secundum huiusmodi di
ligunt. homines autem imitari oportet ad omnia
meliores. scilicet viriles. Deinde cum dicit
in bonis autem fortunis et cetera. ostendit secundam par
tem propositi. scilicet quod presencia amicorum in bonis
fortunis sit laudabilis. et dicit quod in bonis for
tunis presencia amicorum duo delectabilia habet
scilicet quod conversatio amicorum. quia delec
tabile est cum amicis conversari. secundo hoc quod
homo intelligit amicos suos delectari
in propriis bonis. quilibet enim vult quisque esse amicus
scilicet delectationis causa. Deinde cum dicit
supra quod videbitur et cetera. infert quoddam correlarium
ex dictis continens in se quedam documenta
moralia. et primo quantum ad eos qui vo
cant amicos. secundo quantum ad eos qui sponte
ad amicos accedunt. ibi. venientem autem et cetera.
dicit ergo primo. ponit tria documenta moralia. primo
quidem concludens ex premissis quod quia delectabile
est quod homo intelligit amicos in propriis
bonis delectari. oportet quod homo prompte
vocet amicos ad suas bonas for
tunas ut eas scilicet amico communicet. oportet enim
quod bonus homo benefaciat amico suo. secundum
documentum est quod homo tarde et cum quadam
pigritia vocet amicum ad sua infortu
nia. dicitur enim homo tarde amico de suis
malis quantum minimum potest et ad hoc inducit proverbium
cuiusdam dicentis sufficienter
ego infortunatus. quasi dicat sufficit quod
ego infortunium paciar non oportet et quod a
mici mei hoc paciantur. tercium documentum
est quod tunc maxime sunt amici ad in
fortunia vocandi. quando cum pauca sua
turbatione possunt amico magnum iu
vamen prestare. Deinde cum dicit
Ire autem et cetera. ponit tria documenta
ex parte sponte euntium ad amicos
quorum primum est quod ad amicos in infortuniis
existentes oportet aliquem prompte ire et non
vocatum. quia amici est benefacere amicis
maxime illis qui sunt in necessitate et qui non
dignificant. i. qui non dignum ducunt hoc
requirere ab amico. sic enim dum amici

prestatur non requirenti ambobus, scilicet prestanti et quem requirenti, fit melius vel honestius, quia et ille qui dat magis opus virtutis facit, et etiam ille qui recipit videtur magis sponte dare, et ille qui recipit virtuose agit nolendo gravare amicum. Est etiam ambobus delectabilius. Quantum vero ad recipere patitur, docet quod quis patitur in requirendo amicum, et dans magis delectatur, quia ex seipso non provocatus facit opus virtutis. Secundum documentum est quod ad bonas fortunas amicorum propter se debet homo esse promptus ad cooperandum ei, cum necesse fuerit, quia ad haec indiget homo amicis ut sibi cooperentur. Tertium documentum est quod ad hoc quod homo patiatur ab amicis bonum fortunato debet homo attendere quiete, id est remisse et non de facili; non enim est bonum quod homo reddat se promptum ad suscipiendum utilitatem ab amico. Sed homo debet vereri et cavere opinionem delectationis, id est ne habeat famam incurrat quod ipse non sit delectabilis amico, et iterum quod est honorosum esse, vel propter hoc quod ipse se reddit honorosum suo amico, quod maxime est quando aliqui renuunt se iungere beneficiis recipiendis. Qui reddunt se honorosos et indelectabiles suis amicis, vel secundum aliam literam debet homo revereri, id est cavere opinionem delectationis in morando, id est ne amicus eius opinetur de eo quod delectetur immorari circa ipsum propter beneficia. Ultimo autem ex praemissis concludit quod praesentia amicorum in omnibus videtur esse eligibilis.

Utrum igitur. Postquam Philosophus determinavit de multitudine et utilitate amicorum, hic magister determinat de convictu eorum. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod omnium. Secundo manifestat, ibi: Communicatio enim etc. Quod quidem primo fundatur in quadam assimilatione amicitiae ad amationem libidinosam, in qua quidem videmus quod amantibus est maxime appetibile videre illas quas amant, et magis eligunt hunc sensum quam alios exteriores sensus, quia sicut supra dictum est per visum incipit, scilicet maxime passio amoris. Et per hunc sensum conservatur et nutritur, id est talis amor, precipue ex plenitudine quam in usu percipit. Sic igitur quod sit proportionale visui in amicitia, videtur convivere scilicet ipsum quod videt. Scilicet sic amatores maxime delectantur in mutuo conspectu, per tamen aliam literam non inducit hoc per modum comparationis sed per modum conclusionis, quae quidem litera sic habet: Igitur quemadmodum etc. Et postea hoc concluditur ex eo quod supra probatum est, scilicet praesentiam amicorum in omnibus esse delectabilem et laudabilem.

Deinde cum dicit: Communicatio enim etc., manifestat propositum primo sive rationibus sive convictionibus. Et prima ratio est quod amicitia in communicatione consistit, ut patet ex his quae dicta sunt in VIII, et maxime amici seipsos sibi invicem communicant in convictu. Unde convivere videtur esse maxime proprium et delectabile in amicitia. Secundam rationem ponit, ibi: Et ut ad seipsum etc. Sicut enim homo se habet ad seipsum, ita se habet ad amicum, ut ex supra dictis patet. Ad seipsum autem id est quod est sibi eligibile et delectabile quod sentiat seipsum esse, quare et ei delectabile est amicum esse. Sed hoc fit in convictu, quia per mutuas operationes quas vident se invicem esse sentiunt. Convenienter igitur amici appetunt ad invicem convivere. Tertiam rationem ponit, ibi: Et quod aliud est etc., quae sumitur ab experimento. Videmus enim quod homines volunt cum suis amicis conversari secundum actionem in qua principaliter delectantur, quam reputant suum esse et cuius gratia eligunt suum vivere, quia ad hoc totam vitam suam ordinant. Et inde est quod quidam cum amicis volunt simul potare, quidam autem simul ludere ad aleas, quidam autem simul exercitari, puta in torneamentis vel luctationibus, et alii simul venari vel simul philosophari, ita quod singuli in illa actione volunt commorari cum amicis quam maxime diligunt in omnibus his quae ad vitam pertinent. Volentes enim convivere cum amicis has actiones faciunt in quibus maxime delectantur, et in quibus reputant consistere totam suam vitam, et in talibus actionibus communicant.

Cum amicis

accedere quiete

alia litera

Sic igitur amantibus [illegible] ibi sic ergo etc.

delectantur in mutuo aspectu ita amici maxime

et laudabile

1 quia convictum existimant esse communem. Et sic patet quod convivere est eligibilissimum in amicitia. Deinde cum dicit: Fit igitur pravorum et cetera, concludit ex premissis. Primo quidem quid est de pravorum amicitia, que mala est. Delectantur enim maxime in pravis operibus, et insuper invicem communicant et cetera. Sunt instabiles semper de malo in peius procedunt, quia unus efficitur malus accipiendo similitudinem mali alterius. Secundo ibi: Que autem et cetera, concludit quantum ad bonos, quia amicitia virtuosorum est bona et semper bonis colloquiis in virtute coaugetur. Et videntur autem fieri meliores, idest huiusmodi similiter operantes, et se invicem diligunt. Unus enim ab alio recipit esse virtuosi operis in quo sibi complacet. Unde in proverbio dicitur quod bona homines sumunt a bonis. Ultimo autem epilogando concludit de amicitia: tantum dictum est, et quod consequens est de delectatione. Et sic terminatur sententia noni libri.

Lib. X

Est hic autem de delectatione et cetera.

Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus et intellectualibus et etiam de continentia et amicitia, que quandam affinitatem cum virtute habent, nunc in decimo libro intendit determinare de fine virtutis. Et primo quidem de fine virtutis qui est hominis in se ipso. Secundo autem de fine virtutis in respectu ad bonum commune, quod est bonum civitatis, ibi: Vel tamen igitur si de hiis et cetera. Circa primum duo facit. Primo determinat de delectatione, quam a quibusdam esse ponitur finis virtutis. Secundo determinat de felicitate, que ponitur esse finis virtutis, ibi: Determinatis autem hiis que circa virtutes et cetera. Circa primum duo facit. Primo prohemialiter ostendit quod determinandum est de delectatione. Secundo prosequitur propositum, ibi: Eudoxus quidem igitur delectationem et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod intendit. Et dicit quod post predicta consequens est ut prosequamur, idest ut inter de delectatione tractetur. Tractavit quidem supra in vii. de delectatione inquisitum est in continentie, non potissime sub consideratione universali, ut esse delectationes sensibiles et corporales. Nunc autem intendit determinare de delectatione intelligibili et spirituali. Secundo ibi: Maxime enim et cetera, probat quod de delectatione sit agendum tribus rationibus. Quarum prima sumitur ex affinitate delectationis ad nos. Videtur enim delectatio maxime connaturalis esse humano ge-
nere

oiakizontes

Et inde oiakizantes, idest gubernatores iuvenum, maxime erudiunt pueros per delectationem et tristitiam, volentes eos provocare ad bonum et detrahere a malo. Blandientes eos student delectare per ... quibus ... male autem agentes contristant per verberibus. Et quia moralis philosophia de rebus humanis considerat, pertinet ad moralem de delectatione considerare. 4 Secundam rationem ponit ibi: Videtur autem et cetera, que sumitur per comparationem ad virtutem. Et dicit quod maxime videtur ad moralem virtutem pertinere quod homo gaudeat in quibus oportet et odiat ea que oportet. Et quia precipue enim consistit virtus moralis in ordinatione virtutis appetitus, qui cognoscitur per ordinationem delectationis et tristitie, que consequuntur omnes appetitivos motus, ut supra in secundo dictum est. Tertiam ponit ibi: Ad hec autem delectatio et tristitia pertendunt ad omnia que sunt humane vite et habent magnam potestatem ad hoc quod homo sit virtuosus et felix. Inveniens quod non potest esse si inordinate delectetur vel contristetur. Homines enim frequenter eligunt delectabilia et mala et fugiunt tristia et bona. Unde ... inde est quod homo qui vult esse virtuosus et felix debet recte eligere delectationem et fugere tristitiam pro talibus, scilicet per hoc quod incurrat aliquas malas operationes vel quod careat operibus virtutis. Et ad hoc dicitur quod non est eligenda felicitas mala ... bona pro talibus, idest pro delectabilibus accipiendis et tristibus fugiendis. Et sic patet quod ad moralem philosophum pertinet considerare de delectatione sicut de virtute morali et de felicitate.

Deinde cum dicit: Et tamen non minime et cetera, quia dubitationes sunt, ex dubitatione existente circa delectationes. Et circa hoc duo facit. Primo ponit diversas opiniones circa delectationem ex quibus dubitatio procedit. Secundo reprobat eas quantum ad ea que in opinionibus dicta sunt, ibi: Nec forte autem et cetera. Dicit ergo primo quod alia ratione determinandum est de delectatione et tristitia, quia habent multam dubitationem, quod patet ex diversitate loquentium de eis. Quidam enim dicunt delectationem quoddam bonum, quamvis non omnino ... delectationem esse aliquid valde pravum, et hoc diversimode. Quidam hoc dicunt quia persuasum est eis quod ita se habeat, et ita sentiunt. Se vero dicere alii vero, licet non sentiunt, hoc videri esse quod delecta-

volentes

careat

talibus

sit aliquid prauum. tamen ex institutione
melius esse ad vitam nostram enunciare
quod delectatio sit quoddam prauum quamuis
non sit. ad retrahendum homines a delectatione
ad quam nimia inclinantur. et insistunt
delectationibus. et ideo oportet homines in contrarium ducere
ut scilicet abhorreant delectationes enunciando
eas esse malas. sic enim peruenietur
ad medium. ut scilicet homo moderate delectationibus
utatur. ¶ Deinde cum dicit. ne forte
autem etc. reprobat id quod ultimo dictum
est. non enim videtur esse bene dictum quod homines
falso enunciarent delectationes esse malas ad
hoc quod homines retraherentur ab eis quia in actionibus
et passionibus humanis minus creditur
sermonibus quam operibus. si enim aliquis
operetur quod dicit esse malum. plus prouocat
exemplo quam deterreat uerbo. et hinc est
quod unusquisque videtur eligere id quod sibi
videtur esse bonum in particulari et quantum ad
passiones et operationes humanas. quando igitur sermones
alicuius dissonant operibus
sensibilibus in ipso apparentibus: tales sermones
contempnuntur. et per consequens interimitur
uerum quod proponitur. dum enim est in aliquo dicente ipso.
Si enim aliquis vituperans
omnem delectationem alicuius videatur ad aliquam delectationem
declinari: credent multi quod
omnis delectatio esset eligenda. multi enim non
gnaris non possunt discernere distinguendo
hoc esse bonum et illud malum. sed indistincte
accipiunt esse bonum quod in uno bonum apparet.
Sic igitur sermones ueri non solum videntur
esse utiles ad sciendum: sed etiam ad bonam vitam
credunt enim eis in quantum concordant operibus. et
ideo tales sermones prouocant eos qui
intelligunt veritatem ipsorum. ut secundum eos
viuant. Ultimo autem epilogando concludit.
quod de talibus sufficienter dictum est. et
autem procedere ad ea que dicta sunt ab
aliis de delectatione.

Eudoxus igitur delectationem etc. Postquam
philosophus ostendit quod dicendum est de delectatione: hic incipit
de ea determinare. et primo prosequitur
opiniones aliorum. secundo determinat veritatem.
ibi. quid autem uel equale quid etc. Circa
primum duo facit. primo prosequitur opinionem
ponentium delectationem in genere

Circa

bonorum. secundo prosequitur opinionem contrariam. ibi. circa
... utrique bonum etc. Circa primum duo facit. primo
ponit rationes ex quibus probat Eudoxus
delectationem esse in genere bonorum. secundo ponit
rationes ex quibus probat eam esse maximum
bonum. ibi. maxime autem elicitur etc. Circa primum
duo facit. primo ostendit quo Eudoxus probat
delectationem esse de genere bonorum ex parte
ipsius delectationis. secundo quo hoc probat
ex parte contrarii. ibi. non minus autem etc. Circa
primum duo facit. primo ponit opinionem et rationem Eudoxi.
secundo ostendit quare eius opinioni et rationi credebatur.
ibi. credebantur autem etc. Dicit igitur primo quod Eudoxus
existimabat delectationem esse de genere
bonorum quia videbat quod omnia desiderant
ipsam tam rationalia scilicet homines
quam irrationalia scilicet bruta animalia. illud
autem quod apud omnes eligibile est. est epiikes
idest bonum et maxime potens in
bonitate. ex quo potest trahere ad se omnium
appetitum. et sic quod omnia ferantur ad
id. scilicet ad delectationem. denunciat quod delectatio
non solum est bonum. sed quoddam optimum.
manifestum est enim quod unumquodque querit
invenire id quod est sibi bonum. sicut cibus est
bonus omnibus animalibus a quibus appetitur.
sic igitur et delectatio in quam omnia appetunt
esse quoddam bonum. ¶ Deinde cum dicit.
credebantur autem sermones etc. ostendit quare Eudoxo
maxime credebatur. propter moralem virtutem dicentis. quia propter
eorum efficaciam: quod excellens erat.
et ideo cum laudabat delectationem non videbatur
hoc dicere quasi amicus delectationis. sed
quia sic se habet secundum rei ueritatem. ¶ Deinde
cum dicit. non minus autem etc. ponit
rationem Eudoxi que sumebatur ex parte
contrarii. et dicit quod Eudoxus estimabat
esse manifestum delectationem esse de genere
bonorum. non minus ex contrario. scilicet ex parte
tristicie. quam ex parte ipsius delectationis.
manifestum enim apparet quod tristicia secundum se est omnibus
fugienda. unde contrarium. scilicet delectatio videtur esse
omnibus eligendum. ¶ Deinde cum dicit.
maxime autem etc. inducit duas rationes
Eudoxi ad ostendendum quod delectatio sit
maximum bonorum quorum prima est. id
quod videtur esse maxime eligibile et
per consequens maxime bonum quod non eligitur

videtur

ipse est erat temperatus circa delectationes differenter

X

propter alterum quod ei accidat, et ita quia aliqua sic fuerunt. Hanc autem manifeste confitentur omnes esse delectationem; nullus enim quaerit ab aliquo gratia cuius velit delectari, quasi delectatio sit per seipsam eligibilis. Ergo delectatio est maxime bonum. Quintam rationem ponit ibi: appositamque etc. Et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsam rationem. Haec enim apparet esse delectationem, quod apposita cuicumque bono facit ipsum eligibilius, sicut si apponatur ei quod est iuste agere vel temperatum esse, auget horum bonitatem. Melior enim est qui delectatur in operatione iustitiae seu temperantiae. Et ex hoc volebat concludere quod delectatio est optimum, quia omnibus bonitatem augens. Secundo ibi: videtur autem etc., ostendit defectum huius rationis. Et dicit quod praedicta ratio videtur concludere quod delectatio sit de genere bonorum, non autem quod sit magis bonum aliquo alio. Quodcumque enim bonum, si est unitum cum alio bono, quodcumque tamen melius quam si sit solitarium per seipsum.

Deinde cum dicit: tali utique ratione etc., prosequitur opinionem ponentium delectationem non esse bonum. Et primo ostendit quomodo obviant praemissis. Secundo ponit rationes eorum quas ad contrarium inducunt, ibi: non tamen si non qualitatum etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo rationes similiter inductae ad ostendendum delectationem esse optimum videbantur ad contrarium. Secundo ostendit quomodo obviabant aliis rationibus, ibi: instantes autem etc. Circa primum duo facit. Primo manifestat quomodo Plato praemissa ratione ad oppositum utebatur. Secundo solvit processum Platonis, ibi: immanifestum autem etc. Dicit ergo primo quod per rationem immediate praemissam Plato, qui erat contrariae opinionis, utebatur, quod deinde est ostendendo quod delectatio non est per se bonum. Manifestum est enim quod delectatio est eligibilior si adiungatur prudentiae. Quia igitur delectatio commixta alteri melior est, concludebat quod delectatio non sit per se bonum, id est non quod est per se bonum non fit eligibilius per appositionem alterius. Esse quod scilicet est quod scilicet est propter se bonum nominabat id quod est ipsa essentia bonitatis, sicut per se homo ipsam essentiam hominis. Ipsa autem essentia bonitatis melius potest apponi quod sit bonum alio modo quam participando essentiam bonitatis, et sic per se bonum non fit melius aliquo addito.

Deinde cum dicit: manifestum autem etc., improbat autem processum Platonis. Manifestum est enim quod secundum hanc rationem nullum aliud ab humanis per se bonum fiet eligibilius addito alio per se bono. Non enim potest inveniri aliquid in communicatione humanae vitae, quod sit tale ut non fiat melius per appositionem alterius. Tale autem aliquid quaerimus quod in communicatione humanae vitae veniat; qui enim dicunt delectationem esse bonum, intendunt eam esse quoddam humanum bonum, non autem ipsum divinum bonum quod est ipsa essentia bonitatis.

Deinde cum dicit: instantes autem etc., ostendit quomodo Platonici obviabant rationibus Eudoxi probantibus delectationem esse bonum. Et primo quomodo obviabant rationi quae sumebatur ex parte ipsius delectationis. Secundo quomodo obviabant rationi quae sumebatur ex parte contrarii, ibi: videtur autem etc. Obviabant autem primae rationi, secundum quam ostendebatur bonum esse quod omnia appetunt. Sed Aristoteles hoc improbat dicens quod non est necessarium esse bonum id quod omnia appetunt, inconvenienter dicunt videntes illud, id est quod videtur omnibus. Dicimus enim ita se habere. Et hoc videtur quasi principium, quia non est possibile quod naturale iudicium in omnibus fallat. Cum autem appetitus non sit nisi eius quod videtur bonum, id quod ab omnibus appetitur omnibus videtur bonum, et sic delectatio quae ab omnibus appetitur est bonum. Ille autem qui hanc quae ab omnibus creditur interimit, non dicit totaliter credibiliora. Possemus enim sustinere illud quod dicunt, si sola ea quae sine intellectu agunt, sicut bruta animalia et homines pravi, appeterent delectationes, quia illis non videtur bonum nisi ut nunc. Et sic non oporteret delectationem esse bonum simpliciter, sed solum quod sit bonum ut nunc. Sed etiam homines sapientes appetunt aliquam delectationem, et ideo non videntur aliquid verum dicere. Et tamen si omnia quae agunt sine intellectu appeterent delectationem, adhuc esset probabile quod delectatio esset quoddam bonum, quia non in pravis hominibus est quoddam vere bonum quod inclinat in appetitum convenientis boni. Et huiusmodi bonum est melius quam ipsi homines mali, sicut virtus naturalis est perfectio naturae. Et sic virtus moralis est melior quam virtus, ut in VI dictum est. Et malitia sit corporis, nec bonum non est melius. Sic integritas corporis melior est, et quod id quod ad malitiam pravi hominis, hominis

dum sificantur· sunt enim mala scilicet inventum
contrarie et non idem scilicet quod omnes prius quaerunt scilicet de-
lectationem appetere· non magis autem ad unum quam ad m-
alium patet ne. Deinde cum dicit non in-
quit et cetera. ostendit quomodo obviabant rationi quae su-
mebatur ex parte contrarii dicebant enim quod
sequitur si tristitia est malum quod propter hoc delecta-
tio sit bonum quia invenitur quod malum contrarium non
solum bono sed et malo sicut audacia non
solum fortitudini sed et timiditati et
ambo scilicet bonum et malum opponuntur ei quod nec
est bonum nec malum sicut extrema opponuntur
medio· et etiam ad talem secundum suam speciem consi-
derat sicut leue festucam de terra vel etiam ad
hoc. sed hic processus apparet improbans dicit
quod non dicunt male quantum ad ista opinionem
mali ad malum sed tamen non dicunt verum in
proposito. non enim tristitia opponitur delectationi sicut
malum malo· si enim ambo essent mala·
oporteret quod ambo essent fugienda sic enim
bonum neque hoc est appetibile· idest malum
neque hoc est fugiendum vel scilicet se habet esse utrumque
sed nunc videntur fugere tristitiam
tamquam malum et appetere delectationem tamquam
bonum· sic ergo opponuntur ad invicem sicut bonum
et malum

Neque autem si non qualitatum et cetera. postquam
philosophus removit obviationes
platonicorum ad rationes eudoxi·
hic ponit rationes eorum contra ipsam positionem eudo-
xi· et sunt hic duo facta· primo ponit rationes
ad ostendendum quod delectatio non sit de genere bo-
norum. secundo ponit rationes ad ostendendum quod de-
lectatio non sit per se bonum· ibi· manifesta-
te autem et cetera. et quia prime rationes fuerunt
concludentes· ideo aristoteles primo ponendo eas destru-
it eas. ponit ergo esse primum ubi dicit rationes
quarum prima est talis. bonum inest ad genus
qualitatis pertinens· contentum enim quale est· secundum
praedicamentum bonum· delectatio autem non est
qualitas: ergo non est bonum· sed hic aristoteles re-
movet dicens quod non sequitur si delectatio
non sit de genere bonorum. quia et operationes
virtutis et ipsa felicitas quae sunt maxime
de genere bonorum· bonum enim non dicitur non solum
in qualitate sed et in omnibus generibus sicut
ipse dicit in primo etiam rationem ponit ipsam
rationem platonicorum· dicebant enim quod esse
bonum est determinatum· ut patet ex hiis quae

quae supra in primo dicta sunt. delectatio autem ut dicunt
dicunt est indeterminata quia probabant per hoc quia re-
cipit magis et minus et sic concludebant
quod delectatio non esset de genere bonorum secundo
idest si quidem ergo et cetera. destruit hic processum
esse quod considerandum est quod dupliciter aliquid re-
cipit magis et minus. uno modo in
concreto. alio modo in abstracto. sicut enim dicitur
magis et minus per accessum ad aliquid unum
vel per recessum ab eo quod dicitur idest quod in se
ipso est unum et simplex: ipsum quidem
in se non recipit magis et minus. verbi gratia non
dicitur magis et minus in abstracto sed potest
dici magis et minus in concreto ex eo quod
secundum magis et minus participat hanc for-
mam. sicut patet in luce quae est una et simplex
forma· unde non dicitur ipsa lux secundum magis et
minus sed corpus dicitur magis vel minus
lucidum eo quod perfectius vel minus perfecte parti-
cipat lucem· quandoque autem est aliqua forma
quae in sua ratione importat quandam propor-
tionem multorum ordinatorum ad unum
talis est forma secundum ipsam rationem recipit
magis et minus. sicut patet de sanitate et pulchri-
tudine quarum utraque importat proportionem
convenientem vel ei quod dicitur pulchrum vel sanum
et quia hic proportio potest esse vel magis vel minus
conveniens: inde est quod ipsa pulchritudo vel sa-
nitas in se considerata dicitur secundum magis et mi-
nus et ex hoc patet quod unitas secundum quam ad est
determinatum: est causa quod aliquid non reci-
piat magis et minus. quia ergo delectatio
recipit magis et minus: videbatur non
esse aliquid determinatum. et per consequens non
esse de genere bonorum. aristoteles ergo huic obvi-
ando dicit quod si platonici iudicant de-
lectationem esse aliquid indeterminatum
ex eo quod recipit magis et minus in concreto
videlicet per hoc quod contingit aliquem delectari magis
et minus est idem dicere esse iustitia et ali-
as virtutes secundum quas aliqui dicuntur esse aliqua-
les magis et minus. sunt enim aliqui magis
et minus iusti et fortes. et inde etiam ac-
cidit esse actiones quae enim quod aliquid agat
iuste et temperate magis et minus
et tamen hic vel virtutes non erunt de genere
bonorum. vel per consequens non removent
delectationem esse de genere bonorum. si non di-
cunt delectationem recipere et magis et minus

ex parte ipsius et delectationum consideratur. Et ne for
te eorum ratio non refutaretur ad omnes delecta
tiones. Sed assignent etiam quod quedam delec
tationes sunt simplices et immixte, puta delectatio
que sequitur contemplationem. Quedam autem delectationes
sunt, ut puta que sequuntur contemperantiam actionum
sensibilium, sicut que sequitur armoniam so
norum et commixtionem saporum vel colorum.
Manifestum est enim quod delectatio simplex per se non re
cipiet magis et minus. Sed sola mixta
magis secundum temperantiam sensibilium que delectationem
causat. Prout est magis vel minus conveniens naturae eius
qui delectatur. Sed tamen utrique delectationes que reci
piunt magis et minus ratione sue mixti
onis dicuntur non esse determinate, neque bonae.
Ut dicitur in philebo. Quod autem delectatio recipiens
magis et minus sit determinata, sicut et sa
nitas. Hoc enim determinata dicuntur possunt in
quantum aliqualiter attingunt id ad quod ordi
nantur. Sed possent perfectius attingere
sicut commixtio humorum habet rationem sanitatis
ex eo quod attingit convenientiam humane na
ture. Sed dicitur determinata quia perfectissime et minime
attingunt. Sed complexio que nullo modo ad
hoc attingit non est determinata. Sed est privatio
ratione sanitatis. Ideo etiam sanitas per se
recipit magis et minus, quia non est eadem commi
xtio humorum in omnibus hominibus, neque in uno
et eodem est semper eadem. Sed et si remittatur
permanet ratio sanitatis usque ad aliquem terminum
et sic differt sanitas per magis et minus.
Et eadem ratio est de delectatione mixta
temperantia rationum. Postea cum dicit: perfectumque etc. Et
etiam hi duo faciunt: Primo ponit ipsam rationem
ponebant, ut plato, id quod est per se bo
num esse quoddam perfectum. Omnes autem motiones
et generationes sunt imperfecte. Est enim motus
actus imperfecti, ut dicitur in tertio physicorum. Unde illam
motionem seu generationem ponit esse degene
rare a bonorum perfectione. Et ascribitur, ut ostendatur
quod delectatio sit motus vel generatio. Unde illa
delectatio concludit non esse per se bonum. Secundo:
id est non bonum et cetera. Excludit hanc rationem
dupliciter. Primo quidem quantum ad hoc quod dicunt delectationem
esse motionem. Et dicit quod non bene videntur
dicere dicentes delectationem esse motionem. Omnis
enim motui videtur esse velox aut tarda.
Velocitas etiam et tarditas non conveniunt
motui absolute secundum se ipsam, sed per respectum

ad aliud, sicut motus id est motus diurnus qui revol
vitur totum celum dicitur velox per respectum ad
alios motus. Et huius ratio est, quia, sicut in sexto physi
corum, velox est quod in parvo tempore mul
tum movetur, tardum autem quod in multo
paucum movetur et paucum in multo. Et ideo ad
non habet in predicamentis. Sed delectationi non
competit neque velocitas neque tarditas
secundum quid, quia aliquis pervenit velociter
ad delectationem, sicut aliquis velociter provo
catur ad iram. Sed quod aliquis delectetur
velociter vel tarde non dicitur neque etiam per respectum ad
alterum, sicut velociter dicitur aliquis vel tarde
ire aut augeri et alia huiusmodi. Sic ergo patet quod
contingit velociter et tarde quod aliquis transmutatur
in delectationem, id est quod perveniat ad ipsam et
hoc ideo quia per aliquem motum potest perveniri
ad delectationem. Sed non contingit velociter operari secundum
delectationem, id est secundum eam velociter delectari. Quia ipsum
delectari magis est in facto esse quam in fieri. Secundo:
id est generatio et cetera. Excludit rationem platonicorum
quantum ad hoc quod ponebant delectationem esse gene
rationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod delectatio
non sit generatio. Secundo ostendit originem huius opinio
nis, ibi: opinio autem etc. Dicit ergo primo quod delectatio
non videtur esse generatio. Non enim videtur quod
ex quolibet generari. Sed unumquodque ex quo generatur
in hoc dissolvitur. Et ideo si delectatio est generatio
quod eius contrarium sit corruptio. Cum delec
tatio est generatio et hoc quidem platonici asserebant
dicentes quod tristitia est defectus eius quod est secundum naturam
videntur dicere quod ex separatione eius quod secundum naturam
convenit, scilicet dolor et tristitia, dicunt quod delecta
tio sit repletio. Que enim apposita ad delectationem quod
agitur secundum naturam, scilicet delectatio. Sed hoc ipse
improbat, quia separatio et repletio sunt corpora
les passiones. Si igitur delectatio est
repletio eius quod est secundum naturam, sequitur
illud delectari in quo est repletio, scilicet ergo
quod corpus delectetur. Sed hoc non videtur
esse verum. Ulterius delectatio est passio anime. Patet
ergo quod delectatio non est ipsa repletio seu
generatio. Sed quiddam ad hoc consequens, scilicet
repletione aliquis delectatur, sicut secundum incisionem
aliquis dolet et contristatur et cetera. Deinde
cum dicit: opinio autem etc. Ostendit originem huius opi
nionis et dicit quod hec opinio que ponit
delectationem esse repletionem et tristitiam
abstractionem videtur provenisse ex tristitiis et

delectationibus.

que sunt circa cibum. illi enim qui prius fuerunt exinaniti propter indigentiam cibi: postea delectantur in ipsa repletione. sed hoc non accidit circa omnes delectationes. Inveniuntur enim quedam delectationes in quibus est repletio alicuius defectus. delectationes enim que sunt in considerationibus mathematicis non habent tristiciam oppositam quam ponit in defectu consistere. et ita hee delectationes non sunt ad repletionem defectus. et idem in delectationibus que sunt secundum sensus. puta olfactum. auditum et visum per sensum sensibilium. et etiam multe spes et memorie delectabiles. nec tamen potest assignari generationis quarum hee delectationes. quia non inveniuntur aliqui defectus precedentes. quorum fiat repletio per has delectationes. dictum est autem supra quod generatio est delectationis. defectus corruptio est tristicia. unde si aliqua delectatio inveniatur absque defectu tristicie. sequitur quod non omnis delectatio sit tristicia etc.

Ad proferentes autem etc. Postquam philosophus excludit tres rationes Platonicorum concludentium delectationem non esse de genere bonorum. hic excludit quartam que sumitur ex turpitudine quarumdam delectationum. Platonici enim proferebant in medium quasdam opprobriosas delectationes. puta adulteriorum et ebrietatum. ut ex hiis ostenderent delectationes non esse de genere bonorum. Sed ad hoc excludendum triplicem obviationem ponit. quarum prima aliquis diceret quod hee turpia non sunt simpliciter delectabilia non enim sequitur si aliqua sunt delectabilia male dispositis quod propter hoc sunt delectabilia simpliciter. sed quod sunt delectabilia hiis male dispositis. sicut etiam non sunt simpliciter sana illa que sunt sana infirmis. neque etiam sunt simpliciter dulcia vel amara que videntur hiis habentibus gustum infectum. neque etiam sunt simpliciter alba que videntur talia hiis qui paciuntur obtalmiam. et hoc quidem solo procedit secundum quod delectabile perceptum est simpliciter bonum in id quod est ei delectabile secundum rationem. quia non convenit dehinc temporibus quorum sunt delectabilia secundum sensum. Secundam obviationem ponit ibi. Vel sic utique etc. Potest enim dici quod omnes delectationes sunt eligibiles non tamen omnibus hiis. et ditari bonum est. non tamen est bonum quod dicetur ille qui est proditor patrie. quia sic potest magis nocere. similiter et esse sanum bonum est non tamen est bonum ei qui comedit ad nocivum. sic species quedam quorum curat leprosum licet perimat sanum. et similiter delectationes bestiales bestiis que sunt appetibiles non autem hominibus. Terciam obviationem ponit ibi. Vel specie etc. Et dicit quod delectationes specie differunt. alie enim sunt secundum speciem delectationes que oriuntur a bonis operibus. ab illis que oriuntur a turpibus differunt per causas. sed ob ea et ita ille qui non est iustus non potest delectari delectatione que est propria iusti. sicut nec ille qui non est musicus potest delectari delectatione musica. et idem est de aliis delectationibus.

Videtur autem dicit manifestare etc. probat quod delectatio non sit per se et simpliciter bonum et hoc est ibi Et quod primam dicit quod hoc quod delectatio non sit bonum. vel quod sint diverse species delectationum quarum quedam sunt bone et quedam male manifestat duabus que est inter amicum et adulatorem. amicus enim colloquitur amico propter bonum. adulator autem propter delectationem. unde adulator vituperatur. amicus autem laudatur. et sic patet quod propter diversa colloquuntur est. quia ad delectationem et ad bonum. Secundam rationem ponit ibi Nullus quoque utique etc. Et dicit quod nullus eligeret per totam vitam suam habere mentem puerilem. ita quod semper delectaretur in quibus pueri delectantur quamvis tamen existimaretur in maxime delectari. neque etiam aliquis eligeret gaudere faciendo aliquid turpissimum per totam vitam suam et si numquam deberet tristari. quod dicit contra Epicureos qui ponebant quod cessatio delectationis non sit in mente. unde propter hoc quod indiget in melioribus existentibus. et sic patet quod delectatio non per se bonum. quia quedam non esset eligenda. Terciam rationem ponit ibi Et circa multa etc. manifestum est enim multa esse circa que homo studet et si nulla delectatio ex hiis sequeretur. sicut videre recordari scire vel virtutes habere vel alia dicta ad quod si ex hiis sequerentur delectationes. quia etiam preter has eligerentur nulla delectatione ab hiis consequente. Ideo autem quod est per se bonum tale est sicut quo non est eligibile ut patet de felicitate. sic ergo delectatio non est per se bonum. Ultimo autem epilogando concludit quod iam manifestum est ex premissis quod delectatio non sit per se bonum et quod non omnis delectatio sit eligibilis.

et quod quaedam delectationes sunt eligibiles secundum se quae vel secundum
se ipsas differunt specie a malis delectationibus
vel secundum ea a quibus causantur et sic sufficienter
determinatum est de hiis quae ab aliis dicuntur de delec-
tatione. Lectio [illegible]

Quid autem est vel quale quid etc. Postquam
philosophus determinavit de delectatione secundum
aliorum opiniones, hic determinat de ea
secundum veritatem. Et primo ostendit quod delectatio non est in genere
motus seu generationis sicut a Platonicis ponebatur.
Secundo determinat quantum ad perfectionem
ipsius, ibi: sensus autem omnis etc. Circa primum duo
facit. Primo dicit de quo est intentio et modus
agendi, et dicit quod manifestius fiet prosequentibus
quid sit delectatio secundum genus suum vel
quale quid sit, id est utrum sit bona vel mala,
si a principio resumamus considerationem de
ipsa. Secundo, ibi: videtur enim etc., exsequitur propositum.
Et circa hoc primo ostendit quod delectatio
primo non est motus. Secundo [illegible] ibi: quare neque
motus etc. tertio concludit principale in-
tentum, id est ex hiis autem manifestum etc.
Dicit ergo primo quod operatio visus, quae dicitur visio, est
perfecta secundum quodcumque tempus. Non enim indiget aliquo
postmodum advenienti quod perficiat eius speciem,
et hoc ideo quia visio completur in primo instanti
temporis. Si autem requireret tempus
ad eius complementum, non quodcumque tempus ad hoc
sufficeret, sed oporteret esse tempus determinatum,
sicut accidit in actibus qui fiunt in tempore, quorum
generatio certam mensuram requirit. Sed visio
statim in momento perficitur. Et idem est de
delectatione. Delectatio enim est quoddam totum, id est
completum in primo instanti quo incipit esse, id est
quod non potest accipi aliquod tempus in quo sit
delectatio quae requirat amplius tempus
ad speciem delectationis perficiendam, sicut contingit in hiis
quorum generatio est in tempore. Potest enim accipi a-
liquod tempus generationis humanae quod requirit
amplius tempus ad speciem humanam perficiendam.

Deinde cum dicit: propter quod neque motus etc.,
ostendit propositum duabus rationibus, quarum prima talis
est. Omnis motus seu generatio perficitur in
determinato tempore, in parte non dicitur esse motus per-
fectus. Sed autem non accidit esse delectationem. Ergo de-
lectatio non est motus neque generatio. Circa hanc autem rationem
primo ponit conclusionem, concludens et primum
propositum, in qua virtualiter tota ratio continetur,
quod delectatio non est motus. Secundo, autem in tempore
etc., ponit medium premisse rationis,
videlicet quod omnis motus est in tempore et omnis mo-
tus est alicuius finis, id est habens aliquem finem ad
quem ordinatur, ad quem determinato tempore
pervenit. Et hoc manifestat primo quidem circa generati-
ones, ars enim aedificativa perficit suam operationem
quando perficit id quod intendit, scilicet domum, quod quidem fa-
cit in toto aliquo tempore vel in partibus. Omnes
generationes sunt imperfectae et differunt specie a
tota generatione completa et ad invicem,
et ideo est quia generatio speciem recipit secundum formam
quae est finis generationis. Alia autem est forma
totius et alia forma singularium partium.
Unde et generationes differunt specie ab in-
vicem. Sicut enim ad templum aedificandum in aliquo
determinato tempore in aliqua parte illius tem-
poris componuntur lapides ad parietis constructionem,
in alia vero parte temporis ungarantur co-
lumpne, id est in modum ungarum sculpuntur, sed in
toto tempore construitur ipsum templum
et hae tres differunt specie, scilicet lapidum compositio,
columpnarum ungaratio et templi aedificatio.
Et tamen est hic considerandum quod sicut forma totius templi
est perfecta, formae autem partium sunt imperfec-
tae, et ipsa constructio templi est generatio perfecta,
nullo enim exteriori indiget ad totum
aedificationis explendum. Sed generatio fundamenti
est imperfecta et similiter generatio canali vel columpnarum
sculptarum in suos ordines dispositarum, sicut et
[illegible]. Quia utraque horum est generatio partis, quae est
totum imperfectum. Sic igitur patet quod praedictae generationes
et partium differunt specie, et quod non est acci-
pere aliquam quod speciem motus perficiat in quocumque
tempore, sed perficitur in toto tempore. Secundo,
ibi: similiter autem etc., manifestat idem in motu lo-
cali, et dicit quod idem quod dictum est de generatione similiter
videtur esse verum in ambulatione et in
omnibus aliis motibus. Cum enim latio, id est mo-
tus localis, est motus unde quo, id est a quo et ad
terminum, et sic oportet quod specie diversificetur secundum di-
versitatem terminorum, sunt etiam diversae
species motus localis in animalibus, volatus quod
convenit avibus, ambulatio quae competit gressibili-
bus, saltatio quae competit locustis et aliis huiusmodi,
quae differunt secundum diversas species proportionum mo-
ventium. Non enim solum secundum huiusmodi species diversificatur motus localis,
sed solum per hoc non diversificantur
species localium motuum, sed etiam in una earum
specierum, puta ambulatione, diversae species

in vocatione. Si vero accipiatur motus quo quis perambulat stadium et motus quo quis ambulat aliquam partem eius, non est utrobique idem ubi et quo, id est terminus a quo et terminus ad quem. Et ita est de motibus quibus aliquis perambulat hanc et illam partem stadii, quia non sit idem cum [illegible]. Ideo non est idem secundum speciem pertransire hanc lineam et illam, quamvis enim omnes lineae inquantum huiusmodi sunt eiusdem speciei, tamen secundum quod in diverso situ seu loco constituuntur accipiuntur ut specie differentes secundum diversitatem locorum quae attenduntur secundum diversum ordinem ad primum continens. Ille enim qui pertransit lineam non solum pertransit lineam sed lineam in loco existentem, quae in alio loco est una linea ab alia. Et ideo manifestum est secundum diversitatem locorum differre specie motus locales etiam in singulis partibus, ita tamen quod totus motus habet perfectam speciem, partes autem habent speciem imperfectam. Et quia ad manifestationem praedictorum requireretur plene cognoscere unumquemque motum, subiungit quod in aliis, id est in libro Physicorum, dictum est de motu perfecte, id est sufficienter et complete. Sed hic sufficit haec de motu dixisse, quod motus non est perfectus in omni tempore, sed multi sunt motus imperfecti et differentes specie in diversis partibus temporis, ex eo quod unde et quo, id est termini motus, specificant motum. Secundo quia manifestum est quod nec in maiori subiungit in minorem, sed quod species delectationis est perfecta in quolibet tempore. Et hoc manifestum est ex praemissis. Unde concludit manifestum esse quod delectatio et generatio sunt alterae ad invicem et quod delectatio est aliquid de numero totorum et perfectorum, quia in quolibet parte temporis delectatio habet complementum suae speciei, sicut etiam supra positum est. Et hoc videbitur autem et cetera. Quod talis est non solum ex eo quod motus non sit in omni tempore, ut in maiori parte probatum est, sed et delectari est quod in non tempore sit, id est dictum est quod delectari est aliquod totum. Quod autem est in nunc, hoc non dicitur esse totum quod statim in instanti habet suum complementum. Ergo delectatio non est motus, et est consideratio quod, dum ex quo praecedit, hoc totum est eius differentia ex quo principaliter totum percipi debet. Ideo una species delectationis est perfecta in quoque tempore, non autem species motus. Ultima delectatio est in instanti

motus. Et omnis in imperfecto. Sed haec designat ipse modo in VI Physicorum, cum dicit: videbitur autem utique haec et ex non contingere et cetera. Deinde cum dicit: Ex his autem et cetera, concludit ex praemissis principale intentum. Et dicit manifestum esse ex praemissis quod non bene dicunt dicentes delectationem esse motum vel generationem. Motus enim et generationes non possunt attribui omnibus, sed solum divisibilibus quae non sunt tota, id est quae non statim habent suum complementum. Non enim potest dici quod generatio sit visionis, ita ut quod visio successive compleatur. Sic etiam neque puncti neque unitatis, quae non generantur sed consequuntur generationem. Quare quidam similiter non potest huiusmodi attribui motus vel generatio delectationi, quae est quoddam totum, id est indivisibiliter perfectum habens.

Sensus autem omnis et cetera. Postquam philosophus ostendit quod delectatio non est in genere motus, sicut quidam posuerunt, hic ostendit naturam et proprietates delectationis. Et primo ostendit quid sit delectatio. Secundo agit de diversitate delectationum, ibi: Unde et videntur et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit delectatio. Secundo ex hoc declarat quasdam delectationis proprietates, ibi: Utrum quidem et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod delectatio est quaedam operationis perfectio, ibi: Unde [illegible] quod dixerat, ibi: Perficit autem utique et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit quae sit perfecta operatio. Secundo ostendit quod perfectio operationis sit delectatio, ibi: In unoquoque autem et cetera. Circa primum ostendit qualiter delectatio operationem perficiat, ibi: Perficit autem operationem et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit [illegible]. Dicit ergo primo quod cum omnis sensus operetur in actu ad sensibile, quod est suum obiectum, ad hoc quod operatio sensus sit perfecta requiritur optima dispositio ex parte utriusque, scilicet sensus et obiecti. Et ideo subdit quod tunc perfecte sensus operatur quando est optime sensus dispositus ad aliquid pulcherrimum, id est convenientissimum eorum quae sub sensu iacent. Hoc enim videtur esse perfecta operatio, quae scilicet a sensu procedit in optima dispositione existente ad tale obiectum. Sed quia dixerat sensum operari, subiungit: ipsum autem et cetera, faciens mentionem de quadam dubitatione quae esset dicentibus sensum operari, et in libro De anima dictum est quod anima non operatur, sed homo per animam. Ideo subiungit quod nihil differt ad propositum utrum dicatur ipse sensus operari vel homo secundum aliud in quo est sensus, quia quicquid horum dicatur, verum est quod circa unumquodque

optima operatio est operatio bene dispositi respectu
ad id quod est potissimum inter ea que subiacent
virtuti talis operative. ex his vero duobus
maxime dependet operationis perfectio
scilicet ex parte actionis et obiecti. Deinde cum
dicit. hec autem etc. ostendit quod delectatio sit operationis
perfectio. videmus enim quod circa operationem quam dixi-
mus esse perfectissimam ibi est delectabilissima.
vbi enim inuenitur maior cognoscen-
tis operatio perfecta, ibi est inuenire operationem delectabilem.
est enim delectatio non solum secundum tactum et gustum sed
et secundum omnem sensum. non solum secundum sensum sed etiam specula-
tionem intellectus inquantum speculatur aliquid
[illegible] et inter has operationes sensus et in-
tellectus illa est delectabilissima que est perfectissima.
perfectissima autem operatio est que est sensus vel in-
tellectus bene dispositi in operatione ad opti-
mum eorum que subiacent sensui vel intellectui.
Si igitur operatio perfecta est delectabilis, perfectissima autem de-
lectabilissima, quia ita est quod operatio inquantum est perfecta
sit delectabilis, delectatio igitur est operationis per-
fectio. Deinde cum dicit. perficit autem etc.
ostendit qualiter delectatio perficiat operationem. et dicit quod
non eodem modo delectatio perficit operationem puta
sensus sicut perficit etiam obiectum quod est sensibile
et principium actiuum quod est sensus. quemadmodum et quod
bona et bonitatem operationi conuenientia
sicut et eius qui est sanari non eodem modo
est causa sanitas et medicus. sed sanitas quidem
per modum forme. medicus autem per modum agentis.
similiter autem operationem perficit per modum quidem forme
delectatio que est ipsa perfectio eius. per modum
autem agentis perficit ipsam sensus bene
dispositus sicut mouens motum. sensi-
bile autem quasi mouens non motum
et eadem ratio est de intellectu. Deinde
cum dicit secundum unumquemque autem etc. mani-
festat quoddam quod dixerat. scilicet quod dixerat in
esse. quod secundum unumquemque sensum est delectatio
vt supra dictum est per hoc quod diximus et experi-
mur visiones esse delectabiles puta
pulchrarum formarum et auditiones puta suaui-
um melodiarum. forte autem et manifestum
quod visio et auditio et quelibet operatio sensus
maxime est delectabilis quando et sensus est
potentissimus idest optime vigens in
sanitate et quando operatur respectu talis obiecti
quod maxime conuenientis et quamdiu in
tali dispositione manet et ipsum sensibile

et actus huius sensus tamdiu manet de-
lectatio sicut et manens agens et patiens quamdiu per-
manet eadem dispositione facta. necesse est
quod permaneat idem effectus. Delectatio autem perfi-
cit autem etc. manifestat quod supra dictum est
de modo quo perficit operationem. Dicit enim
quod delectatio perficit operationem non sicut efficiens sed
formaliter. est autem duplex formalis perfectio.
vna quidem intrinseca que constituit esse
rei. alia autem que superuenit rei iam in sua specie consti-
tute. dicit igitur quod delectatio perficit operationem
non sicut habitus qui inest, idest non sicut forma
intrinseca essentie rei. sed quidam finis. idest
quedam perfectio superueniens sicut pulchritudo
superuenit iuuenibus non quia sit de essen-
tia iuuentutis et similiter delectatio consequitur bo-
nam dispositionem circa operationes. Quo-
modo cum dicit usque autem etc. determinat
rationes quasdam proprietatum delectationis
ex his que predeterminata sunt de eius qui-
ditate. et primo agit de delectatione secundum
de eius appetibilitate. ibi appetere autem
etc. Circa primum tria facit. primo ostendit quamdiu debeat
durare delectatio et dicit quod tamdiu
erit delectatio in operatione quamdiu ex una parte
obiectum quod est sensibile vel intelligibile est in
debita dispositione et ex alia parte ipsum o-
perans quod est discernens per modum sensus speculans
per intellectum. et huius ratio est quia quamdiu manet actiuum
et passiuum manent eadem dispositione et eadem
habitudine ad inuicem tamdiu manet
idem effectus. vnde si bona dispositio potest conser-
uari et ibi est causa delectationis eadem
durabit. necesse est delectationem durare. Se-
cundo ibi quomodo autem etc. assignat rationem quare delectatio
non possit esse continua. et dicit quod id unde
continue delectatur. Quia non laborat in
operatione quam consequitur delectatio. et sic operatio
efficitur non delectabilis. hoc autem ideo est quia
omnia que habent corpus passibile non possunt
continue operari propter hoc quod corpora continue immu-
tantur a sua dispositione per modum quod in-
iungitur operationi. cum huiusmodi operationes habeant
corpus ipsorum corpus aliqualiter deficit vel im-
mediate sicut operationes sensitiue que per or-
ganum corporeum producuntur vel mediate
sicut operationes intellectiue que utuntur operibus
virtutum sensitiuarum que fiunt per organa
corporea. Sic igitur ex quo non potest esse

continua operatio. unde et delectatio potest esse continua operatio delectatio. non secundum operationem ut deinde dicitur: i. quaedam autem delectant etc. assignat rationem quare nova magis delectantur. Et dicit quod quaedam autem delectant etc. assignat rationem quare nova magis. Et dicit quod quaedam quamdiu sunt nova delectant, postea autem non delectant aequaliter. Sed huius ratio est quia a principio mens inclinatur studiose circa haec propter desiderium et admirationem et ita intente, id est vehementer, circa haec operatur. Et ex hoc sequitur delectatio vehementior, sicut patet de illis qui studiose aspiciunt ad quae prius non viderunt propter admirationem. Postea autem quando assueti sunt videre non fit talis operatio, sed sit remissa, videlicet quod attente videat quidem ad operandum sicut prius, sed negligenter operatur circa ea, et ideo obscuratur, id est minus sentitur. Deinde cum dicit: appetere autem etc. assignat rationem quare delectatio ab omnibus appetatur. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat propositum. Et dicit quod ideo potest aliquis rationabiliter existimare quod omnes appetunt delectationem, quia omnes etiam appetunt vivere. Vita autem secundum suam veritatem perfectionem in quadam operatione consistit, ut in IX. ostensum est. Et inde est quod unusquisque circa illa maxime operatur et in his operationibus insistit quas maxime diligit, sicut musicus maxime insistit ad audiendum melodias, et ille qui est amator sapientiae maxime insistit ad hoc quod mente theoremata, id est considerationes speculativas, speculetur. Videmus autem quod delectatio perficiat operationem ut supra dictum est, quare consequens est quod perficiat vivere, quod omnes appetunt. Rationabile igitur est quod omnes appetant delectationem, ex eo quod perficit vivere, quod est omnibus eligibile. Secundo ibi: utrum autem etc. movet quamdam dubitationem ex dictis. Dubium est enim quod omnes appetant delectationem et ob hoc appetunt vivere, quia in operatione perficiatur. Appetibilia autem habent ordinem ad invicem sicut et scibilia. Secundum igitur dubium utrum homines appetant vitam propter delectationem vel e converso delectationem propter vitam. Et dicit quod hoc dubium dimittendum est ad praesens. Quia ista duo videntur coniungi ad invicem, quod nullo modo separantur. Non enim fit delectatio sine operatione, et iterum omnis perfecta operatio est cum delectatione, ut supra dictum est. Videtur tamen principalius esse operatio quam delectatio. Nam delectatio est quies appetitus

in re delectante, quam quis per operationem potitur. Non autem aliquis appetit quietem in aliquo nisi in quantum existimat sibi conveniens. Et ideo ipsa operatio quae delectat, sicut quoddam conveniens, videtur per prius appeti quam delectatio.

Unde videntur et specie differre etc. Postquam philosophus ostendit unionem delectationis et operationis, hic determinat de differentia delectationum ad invicem. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de differentia delectationum quae sunt ex parte sui ipsius, secundo ibi: videbitur autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod delectationes differunt specie secundum differentiam operationum. Secundo quod differunt in bonitate et malitia, ibi: differentibus autem operationibus etc. Circa primum duo facit. Primo proponit quod delectationes differunt specie secundum differentiam operationum. Secundo manifestat propositum, ibi: appetibit autem utique etc. Dicit ergo primo quod, cum delectatio sit operationis perfectio, consequens est quod sicut operationes differunt specie, ita et delectationes differre videantur. Ita enim existimamus, quod ea quae sunt diversa secundum speciem perficiuntur perfectionibus specie differentibus. Et quidem manifestum est quod perfectiones essentiales constituunt speciem. Idem autem necesse est esse de aliis, quae perfectiones diversimode sint, propter quod consequuntur ex essentialibus principiis speciei. Et hoc videmus accidere tam in naturalibus quam in artificialibus. In naturalibus quidem, quia alia est perfectio animalis quae consistit in perspicacitate sensus, et alia arboris quae consistit in fecunditate. In artificialibus autem, quia alia est perfectio picturae, ut scilicet sit delectabilis coloribus distincta, et alia est perfectio imaginum, ut scilicet bene repraesentent ea quorum sunt imagines, et similiter alia est perfectio domus, ut scilicet sit firmum receptaculum, et alia vasis, ut scilicet sit bene capax. Unde cum operationes specie differentes perficiantur a delectationibus specie differentibus. Manifestum est autem quod operationes mentis, id est intellectus, differunt specie ab operationibus sensus, et similiter operationes sensuum ab invicem diversificantur. Et ideo oportet et per consequens quae sunt operationum principia. Unde relinquitur quod delectationes quae perficiunt operationes differunt specie. Deinde cum dicit: appebit autem etc. manifestat idem per signa. Et primo per hoc quod operationi propriam delectationem

impeditur. 2. adhuc autem magis etc. dicit
hec secundo probat quod hoc scilicet differentia delectationum secundum operationes
apparet ex eo quod quaelibet delectatio quae est affinis idest
appropriata alicui operationi quam perficit quod unaquaeque
operatio per propriam delectationem augetur. sicut
quidem naturam est augeri per id quod est sibi simile
et conforme. videmus enim quod illi qui delecta-
biliter operantur quia eorum operationes magis pos-
sunt singula discernere et perfecte diligenter
exquirere ea circa quae delectabiliter negocian-
tur. sicut geometrae qui delectantur in considera-
tionibus geometriae magis possunt intelligere
singula huius considerationis. quia mens
magis detinetur in eo in quo delectatur. et
eadem ratio est de omnibus aliis. sicut de his qui
amant musicalia et delectantur in eis
de his qui delectantur in arte aedificativa
et de omnibus aliis quod propter hoc quod gaudent in
tali opere magnum augmentum faciunt
ad proprium opus. et sic patet quod delectationes augent
operationes. manifestum est autem quod ea quae au-
gent sunt propria his quae augentur. unde oportet quod
diversa diversis augeantur. si ergo opera-
tiones quae augentur per delectationes specie diffe-
runt ut ostensum est. consequens est quod ipsae delec-
tationes augentes specie differunt.
q Deinde cum dicit adhuc etc. inducit aliud signum
quod sumitur ex impedimento quod affertur operationi-
bus per extraneas operationes. et primo ex hoc ostendit differentiam
delectationum. secundo comparat extraneas delec-
tationes propriis tristitiis ibi. vere autem alie-
nae etc. dicit ergo primo quod id quod dictum est de
differentia delectationum secundum operationes magis ap-
paret ex eo quod operationes impediuntur per
delectationem ab aliis operationibus factas.
Ideo autem magis per hoc manifestatur. per primum enim patet
quod delectationes augent operationes. po-
sset accidere in communi ratione delectationis non
autem propria huius delectationis secundum quam diffe-
runt delectationes ad invicem. sed mani-
feste apparet quod delectationes specie differunt
dum invenitur quod propria delectatio auget
operationem sed extranea impedit. videmus enim
quod illi qui sunt amatores sonorum fistu-
lae non possunt attendere sermonibus qui
eis dicuntur quando audiunt aliquem fistulantem
ex eo quod magis gaudent in operatione fistu-
latoriae artis quam in praesenti operatione scilicet
in auditione sermonum scilicet doctorum. et sic patet

quod delectatio quae fit per operationem fistulatoriae
artis corrumpit operationem quae est circa sermones. et
videmus accidere in aliis. cum occurrit aliquem
simul circa duo operari. accidit enim quod delec-
tabilior operatio concludit aliam intantum quod si sit
magna differentia in excessu delectationis homo
totaliter dimittit operari secundum operationem minus
delectationum. et inde est quod quando vehementer de-
lectamur in aliquo quocumque non multum possumus
operari. sed quando aliqua placent nobis quasi
parum idest remisse vel parum possumus et quasi
alia facere. sicut patet de his qui in theatris
idest inspectaculis ludorum qui parum delectantur
in his quae vident possunt intendere co-
mestioni leguminum quod non est multum delec-
tabile. Et hoc maxime faciunt homines
qui incipiunt aliquos non bonos pugna- inspiciunt
tores vel agones idest quando inspectio talis pugnae non
sit eis delectabilis. quia igitur propria delectatio
confirmat operationes ex quibus consequitur
scilicet homo vehementius eis intendat et facit
eas diuturniores. vel scilicet homo magis in
eis perseveret et facit eas meliores idest perfe-
cte finem attingentes. Et cum hoc delecta-
tiones alienae idest quae sequuntur quasdam alias
operationes obfuscant idest nocent multum
consequitur quod delectationes multum differunt
ad invicem. quia quod una delectatio iuvat
aliam impedit. Deinde cum dicit fere q
enim etc. comparat alienas delectationes tristitiis
propriis. utrumque enim magis apparet delectationum
differentia. et dicit quod fere eundem effectum habet circa a-
liquam operationem delectatio aliena scilicet quae causatur
ex aliqua alia operatione et tristitia propria scilicet
quae scilicet aliquis de ipsa operatione. Ad sensum tristat
est enim quod tristitia quae est de aliqua operatione
corrumpit ipsam. sicut aliquis scribere vel ratioci-
nari sit non delectabile vel magis est triste. unde
scribere vel ratiocinari propter tristitiam sibi provenientem
eventum ex tali operatione. sic ergo circa operationes
contrarium effectum habent delectationes propriae et tristitiae
propriae quae scilicet ex ipsis operationibus causantur. alienae
autem sunt quae causantur ex aliis operationibus. dic-
tum est quod extraneae delectationes faciunt a-
liquid propinquum tristitiae propriae. Ex utraque enim
parte corrumpitur operatio non tamen similiter. sed magis
per tristitiam propriam quae infert. et hoc secundum se delec-
tationi contrariatur. aliena autem delectatio
contrariatur secundum accidens scilicet secundum operationem.

Differentibus autem operationibus et cetera. Postquam philosophus ostendit quod delectationes secundum diversitatem operationum differunt specie, hic ostendit quod secundum quod operationes differunt in bonitate et malitia, et delectationes. Et primo quantum ad bonitatem moralem. Secundo quantum ad bonitatem vel malitiam quae attenditur secundum puritatem et impuritatem, ibi, differunt autem visus et cetera. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat propositum, ibi, etenim concupiscentiae et cetera. Dicit ergo primo quod cum operationes differant secundum epieikeiam et pravitatem, id est secundum virtutem et malitiam, ita scilicet quod quaedam operationes sunt eligibiles sicut operationes virtuosae, quaedam autem fugiendae sicut operationes vitiosae, quaedam autem secundum suam speciem neutro modo se habent sed possunt ad utrumque, ita etiam se habent esse delectationes, quia cum uniuscuiusque operationis sit aliqua delectatio propria, virtuosae operationi est virtuosa, sed illa quae est propria pravae operationis est mala.

¶ Deinde cum dicit: etenim concupiscentiae et cetera, probat propositum, primo ex parte concupiscentiarum. Videmus enim quod concupiscentiae quibus aliquis bona, id est honesta, concupiscit sunt laudabiles, puta si aliquis concupiscat iuste et fortiter agere; concupiscentiae autem rerum turpium sunt vituperabiles, puta si aliquis concupiscat furari aut moechari. Manifestum est autem quod magis sunt propriae operationibus delectationes quibus in operationibus delectatur quam concupiscentiae quibus eas concupiscimus. Concupiscentiae enim distinguuntur ab operationibus tempore, quia concupiscimus aliquid operari antequam operemur; distinguuntur etiam secundum naturam, quia operatio est actus perfecti, concupiscentia autem imperfecti, et tamen diversimode habentes; sed delectationes sunt propinquae operationibus, quia utraque est aliquid perfecti. Sunt etiam indivisae secundum tempus, quia si nondum aliquis operatur, nihil ab operatione delectatur, eo quod delectatio est rei praesentis, sicut concupiscentia rei futurae. Et intantum delectatio propinqua est operationi, quod videtur esse dubitabile utrum operatio sit idem delectationi. Non tamen dicendum est quod sit idem. Non enim potest esse delectatio neque operatio sensus vel intellectus; ea enim quae cognoscere contingit delectari non possunt; non tamen est idem quod operatio intellectus, nec idem quod operatio sensus. Nam delectatio magis ad appetitivam partem pertinet. Est autem inconveniens si delectatio aliquibus videatur esse idem operationi propter hoc quod ab operatione tempore non separatur. Sic ergo patet quod sicut operationes sunt aliae secundum virtutem et malitiam, ita et delectationes. Ex quo patet inconveniens circa assertionem quorundam aliorum de delectationibus quod sint bonae vel malae.

¶ Deinde cum dicit: differunt autem visus et cetera, ostendit diversitatem delectationum secundum puritatem et impuritatem. Ubi est notandum quod operationes sensuum secundum puritatem differunt. Purior enim est operatio visus quam tactus, et similiter operatio auditus quam olfactus et quam operatio gustus. Dicitur autem aliqua operatio purior quae est immunior a materia, et secundum hoc inter omnes sensitivas operationes purissima est operatio visus, quae est immunior, velut minus habens admixtum de dispositionibus materiae, et ex parte obiecti, quod sit sensibile in actu per lumen quod derivatur a corpore caelesti, et ex parte medii, quod sola spirituali transmutatione immutatur. Et per eandem causam operatio tactus est maxime materialis, quia eius obiecta sunt qualitates maxime passibiles, medium eius non est extrinsecum sed coniunctum. Et eadem diversitas puritatis attenditur in delectationibus sensuum ad invicem. Et sic operationes et delectationes intellectuales puriores operationibus et delectationibus sensitivis, utpote magis immateriales.

¶ Deinde cum dicit: videtur autem esse unicuique et cetera, ostendit quomodo sit diversitas delectationum ex parte obiecti. Et primo quantum ad alia animalia diversarum specierum. Secundo quantum ad homines qui sunt unius speciei, ibi, differunt autem non parum et cetera. Dicit ergo primo quod cum delectatio consequatur operationem, videtur quod uniuscuiusque rei sit propria delectatio sicut et propria operatio. Quod autem sit propria operatio uniuscuiusque rei apparet ex hoc quod operationes sequuntur formam rerum secundum quam res specie differunt. Quod autem singulorum sit propria delectatio apparet si quis velit inductive considerare. Manifestum est enim quod alia est delectatio equi et alia canis et alia hominis, sicut et Heraclitus dicit quod asinus magis eligit fenum quam aurum, quia delectabilius est asino nutrimentum quod exhibetur ei per fenum quam aurum. Sic ergo patet quod eorum quae differunt specie sunt delectationes specie differentes. Sed eorum quae non differunt specie rationabile est quod sit indifferens delectatio quantum ad naturam speciei.

¶ Deinde cum dicit: differunt autem et cetera, ostendit diversitatem delectationum in hominibus. Et primo ostendit quod in hominibus sunt diversae delectationes. Secundo ostendit quae sit potior delectatio inter delectationes virtuosi, ibi, capitur autem et cetera. Dicit ergo primo quod quamvis rationabile videatur quod

in differencia specie. sit indifferens. licet
sit melius alibi tamen in hominibus quoniam secundum
eius speciem non differunt delectationes sicut et op
erationes. Et ideo est quod operationes et delectationes
aliorum animalium consequentes naturam individuorum que est
eadem in omnibus aliis eiusdem speciei. sed operationes
et delectationes hominum proveniunt a ratione
que non determinatur ad unum. Et inde est quod
eadem quosdam homines delectant et quosdam
contristant. Et quibusdam sunt tristia et odibilia.
quibusdam autem delectabilia et amicabilia. quod quidem contin
git. quia non videntur eadem delectabilia. sicut
est de dulci quod non videtur eodem modo febricitanti et
sano. nec calidum videtur eodem modo debili et bene
disposito. Et idem accidit esse in multis
aliis. quia non videtur esse dulcia febricitanti quia
habet gustum infectum. Et sano quod habet gustum bene
dispositum. quare non videtur idem esse. calidum enim quod habet
debilem tactum. et ei qui bene se habet. et in aliis
est de aliis. Videtur autem dicit uterque autem in
omnibus etc. Ostendit quod delectationes virtuosorum sunt po
tiores inter delectationes humanas. et dicit quod in
omnibus talibus que pertinent ad passiones et
operationes humanas videtur verum esse quod apparet stu
dioso. qui habet rectum iudicium esse talia. sicut
sanis esse dulcia et similiter videntur. Sicut virtus et quod
virtus. sic mensura secundum quam iudicetur de omnibus
rebus humanis et bonus in quantum est virtuosus
sequitur quod ille sunt vere delectationes que videntur
virtuoso. et illa vere sunt delectabilia quibus
virtuosus gaudet. Si autem aliqua de quibus est tristitia
virtuosus apparent alicui delectabilia non est
admirandum. Hoc enim accidit propter multas cor
ruptiones et multiplicia hominum nocumenta ex
quibus pervertitur ratio et appetitus. Et sic illa que re
pudiat virtuosus non sunt simpliciter de
lectabilia sed solum male dispositis sicut
in. Et quod ille delectationes que omnes confi
tentur esse turpes. non dicende sunt delectationes nisi
hominibus corruptis. Videtur autem. Ostendit et
cetera. Ostendit quod aliqua est potior inter delectationes
virtuosi et dicit quod considerandum est in delectationibus
virtuosis quae vel que sit propria delectatio
hominis. Et hoc dicit esse manifestum ex operationibus ad quas
consequuntur delectationes que sunt una de
lectationum. sive plures que sunt proprie hominis perfecti et
virtuosi. quoniam est quod delectationes consequentes has opera
tiones sunt principaliter delectationes hominis. relique vero
secundario et multipliciter secundum principibus delectationibus
sicut et operibus accidit.

Dictis autem his que circa virtutes etc.
Postquam philosophus determinavit de
delectatione. hic determinat de felicitate
et primo continuat se ad precedentia. secundo exequitur
propositum ibi. Diximus autem etc. Circa primum tria facit primo
narrat ea que superius tractata sunt. Dictum est
enim superius de virtutibus. de secundo libro usque ad vii.
et ix. de delectatione in prima parte huius x. secundo
dicit de quo restat dicendum. quia de felicitate de qua omnes
pertinentes ad hominem dicere typo vel figuraliter
sicut et de ceteris moralibus. Superius dictum est
in primo. autem de felicitate dicendum est. Illam quam omnes ponunt
esse finem omnium humanorum. Finem autem omnium
esse non ignotum. Ad hoc quod absque errore
operationes nostras dirigantur ad finem. Tertio de
tenet modum tractandi de felicitate et dicit quod
oportet resumere ea que superius in primo dicta sunt
de ipsa. sic enim erit brevior sermo si non
a principio de ipso tractetur. Diximus autem est
dicendum. Diximus autem etc. Exequitur propositum et
primo manifestat genus felicitatis ostendens quod non
est habitus sed operatio. Secundo ostendit quod est operatio secundum
virtutem. ibi operationum autem etc. Tertio investigat
secundum virtutem sit operatio. ibi Si autem felicitas etc.
dicit ergo primo quod superius in primo dictum est quod felicitas
non est habitus. sequeretur enim duo inconvenientia
quorum unum est. quod est habitum remaneat
in dormiente. sequeretur. si felicitas esset habitus.
quod in eo esset dormienti per totam vitam
suam. vel per maximam partem eius. Et hoc
est inconveniens quia dormiens non habet operationes
vite nisi eas que hominibus pertinent ad animam
vegetabilem que invenitur in plantis quibus
felicitatem attribuere non potest. quod in eo est non quod
et in moribus exteriores cessant in dormiente
actiones. Autem fantasie sunt inordinate et
imperfecte. et similiter sicut sit operatio intellectus in dor
miente est imperfecta. solet autem operationes inter
dum propter perfectum esse. Aliud autem inconveniens est quia
in fortunatis manet habitus virtutis
operationes autem virtutum impediuntur in
eis propter infortunia. Si ergo felicitas sit
habitus sequeretur quod infortunati essent
felices. Hoc autem seclusa propter inconveniens
hoc ponentes ex ipsa bona illorum
esse hominis bona. et ideo propter infortunia non potest
homini de sua felicitate diminui. Hoc tamen est
contra opinionem communem que infortunium repugna
re felicitati existimat. Sed ergo illos. quibus

ita ingeniosi non placent. Manifestum est quod felicitas non
sit in ludis, sed magis sicut in operationibus po-
4 nenda sicut supra dictum est. ¶ Deinde cum
dicit: operationum autem etc. Ostendit quod felicitas
sit operatio secundum virtutem. Et circa hoc tria facit. Primo
ostendit felicitatem consistere in illis operationibus
quae sunt secundum se eligibiles. Secundo dividit
huiusmodi operationes in virtutis et operationes ludi, ibi:
tales autem esse videntur etc. Tertio ostendit in quibus fe-
licitas continetur, ibi: refugiunt autem ta-
les etc. Circa primum duo facit. Primo ponit quandam ope-
rationum divisionem. Et dicit quod operationum quaedam sunt ne-
cessariae ad aliud et eligibiles propter quaedam alia,
ut potentia non appetibiles nisi propter finem, quaedam
vero sunt eligibiles secundum seipsas, quia scilicet nihil aliud
ab eis quaeritur, tamen in seipsis habent unde
appetantur. Secundo ibi: manifestum etc. ostendit quod felicitas
continetur sub illis operationibus quae sunt eli-
gibiles secundum seipsas, non autem sub illis quae sunt eli-
gibiles propter aliud. De ratione enim felicitatis
est quod sit per se sufficiens et non indige-
at aliquo alio, ut patet ex his quae dicta
sunt in primo. Illae autem operationes dicuntur per
se eligibiles ex quibus nihil aliud quaeritur propter ipsam
operationem, quia nullo alio indigentes ad hoc
quod sint eligibiles. Illae vero quae sunt eligibiles propter
aliud indigent alio ad hoc quod sint eligibi-
les. Et sic patet quod felicitas est operatio secundum se
eligibilis. ¶ Deinde cum dicit: tales autem
etc. subdividit operationes secundum se eligibiles et
dicit quod primo quidem tales videntur esse opera-
tiones quae sunt secundum virtutem, quia hoc est per se eligi-
bile homini quod eligat ea quae sunt
per se bona et honesta. Unde et honestum
aliquis dicitur eo quod sua in nos trahit
et sua dignitate nos allicit. Secundo vero esse per se
eligibiles et operationes delectabiles quae fiunt in
ludo. Non enim videtur quod homines tales o-
perationes propter aliquam utilitatem eligant,
cum magis propter tales operationes homines laedan-
tur quam iuventur, inquantum homines propter ludos
negligunt curam corporis in laboribus et periculis et
exponunt res suas propter expensas quae in lu-
dis fiunt. ¶ Deinde cum dicit: refu-
4 giunt autem etc. ostendit in quibus harum contine-
atur felicitas. Et primo ostendit quod videntur qui-
dam felicitatem esse in operatione ludi. Secundo
excludit rationem ad hoc inductam, ibi:
nullum autem forte signum etc. Dicit

autem primo quod cum ingeniosus etc. Dicit ergo primo
quod multi eorum qui apud homines reputan-
tur felices confugiunt ad tales conversa-
tiones ludicras, scilicet in ludis conversari, et
inde est quod tyranni approbant in conversatio-
ne ludi eutrapelos, qui scilicet sciunt quiete
ludere. Vocat autem hic potentes tyran-
nos, quia non videntur quod utilitati intende-
re, sed ipsi delectationi quae in ludis consistit.
Ideo autem tyranni approbant quod tales luden-
tes exhibent se tyrannis delectabiles
in his quae ipsi tyranni appetunt, scilicet in
delectationibus ludi, ad quas indigent
talibus hominibus. Sic igitur videtur quod felicitas in
talibus consistat, propter hoc quia his vacant
illi qui sunt in potestatibus constituti, quos
homines reputant felices. ¶ Deinde
cum dicit: nullum autem etc. excludit
praedictam rationem. Et dicit quod ex his potenti-
bus non potest accipi sufficiens signum
quod felicitas in ludo consistat. In huiusmodi enim
non invenitur excellentia prae aliis hominibus nisi
secundum potentiam mundanam, quae non facit quod operationes
eorum sint virtuosae, quia virtus moralis et
intellectualis, quae sunt principium bonae operationis, non consis-
tunt in hoc quod aliquis sit potens. Et ideo non
oportet quod operationes ludi quibus potentes va-
cant sint optimae. Et sic virtus et intellectus ad ap-
petitum qui per virtutem rectificatur, non
oportet quod potentes bene se habeant. Et ideo si po-
tentes inexperti non percipiunt de-
lectationem virtutis aliquam, id est spiritualem, vel
quae est sincera, id est absque corruptione eius quod
delectatur, et liberalis, quae est secundum rationem,
secundum quam homo est liber in operando, et propter hoc
fugiunt ad corporales delectationes, non est
aestimandum quod comprehendunt delectationes ludicras. Non propter
hoc existimandum quod hae delectationes sunt
operationes sunt magis eligibiliores, quia
videmus quod pueri qui carent intellectu
et virtute reputant quaedam puerilia in qui-
bus conversantur esse pretiosa et optima, quae tamen non
sunt magis pretiosa, nisi autem illis pueris
aliqui reputantur. Rationabile igitur est
quod sicut pueris et viris perfectis alia et alia vi-
dentur pretiosa esse, ita et quod pravis et virtu-
osis. Oportet autem, sicut supra multotiens, quod illa
quae sunt vere pretiosa et delectabilia quae talia
iudicantur a virtuoso, qui est regula

¶ Huiusmodi

X

actuum. Sic ergo virtus est maxime eligibilis
operatio que est secundum propriam habitum. Ita et virtuosis
est maxime eligibilis et per consequens que est secundum
virtutem. Et ideo in tali operatione est ponenda
felicitas non ergo in operatione ludi. Non
in. Cum dicit: et enim ingeniosi etc. declarat ve-
ritatem in dicens illud probans quod in operatione
ludi non sit felicitas duabus rationibus quarum
prima sumitur ex hoc quod felicitas est finis quia
si felicitas consisteret in ludo sequeretur
hoc inconveniens quod finis totius humane vite
esset ludus id est quod homo negociaretur
et omnia alia laboriosa et mala pateretur solum
ut luderet. Et hoc ideo sequeretur quia fere omnia alia
eligimus alterius gratia preter felicitatem que est
ultimus finis. Hoc ergo quod homo studeat
speculationi et laboret in actione propter lu-
dum videtur esse stultum et valde puerile
[illegible] facere. Sed ludere ut [illegible] secundum sententiam
Anacharsis quod aliquis ludat ad ho-
ram ad hoc quod postea diligentius studeat
quia in ludo est quedam relaxatio et requies
animi. Homines autem cum non possint continue
laborare indigent requie. Unde patet
quod requies sive ludus non est finis quia
requies queritur propter operationem ut scilicet homo postea
ea vehementius operetur. Et sic patet quod felici-
tas non consistit in ludo. Secundam rationem
ponit ibi: videtur autem etc. Ideo non ponit aliquid
felicitatem in ludo propter delectationem que in
ludo est. [illegible] felicitatis delectationem quan-
dam. Alia ratio est operatio secundum virtutem que cum gau-
dio existit non tamen cum gaudio ludi.
Quia est felicitas sit summum bonum hominis
oportet quod in optimis consistat meliora autem
dicimus virtuosa que seria [illegible] quam
ridiculosa que sunt ludo. Et hoc sic patet
quia operatio que est melioris partis anime et que
est propria hominis [illegible] patet autem quod op-
eratio que est melioris partis est melior et per
consequens felicior. Potest autem contingere quod corpora-
libus delectationibus potest potiri quicumque homo etiam
bestialis non minus quam optimus quicumque tamen
felicitatis nullus attribuit homini bestiali nisi
et per consequens vite [illegible] sic non attribuit
etiam vitam que est propria hominis. Et sic patet quod in ta-
libus conversationibus scilicet in delectationibus
corporalibus [illegible] delectatio-
nes ludi non consistit felicitas. Secundo

C[illegible]

in operationibus que fiunt secundum virtutem sicut et prius dic-
tum est.

Si autem felicitas etc. Postquam philosophus ostendit
quod felicitas est operatio secundum virtutem hic
incipit ostendere cuius virtutis sit operatio.
[illegible] hic [illegible] ostendit hic [illegible]
[illegible] in speciali id est que est speculativa
etc. Dicit ergo primo quod cum felicitas sit operatio secundum
virtutem sicut iam dictum est ratio-
nabile est quod sit operatio secundum virtutem optimam
[illegible] quod felicitas est optimum inter
omnia humana bona cum sit omnium finis.
Et quia melioris potentie melior est operatio [illegible]
[illegible] quod operatio optima hominis sit
operatio eius quod est in homine optimum et
hoc quidem secundum rei veritatem est intellectus. Sed quia
[illegible] aliquorum opinionem non est hic
locus talia discutiendi sub dubio ad pre-
sens relinquendo utrum optimum hominis sit
intellectus vel aliquid aliud ponit tamen signa
quedam ex quibus potest cognosci quod intellectus
sit optimum eorum que sunt in homine. Et
quidem per comparationem ad ea que infra
intellectum sunt quibus intellectus sua excellen-
tia principatur et dominatur principatur
quidem viribus irrationalibus concupiscibili et irascibili quibus
non sui intellectus presidet quasi politico principatu
[illegible] resistere possunt dominatur
autem corporeis membris que ad nutum obedi-
unt imperio rationis absque contradictione. Et ideo
[illegible] intellectus presidet eorum quasi [illegible] de-
spotico principatu ut dicitur in primo poli-
tice. Secundo vero ponit signa excellentie
intellectus per comparationem ad superiora scilicet
ad res divinas ad quas comparatur uno
modo secundum habitudinem quia [illegible] solus in-
tellectus habet intelligentiam de rebus [illegible]
bonis que sunt res divine [illegible] alio modo comparatur
intellectus humanus ad res divinas secundum
naturalitatem ad ipsas [illegible] quidem
[illegible] posuerunt in-
tellectum humanum esse aliquid [illegible]
separatum et [illegible] ipse intellectus esse quoddam
divinum [illegible] res divinas esse que
sunt sempiterne et separate [illegible] in-
tellectum [illegible] posuerunt. Sed [illegible]
hic intellectus non est simpliciter quoddam divinum
sed est divinissimum inter omnia que sunt in
nobis propter maiorem convenientiam quam

hec cum illius separatis sit que eius operatio est
sine organo corporeo. quoniamque etiam modo se
habet. necesse est secundum predicta quod perfecta felicitas
sit operatio huius optimi secundum virtutem propriam. quia
non potest esse perfecta operatio que requiritur
ad felicitatem nisi procedat a perfecto principio quod
est virtus ipsius secundum quam reddit operationem bonam.

Deinde cum dicit quod autem est speculativa
etc. ostendit in speciali cuius virtutis operatio sit per
fecta felicitas. et circa hoc duo facit. primo ostendit
quod in operatione speculative virtutis consistit
perfecta felicitas. secundo comparat felicitatem
perfectam ad reliquas. ibi secundo autem. circa
primum tria facit. primo ostendit quod perfec
ta felicitas consistit in operatione spe
culativa nostra. secundo profert hanc felici
tatem felicitati que consistit in actione. ibi
secundo autem que secundum aliam virtutem etc. circa primum duo
facit. primo ostendit quod felicitas consistit in
operatione speculativa. secundo ostendit quod sic se ha
bet ad hominem. ibi tali autem etiam. circa primum
etiam duo facit. primo proponit quod intendit
et dicit quod ex supradictis in X° videtur manifestum
esse quod speculativa operatio intellectus sit secundum propriam
virtutem eius. scilicet secundum sapientiam principaliter
que comprehendit intellectum et scientiam, et quod
in tali operatione consistat felicitas. videtur
esse consonum eis que in primo dicta sunt de fe
licitate et etiam ipsi veritati. secundo ibi optima et
cum etc. probat propositum VI rationibus. prima
ratio talis est. dictum est primo quod felicitas
est optima operatio. optima autem inter operationes
humanas est speculatio veritatis. quod
patet ex duobus ex quibus pensatur digni
tas operationis. uno modo ex parte potentie
que est operationis principium. et sic patet hanc operationem esse
optimam sicut et intellectus est optimum eorum
que in nobis sunt ut prius ostensum est.
Alio modo ex parte obiecti quod dat speciem opera
tioni. et secundum hoc etiam hec operatio est optima quia
inter omnia cognoscibilia optima sunt
intelligibilia et precipue divina. sic ergo in
speculatione consistit perfecta humana fe
licitas. Secundam rationem ponit ibi et adhuc
et continuissima etc. ostensum est in primo
quod felicitas est maxime continua et
permanens. inter omnes autem operationes hu
manas continuissima est speculatio
veritatis. manifestum est enim quod magis continue pos

sumus perseverare in speculatione veritatis quam in
quacumque alia operatione. cuius ratio est quia necesse
est discontinuari operationes nostras propter laborem
cum quem non possumus continue facere. la
bor autem et fatigatio accidit in operationi
bus nostris propter passibilitatem corporis quod etiam
removetur a naturali dispositione
sua. unde cum intellectus in sua operatione mini
me utatur corpore, sequitur quod mini
me eius operationi adveniat labor et fa
tigatio. quia nulla esset si intellectus in speculan
do non indigeret sensitivis virtutibus ex
istentibus in organis corporalibus. et sic patet
quod maxime invenitur felicitas in
speculatione veritatis propter eius felicitatem.

3 Tertiam rationem ponit ibi existimamus quoque etc.
et dicit quod sicut in primo dictum est, consue
vimus existimare quod felicitati delectatio ad
iungatur. inter omnes autem operationes virtutis
delectabilissima est contemplatio sapientie
sicut est manifestum et concessum ab omnibus. habet enim philosophia
in sapientie contemplatione delectationes
admirabiles et quantum ad firmitatem et quantum
ad infirmitatem puritas quod ta
lium delectationum attenditur ex hoc quod sunt
circa res immateriales. firmitas autem earum ex hoc
quod sunt circa res immutabiles. quia non delecta
tur circa res immateriales. invenitur quidem in
puritatem alterius ex hoc quod circa inferio
ra occupatur. quia circa res autem mutabiles
delectatio non potest firmam habere delecta
tionem quia mutata re aut corporea
que delectationem afferebat delectatio cessat et
quandoque in contrarium vertitur. dicitur autem delec
tationes philosophie esse admirabiles propter consue
tudinem talium delectationum apud
multitudinem hominum qui in rebus simi
libus delectantur. speculatio vero veritatis
est duplex. una quidem que consistit in
inquisitione veritatis. alia vero que con
sistit in contemplatione veritatis iam
inventa et cognite. et hec perfectior est
cum sit terminus et finis inquisitionis. unde et
maior est delectatio in consideratione veritatis
iam cognite quam in inquisitione eius. et
ideo dicit quod delectabilius perseverant illi qui
iam sciunt veritatem habentes intellectum
perfectum per intellectualem virtutem quam illi qui adhuc inquirunt eam.

Marginal notes:
ratio quia potentia est operationis principium
ratio quia obiectum dat speciem operationi
ad firmitatem puritatis et quantum

un perfecta felicitas non consistit in operatione
speculativa intellectus sed in ea que est secundum aliam
virtutem ipsius. Quartam rationem ponit ibi
Et que dicitur etc. Que sumitur ex hoc quod per se
sufficientia que grece dicitur autharchia ad fe
licitatem requiritur est per se sufficientia maxime
invenitur circa speculativam operationem ad quam
non indiget homo nisi hiis que sunt ne
cessaria vite omnibus ad que etiam indiget
necessariis vite tam sapiens scilicet specula
tivus quam iustus et reliqui habentes virtutes
morales que perficiunt vitam activam.
Si autem aliquem dentur sufficienter necessaria vite
adhuc pluribus indiget virtuosus secundum virtutem
moralem. indiget enim iustus et reliqui ha
bentes virtutes morales que perficiunt vitam
activam. si autem aliquem dentur sufficienter
necessaria vite adhuc pluribus indiget virtuosus
secundum virtutem moralem. indiget enim iustus
ad suam operationem aliquibus et personis quibus
iuste agere quia iustitia ad alterum est ut
dictum est in v. Similiter etiam indiget aliquibus
cum quibus operetur iustitiam ad quod indiget
homo frequenter multorum auxilio. et eadem
ratio est de temperato et forti et de aliis
virtuosis moralibus. Sed non est ita de sa
piente speculativo qui potest speculari
veritatem et si solus per se ipsum existat.
quia contemplatio veritatis est operatio intrinseca
ad exteriora non procedens. et tanto etiam ma
gis potest solus existens speculari veritatem quanto
fuerit magis perfectus in sapientia. quia tota
lis per se cognoscit et nullo indiget ab
aliis instrui. Ita quod non dicitur quod con
templantem non iuvat societas quia
ut in viii dictum est duo simul convenientes
et intelligere et agere magis possunt. et ideo
subdit melius est sapienti quod habeat cooperatores
et considerationem veritatis quia in
hoc unus videt quod alteri sapientum
non occurrit. Ita tamen quamvis sapiens ab a
liis iuvetur tamen ut dictum est ipse per se sibi
sufficit ad propriam operationem. Et sic patet quod
maxime in operatione sapientis invenitur
felicitas. Quintam rationem ponit
ibi videbitur autem utique etc. Que sumitur ex
hoc quod felicitas est maxime per se ap
petibilis quod nullo modo appetitur propter
aliud. hoc autem apparet in sola speculatione

sapientie que propter se ipsam diligitur et nichil propter
aliud. nichil enim homini accidit ex contemplatione ve
ritatis preter ipsam veritatis speculationem. Sed ex operati
onibus operabilibus semper homo acquirit
aliquid preter ipsam operationem aut plus aut minus
puta honorem et gratiam apud alios quod non ac
quirit sapiens ex sua contemplatione nisi per
accidens in quantum scilicet veritatem contemplatam aliis
enuntiat quod iam pertinet ad exteriorem
actionem. Sic ergo patet quod felicitas in operatio
ne contemplationis maxime consistit.

Videtur quod felicitas etc. Ponit
vi rationem ad idem quod feli
citas consistit in speculatione
veritatis. Sed quinque rationes ad eam que supra dicte
sunt scilicet addit sextam que procedit
ex quadam conditione felicitatis quam supra
non posuit. felicitas enim consistit in quadam
vacatione. vacare enim dicitur aliquis quando non restat aliquid ad quod
contingit cum aliquis iam ad finem per
venit. Et ideo subdit quod non vacamus ut vacemus
id est laboramus operando quod est non vacare
ut perveniamus ad quietem in fine quod
est vacare. Et hoc ostendit per exemplum. bella enim quidam
hic bella gerunt quod ad pacem adapta
tam perveniant. Est considerandum quod supra philosophus
dixit quod requies sit gratia operationis. Sed ibi locutus
fuit de requie que intermittitur opera
tionem et continuationem finis propter impossibilitatem
continue operandi. Que quidem requies ordi
natur ad operationem sicut ad finem. Vaca
tio autem est requies in fine ad quam ordinatur
operatio. Et sic felicitati que est ultimus finis
maxime competit vacatio. Que quidem
non invenitur in operationibus virtutum prac
ticarum quarum precipue sunt ille que consistunt
in rebus politicis ut pote ordinan
tes bonum commune quod est dignissimum. vel in rebus
bellicis quibus ipsum bonum commune de
fenditur contra hostes. Et tamen huius operationi
bus non competit vacatio. Et primo
quidem circa bellicas operationes. Hoc est per se
patet. Nullus enim eligit bella gerere aut
parare bella solum gratia bellandi quod esset
est vacatio in hiis rebus bellicis.
quia si quis in bellis gerendis finem suum
constitueret sequeretur quod esset nimis
et occisor in tantum quod et de amicis faceret
impugnatores. ad hoc quod possit

pugnare et occidere. Secundo ibi: est autem et politici est in
actionibus politicis non est vacatio
sed praeter ipsam gubernationem civilem vult homo
acquirere aliquid, puta potentatus et hono
res, vel quia in huiusmodi non est ultimus finis, ut
in primo ostensum est, magis est decens quod
per civilem gubernationem aliquis velit ac
quirere felicitatem sibi ipsi et civibus, ita quod huiusmodi
felicitas quam intendit aliquis acqui
rere per politicam vitam sit alia ab ipsa
politica vita. Sicut enim per vitam po
liticam quaerimus eam quasi alteram existen
tem ab ipsa. Haec enim felicitas speculativa
ad quam tota vita politica videtur ordi
nata, dum per pacem quae per ordinationem
vitae politicae statuitur et conservatur,
datur hominibus facultas contemplandi
veritatem. Sic igitur inter omnes actiones virtutum
moralium excellunt politicae et bellicae tam
pulchritudine quia sunt maxime honorabiles
quam etiam magnitudine quia sunt circa maxime bonum
quod est bonum commune. Cum hae operationes non
habeant in seipsis vacationem, sed agantur
propter appetitum alterius finis et non sint eli
gibiles propter seipsas, non est in operationibus
virtutis moralium perfecta felicitas. Sed operatio
intellectus quae est speculativa videtur excellere
studio operationibus differt secundum rationem studii, quia
scilicet homo vacat huic operationi propter seipsam,
et quia nullum alium finem praeter ipsam appe
tit. Habet etiam huiusmodi operatio delectationem propriam
procedentem quae auget eam. Sic igitur patet quod
per huiusmodi operationem speculativam intellectus ma
nifeste apparent omnia existere in homine
quae solent attribui beato, scilicet quod sit
per se sufficiens, et quod vacet, et quod
non laboret. Et hoc dico quantum possibile est homini
moralem vitam agenti in qua vita
non possunt perfecte existere. Sic igitur in con
templatione intellectus consistit perfecta feli
citas hominis dum tamen addatur diuturnitas vi
tae, quod quidem requiritur ad hoc quod sit felici
tas. Nihil enim quod est eorum quae pertinent
ad felicitatem est imperfectum. Deinde
cum dicit: talis autem utique etc. ostendit
qualiter huiusmodi vita contemplativa se
habeat ad hominem. Et primo ostendit propositum. Secundo exclu
dit errorem, ibi: oportet autem non secundum suadentes
etc. Dicit ergo primo quod talis vita quae

vacat contemplationi videtur esse melior quam
vita quae est secundum hominem. Cum enim homo sit
compositus ex anima et corpore, habens naturam sensitivam et
intellectivam, vita hominum quae est secundum naturam
videtur consistere in hoc quod homo secundum rationem
ordinat actiones et operationes sensitivas et
corporales. Sed vacare soli operationi intellec
tus videtur esse proprium substantiarum separatarum, in quibus in
venitur sola natura intellectiva quam participat
homo secundum intellectum. Et ideo manifestius quod deum
est, sed dicit quod homo sit vivens, scilicet
vacando contemplationi, non vivit secundum
quod homo qui est compositus ex diversis,
sed secundum quod aliquid divinum in ipso consis
tit, prout scilicet secundum intellectum divinam similitudinem
participat. Sed sicut quantum intellectus in sua puri
tate consideratus differt a composito ex anima
et corpore, tantum distat operatio speculativa ab
operatione quae fit secundum virtutem moralem quae proprie
est circa humana. Sic igitur intellectus per com
parationem ad hominem est quoddam divinum,
ita et vita speculativa quae est secundum intellectum
comparatur ad vitam moralem sicut
divina ad humanam. Deinde cum
dicit: oportet autem etc. excludit quorundam er
rorem qui suadebant quod homo debe
bat intendere ad sapienda humana et mor
talis ad sapienda mortalia, et fuit haec doctrina
Symonidis poetae, ut patet in principio Metaphysicae.
Et quid philosophus dicit esse falsum quod homo
debet tendere ad immortalitatem quantum potest
posse suum facere ad hoc quod vivat secundum intellectum
quod est optimum eorum quae sunt in homine quamquam
deinde est in mortalis et divinus. Et quamvis hoc op
timum sit parvum mole, quia est incorporeum et sim
plicissimum, et per consequens caret magnitudine mo
lis, tamen quantitate virtutis et pretiositatis
multum excedit omnia quae in homine sunt.
Unde quia substantia excedit in suis operationibus
quibus sibi invicem coniunguntur et invisibi
libus principaliter et sic quodammodo omnia com
plectitur. Praecessit quantum ad dignitatem
suae naturae. Quia intellectus est immaterialis et
simplex, incorruptibilis et impassibilis, unumquodque
autem homo videtur esse hoc, scilicet intellec
tus, sicut est unumquodque, quia intellectus principalius
et melius sit in homine. Deinde enim supra in
quod unumquodque videtur esse potissime id
quod principalius est in eo quod omnia alia.

sunt que instrumenta illius. Et sic dum homo vivit secundum operationem intellectus vivit secundum vitam maxime propriam. Esset autem inconveniens si aliquis eligeret vivere non secundum vitam propriam sibi sed secundum vitam alicuius alterius. Unde inconvenienter dicunt qui suadent quod homo non debeat vacare speculationi intellectus. Et illud prius dictum sit in ix. quod id quod est secundum intellectum est maxime homo. Cognitum est enim supra quod id quod est optimum secundum naturam in unoquoque est maxime proprium sibi. quare et optimum et proprium est quod sit delectabilissimum. Quia unumquodque delectatur in bono sibi convenienti. Sic ergo patet quod si homo est maxime intellectus tanquam principalissimum in ipso quod vita que est secundum intellectum est delectabilissima homini et maxime conveniens propria. Et si hoc est id quod supra dictum est quod non est secundum hominem, quantum ad id quod est principalissimum in homine quod quidem perfectissime invenitur in substantiis superioribus, in homine autem imperfecte et quasi participative. Et tamen istud principium est maius omnibus aliis que in homine sunt. Sic ergo patet quod iste qui vacat speculationi veritatis est maxime felix quantum homo in hac vita felix esse potest.

a sit supra hominem non est secundum hominem quantum ad id quod compositum est, sed est convenientissime secundum hominem

Secundario autem que secundum aliam virtutem etc. Postquam philosophus ostendit quod perfecta felicitas est principaliter secundum speculationem intellectus, hic inducit quamdam secundariam felicitatem que consistit in operatione moralium virtutum. Et primo proponit quod intendit, dicens quod cum ille qui vacat speculationi veritatis sit felicissimus, secundario est felix ille qui vivit secundum aliam virtutem, scilicet secundum prudentiam que dirigit omnes morales virtutes. Sicut enim felicitas speculativa attribuitur sapientie que comprehendit in se alios habitus speculativos tanquam principalior existens, ita et felicitas activa que est secundum operationes moralium virtutum attribuitur prudentie que est perfectiva omnium virtutum moralium ut in vi. ostensum est.

2\. Secundo ibi: secundum ipsam enim etc. ostendit propositum quibusdam rationibus. Quarum prima est quia operationes que sunt secundum alias virtutes actuales sunt operationes humane. Sunt enim circa res humanas. Primo quidem circa res exteriores que in usu hominis veniunt. Operationes enim iustitie et fortitudinis et aliarum virtutum que ad invicem agimus, existunt in contractibus, prout scilicet iusti homines invicem sua bona communicant, et existunt in necessitatibus, prout scilicet unus homo alteri subvenit in sua necessitate, et existunt etiam in quibuscumque actionibus et passionibus humanis, circa que sunt virtutes morales, quas nunc id quod competit unicuique. Omnia autem predicta videntur esse quedam humana.

necessitatibus

Secundo ibi: quedam autem etc. ponit secundam rationem ad idem, que sumitur ex parte corporis et ad aliud pertinet passionibus, quibus virtutes morales secundum quamdam affinitatem coniunguntur. Alie autem ex parte moralium virtutum sunt esse passionis. Sic ergo ex predictis patet, sic igitur virtus moralis est circa humana bona, inquantum est circa bona exteriora et circa bona corporalia et circa alias passiones. Morali autem virtuti coniungitur prudentia, intellectualis virtus, secundum quamdam affinitatem et ex eo quod principia prudentie accipiuntur secundum virtutes morales, quarum fines sunt principia prudentie. Rectitudo etiam moralium virtutum accipitur secundum prudentiam que facit rectam electionem eorum que sunt ad finem, ut patet ex his que in vi. dicta sunt. Tertio ibi: virtus moralis et prudentia simul complicantur cum passionibus, quia scilicet virtus utraque moderatur passiones, et sic sunt circa compositum ex anima et corpore, cum pertineant ad partem sensitivam. Unde patet quod tam virtutes morales quam prudentia sunt circa compositum. Virtutes autem compositi proprie loquendo sunt humane, inquantum homo est compositus ex anima et corpore. Unde et vita que est secundum prudentiam et virtutem moralem est humana, que dicitur vita activa. Et per consequens felicitas que in hac vita consistit est humana. Sed vita et felicitas speculativa que est propria intellectus est separata et divina. Et tantum dictum sit ad presens de ipsa sufficiat. Certius enim magis pertinet ad certitudinem explicare quam ad illum qui procedat ad propositum. Addit autem de his in tertio de anima, ubi ostenditur quod intellectus est separatus. Sic ergo patet quod felicitas speculativa est potior quam activa, quanto aliquid separatum et divinum est potius quam id quod est compositum et humanum.

1 passiones

tantum dicere

2\. Secundam rationem ponit ibi: videbitur autem utique etc. Et dicit quod speculativa vita et felicitas videtur parvum vel saltem minus quam

moralis indiget quod homo largiatur exteri-
ora bona. Dicit ergo primo quod alio modo vir-
tus speculativa quam moralis operatur quia virtuti
te putat ab utroque et potentia et aliis huiusmodi. Et quod
virtus eorum magis laboret circa ea quam
speculativus quia exteriores actiones per communitatem
augentur. Tamen quantum ad hoc non est magna differentia
quin neuter necessariis indigeat. Sed quantum
ad operationes utriusque magna est quantum ad
hoc differentia quia virtuosus multis indiget
ad suas operationes. Sicut patet quod liberali opus
est pecuniis ad agendum liberalia. Et iustus
indiget pecuniis ad hoc quod reddat
illa quae debet. Et si quis dicat quod actus libera-
litatis est in velle dare et actus iustitiae
velle reddere quod potest in esse sine pecuniis.
Considerandum est quod voluntates hominum non
sunt manifestae sine operibus exterioribus.
Multi enim qui non sunt iusti simulant
ager. se velle iuste. Sed ad hoc quod sit manifestatio
autem sic fortis indiget aliquo exteriori. Si
debet aliquod opus exercere fortitudinis perficere. Et
potestate temperatus indiget potestate ut videatur
tabilis. Ad hoc quod manifestetur temperantia aliud
non adsit facultas operandi non
potest esse manifestum utrum iste virtuosus sit
temperatus vel fortis vel aliquis aliorum.
Et ideo potest quaeri quid sit principalius in virtu-
te morali vel electio interior vel ac-
tiones exteriores cum utrumque ad virtutem exi-
gatur. Et quamvis electio sit principalior in
virtute morali non tamen dicitur. Tamen manifestum est quod
ad omnimodam perfectionem virtutis moralis re-
quiritur non solum electio sed etiam opus exterius. Ad actio-
nes autem exteriores opus est homini quod habeat mul-
ta. Et tanto plura quanto actiones debent esse
maiores et meliores. Sed ille qui vacat spe-
culationi nullo talium indiget ad suam
exteriora operationem quantum in ipso est. Quin exteriora bona im-
pediunt hominem a speculatione prout so-
licitudinem quae circa ea magis est homini distrahunt
animum hominis ne totaliter possit speculationi
vacare. Sed si homo speculativus indigeat
exterioribus rebus. Homo enim quidem est homo necessitatis indi-
get. Tamen inquantum convivit pluribus hominibus quasi inter du-
os vivere. Et inquantum homo contemplativus eli-
git vivere secundum virtutem moralem et sic indige-
bit talibus ad hoc quod conversetur humaniter. Se-
cundo patet quod felicitas speculativa est perfecti-
or quam activa quae est secundum virtutem moralem. Tantum vero com-
ponit. Id est perfecta autem felicitas. Et dicit quod ad hoc quod
felicitas consistit in quadam speculativa operatione
ex hoc apparet per deos quos maxime putamus
competere quod sint felices. Quibus enim possu-
mus attribuere actiones morales virtutis. Si quis enim
attribuerit eis iusta opera apparet deri-
sibile commutationes facientes et sua
bona aliquis deponentes. Quorum autem opera iu-
stitiae et dicuntur non per eis attribui fortitudinis ut
sustineant terribilia et periculosa. Et non
competit eis liberalitas. Non enim est in eis
assignare cui moralium dent huiusmodi bona. Quia dant
homines liberales. Quia inconveniens est quod aliquis dicat
eos uti ad dandum denariis. Et ad huiusmodi. Si autem
aliquis attribuat eis temperantiam huiusmodi laus
magis est honorosa deo quia gratia non enim est lau-
dandus quod non habeat pravas concupiscentias quia non est natus
eas habere. Sic ergo percurrendo omnes actiones mo-
ralium virtutum apparet quod sint parva et indigna diis
id est substantiis separatis. Sed tamen omnes opinantur quod vivant
et per consequens quod operentur. Non enim credunt eos quod non op-
erentur. Sicut dormientes. Sicut dicitur de quodam philosopho qui
diu vixit dormiens. Si igitur a vita divina au-
feramus agere moralium virtutum et proveniens et ad hoc
multo magis auferamus a divina vita facere
quod est proprium artis. Nulla alia operatio relinquitur deo
praeter speculationem. Et sic patet quod operatio dei quae excellit i beatitudine
maxime est speculativa. Et per speculationem sa-
piens sic omnia facit. Ex quo patet quod inter opera-
tiones humanas illa quae est simillima divinae spe-
culationi est felicissima. Quarto tertium ponit
id est signum et dicit quod signum huius quod perfec-
ta felicitas consistit in contemplatione sa-
pientiae est quod alia animalia quae carent feli-
citate omnino sunt privata operatione quae
habent intellectum quos speculativa virtute.
Et etiam non participant operationes virtutum mo-
ralium. Sicut leo actu fortitudinis et liberalis
et ciconia actu pietatis ad parentes. Et hoc ra-
tionabiliter dicitur in rebus separatis quae habent
solum intellectum. Vitam totalem vita est
beata. Hominibus autem intantum bene vivere in quantum existat
in eis quaedam similitudo talis operationis. Scilicet speculative.
Sed nullum aliorum animalium est felix quia in nullo communi-
cant speculationi. Et sic patet quod quantum extendit
speculatio tantum se extendit felicitas et
quibus magis competit speculari magis com-
petit esse felices non per accidens sed secundum speculationem.

X

quae est secundum honorabilissimam virtutem, scilicet quod felicitas principalis sit
quaedam speculatio.
Opus autem erit et exteriori etc. Postquam philosophus
ostendit quae sit perfecta felicitas, hic ostendit quomodo
se habeat ad exteriora. Et primo quomodo se
habeat felix ad bona inferiora. Secundo quomodo se habe-
at ad deum, ibi, qui autem secundum intellectum etc. Circa primum duo
facit. Primo ostendit quod indigeat felix exterioribus terrenis bonis.
2 Secundo confirmat per dicta sapientum, ibi, et So-
lon autem etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod felix in-
diget exterioribus bonis. Secundo ostendit quod non indiget multis
et magnis, ibi, non tamen existimandum etc. Dicit ergo primo
quod felix cum sit homo, opus habet exteriori prosp-
eritate. Humana enim natura non est per se sufficiens
ad speculandum propter conditionem corporis, quod ad sui sus-
tentationem indiget exterioribus rebus. Substantia enim intelle-
ctualis incorporea per se sufficiens est ad speculandum. Homo autem
ad hoc quod speculetur opus est primo habere corpus sanum,
quia per infirmitatem corporis debilitantur vires sensitivae
quibus utitur in speculando [illegible] intellectus mentis
abstractive speculationis indiget et homo cibo
ad nutrimentum corporis et reliquo famulatu, ut
scilicet vestimentis, domo et aliis quae sunt secundum necessitatem vi-
tae humanae. Non tamen ex-
istimandum etc. Ostendit quod homo non indiget
multis exterioribus rebus ad felicitatem. Et dicit quod si non
contingat aliquem esse beatum hominem
absque exterioribus rebus necessariis ad vitam hu-
manam, non tamen est existimandum quod ad hoc quod aliquis fiat
felix indigeat multis et magnis, dicens quod
enim aliquis sit secundum se per se sufficiens quod sequitur
ad felicitatem non consistit in superabundantia divi-
tiarum; paucis enim indiget, non superabundantia. Et
facit minimum per se sufficientiae indiget enim homo
multorum amicorum seu ministrorum ad actionem. Declarat
secundum quod non a superabundantibus dicitur. Sed
et rectum iudicium [illegible] speculativae quod
pertinet ad exteriorem actionem virtuosam per se esse absque
divitiarum superabundantia, et quia sunt in actu quod
ad iudicium [illegible] hic ostendit quod ad ac-
tionem virtutis quae pluribus indigere videtur
ut supra dictum est. Et dicit quod possibile est quod illi
qui non sunt principes terrae et maris, quod indicat
non superabundantes, bene operari. Sed enim aliquis mo-
derate habeat de bonis exterioribus potest operari
secundum virtutem, quod manifestum est experimento. Homines
enim idiotae, id est privatam [illegible] vi-
tam agentes, videntur agere virtuosa non mi-
nus quam potentes, sed etiam magis, quia potentes

impediuntur a multis virtuosis actibus, tum
propter nimias occupationes et sollicitudines, tum propter su-
perbiam quae ex superabundantia divitiarum gignitur. Suf-
ficit autem sufficientia ad felicitatem quod homo tantum ha-
beat de exterioribus bonis quod possit virtuose operari,
quia si aliquis operetur secundum virtutem, erit vita eius felix,
cum felicitas sit in operatione virtutis, ex istis sic
prius dictum est. Videtur autem et Solon etc.
Confirmat quod dictum est per dicta sapientum. Et
primo ponit eorum dicta. Secundo [illegible] eis esse credendum,
ibi, consonare utique etc. Circa primum duo facit. Primo
introducit dictum Solonis qui illos enuntiavit
esse felices qui moderate sunt ditati quantum ad exteriora
bona, habentes tamen maxime [illegible] agere virtuosa
et vivere temperate, quia aliquis moderate
ditatus possit praecipue agere quae oportet. Aliquo modo in
[illegible] tamen illud quod superabundant indicantes propter
nimias sollicitudines, vel propter elationem quam habent illi qui
in talibus abundant, quorum nimis sollicita-
te victus [illegible] deficiunt [illegible] ipsis oportu-
nitas bene operandi. Secundo inducit autem Ana-
[illegible] ad idem sententiam Anaxagorae qui vi-
debatur quod aliquis neque dives neque potens potest
esse felix. Non mirabatur si videbatur hic [illegible]
multis, quia multi hominum iudicant per exteriora
bona quae sola cognoscunt, ignorantes bona interio-
ra quae sunt hominis vera bona secundum quae aliquis est fe-
lix. Consonare autem utique etc.
Ostendit quod dicta sapientum in hac materia sunt
credenda, concludens ex praedictis quod opiniones
sapientium consonant rationibus. [illegible] hic quod dicta
fidem, sed in operabilibus magis iudicatur veritas
esse dictorum ex operibus et ex vita videndum, in ipsis
quantum est ex ratione, quia dominium, id est id quod est principale
esse operabilium consistit in his, scilicet in operibus et
in verbis [illegible] cogitatione [illegible]
non ipso dictum est. Et ideo oportet quod dicta sunt con-
siderare per comparationem ad opera et vitam sapi-
entum, et ea quibus opera sapientum consonant
sint acceptanda, puta quod non requirantur ad
felicitatem superabundantes divitiae, quas tales sapientes
non quaerunt. Si vero dissonent opera, suspi-
canda est quod sint solum sermones [illegible]
tes, sicut patet de sententia Stoycorum qui dicebant
exteriora nullum bonum hominis esse et tamen contrarium in operi-
bus eorum apparebat, [illegible] quaerunt tamen
quasi bona. Videtur autem et qui secundum intellectum
etc. Ostendit quomodo felix se habeat ad superiora,
scilicet ad deum. Et dicit quod felix felicitate spe-
culativa quae operatur secundum

intellectum contemplando vivit et curam suam
apponit ad bona intellectus vel operationes
disponit maxime excellit in eo quod est optimum
in homine et amicissimus deo. supponit enim sicut
rei veritas habet quod dii habeant curam et providentiam
de rebus humanis et rationabile est
quod delectentur in hominibus de eo quod est optimum
in eis et quod est cognatissimum et simillimum deo quod
quidem est intellectus ut ex premissis patet. et per consequens
rationabile est quod deus maxime benefaciat hiis
qui amant intellectum et honorant ipsum
bonum intellectum omnibus preferentes qui ipsum
curent de hiis que sunt eis amica rationale
et est quod benefaciat hiis qui recte et bene
operantur. manifestum est autem quod omnia predicta conveniunt sapienti
sapiens enim diligit et honorat intellectum
qui maxime amatur a deo inter res humanas. sapiens est et recte et bene operatur.
relinquitur ergo quod ipse sit deo amantissimus
qui maxime amatur a deo quod est fons
omnium bonorum. relinquitur ergo quod et secundum hoc
felicitas hominis dicta est philosopho convenit.
a deo sapiens est maxime felix. ex quo patet quod
ultima felicitas ponit humanam etc. oportet
necessario de quibus supra in quinto decimo. non
est in qualibet ad intellectivam agenti
est ut quidam fingunt. intendit et quod hec vita
non potest perfecte felicitatem. sed intellectualis per operationem moralem et humanam vite.
vero et supra. ipsi dixit bonos esse ut homines

Utrum igitur sufficienter de hiis etc. Postquam philosophus
determinavit de fine virtutis considerato
in ipso homine in quo est delectatio et felicitas.
hic determinat alium finem qui attribuitur
per operationem ad bonum. hic ostendens
quod preter predictam doctrinam moralem necesse
est esse aliam legis positivam que intendit ad
bonum commune. et dividitur hec in duas partes. primo ostendit necessitatem
esse legis positive. secundo inquirit quis est qui aptus
fiat legis positivus. ibi vero. unde autem aliquis fiat legis positivus
[illegible] etc. Circa primum. quod possit fieri legis
positivus ibi. primo intendit etc. circa primum
duo facit. primo movet questionem utrum scilicet suf-
ficient dicta. secundo incipit enim quod tipice et
figuraliter dicta debuit de hiis que pertinent
ad felicitatem et de virtutibus et de amicitia et de
delectatione existimandum sit quod electio nostra habeat
finem et completum. quod sicut eligimus tractare
de bono humano vel ad hoc est aliquid facere

Aut

bonum. vel quod ad id dicit etc. decimat virtute
ordinans ad hoc adducit rationem. deinde cum dicit quod requiritur a
liquid sibi bonum. bonum ostendit quod ad hoc quod aliquis fiat
bonus requiritur consuetudo vite bone. ibi siquidem
igitur essent sermones etc. ostendit quod ad hoc non consuetudo
sufficit requiritur legis positio. ibi ex iuvene etc. et
dicit igitur primo quod sicut supra dictum est quod in operabilibus
non est cognoscere et speculari singula sicut in
scientiis speculativis sed magis facere ipsa. et quod
hic virtutem sciunt boni et operatores bonorum
non sufficit ad scientiam quam intendimus vel
manifestum quod aliquis cognoscat virtutem
sed temptandum est quod aliquis habeat eam scilicet per habitum
et utatur ea scilicet per actum. vel si aliquis
esset quod per alium modum possit homo fieri bonus
quam per virtutem temptandum est illud habere.

Deinde cum dicit siquidem igitur etc. ostendit quod ad hoc quod
aliquis fiat bonus requiritur consuetudo etc. ostendit
quod ad hoc non sufficit solus sermo persuasivus
secundo ostendit quod necessaria est consuetudo ibi enim a
etc. dicit ergo primo quod si sermones persuasivi per
se sufficientes ad faciendum homines studiosos
multe et magne mercedes deberent
alicui secundum theogonidem scilicet propter artem persuadendi
ad bonum. et esset omnis necessitas quod magne
mercedes retribuerentur persuasoribus. sed non
ita est vel videmus enim quod sermones persua-
sivi possunt provocare et movere ad
bonum iuvenes liberales qui scilicet non sunt servi vi-
tiis et passionibus et qui habent nobilem mo-
rem singulariter sunt apti ad operationes virtutis
et qui vere amant bonum propter se sic est autem
in ea repleri virtute et honore. tales enim
qui sunt bene dispositi ad virtutem ex
bonis persuasionibus provocantur ad perfectam
virtutem. Sed multi homines non possunt per sermones
provocari ad bonitatem quia non obediunt
verecundie quam timori et propter iudicium sed magis cohibentur
timore penarum. non enim recedunt a
pravis operibus propter eorum turpitudinem sed propter pe-
nas quas timent. Quia enim vivunt per passiones
et non secundum rationem persequuntur passiones proprias magis
in eis et fugiunt contrarias tristitias contrarias
consistit delectationibus que pertinent eis. infinitum
non etiam intellectus id quod est vere bonum et
delectabile. nam et dulce ei gustui percepto
sunt. tales autem homines nullo sermone
transmutari possunt. ad hoc enim quod aliquis
sermone transmutetur requiritur quod honestate

homini ad hoc quod accipiat. Ille autem etc. Non sapit bonum honestum, scilicet delectatur ad perfectum. Non acceptat quod quis proponit sermone inducente ad virtutem. Unde non est possibile vel saltem non de facile quod aliquis per sermonem possit hominem transmutare ab his quae antiquitus consuetudine comprehendit, sicut et in spectaculis in pluribus [illegible] adulteratae. Ille qui fuerint ad hoc contra [illegible] per naturam. Deinde cum dicit quibus in operabilibus etc. [illegible] fines in superioribus.

Deinde cum dicit amabile etc. ostendit quod requiritur consuetudo ad hoc quod aliquis fiat bonus. Et dicit quod non debemus esse contenti solis sermonibus ad acquirendum virtutem, sed multum dilectum debet esse nobis si existentibus omnibus per quae homines videntur fieri virtuosi consequamur virtutem. Sciendum est quod circa hoc est triplex opinio. Quidam enim dicunt quod homines fiunt boni per naturam, puta ex virtute constellationis et impressione caelestium corporum. Quidam vero dicunt quod homines fiunt boni per doctrinam. Alii vero dicunt quod homines fiunt boni per consuetudinem. Haec autem aliqualiter vera sunt. Naturalis enim dispositio perficitur [illegible] quod quidam maiorem aptitudinem habent ad virtutes fortes et temperati, sed quod datum naturale indicium, sed haec naturalis inclinatio est imperfecta, ut in sexto dictum est. Et ad eius perfectionem exigitur quod superveniat perfectio intellectus seu rationis. Et propter hoc exigitur doctrina. Quae sufficeret si in solo intellectu seu ratione virtus consisteret. Sed propter quod oportebat virtutem esse in appetitu, sed quia requiritur ad virtutem rectitudo appetitus, necessaria est etiam consuetudo per quam fit quod in appetitu existat inclinatio una, sed praecedit homines ex aliqua divina causa, puta ex impressione caelestium corporum, quae ad corpus humanum dispositionem tantum pertinet. Quantum ad hoc [illegible] intellectum quia [illegible] mentes hominis movetur ad bonum et ex hoc homines dicuntur fortunati [illegible] naturam ad bonum, ut patet in capitulo de bona fortuna. Deinde cum dicit sermo et doctrina non habet efficaciam in omnibus, sed oportet quod ad hoc quod efficaciam habeat [illegible] animum auditoris [illegible] multis consuetudinibus sicut praeparatum ad gaudendum de bonis et ad odiendum mala, sicut terra quae debet nutrire semen. Sic enim se habet sermo audientis. Ille autem qui vivit secundum passiones non libenter audit sermonem monentis neque intelligere, id est quod iudicet illud esse bonum ad quod inducitur, vel non perfecte [illegible].

Deinde cum dicit non sufficit [illegible] lege [illegible] in passo quod per consuetudinem formatur in homine de facili non cedit soli sermoni, sed oportet ad hoc violentiam, ut scilicet homo compellatur ad bonum. Et sic patet quod ad hoc quod sermo monentis efficaciam habeat oportet praeexistere consuetudinem per quam homo acquirit morem proprium virtutis, ut scilicet diligat bonum honestum et abhorreat turpe.

Deinde cum dicit ex iuventute etc. ostendit quod ad bonam consuetudinem requiritur legis positio. Et ostendit quod per legem consuetudines fiunt bonae. Secundo ostendit quod haec non sufficit nisi per legem. Signum quod adhuc deinde est etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum quantum ad iuvenes. Secundo quantum ad alios, ibi non sufficiens autem etc. Dicit ergo primo quod difficile est quod aliquis ab ipsa iuventute manuducatur ad virtutem per bonas consuetudines nisi nutriatur sub bonis legibus, propter hoc quod necessitas inducit hominem ad bonum, quia non aliquis vivere temperate ab strenue et delectabile [illegible] ut scilicet non recedat a bono propter labores et pericula, non est delectabile multis hominibus et specialiter iuvenibus qui sunt proni ad delectationes, ut in septimo dictum est. Et ideo oportet quod nutritiones puerorum et adinventiones eorum, id est in quibus adinveniunt se homines, ordinentur per bonas leges ex quibus quandam necessitatem consuetudinis consequuntur ut consuescant bonum, quia cum talia consueta fuerint, non erunt tristia, sed magis delectabilia.

Deinde cum dicit non sufficiens autem etc. ostendit quod et alii indigent legislatione. Et dicit quod non sufficit quod homines solum dum sunt iuvenes bene nutriantur per leges et bonam curam habeant, sed etiam postquam aliquis factus est vir oportet quod adinveniat virtutes honestas adoperandas et consuescat. Et ad hoc indigemus legibus et non solum ad puerum, sed aliquis est incipiens fieri vir, sed et universaliter per totam vitam hominis. Multi enim sunt qui magis obediunt necessitati quam rationi, et magis obediunt [illegible] quam bono, id est honesto.

Deinde cum dicit propter quod existimant etc. inducit quoddam signum ad propositum. Et dicit quod quia ad bonam vitam hominis requiritur necessitas inducta per legem, inde est quod quidam legis positores existimant quod oportet homines ad virtutem advocare et incitare propter bonum, quasi ut illi qui bene obediunt rebus honestis propter [illegible]

consuetudines provocentur per bonum puta rationem adduc-
cas honestatem eius quod proponitur. Sed his qui sunt
inobedientes et moribus degeneres habentur apponunt
poenas corporales puta flagella et diversas
punitiones vituperando eos et privando propriis rebus;
corporaliter illos autem qui sunt totaliter insanabiles
exterminant, sicut cum suspenduntur latrones. Et
hoc ideo quia virtuosus qui suam vitam ordinat ad
bonum solum per modum obedientiae quod ei bonum proponitur. Sed homo
pravus qui appetit delectationem punitur per tristitiam
seu dolorem quasi aliquod subiugale, id est sicut asinus
dirigitur flagellis. Et inde est quod sic dicunt oporte-
re tales tristitias adhibere quae maxime contrariantur ama-
tis delectationibus, puta si aliquis inebriatur subtrahatur
ei aliquid ad bibendum. Deinde cum dicit si igitur
quemadmodum etc. ostendit quod lex est necessaria ad hoc quod homo
fiat bonus. Et dicit quod ex duabus rationibus quae praedictae sunt apparet quod
oportet eum qui futurus est bonus bene nutriri et assu-
escere et postea vivat secundum adinventiones recte
vitae, ita quod abstineat a pravis sive sponte
voluntarie sive contra suam voluntatem coac-
tus. Hoc quidem non contingit nisi vita hominis dirigatur
per aliquem intellectum qui habeat rectum ordinem
ad hoc quod ducat ad bonum et habeat fortitudinem
id est vim coactivam ad hoc quod compellat no-
lentes. Quam quidem vim coactivam non habet praeceptum
paternum neque etiam alicuius hominis persuadentis qui non
sit rex vel aliquid tale principis constituti. Sed lex
habet coactivam potentiam inquantum est promulgata
a rege vel principe et est sermo procedens ex
aliqua prudentia et intellectu dirigente ad bonum. Unde patet
quod lex necessaria est ut fiant homines virtuosi. Secun-
do ibi: Et hominum quidem etc. ostendit
quod homines qui volunt contrariari motibus alicui-
us habent odio ab eo cum contrariantur etiam si recte
hoc faciant, existimantes ... quod faciant hoc ex con-
trario zelo. Sed lex quae praecipit bonum non est one-
rosa id est gravis sive odiosa quia est a proposito ... Et sic
consequitur quod lex est necessaria ad faciendum homines bonos.

In sola autem Lacedaemoniorum etc. Ostendit
quod licet positio legis sit necessaria
ad hoc quod homines fiant boni ... hoc
negligitur tamen in legis positione
... et primo ... ostendit ... quod
... quod in Lacedaemoniis
... et paucis aliis legislator videtur
habuisse curam ... nutritionibus et

adinventiones pravorum et vitiis inventas ad
operandum; sed in pluribus civitatibus talia sunt neglecta.
Unusquisque vivit sicut vult, disponens de
filiis et uxore sicut Cyclopes, id est ad modum cuiusdam
populi, id est quandam gentem barbaram quae legibus
non utebatur. Optimum igitur est quod habeatur recta
cura de nutritionibus puerorum et virtuosis adinventio-
nibus circa hoc per publicam auctoritatem, et quod lex
instruat ut possit homo idoneus operari.
Sed cum homines negligunt hoc magis quod non
exhibetur ad hoc publicum studium, videtur con-
veniens unicuique privatae personae ut conferat suis
filiis et amicis ad adipiscendum quod sit virtuosum vel
saltem quod eligat propter quod hoc ipse potest facere.
Sed hoc magis videtur posse facere si efficiatur
aliquis factus legis positivus, id est si acqui-
rat idoneitatem qua possit condere rectas
leges. Et sic condere leges positivas pertinet
publicae potestati, privato tamen competit ... privatae
Deinde cum dicit quae quidem enim etc. probat
per duas rationes dicens quod manifestum esse
quod communes curae sunt quae fiunt per publicas potestates,
quae et leges condere fiunt per leges. Sic enim vide-
tur aliquis curare ... Sed hominis leges sta-
tuunt; bonae autem curae sunt quae fiunt per
bonas leges. Non differt autem ad propositum utrum fi-
at per leges scriptas vel non scriptas vel per le-
ges quibus unus instruatur aut plures. Sic
enim per musicam exercitationem et alias
eruditiones, quia non differt quantum ad propo-
situm utrum documentum quod fit sit scrip-
tum vel non scriptum, sed tamen scriptum adhibetur ad
conservationem memoriae in futurum. Similiter etiam
non differt utrum in talibus documentum
assumatur uni tantum aut pluribus. Et inde videtur
esse quod eius potestas familias instruat filium
suum vel parvos domesticos sicut nunc admo-
nitio sua scripta. Et ipse princeps
ferat legem scriptam aut mandet
totam multitudinem civitatis. Sicut enim se
habent leges publicae et mores principales in
conventibus et civitatibus, sic se habent praeceptiones
privatae in domibus et mores per eas inducti.
In hoc etiam sola differentia est quod principis sermo
habet plenariam vim coactivam, sicut sermo
non regis ut poterit esse. Quare etc. quod
quantum ad aliquid hoc magis competit privatae
personae quae propter ex cognatione et beneficia
quibus filii diligunt parentes et deserviunt.
Deinde ... [illegible]

paternum; bonus; auctoritatem; hoc; ut; documentum memoriae; unum; hoc

quae fit ad praeceptum. Sic igitur sermo regis magis possit per inductiones. Tum sermo patris magis propter cognationem et amorem quia quidem magis est efficax ... in quibus non sunt totaliter male dispositi.

Consequenter cum dicit adhuc autem et cetera, ostendit quod disciplina quae est circa singulos habet aliquam praeeminentiam circa aliquem particularem. Sic patet in arte medicinali, quia universaliter febricitantibus utile est abstinentia et quies, ut scilicet non sumant cibum, et ne exerceant se per motum. Sed forte alicui homini febricitanti hoc non expedit, quia abstinentia nimis debilitaret naturam. Et forte aliquis febricitans indiget motu ad hoc quod resolvantur grossi humores. Et idem etiam patet in magistro pugilatus, qui pugilum ... modum pugnandi ... Et sic videtur certius inducere ... imponendo ... artis certitudinem, si adhibeatur propria cura circa unumquemque. Sic enim unusquisque magis poterit consequi quod convenit. Sed tamen optime adhibebit curam ad aliquid singulare medicus et exercitator et quilibet alius artifex operativus cognoscens universaliter, puta quid conveniat omnibus, puta omnibus hominibus, vel quibusdam, ut conferat omnibus talibus, puta colericis. Et hoc ideo quia scientiae dicuntur et sunt de communibus. Oportet igitur quod ... ex scientia universali procedit ad curandum de aliquo particulari. Non tamen solum ... potest medicus curare. Sed etiam ... curando in aliquo particulari homine, in quibus ... bene curet eum, etsi nesciat communia, dum tamen per experientiam considerat diligenter accidentia circa illum particularem hominem. Sicut et quidam videntur esse optimi medici sui ipsorum propter hoc quod sunt experti accidentia propria. Non tamen sufficiunt ad adiuvandum alios, quia nesciunt eos sicut se. Sed quamvis possit bene operari circa aliquem particularem, non tamen ille qui vult fieri artifex debet tendere ad cognitionem universalis, ut scilicet illud cognoscat. Sic et necessarium est ei qui vult esse speculativus, puta geometer vel naturalis: oportet enim quod sciat sive cognoscat universalia. Et ita etiam se habet in his qui curam adhibent faciendi bonos. Possibile enim est quod sine arte et scientia quae cognoscat universale aliquis possit hunc vel illum hominem facere bonum propter experientiam quam habet de ipso. Tamen si aliquis velit per curam suam aliquos facere meliores, sive multos sive paucos, debet temptare ut perveniat ad scientiam universalem eorum per quae fit bonum, id est ut fiat legis positivus, id est

ut sciat artem qua leges bonas ponat, cum per leges boni fiamus, ut supra dictum est. Quia quod aliquis possit bene disponere quemcumque hominem inducendo ipsum ad oppositum et removendo ipsum, puta sanitati contrariam vel malitiam, non est cuiuslibet, sed solum alicuius scientis. Quod sicut patet in arte medicinali et in omnibus aliis rebus quibus adhibetur cura et providentia humana; in omnibus enim oportet quod aliquis non solum cognoscat singularia, sed etiam quod habeat scientiam communem, quia forte occurrent aliqua quae comprehenduntur sub scientia communi, non autem sub cognitione singularium, et cetera. Postquam intendit et cetera.

Consequenter cum dicit: Inquirendum ...

Postquam philosophus ostendit quod necessarium est homini quod fiat legis positivus, hic inquirit qualiter legis positivus fieri possit. Et primo dicit de quo est intentio, concludens ex praemissis quod cum omnino sit expediens homini quod fiat legis positivus, oportet post praedicta inquirere unde aliquis fiat legis positivus, utrum scilicet ex consuetudine vel ex doctrina. Et quia philosophus procedit per ... modum ... vel quemadmodum et cetera. Exequitur propositum. Et primo ostendit quod ea quibus priores utebantur non sufficiebant ad hoc quod aliquis fieret legis positivus. Secundo concludit ibi: Relictis igitur et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter oportet aliquem fieri legis positivum. Secundo ostendit hoc non observari, ibi: vel non similiter videtur et cetera. Dicit ergo primo quod universaliter congruens si dicatur intendendo de lege positiva loquendo de politica quia ... Videtur enim quod lex positiva est quaedam pars politicae ... et cetera, scilicet legis positiva quaedam architectonica.

Deinde cum dicit: vel non similiter et cetera, ostendit hoc non observari, quia universaliter congruens propter diversitatem eorum qui se intromittunt de lege positiva. Et primo ostendit eorum diversitatem; secundo eorum insufficientiam, ibi: qui vero debuerunt utique et cetera. Dicit ergo primo quod rationabile videtur quod sit aliquid in hoc sicut in aliis. Tamen non videtur similiter observari circa politicam et circa alias artes operativas, quia oportet scire quod eadem quae habent cognitionem scientiae vel in aliquibus sunt operativi, sicut in aliis artibus operativis videntur esse quidam qui docent huiusmodi artes scilicet docendo alios et operantur secundum ipsas, sicut medici et medicinam docent et secundum medicinam operantur. Et ideo est de scriptoribus et quibuscumque aliis secundum artem operantibus. Sed circa politicam aliter est. Quidam enim sophistae profitentur se docere legis positivam, tamen nullus eorum secundum eam agit, sed quidam alii viri civiles, id est illi qui sunt curiosi de civitate.

Deinde cum dicit: Qui vero debuerunt utique et cetera, ostendit insufficientiam utrorumque.

Et post cum dicit civilium consiliativam scilicet: sophistarum id est so-
phistarum etc. Ostendit primo [illegible] facit per hoc quod
intendit de defectu civilis consiliative quia
scilicet opera civilia que exercent magis videntur
facere ex quadam potentia ex quodam habitu ex consuetudine
acquisito et ex quadam experientia quam ex intel-
lectu vel scientia. Scilicet: id est et non scribentes etc.
probat hoc per hoc signum quod signum est quia illi qui agunt
secundum scientiam possunt docere scripto vel verbo processores
que agunt. Illi autem qui civilia consiliantur non
videntur neque scripto neque verbo quod tamen esset po-
liticum quamvis hoc esset multo melius scribere
quam sermones iudicativos secundum quod est scilicet aliquid instrumen-
tum secundum quod docere leges positivas qualiter de-
beant iudicare et conventiones per quas scilicet aliqui
instituuntur contionari per rhetoricam. Et in si-
gnum est quia illi qui operantur secundum scientiam pos-
sunt facere alios operatores instruendo
eos. Hii autem homines qui civilem consiliativam non
faciunt politicos neque filios suos neque etiam ami-
corum suorum. Et tamen rationabile est quod facerent si possent
id est non melius possent prestare suis civi-
tatibus vel relinquere post eos quam si facerent
alios esse politicos. Et ergo non esset magis eligere
quam ad ipsos qui haberent potentiam faciendi alios esse politicos
neque amicis suis possent quod utilius conferre.
Videtur id est non tamen parum etc. excludit errorem. Pos-
set enim aliquis ex premissis existimare quod ex-
perientia consiliationis civilis esset inutilis. Sed
ipse dicit quod quamvis non sufficiat non tamen parum
valet ad conferendum ad hoc quod fiant politici. Alioquin non fieret
aliquis magis politicus per consuetudinem politice vite. Et ideo his
qui desiderant scire aliquid de politica videtur esse
necessaria experientia vite politice. Deinde cum
dicit: sophistarum etc. ostendit defectum quem patiuntur
sophiste qui promittunt se docere politicam. Dicit
valde longe esse ab hoc quod doceant. Videntur enim to-
taliter ignorare et qualis scientia sit politica
et circa qualia consistit. Scilicet: id est non enim utique etc.
ostendit per signum. Ipse quidem ad hoc quod dicebat eos nescire
qualis quid est. Si enim hoc scirent non ponerent quod po-
litica eadem esset cum rhetorica vel potius peior
quam rhetorica. Rhetorica enim persuadere tractat
laudes et vituperia aliorum propter quod in consiliis quod
et iudiciis [illegible] de civitate in deliberativum (?)
autem et iudicialibus sed ipsos politica per [illegible]
est solum in iudiciis reputatur. Non illos est bonos po-
liticos qui sciunt inducere leges ad aliquod iudicium
[illegible] in signum ponit quod ad hoc quod dicebat eos nes-
cire etc. qualia sit politica. Si enim hoc sciret

non existimaret quod facile esset ponere leges
scilicet legum positionem que est principalis pars politice
prout scilicet ad ponendum leges sufficit quod aliquis congreget diversas
leges approbatas et eligat optimas et illas
instituat. Et quod quidem ad non pertinet uno modo
quantum ad hoc quod ponit quod congregare leges et eligere
optimas earum sit ad hoc sufficiens et fiat
legis positivus cum pro legis positione oporteat posse
de iudicare de inventis legibus. Sed et novas
adinvenire ad similitudinem aliarum operativarum
medicine. Non solum habet medicus de remediis
adinventis ad sanandum sed et nova remedia
adinvenire potest. Alio modo quantum ad hoc quod ponit
se quasi non esse facile quod aliquis eligat optimas
leges sine electione non pertinet ad solum intellectum
et iudicium et ideo exigitur quod dam maxime sicut patet in musica
illi enim qui sunt experti circa singula habent rectum iu-
dicium de operibus et intelligunt per quas vias et quibus
hec opera perfici possent et qualiter opera qua-
libus proportionaliter et congrue concordent. Sed
inexpertes lateat utrum bene vel male fiat
opus sicut contingit circa picturam in scriptura. Lateat
enim eos applicatio eius quod in scriptura invenitur
ad opus. Leges enim instituende assimilantur operibus
politicis instituuntur enim quod regule politice
operationis. Unde illi qui nesciunt qualia sint opera conse-
quenda non possunt scire quales sint leges conve-
nientes. Et ideo ex legibus congregatis non fit aliquis
legis positivus id est iudicare quales sint optime non ha-
bens experientiam. Sicut etiam non videntur homines fie-
ri esse boni medici per sola scripta remedi-
orum quamvis illi qui tradunt in scripturis ista
remedia conentur ponere non solum ea sed et modum
sanandi et qualiter oporteat distribuere remedia
ad singulas habitudines hominum. Sed tamen omnia hec vi-
dentur esse utilia solum expertis. Illis autem qui nes-
ciunt singularia propter inexperientiam vi-
dentur esse inutilia. Videtur id est forte quidem etc.
concludit ex premissis exclusionem erro-
ris quo aliquis posset opinari quod congregatio
legum scripturarum esset omnino inutilis. Et dicit
quod sicut dictum est se habere de remediis medicinalibus
conscriptis id est et se habet in proposito. Scilicet quod congrega-
re leges politicas id est ordinationes civitatum
diversarum utile est illis qui possunt
speculari considerare et iudicare [illegible] vel contra
vel leges bene vel male se habeant. Tales enim
[illegible] congregant. Sed illi qui habent consuetudinem
acquisitam et nolunt tales conscriptiones

